

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Факультет філософської освіти і науки
Факультет педагогіки та психології

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АКАДЕМІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ»

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 19

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, психології, педагогіки та історії**

Вінниця
«ТВОРИ»
2018

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г94

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.

Долинська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи та міжнародних зв'язків, заслужений працівник освіти України.

Крагель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П. Драгоманова

Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи.

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувача кафедрою методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, академік Академії наук вищої школи України.

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях молодих науковців» (6 серпня 2018 р.).

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Упорядники:

Кучеренко Є.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова.

Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології НПУ імені М.П. Драгоманова, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з соціально-виховної роботи.

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 19. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. – 188 с.

ISBN 978-617-7706-74-7

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

© Автори статей, 2018
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2018
© Видавництво «ТВОРИ», 2018

ISBN 978-617-7706-74-7

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAGOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophical Education and Science
Faculty of Pedagogy and Psychology
ACADEMY FOR DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL
SCIENCE AND PRACTICE

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 19

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnytsia
«TVORY»
2018

Editorial Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations, Meritorious Worker of Education of Ukraine

K.V. Krahel - Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

G.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytnyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy M.O. Mozhaiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Correctional Education and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

This collection features scientific articles based on materials of the XIV International scientific conference “Contemporary problems of humanities in research works by young scientists” (August 6, 2018).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine, Poland and The Czech Republic address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Social

Humanitarian Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 19. – Vinnytsia: «TVORY» Ltd. – 2018. – 188 p.

ISBN 978-617-7706-74-7

© Article authors, 2018

© M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, 2018

ISBN 978-617-7706-74-7

© «TVORY» Ltd, 2018

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА ДІЯЛЬНІСТЬ У МЕДІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Великодна Євгенія Миколаївна,

*заступник декана факультету менеджменту та освітніх інновацій
комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної ради»
ippojane@gmail.com*

У зв'язку з стрімким розвитком інформаційного суспільства сучасна освіта немислима без використання засобів масової комунікації й інформаційних технологій. Засоби масової комунікації виконують безліч функцій: інформаційну, виховну, просвітницьку, розважальну та ін. сучасні засоби масової комунікації стали системою неформальної освіти й просвіти різних шарів населення.

Медіаосвіта як процес розвитку й саморозвитку особистості за допомогою засобів масової комунікації покликана формувати культуру комунікації, уміння усвідомлено сприймати, критично осмислювати, інтерпретувати медіатексти з метою розширення загальних, соціокультурних та професійно значущих знань, комунікативних та творчих здібностей сучасного учня.

Саме тому, проблема медіаосвіти все частіше стає предметом дослідження українських науковців, які визначають медіаосвіту як науково-освітню сферу діяльності, що ставить за мету допомогти індивідові сформувати психологічний захист від маніпуляції чи експлуатації з боку мас-медіа, а також розвинути/прищепити інформаційну культуру. Медіаосвіта, спрямована на масове оволодіння елементарними навичками та новітніми технологіями, а також на захист індивідів від надміру агресивного інформаційного довкілля [3, с. 8].

Використання сучасних засобів медіа-освіти в освітньому середовищі невід'ємно пов'язане зі здоров'ям, здоров'язберігаючими технологіями та здоров'язберігаючою діяльністю. Таким чином, ми приходимо до розуміння пріоритетності проблеми реалізації здоров'язберігаючих і здоров'язформуючих освітніх технологій в навчально-виховному процесі як такої, що має визначальний характер для формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у поліпшенні здоров'я школярів. Забезпечення належного методичного супроводу діяльності педагога з реалізації здоров'язберігаючих освітніх технологій сприятиме використанню кожним з них тих програм та методів навчання і виховання, що пристосовані до дитини і формують в неї свідому добровільну мотивацію як до отримання знань та і до збереження власного здоров'я.

Відсутність єдиного розуміння сутності здоров'язберігаючої діяльності у медійно-інформаційному просторі викликає відмінності в

підходах до практичної освітньої діяльності. Відповідно розробка проблем поняттєво-термінологічного апарата з врахуванням медіа-філософської парадигми освіти - один із пріоритетних напрямків філософії освіти. Розмежування термінів, аналіз сутності понять, які позначаються певними термінами, відмова від неадекватних уявлень, що зжили себе, виявлення принципово інших їх змістів – це об'єктивна необхідність, яка впливає з тенденцій розвитку освіти та суспільства XXI ст.

У нашому дослідженні найбільше значення має термінологічна визначеність та серйозні методологічні обґрунтування в системі здоров'язбереження освітніх суб'єктів у зв'язку з переорієнтацією всієї системи освіти на медійний контекст і упровадження вертикально інтегрованої системи медіа-освіти. Акцентування безперервної освіти у медійно-інформаційному освітньому просторі на практичному рівні знайшла втілення в теорії медіа-освіти як компонента загальнокультурної підготовки особистості відповідно до соціального замовлення сучасної цивілізації. На сьогодні концепція медіа-освіти, орієнтованої на отримання знань в області інформології та медіа, яким не надається професійна спрямованість, отримала цілком відсутні обриси. У той же час немає ще розробленої методологічно стрункої теоретико-понятійної системи забезпечення здоров'язберігаючої спрямованості медіа-освіти на всіх рівнях, що дозволило б на кожному наступному етапі навчання розбудовувати й удосконалювати його для того, щоб у підсумку забезпечити людині здатності жити і працювати у відкритому інформаційному просторі без ризику для власного здоров'я.

Ключовим терміном для нашого дослідження є поняття медійно-інформаційного освітнього простору. Ми інтерпретуємо його як освітній простір суспільства, комунікації (у тому числі і освітні) якого забезпечуються електронними медіа. Ми вважаємо, що цей термін набагато краще відображає специфіку злиття медіа-простору та освітнього простору у порівнянні з поняттям медіа-освітнього простору з двох причин. По-перше, його зміст достатньо близько корелює з уже усталеним у філософії освіти терміном «інформаційно-освітній простір». По-друге, на відміну від медіа-освітнього простору вказаний термін не прив'язаний до вузько-педагогічного напрямку інтерпретації медіа-освіти.

Що стосується інших ключових термінів, то вони мають бути інтерпретовані через цілі освітньої діяльності. На нашу думку, цілісність концепції підготовки особистості до діяльності в медійно-інформаційному освітньому просторі у контексті неперервної освіти має забезпечуватися через визначення системи цілей на різних етапах освітнього процесу. «Категорія цілі є універсальною категорією, оперуючи якою, можна проникнути в глибини процесу пізнання, виявити генетичні зв'язки явищ реальної дійсності» [3, с.23]. Ціль - це планований результат, втілений у певну предметну форму.

У цьому контексті ми спираємося на методологічну схему, розроблену

відомим філософом освіти Б. С. Гершунським. Його загальноосвітня схема результатів освіти має такий вигляд: «грамотність - освіченість - компетентність - культура - менталітет» [1, с. 87]. Застосувавши дану схему відносно нашого предмету дослідження, ми отримаємо комплекс понять як систему результатів: медіа-грамотність – медіа-освіченість – медіа-компетентність – медіа-культура – медіа-менталітет. Дана система, на наш погляд, дає нам чітку термінологічну картину бачення результатів освітньої діяльності в системі медіа.

У дошкільній освіті адекватно використовувати термін медіа-грамотність, оскільки грамотність як категорія орієнтується на наявність елементарних умінь і навичок. Формувати медіа-освіченість доцільно у молодшому шкільному й підлітковому віці, тому що саме у цей час закладаються фундаментальні знання, уміння, навички. Що стосується медіа-компетентності, то її ми інтерпретуємо як осмислене оволодіння теоретичними знаннями, способами мислення, моральними нормами, які дозволяють реалізувати себе у світі медіа-інформації. Вона є результатом загальної середньої освіти.

Медіа-культуру доцільно визначити як сукупність інформаційно-комунікативних засобів, матеріальних і інтелектуальних цінностей, вироблених людством у процесі культурно-історичного розвитку, що сприяють формуванню суспільної свідомості й соціалізації особистості. Медіа-культура виступає потужним каталізатором діалогу культур, але успіх такого «медіатизованого» діалогу можливий тільки за умови готовності до нього суб'єктів діалогу. Це, по-перше, подолання споживчого ставлення до засобів масової інформації. По-друге, здатність особистості до активного, творчого освоєння медіа-інформації і її логічної переробки. По-третє, критичне відношення до себе, як основний параметр інтелігентності. Ми пропонуємо розглядати медіа-культуру особистості як сукупність її матеріальних і інтелектуальних цінностей в області медіа, певної системи їх відтворення й функціонування у суспільстві, збільшення соціокультурного досвіду в області медіа.

Менталітет звичайно розуміється як картина світу у свідомості людини і її вписаність у цю картину. Медіа-менталітет є інтегральною характеристикою покоління людей, що живуть у певній медіа-культурі, яка дозволяє описувати бачення навколишнього медійного простору. Під медіа-менталітетом ми розуміємо стійкі, глибинні основи світосприймання, світогляду й поведінки, які надають особистості властивість унікальної неповторності в комбінації з відкритістю до медіа-інформації, здатністю до всебічної самореалізації в медійно-інформаційному суспільстві. Медіа-культура та медіа-менталітет формуються на останніх курсах вищих навчальних закладів і продовжують формуватися у освіті для дорослих та професійній діяльності.

Таким чином, освіту у контексті сучасного розвитку медійно-інформаційного суспільства необхідно розглядати як основу для формування

медіа-менталітету особистості і як основний спосіб формування інформаційної, медійної культури людей, розвитку самостійності їх мислення, що є найбільш ефективною гарантією їх захисту від негативного медійного контенту [2, с.25-26]. Відповідно медіа-менталітет та медіа-культуру слід розглядати і в якості інтегральних цілей освітньої діяльності, спрямованої на забезпечення здоров'язбереження особистості у медійно-інформаційному освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) [Текст] / Б. С. Гершунский. – М.: Изд-во «Совершенство», 1998. – 347 с.
2. Немирич А.А. Медиаобразование в России: на пути к медиаменталитету / А.А. Немирич // Знак: проблемное поле медиаобразования. –2011. –Т. 2. –№8. –С. 21-27.
3. Потятинник Б.В. Масова журналістська освіта – а чому б ні? / Б.В.Потятинник // Медіа Критика: щоквартальний дайджест електронного журналу. – Л.: ЗУМЦНЖ, 2005. – Ч.10. – С.7-10.

ОБРАЗ РОСІЙСЬКОГО ФУТУРИЗМУ ПОЧАТКУ ХХ СТ. У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ПОЕТА Й ПУБЛІЦИСТА КОРНІЯ ЧУКОВСЬКОГО

*Вернигоренко Ольга Сергіївна,
аспірантка Національної Академії
керівних кадрів культури і мистецтв
pozhar_olga@ukr.net*

*Науковий керівник –
д. філос. наук, проф. В. А. Сіверс*

Вступ

«Зі всіх російських футуристів насилу знайшовся один урбаніст, та й той недорікуватий, заїка, хоча далеко не нездара. Я, звісно, говорю про Маяковського» [17, с.123]. Вислів належить російському поету, письменнику, публіцисту Корнію Івановичу Чуковському (справжнє ім'я – Микола Корнійчуков).

Чи міг Корній Іванович дати іншу характеристику творчості Володимира Маяковського? Очевидно, що міг, оскільки був хорошим літературним критиком. Але, ймовірно, в автора вислову були причини говорити про відомого російського футуриста саме в іронічному стилі, який, до речі, був характерним для творчого стилю Чуковського. Крім того, Корній Іванович був особисто знайомий з багатьма російськими футуристами. Їм

письменник присвятив декілька статей, а також неодноразово згадував у власних щоденникових записах.

Мета дослідження – на основі публіцистичних статей, щоденникових записів, мемуарів Корнія Чуковського виокремити та проаналізувати образ російського футуризму, як явища в історії світової культури.

Творчі напрацювання Корнія Чуковського майже одразу ставали предметом зацікавлення для колег автора. Приміром, у 1933 р. в Ленінграді виходить друком книга російського письменника, дослідника футуризму Бенедикта Лівшиця «Полутораглазый стрелец» [7]. У розділі книги «Зима тринадцатого года» письменник говорить про те, що «Чуковский знался на футуризме лише трохи краще за інших наших критиків, підходив навіть до того, що в його очах мало ціну, досить поверхово і легковажно, але все ж він був і відповідальнішим, і незрівнянно талановитішим за своїх товаришів по професії» [7, с.177].

Творчість Корнія Чуковського стала об'єктом досліджень у сучасних російських авторів. Зокрема, дослідженню теми футуризму у житті Корнія Чуковського присвятили свої роботи літературознавець М. Петровський [11], перекладачка І. Лук'янова [10], Т. Карлова [5], та ін.. Особливу увагу у вивченні теми відіграли спогади про Корнія Івановича. Найцікавіші моменти знаходимо у таких авторів: письменника й літературознавця Ю. Тинянова [12, с.24-25], художника М. Кузьміна [6], письменника С. Баруздіна [2, с.41-51], доньки Корнія Івановича Лідії [13]. Декілька разів перевидавалися з доповненнями книги, у яких містилися спогади про автора [3]. Востаннє це було здійснено у 2012 р. [4].

Наукова новизна

У роботі завдяки ґрунтовному опрацюванню публіцистичних статей, щоденникових записів, мемуарів Корнія Чуковського було виокремлено образ російського футуризму, який склався у творчості літератора. Дотепер ця проблема не виділялася окремо у тематичних статтях чи монографіях вітчизняних та зарубіжних науковців.

Результати

Корній Іванович Чуковский був із тих авторів, творча спадщина якого вражає своєю масштабністю. Серед напрацювань автора: власні переклади творів М. Твена, О. Уальда, Р. Кіплінга, літературознавчі критичні нариси, публіцистичні статті (адже певний час літератор працював журналістом в газеті «Одеські новини»), поетичні твори для дітей та ін.. Окремо до цього переліку варто додати рукописний альманах Корнія Чуковського «Чукоккала» [18], щоденники й мемуари письменника. Зрештою, останні і дали нам можливість дослідити питання ставлення Корнія Чуковського до російського футуризму.

Одним із джерел для написання роботи є «Чукоккала». Сам літератор так пояснює значення цього, не дуже зрозумілого на перший погляд, слова: «це слово складено з початкового складу мого прізвища – ЧУК і останніх складів фінського слова КУОККАЛЛА – так називалося селище, в якому я

тоді жив. Слово «Чукоккала» придумано Рєпіним. Що таке Чукоккала, сказати нелегко. Іноді це рукописний альманах, що відгукується на злободенні теми, іноді ж – просто звичайнісінький альбом для автографів» [18, с.11]. Корній Чуковський дещо іронізує, даючи таке визначення. Тому, що насправді «Чукоккала» – це такий собі творчий щоденник, на сторінках якого ми знаходимо власноруч записані цікаві життєві історії, вірші, зображені дружні шаржі багатьох тодішніх представників російської культури, зокрема: А. Ахматова, О. Блок, І. Бунін, О. Магдельштам, В. Маяковський, О. Купрін, М. Горький, М. Зошенко та ін..

Із багатьма поетами, письменниками, художниками Корній Чуковський познайомився у вже згадуваному фінському містечку, в якому з 1906 р. проживав разом з родиною. Куоккала – це невелике містечко, де розміщувалися дачні садиби петербурзької інтелігенції й куди на літо з'їжджалися відпочити літератори, художники, провідні діячі театрів. Будинок Корнія Чуковського розміщувався поруч із будинком художника І. Рєпіна. Саме Ілля Юхимович допоміг літератору з будівництвом, підтримав фінансово та порадами. Про це згадує російський культуролог, мистецтвознавець, філолог Д. Лихачов [8, с.74], який також був мав масток у Куоккалі, і був знайомий і з Корнієм Чуковським, і з Іллею Рєпіним.

Відтак, знайомство Корнія Чуковського із футуристами відбувалося фактично в нього в вдома, або у «Пенатах» Іллі Рєпіна, чи в мастку Анненкових, про що згадує художник Юрій Анненков [1, с.179]. Хоча, із існуючим новаторським літературно-мистецьким напрямком, яким був футуризм, Корній Іванович уже був знайомий. У мемуарах літератора часто згадуються моменти неофіційних зустрічей творчої еліти, під час яких футуристи уперше доносили до публіки свої твори. «Як вони зустрілися – Маяковський і Рєпін – і що вони говорили, не пам'ятаю. Пам'ятаю тільки, як в ідальні у Рєпіна за круглим столом Володимир Володимирович стоїть на весь зріст і читає свою поему «Війна і мир» (не всю, а клаптики і уривки; на той час вона ще не була завершеною), а Рєпін від захоплення вигукє своє гаряче «браво! браво!» [14, с.476].

Варто сказати, що тема творчості Володимира Маяковського у спогадах Корнія Чуковського і його статтях посідає особливе місце. Адже відомий футурист і літератор були, не те щоб друзями, але хорошими знайомими. Володимир Маяковський щоліта бував на дачі Корнія Чуковського, завжди зголошувався поповнити «Чукоккалу» новими жартівливими поетичними творами, шаржами, портретами. Але ставлення Корнія Чуковського до Володимира Маяковського, як зрештою і до інших російських футуристів було двоїстим. Про це сам літератор відверто пише у своїх спогадах: «У моїх очах вони (футуристи – авт.) були носіями ненависних мені нігілістичних тенденцій в поезії, спрямованих до повного знищення тієї проникливої, геніально витонченої лірики, якою російська література має право пишатися перед усіма літературами світу» [15, с.230]. Разом з тим, Корній Чуковський пише: «Футуризм для мене був чужим, що, повторюю,

не заважало мені дружити з футуристами, цінувати більшість їхніх віршів та малюнків і віддавати належне їхній особистій талановитості» [15, с.234].

Значною заслугою Корнія Чуковського у роботі над текстами футуристів є те, що літератор давав пояснення застосування поетами нових словоформ. Так як це було із зарозумілою мовою. Заум, або ж зарозуміла мова – це версифікаційний прийом російськихкубофутуристів, який полягав у розчленуванні поетичногомовлення на фонемні складники з наступним їх довільнимсполученням під впливом певної ритміки» [9, с.278].

« – Скинемо ж з себе нашарування тисячолітніх культур!

По суті, їм і скидати нічого. Які тисячолітні культури – в Росії: калюжі, ворони, паркани!» [16, с.63].

Така радикальність у вислові вжита Корнієм Чуковським не для того, щоб висміяти, чи показати зневажливе ставлення до своєї країни. У цих словах містилося приховане послання для футуристів. У своїй статті, присвяченій зарозумілій мові, Корній Іванович порівнює природу зауму із екстатичними викриками, емоційним виплеском, якого потребує поезія. Крім того, автор наводить на думку про те, що, у порівнянні із західноєвропейськими футуристами, історія країн яких справді має глибше історичне коріння, російським новаторам ще треба попрацювати над сучасністю і її образом в літературі.

Корній Іванович говорить й про те, що європейські і російські футуристи рухаються у напрямках до різного футуризму. Першопрохідці цього напрямку на заході вже давно описували небосхили, авто з циліндричними моторами, тоді як їх східні адепти про це ще тільки мріяли, описуючи найперші аероплани чи не в кожній з поезій.

Російських футуристів Корній Чуковський поділяє на петербурзьких (з приставкою его-) та московських. Автор висловлює відверту симпатію петербурзьким футуристам, творчість яких, на його думку, розмаїта тематично, змістовна, ближча до читача, зрозуміліша, а в окремих випадках (як це було з Ігорем Сіверяніном) і взагалі тяжіє до реалізму. Натомість московські футуристи у Корнія Чуковського не викликають такого захоплення. Про останніх літератор пише наступне: «Свині, блювота, гній, осли – така їхня жорстка естетика» [17, с.113]. І це не безпідставні вислови. Це – цитати, взяті із численних творів московських футуристів.

Зрештою, Корній Чуковський ще у 1913 р. у своїй статті передбачив подальшу долю московського футуризму (хоча, як показав час, не тільки московського, а у цілому всього російського): «Все зламати, все знищити, зруйнувати і самому (футуризму – авт.) загинути під уламками – мабуть, така його місія» [17, с.125].

Висновки

Корній Чуковський і футуристи – тема, яка потребує розлогих ґрунтовних досліджень. Ми у своїй роботі висвітлили лише невелику частину питання, що стосувалася образу футуристів у творчій спадщині Корнія Івановича. І можемо сказати, що формування образу поетів-новаторів

у літератора зазнавало певних трансформацій. Це пояснюється декількома причинами. По-перше, ранні статті Корнія Чуковського писалися ще до знайомства з футуристами, автор формував своє сприймання російських поетів безпосередньо через читання їхніх творів. Тому футуристів він зображував з певним перебільшенням належних їм ознак (простежується у порівнянні петербурзьких та московських футуристів). По-друге, статті Корнія Чуковського, що писалися у пізніші роки не варто сприймати занадто буквально, як і всі мемуари, щоденники тощо. Адже така інформація часто суб'єктивна, ґрунтується на власних враженнях, емоційних переживаннях. І цей фактор ми враховували при написанні роботи.

Все ж, відзначимо, щотворча спадщина Корнія Чуковського дала нам підстави дослідити образ російського футуризму через: аналіз творчості поетів, що його подає Корній Іванович, а також через описання різних буденних ситуацій, зображення побуту та умов, у яких жили й працювали письменники, поети, художники. Також літератор у книзі спогадів «Чукоккала» подає інформація, що стосується взаємин між футуристами Петербурга й Москви, мистецьких дискусій між футуристами і реалістами та ін..

Отже, в результаті проведених досліджень, зокрема, ґрунтовному опрацюванню публіцистичних статей, мемуарів, щоденників Корнія Чуковського, ми можемо говорити про образ російського футуризму початку ХХ ст., який склався у творчості літератора. Зокрема, Корній Іванович про російський футуризм початку минулого століття говорить як про літературно-мистецький напрямок. Хоча, здебільшого автор звертає свою увагу саме на літературну складову цього напрямку, який, на думку письменника, характеризується використанням його (футуризму) представниками новітніх способів вираження навколишньої дійсності (застосування зарозумілої мови, вигадкування нових слів, широке застосування абревіатур та ін.), регіональними відмінностями (поділ на петербурзьких (егофутуристів) та московських футуристів), постійними мистецькими дискусіями між представниками літературних угруповань (як футуристів з представниками інших літературних чи мистецьких течій, так і всередині одного напрямку) та ін. Разом з тим, дані, наведені Корнієм Чуковським є цінними для досліджень, адже висвітлюють період становлення російського футуризму та дозволяють зрозуміти історичні умови його формування і дослідити подальшу долю цього літературно-мистецького напрямку у світовій історії у цілому та російській зокрема.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. АненковЮ. Дневник моих встреч. Цикл трагедий. В 2 т. – Т. 1 – М.: Худож. лит., 1991 – 346 с.
2. Баруздин С. О Корнее Чуковском // Баруздин С. Писатель. Жизнь. Литература. – М.: Сов. писатель, 1985. – С. 41-51.
3. Воспоминания о Корнее Чуковском / Сост. К. Лозовская, З. Паперный, Е. Чуковская. – Изд. 2-е. – М.: Сов. писатель, 1983. – 489 с.: ил.
4. Воспоминания о Корнее Чуковском / Сост. Е. Чуковская, Е. Иванова. – М.: Никая,

2012. – 512 с.

5. Карлова Т.С. К.Чуковский– журналист и литературный критик. – Казань: Изд-во Казан.ун-та, 1988. – 144 с.: ил.

6. Кузьмин Н.Давно и недавно.– М.: Сов. Художник, 1982. – 483 с.

7. Лившиц Б. Полутораглазый стрелец. – Л.: Издательство писателей в Ленинграде, 1933. – 300 с.

8. Лихачев Д. С. Избранное: Воспоминания. 3-е изд. – СПб.: Издательство «Logos», 2006. – 544 с., ил.

9. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.:ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.

10. Лукьянова И. КорнейЧуковский. – М.: Молодая гвардия, 2006. – 989 с.

11. Петровский М. Книга о Корнее Чуковском. – М.: Сов.писатель, 1966. – 415 с., 2 л. портр.

12. Тынянов Ю. Корней Чуковский // Детская литература. – 1939. – № 4. – С. 24–25.

13. Чуковская Л. Памяти детства: Воспоминания о К.Чуковском. – СПб.: Лимбус Пресс, 2001. – 206 с.: ил.

14. Чуковский К. И.Собрание сочинений: В 15 т. – Т. 4: Живой как жизнь: Орусском языке; О Чехове; Илья Репин; Приложение / Сост.,коммент. Е. Чуковской. – 2-е изд., электронное, испр. – М.:Агентство ФТМ, Лтд., 2012. – 592 с.

15. Чуковский К. И.Собрание сочинений: В 15 т. – Т. 5: Современники; Приложение / Сост.,коммент. Е. Чуковской. – 2-е изд., электронное, испр. – М.:Агентство ФТМ, Лтд., 2012. – 480 с.

16. Чуковский К. И. Собрание сочинений: В 15 т. – Т. 8: Литературная критика. 1918-1921 / Предисл. Е. Ивановой; Коммент. Е. Ивановой и Б. Мельгунова. –2-е изд., электронное, испр. – М.: Агентство ФТМ, Лтд, 2012. – 664 с.

17. Чуковский К. Футуристы // Чуковский К. Лица и маски. – СПб, Изд. «Шиповник», 1914. – 355 с.

18. Чуковский К. Чукоккала. Рукописный альманах Корнея Чуковского. – М.: «Искусство», 1979. – 448 с.

SZKOŁY ALTERNATYWNE JAKO PROPOZYCJA INNOWACYJNEJ OFERTY EDUKACYJNEJ DLA RODZICÓW I ICH DZIECI

Wypyszyński Tomasz,

*student Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
wypyszyński.t@gmail.com*

Promotor –

prof. nadzw. UMCS, dr hab. nauk humanistycznych Waldemar Kozyra

We współczesnych społeczeństwach postindustrialnych – w których systemy gospodarczo-społeczne opierają się o nowoczesne usługi, automatyzację, informatyzację, etc. – zachodzi potrzeba innego niż dotychczas spojrzenia na przygotowanie młodego człowieka do funkcjonowania w owych, nowoczesnych konfiguracjach, korzystania z nich, oraz zaszczepienia najmłodszym zdolności do myślenia innowacyjnego, które pozwoli na

potencjalny dalszy rozwój, i modernizację świata. Jest to niełatwe zadanie, przed jakim stanąć muszą dzisiaj nie tylko nauczyciele, wychowawcy, czy psychologowie, ale także rodzice – bo to od dokonanych przez nich przecież świadomych wyborów placówek szkolnych dla swoich dzieci, zależy w dużej mierze sposób, w jaki kształtować się będzie ścieżka edukacyjnych pociech. Cechą charakterystyczną rozwiniętych, nowoczesnych społeczeństw jest właśnie świadomość rodziców w kwestii wpływu, jaki wyrzucić mogą na intelektualny rozwój swojego potomstwa, i zapewnienie mu jak najlepszych *ad hoc* warunków dydaktyczno-wychowawczych. Zdaje się, że pomni na wyzwania, jakie stawia przed człowiekiem współczesny świat – zwłaszcza rynek pracy, dający dzisiaj przecież ogromne szanse tzw. kariery zawodowej, atoli wymagający również radykalnych często zmian, trudnych, ryzykownych decyzji i umiejętności „dostosowania się” – rodzice, (jako świadomi uczestnicy nakreślonego wyżej współczesnego systemu ekonomiczno-społecznego), chcieliby zapewnić własnym dzieciom wszechstronny rozwój, który pozwoli im przede wszystkim na właściwe odnalezienie się w trybach owej konfiguracji doby obecnej – *sensu stricto* związanej z przygotowaniem ich na styczność w przyszłości z rynkiem pracy życiem zawodowym. Otwartym pytaniem pozostaje kwestia tego, co owa wszechstronność oznacza, i w jaki sposób zapewnić ją możemy naszym dzieciom?

Analizując wymogi, jakie przed pracownikiem, obywatelem, konsumentem dóbr i nowoczesnych usług – słowem – dorosłym, podejmującym świadome decyzje człowiekiem, stawia współczesny świat, okazuje się, że tradycyjna szkoła przestaje już spełniać *in extenso* podstawowe funkcje przygotowania ucznia do przyszłego, dorosłego życia - ma tu na myśli autor przede wszystkim wymagające od nas coraz więcej życie zawodowe. Coraz większym bowiem problemem staje się zadanie zaopatrzenia adepta w pakiet pewnych, niezbędnych obecnie cech i umiejętności - zdolności do racjonalnego myślenia oraz tak trudnej dzisiaj – w świecie dającym o wiele większe przecież niż to bywało dawniej możliwości wyboru – sprawności podejmowania rozsądnych, najbardziej optymalnych decyzji, oraz rzetelnej i kompetentnej w konkretnej dziedzinie wiedzy. Jednocześnie okazuje się, że programy nauczania tradycyjnej, masowej szkoły – dążące co prawda w swoich deklaracjach do wszechstronnego rozwoju uczniów i indywidualizacji procesów nauczania – skupiać się muszą siłą rzeczy na nauczaniu zbiorowym, i realizują jedynie programy bardzo ogólne, które w grupie liczącej kilkadziesiąt osób, podołać mają jednocześnie uczniom słabym, jak i tym „wybitnie zdolnym”. Każdy doświadczony pedagog doskonale wie, że w codziennej praktyce szkolnej jest to zadanie niewykonalne, a wręcz utopijne, i nie daje ono absolutnie żadnej większej szansy na progresję ani tym mającym większe problemy z nauką uczniom, ani potencjalnym przyszłym geniuszom. Największe, najbardziej pożądane efekty pracy dydaktyczno-wychowawczej przynosi niemożliwa do realizacji *in extenso* w warunkach tradycyjnej szkoły, indywidualna praca z uczniem.

Wobec powyższych wniosków, wydaje się że najlepszą na przyszłość

polisą dydaktyczno-wychowawczą nanasze dzieci, będzie inwestycja w ich jak najbardziej wszechstronny rozwój – zwłaszcza przyrost intelektu. Musimy jednak zdać sobie sprawę – pomni na współczesny dorobek teorii pedagogiczno-psychologicznych – z tego, że rozwój, a przede wszystkim wszechstronność, w zalecanym dzisiaj najbardziej podejściu indywidualnym, w przypadku każdego dziecka oznaczać będzie coś zgoła innego, osobniczego, specyficznego. Jak zatem wyjść naprzeciw temu, czego w przeszłości będzie oczekiwała od naszych pociech postępująca ciągle cywilizacja, i jaką obrać dla nich ścieżkę edukacyjną, aby pozwoliła im ona na maksimum rozwoju, i była ona w stanie wystarczająco gruntownie przygotować je do prawidłowego funkcjonowania w dorosłym życiu?

Otóż, wydaje się, że podołać nakreślonej powyżej potrzebie wykształcenia nowoczesnego człowieka oraz rozwiązywania problemów edukacyjnych tradycyjnych placówek szkolnych, do których tak bardzo jesteśmy przyzwyczajeni, zdołają od bliska wieku już znane, a mało ciągle jeszcze popularne, programy nauczania oferowane przez szkoły alternatywne. Celem niniejszego artykułu - zatytułowanego *Szkoły alternatywne jako propozycja innowacyjnej oferty edukacyjnej dla rodziców i ich dzieci* – jest wyjaśnienie na czym owa alternatywa w edukacji polega, a w zasadzie zaznajomienie czytelnika z jej ogólnymi ideami – z punktu widzenia inwestycji rodziców w rozwój dziecka, oraz nakreślenie koncepcji dydaktyczno-wychowawczych różnych typów istniejących dzisiaj szkół alternatywnych.

Aby w pełni zrozumieć i uświadomić sobie na czym polega właściwie proces nauczania w oparciu o niekonwencjonalną formę edukacji alternatywnej, należałoby w tym miejscu wyjaśnić samo jej pojęcie. Otóż, analizując jego źródłosłów, oile składający się na ten dwuwyrzowy termin rzeczownik „edukacja” jest powszechnie znany i rozumiany, o tyle przymiotnik – „alternatywna” - zasługuje na pewne odautorskie dopowiedzenie, wyjaśnienie. Mianowicie, podług definicji podawanej przez słowniki współczesnego języka polskiego, przymiotnik „alternatywny” oznacza tyle, co wybieralny z dwóch przeciwstawnych rzeczy i dalej — w odniesieniu do stylu życia, modelu kultury, sztuki itp. — tyle, co niekonwencjonalny, mniej zinstytucjonalizowany, często będący w większej harmonii z naturą Słownik wyrazów obcych dodatkowo podaje, że alternatywny oznacza taki, który jest odmienny od tego, co tradycyjne, konwencjonalne i oficjalnie uznane, stanowiące wobec tego kontrpropozycję [1, s. 32]. Tak więc możemy powiedzieć, że edukacja, czy szkolnictwo alternatywne to *suigeneris* pewna forma opozycji wobec państwowego i sformalizowanego tradycyjnego systemu szkolnego. Termin ów sugerować ma nam taki typ i formę kształcenia oraz wychowania, który jest w szczególności sposób odmienny od powszechnie przyjętego przez instytucje oświatowe, co oznacza jednocześnie, że jest to zupełnie nowy model szkoły, opartej o prekursorskie i nieschematyczne projekty wychowawcze, a także oferującej współczesne metody i rozwiązania oświatowe, którym przypisuje się cechy nowoczesności oraz innowacyjności, pewnego modernizmu [24, s. 45]. Jej podstawową cechą charakterystyczną jest

to, że w swoim programie dydaktyczno-wychowawczym stwarza ona przed uczniem wybór spośród co najmniej dwóch możliwych konfiguracji zdobywania wiedzy i uczenia się. Szkoła alternatywna za jeden z nadrzędnych celów stawia sobie ideę humanizacji realizowanej przez siebie edukacji – a więc stworzenie przed uczniem szans na wszechstronny rozwój, zwłaszcza poprzez wspieranie wielokierunkowej aktywności swoich wychowanków.

Choć idea istnienia szkół o programach edukacji alternatywnej posiada już blisko wiekową tradycję, to jednak w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, szkolnictwo tego nurtu – wypracowanego przecież w dużej mierze na gruncie świata Zachodu – mogło zacząć swobodnie się rozwijać dopiero po przełomowej transformacji gospodarczo-ustrojowej końca lat 80-tych, i początku 90-tych XX wieku, w tym rejonie Europy. Powstające wówczas w krajach postsocjalistycznych nowoczesne, demokratyczne systemy społeczne, oparte o wzorce zachodnie, pozwoliły na stworzenie warunków do zaistnienia tego, co nazywamy społeczeństwem obywatelskim, które z kolei przejawia zdolność do własnej inicjatywy – w tym m. in. w dziedzinie oświaty. Wszystko to stworzyło fundamenty do zaszczepienia i rozwoju w państwach Europy Środkowo-Wschodniej szkolnictwa, opartego o edukację alternatywną [17, s. 12-14]. Choć dopowiedzieć wypada w tym miejscu, że na gruncie polskim początki idei edukacji alternatywnej sięgają już okresu międzywojennego. Przejawiały się on m.in. w myśli pedagogicznej Janusza Korczaka, który zwracał szczególną uwagę na kwestie wolności, odpowiedzialności, relacji społecznych i uważności na dziecko w procesie wychowania [10, s. 2] – a więc preferował on indywidualne podejście do ucznia/wychowanka, i uważał je za najbardziej kluczowe w pracy pedagogicznej.

Jak wspomniano wyżej, idea tzw. edukacji alternatywnej posiada już stuletnią blisko tradycję, co implikować musiało *nolensvolens* rozrostem owej myśli pedagogicznej samej w sobie, i wykrystalizowaniem się kilku różnych typów szkół alternatywnych. W dalszej części tegoż eseju, postara się autor o zapoznanie czytelnika z zasadami programów nauczania oraz wychowania, jakie istnieją w ramach partykularnych modeli współczesnych szkół alternatywnych.

Otóż, pierwszą osobą w Europie, która przejawiała inny niż dotąd – alternatywny sposób podejścia do dziecka w procesie kształcenia i wychowania, była żyjąca na przełomie XIX i XX wieku, włoska lekarka i pedagog, Maria Montessori. Uczona ta pierwotnie zajmowała się prowadzeniem badań nad pracą z dziećmi niepełnosprawnymi intelektualnie, i stwierdziła że metody pedagogiczne stosowane w nauczaniu z nimi, mogą zadziałać również stymulująco na intelekt ucznia zdrowego, jeżeli zostaną odpowiednio wykorzystane w jego procesie kształcenia. Montessori w swoich rozważaniach wysunęła wniosek, że dziecko jest istotą zdolną do wysoce progresywnego rozwoju intelektualnego, oraz posiada ogromne predyspozycje moralne. Podstawowym jednak warunkiem, koniecznym do wyzwolenia w dziecku owego progresu, jest zapewnienie mu daleko idącej wolności – myślenia, uczenia się, zabawy – bo tylko ona wyzwala w nim naturalną u człowieka poznającego dopiero świat, kreatywność.

Nie powinno się zatem narzucać uczącemu się dziecku odgórnych wzorców, czy schematów, gdyż ono w oparciu o swoją kreatywność i wyobraźnię, jest w stanie samodzielnie stworzyć własne – a to z kolei determinuje jego wszechstronny rozwój i uczy przede wszystkim samodzielnego myślenia. Oczywiście, nie oznacza to absolutnie jakoby uczeń został puszczonej samopas, i w procesie dydaktyczno-wychowawczym nie potrzebował nauczyciela w ogóle. Przeciwnie, jest on dziecku wręcz niezbędny, ponieważ może mu pomóc obrać pewien kierunek rozwoju, odkryć zainteresowania i talenty oraz kontrolować i weryfikować rzecz jasną, zdobytą przez ucznia wiedzę czy umiejętności. Tak więc rola nauczyciela winna ograniczać się do funkcji wspierającej dziecko – pomagającej mu na zasadzie stawiania przed nim pewnych propozycji kierunków rozwoju, i możliwości dokonania własnego, świadomego wyboru. To, co sprzyja – według Montessori – rozwojowi ucznia, to przede wszystkim aranżacja przestrzeni (uczona ta proponowała odejście od wzoru klasycznego podziału na lekcję, kiedy to dzieci siedzą w ławkach szkolnych, ponieważ ograniczenie w ten sposób lokomocji dziecka, i naturalnej u niego energii, już samo w sobie hamuje rozwój, i zabija wszelkie cechy do chęci odkrywania świata), twierdziła też, że niezbędne są właściwie dobrane - do wieku, stopnia rozwoju i indywidualnych zainteresowań ucznia - pomoce dydaktyczne. Kluczem do stymulacji rozwoju dziecka jest zatem stworzenie mu pewnej samodzielności uczenia się – wymusza ona od niego konieczność stawiania sobie celów, myślenia, rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji. W procesie tym niewątpliwie ważkie jest zapewnienie mu – pod okiem oczywiście nauczyciela - swobodnego korzystania z tej aktywności, na którą ma w danym momencie ochotę, która sprawia mu przyjemność na zasadzie zaciekawienia go [8, s.121-149].

Kolejną formą edukacji alternatywnej, która wyrosła na gruncie niemieckim tym razem, z początkiem XX wieku, była stworzona przez austriackiego filozofa kultury i krytyka literackiego, Rudolfa Steinera – tzw. szkoła waldorfska. Przymiotnik, wskazujący na typ szkoły – „waldorfska” - pochodzi od pierwszej, opartej o model nauczania zaproponowany przez Rudolfa Steinera i przezeń założonej w 1919 r., szkoły dla dzieci robotników pracujących w fabryce cygar „Waldorf-Astoria» w Stuttgarcie, która to placówka nosiła nazwę – „Freie Waldorfschule” – co w języku niemieckim oznacza „Wolna Szkoła Waldorfska”. Tak jak każdy typ szkoły alternatywnej, ośrodki waldorfskie za nadrzędny cele obierają sobie przygotowanie adepta do przyszłego, dorosłego życia, poprzez wszechstronną rozbudowę jego intelektu, która to rozumiana jest jako rozwój trzech zasadniczych sfer – myślenia, uczuć i woli. Pedagodzy waldorfscy prócz rozwijania u dziecka sztuki logicznego myślenia i intelektu, równie istotny nacisk kładą na pielęgnowanie w nim zdolności artystycznych oraz kształtowanie umiejętności możliwych do wykorzystania w praktyce (zajęcia artystyczne i praktyczne, różne formy prac ręcznych). Istotą programu nauczania i organizacji pracy nauczycieli i uczniów w tego typu szkole, jest brak klasycznego podziału na przedmioty szkolne, brak podręczników oraz systemu oceniania punktowego/liczbowego. Nauczanie natomiast odbywa się podług

pewnego rytmu dnia – rano, na lekcji głównej uczniowie opracowują przewodni temat (inny na każdy dzień), a następnie odbywają zajęcia w ramach bloków praktyczno-artystycznych. Specyfiką modelu edukacji, zaprezentowanego przez Rudolfa Steinera, jest rozszerzenie trybu edukacji zintegrowanej – do szóstej klasy włącznie – gdzie uczeń znajduje się pod opieką jednego tylko pedagoga. Taki zaś sposób organizacja nauczania, pozwala nauczycielowi na pełniejsze śledzenie indywidualnego rozwoju dziecka, i pozwala mu na lepsze jego kształtowanie [7, s. 21-46].

Alternatywą edukowania dziecka w podejściu indywidualnym, jest także - kojarzone dzisiaj najczęściej z edukacją dzieci niepełnosprawnych lub pozostających w tymczasowej niedyspozycji fizycznej, na skutek nieszczęśliwego wypadku, czy przebytych chorób – nauczanie domowe. Polega ono na tym, że uczeń pozostaje formalnie zapisany do szkoły, ale nie musi odbywać obowiązku edukacji w tej placówce. Nauczyciele atoli, w ramach poszczególnych przedmiotów, odwiedzają i nauczają ucznia w jego domu. Prowadzone w ten sposób zajęcia kojarzą nam się też z nauczaniem czasów minionych, kiedy to zamożny najczęściej człowiek, chcący zapewnić podstawowe wykształcenie własnemu potomstwu, zatrudniał *ad hoc* guwernera. Niewątpliwie, jest to pewna możliwość na stworzenie lepszych warunków pod rozwój intelektualny własnego dziecka – które traktowane przez nauczyciela osobiście, indywidualnie, będzie miało prawdopodobnie większe szanse na zdobycie wiedzy i umiejętności praktycznego ich wykorzystania niż gdyby objęte było nauczaniem zbiorowym w szkole masowej – jednakże rozważyć należy w tym przypadku także fakt, że odizolowanie w ten sposób ucznia od jego środowiska rówieśniczego, może negatywnie wpłynąć na jego rozwój psychologiczno-emocjonalny [9, s. 180-198].

Równie oryginalny – choć, jak się zdaje mniej znany w środkowo-wschodniej części Europy - program nauczania i wszechstronnego rozwoju dziecka, oferują tzw. szkoły demokratyczne. Ich twórcą był żyjący na przełomie XIX i XX wieku, brytyjski nauczyciel języka angielskiego, Alexander Sutherland Neill, który w oparciu o swoje doświadczenie zawodowe wysunął nowatorską koncepcję podejścia dydaktyczno-pedagogicznego. Podobnie jak Maria Montessori, uznał on, że podstawą, na jakiej winno zasadać się prawidłowe nauczanie i wychowanie dziecka, jest zapewnienie mu wolności, która sprawiać mu będzie przecież radość z robienia tego, co zainteresuje go, zaciekawi. Jak głosi podstawowa zasada demokracji w ogóle, tak też w przypadku szkoły demokratycznej, ważną ideą jest możliwość dokonywania przez dziecko wyborów, i uczenie się ponoszenia za nie odpowiedzialności [12, s. 58-71].

Coraz głośniejszym w nauce pedagogicznej nurtem, jest opracowana w USA w latach 40-tych XX wieku, przez środowiska niemieckich emigrantów – na czele z małżeństwem, Laurą i Fritzem Perls, koncepcja edukacji opartej o psychologiczno-pedagogiczną teorię gestalt – (co w języku niemieckim oznacza kształt). Zakłada ona istnienie pięciu różnych obszarów rozwoju człowieka i jego poznania – mianowicie, emocjonalnego, społecznego, fizycznego,

intelektualnego oraz duchowego. Projekt tego modelu edukacji przewiduje – podobnie jak w przypadku szkoły waldorfskiej – kształcenie ucznia w trybie zintegrowanym, przez okres dłuższy niż w szkole tradycyjnej. Wyznacza również nauczanie z zachowaniem pewnego rytmu (porządku) dnia – zajęcia indywidualne (w których uczniowie przy pomocy nauczyciela, stawiać będą sobie pewne cele kształcenia na dłuższy okres czasu – miesiąc lub semestr), pracy grupowej (w której skupią swoje wysiłki na głównym temacie dnia), oraz zorganizowanych w sposób dostosowany do potrzeb i zainteresowań każdego dziecka, blokach-warsztatach z zajęć artystycznych, praktycznych, czy sportowych. W nawiązaniu do koncepcji Montessori, istotną rolę będzie odgrywać tutaj aranżacja przestrzeni, stymulująca mobilność i motorykę dziecka w procesie nauczania, a także – na wzór edukacji demokratycznej – dzieci w szkole gestalt będą uczyły się odpowiedzialności za dokonywane przez siebie wybory. Pedagodzy tego nurtu zwracają także szczególną uwagę na rozwój emocjonalny dziecka – zwłaszcza jeżeli idzie o budowanie poprawnych relacji z innymi [10, s. 3].

W latach 50 i 60 wieku ubiegłego w Skandynawii, narodził się promujący przede wszystkim kontakt dziecka z naturą w procesie zdobywania wiedzy, typ tzw. szkolnictwa leśnego. Jego program nauczania przewiduje przede wszystkim mobilność uczniów poprzez szeroko rozumianą aranżację przestrzeni, która przejawia *sensu stricto* organizowaniem zajęć plenerowych – w lesie, na łące, w parku, czy na innych, przygotowanych specjalnie *ad hoc* obiektach. Uwagę zwraca także bardzo oryginalny typ nauczania, zaproponowany przez nauczycielkę amerykańskiego pochodzenia, Helen Parkhurst, tzw. szkolnictwo daltońskie. Plan tegoż kształcenia zakłada przede wszystkim naukę rozsądnego gospodarowania czasem i stawiania sobie celów i planowania – środkiem dydaktycznym pomagającym uczniom w nabyciu tej umiejętności, są specjalne tablice, przedstawiające rozkład ich zadań w czasie. Nacisk kładziony jest też tutaj na kształtowanie u dzieci cech rozsądku, odpowiedzialności, samodzielności i umiejętności kooperowania z innymi [15, s. 1-4].

Reasumując, świadomi coraz bardziej roli odgrywanej w procesie dydaktyczno-wychowawczym rodzice, chcieliby zapewnić swoim dzieciom jak najbardziej korzystne warunki kształcenia, które pozwolą na – wymagany w dzisiejszym życiu, zawodowym przede wszystkim - wszechstronny rozwój. Niestety, współczesne szkoły systemowe (tradycyjne) nie są w stanie w pełni sprostać tym oczekiwaniom, stąd coraz powszechniejszym rozwiązaniem staje się zapisanie dziecka do szkoły typu alternatywnego – która w oparciu o indywidualny przede wszystkim podejście do ucznia, zdaje się przystosować go odpowiednio do egzystencji w wieku dorosłości. Stąd warto rozważyć przedstawioną powyżej w zarysie, propozycję ofert szkolnictwa alternatywnego. Zainteresowanych tematem czytelników – zwłaszcza jak się zdaje – chcących zadbać należycie o rozwój własnego dziecka rodziców, odsyła autor do szerszej literatury przedmiotu, której wykaz znajduje się w niżej zamieszczonej, właściwej problemowi, bibliografii końcowej, w której znaleźć można także ciekawe źródła

internetowe.

BIBLIOGRAFIA

1. Dunaj B., *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 2000
2. *Edukacja alternatywna : nowe teorie, modele badań i reformy*, red. J. Piekarski i B. Śliwerski.
3. *Edukacja alternatywna na rzecz demokratyzacji procesu kształcenia / redakcja naukowa Renata Nowakowska-Siuta*, Kraków 2014.
4. *Edukacja alternatywna w XXI wieku*, red. nauk. Z. Melosik i B. Śliwerski, Poznań-Kraków 2010.
5. *Edukacja alternatywna: dylematy teorii i praktyki*, red. B. Śliwerski, Kraków 1992.
6. Fijałkowski A., *Z dziejów myśli o tutoring - krótki zarys historii indywidualnego kształcenia i wychowania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2009, Nr 216.
7. Głazewski M., *Edukacja wieloraka w szkole Steinerowskiej*, „Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna. Czasopismo Instytutu Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie” 2013, Nr 2.
8. Gribble D., *Edukacja w wolności. W poszukiwaniu idealnego systemu kształcenia*, Kraków 2005.
9. Helios J., *Edukacja domowa – kilka uwag w kontekście dyskursu o edukacji demokratycznej*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2014, T. 3, Nr 2.
10. Jeżak, J., *Szkoły alternatywne w Polsce*, „Onet”, [Dziecko] - https://kobieta.onet.pl/dziecko/male-dziecko/szkoły-alternatywne-w-polsce/n72re3?utm_source=l.facebook.com_viasg_kobieta&utm_medium=referral&utm_campaign=leo_automatic&srcc=ucs&utm_v=2, [dostęp: 20.07.2018]
11. Kołodziejek H., *Obraz pedagogiki Marii Montessorii w szkole w Polsce*, 2010.
12. Michałowska D.A., *Edukacja demokratyczna a kreatywność*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2013, T. 2, Nr 1.
13. Okoń W., *Dziesięć szkół alternatywnych*, Warszawa 1999.
14. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984.
15. *Pedagogika alternatywna : dylematy praktyki*, red. K. Baranowicz Kraków-Lódź 1995.
16. Pukowska K., *Jeśli nie szkoła publiczna, to co? Wybór szkół alternatywnych w Polsce*, „Dzieci są ważne” - <https://dziecisawazne.pl/jesli-szkola-publiczna-wybor-szkol-alternatywnych-polsce/>, [dostęp: 19.07.2018].
17. Siciński A., *Spoleczeństwo informacyjne — społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 1996.
18. *Słownik wyrazów obcych*, red. Bańka M., Warszawa 2004.
19. Suchecka J., *W szkole Montessori nauka ma być jak oddychanie. «Nie można marnować dzieciństwa przez tradycyjne wychowanie»*, „Gazeta Wyborcza” 11 marca 2014 - http://wyborcza.pl/1,75400,15601869,W_szkole_Montessori_nauka_ma_byc_jak_oddychanie__Nie.html?disableRedirects=true, [dostęp: 19.07.2018].
20. Surma B., *Edukacja językowa w koncepcji pedagogicznej Marii Montessori*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2012, Nr 23.
21. Surma B., *Edukacja międzykulturowa a wychowanie dla pokoju w koncepcji pedagogicznej Marii Montessori*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2010, Nr 15-16.
22. Surma B., *Gotowość szkolna do uczenia się matematyki dzieci sześciolletnich w przedszkolu Montessori – raport z badań*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2013, Nr 2 (28).
23. Surma B., *Pedagogika Montessori - podstawy teoretyczne i twórcze inspiracje w praktyce*, Łódź 2008.
24. Śliwerski B., *Pedagogika alternatywna. Dylematy teorii i praktyki*, Kraków 1995.
25. Zalewska S., *Koncepcje i zasady kształcenia alternatywnego* - <http://www.gimiversity.pl/files/document/7faaa877292d61e656c8682b992be2941388743309.pdf>, [dostęp: 19.07.2018].

ETYKA DZIENNIKARSKA W POLITYCE

Gala Paulina

*doktorantka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
paulina.gala131@gmail.com*

Słowo „etyka” wywodzące się z greckiego „ethikos” nawiązuje do „etosu”, czyli charakteru, zwyczaju, obyczaju, przyzwyczajenia. Etyka zajmuje się ustalaniem moralnych reguł ludzkiego postępowania [1, c. 216].

Etyka dziennikarska, postawa charakteryzująca się dążeniem do prawdy i adekwatności; bezstronnością i uczciwością, szacunkiem dla prywatności innych, niezależnością od wpływu ze strony grup interesów; szacunkiem dla prawa; respektowaniem dobrych obyczajów i dobrego smaku. Jacek Żakowski uważa, że etyczne jest działanie mediów, dzięki któremu: w miarę możliwości i przy najlepszych staraniach dostarczają odbiorcy to, czego ma prawo słusznie oczekiwać, a zarazem takie, które nie wywołuje zbytecznego cierpienia [2, c. 203]. Przyjęcie bardziej rygorystycznego sposobu pomiaru etycznego może spowodować wyłączenie spod ram etycznych dużej części mediów posiadających odmienną linię programową. W piśmie niezależnym pominięcie złych stron byłoby nieetyczne, natomiast za nieetyczne nie można uznać, iż w programie jawnie sponsorowanym zostaną przedstawione jedynie pozytywne strony promowanego produktu.

Jakość wykonywanej przez dziennikarza profesji, w odczuciu widza, pozostawia wiele do życzenia. Jak czytamy w książce „Etyka dziennikarska a kwestie informacji masowej” wydanej w 1989 roku, wierny słuchacz, bądź też czytelnik danego medium nie uzna, że nigdy nie został przez nie wprowadzony w błąd [3, c. 9].

Odczucie wprowadzenia w błąd może wynikać z braku zaufania wobec danego źródła przekazu medialnego. Zaufanie jest bowiem najważniejszym elementem transakcji. Jeśli odbiorca będzie nim darzył media, oglądalność danej audycji bądź poczytność określonego pisma będzie wzrastała. Co więcej będzie to skutkowało zaufaniem stałych reklamodawców, którzy sięgną głęboko do swoich kieszeni aby promować produkty i usługi w kompetentnym medium [4, c. 71].

Aby wzbudzić zaufanie czytelnika, a zarazem klienta (odbiorcy usług i towarów) mediów i zbudować dobry wizerunek określonego źródła przekaz utworzone są liczne kodeksy etyczne. Tworzenie kodeksów dziennikarskich wywiera na społeczeństwie wrażenie istnienia dobrych praktyk i barier, których pracownicy mediów nie powinni przekroczyć.

Kodeksom dziennikarskim nie można jednak odmówić faktu, iż spisane w nich zasady precyzują i budują ramy powinności dziennikarskich. Funkcja kodeksów jest zatem z jednej strony obliigująca, ale z drugiej kontrolna. To zdecydowanie wzmacnia znaczenie kodeksów dziennikarskich.

Kodeksy dziennikarskie były również tworzone w Polsce np. uchwalona w 1995 roku Karta Etyczna Mediów. Trudno odmówić kodeksom dziennikarskim pożyteczności oraz walorów edukacyjnych. Ustalają one standardy, są też przeobrażeniem tradycyjnych wartości zawodowych, „zmierzają do wyeliminowania nadużyć i oszustw, ochraniają klientów, generują solidarność wewnątrzgrupową, umacniają moralną świadomość, chronią dziennikarzy w sporach z nieuczciwymi pracodawcami i państwem, dostarczają poczucia bezpieczeństwa i kolektywnej siły”. Co więcej, trudno odmówić racji encyklopedycznym definicjom zaznaczającym zalety istnienia kodeksów.

Etyka dziennikarska w perspektywie etyki stosowanej nie dotyczy kwestii abstrakcyjnych, dziennikarze muszą radzić sobie z dylematami etycznymi każdego dnia. Normatywna etyka dziennikarska jest mało przydatnym narzędziem pracy dziennikarza na co dzień. Kodeksy etyki dziennikarskiej różnią się bowiem od siebie w takim stopniu, że trudno wypracować ujednoczoną formę obowiązującą dziennikarzy wszystkich rodzajów mediów. Opisująca trudność jest podyktowana obowiązkiem uznania katalogu norm za powszechnie obowiązujący, obiektywny i bezwarunkowy. Denis McQuail wyróżnia kilka najczęściej spotykanych zasad kodeksów dziennikarskich: prawdziwość informacji, jasność informacji, obrona praw odbiorców, odpowiedzialne kształtowanie opinii publicznej, standardy gromadzenia i prezentacji informacji, szacunek dla integralności źródeł.

Tworzenie kodeksów dziennikarskich jest charakterystyczne dla zachodniej cywilizacji, jednak część elementarnych wartości zapisanych w tych kodeksach zostało zakrzewione również w innych kulturach.

Przechodząc dalej do kwestii kodeksów etyki dziennikarskiej trzeba wspomnieć, że kształtowanie się ich zasad początkowo ograniczało się do pojedynczych notek zapisywanych w dokumentach poszczególnych organizacji dziennikarskich. Później powstały wyodrębnione już katalogi zasad etyki wv. profesji. Za pierwsze unormowanie o charakterze statutowym etyki dziennikarskiej uznaje się pochodzący z 1896 roku statut oddziału Galicyjskiego Dziennikarzy Polskich.

Już 40 lat później sformułowano kodeks etycznego dziennikarstwa o zasięgu międzynarodowym. Z kolei, po drugiej wojnie światowej na arenie międzynarodowej pojawiło się kilka istotnych katalogów zasad etyki dziennikarskiej.

Deklaracja IFJ (International Federation of journalists) - „Deklaracja zasad postępowania dziennikarzy” uchwalona w 1954 roku:

- Poszanowanie prawdy i prawa opinii publicznej jest naczelnym obowiązkiem dziennikarza.
- W wypełnianiu tego obowiązku dziennikarz winien zawsze bronić zasady wolności w uczciwym zbieraniu i ogłaszaniu informacji oraz prawa do należytego komentowania i krytyki.
- Dziennikarz powinien opierać się w swej relacji jedynie na faktach, których źródła pochodzenia są mu znane. Nie może zatajać istotnych informacji

ani fałszować jakichkolwiek dokumentów.

- W zbieraniu informacji, zdjęć i dokumentów dziennikarz może się posługiwać jedynie uczciwymi sposobami.

- W wypadku ogłoszenia informacji szkodliwie niedokładnej, dziennikarz winien z całej mocy zabiegać o jej sprostowanie.

- W odniesieniu do źródła informacji uzyskanej poufnie dziennikarz winien przestrzegać zasady tajemnicy zawodowej.

- Świadom niebezpieczeństwa dyskryminacji, którą mogą szerzyć środki przekazu, dziennikarz powinien dołożyć wszelkich starań w celu uniknięcia tego rodzaju dyskryminacji, w szczególności w odniesieniu do rasy płci, orientacji seksualnej, języka, religii, poglądów politycznych i innych oraz narodowości i pochodzenia społecznego.

- Za ciężkie naruszenie etyki zawodowej dziennikarza należy uznać: plagiat; złośliwe zniekształcanie rzeczywistego stanu rzeczy; kalumnie, oszczerstwa, pomówienia, bezpodstawne oskarżenia; przyjmowanie gratyfikacji jakiegokolwiek rodzaju za ewentualne ogłoszenie lub zatajenie informacji.

- Zasługujący na to miano dziennikarz uzna za swój obowiązek przestrzeganie powyższych zasad. Respektując obowiązujące w jego kraju przepisy prawa, dziennikarz winien w sprawach zawodowych uznawać jedynie jurysdykcję swych kolegów, z wyłączeniem ingerencji jakiegokolwiek rodzaju ze strony władz lub innych czynników.

Deklaracja Paryska – „Międzynarodowe zasady etyki dziennikarskiej” powstał pod egidą UNESCO, a deklaracja została przyjęta w Paryżu w 1983 roku i zawierała następujące normy:

- Prawo ludzi do prawdziwej informacji i swobodnego wyrażania się.
- Dążenie dziennikarza do poznania obiektywnej rzeczywistości, aby jej możliwie wierny obraz przekazać publiczności.

- Odpowiedzialność społeczna dziennikarzy za przekazywaną informację.

- Integralność zawodowa dziennikarzy, powstrzymująca ich przed ujawnianiem źródeł informacji, przed przekupstwem i plagiatem.

- Dostęp społeczeństwa do mediów, w tym zwłaszcza prawo do sprostowania.

- Poszanowanie prywatności, godności i dobrego imienia ludzi.

- Poszanowanie dla interesu społecznego i narodowego, instytucji demokratycznych i moralności publicznej.

- Poszanowanie dla uniwersalnych wartości (zwłaszcza pokoju, demokracji, praw człowieka, wyzwolenia narodowego, sprawiedliwości) i różnorodności kultur.

- Powstrzymywanie się przed usprawiedliwianiem wojen i zbrojeń oraz wszelkich form przemocy, nienawiści lub dyskryminacji, kolonializmu, nędzy itp.

- Poparcie dla nowego światowego ładu w dziedzinie informacji i komunikacji, będącego integralną częścią nowego ładu ekonomicznego.

Kodeks Etyki BBC został stworzony dla producentów. Opowiada się

on za zasadami uczciwości, obiektywizmu, bezstronności, przyzwoitości oraz dobra dziecka. Programy dla dorosłych w BBC są emitowane po godzinie 21. Bezpieczeństwo dzieci występujących w programach jest bardzo ważne dla autorów programów. Dziennikarze prezentując różne grupy społeczne powinni unikać stereotypów. Jeśli chodzi o wartości redakcyjne BBC: „Naszym celem jest pełnić rolę najbardziej kreatywnego i najbardziej wiarygodnego nadawcy i wytwórcy programów, w dążeniu do zaspokajania potrzeb wszystkich audytoriów za pomocą służby w zakresie informacji, edukacji i rozrywki oraz wzbogacania ich życia w taki sposób, jaki niemożliwy jest do osiągnięcia za pomocą samego tylko rynku. Chcemy postępować w zgodzie z celami społecznymi; chcemy inspirować najbardziej innowacyjne talenty w Wielkiej Brytanii; działać niezależnie od wszelkich interesów oraz odwoływać się do najwyższych standardów etycznych”. Informacje powinny być zbierane przez dziennikarza samodzielnie. Jeśli nie był on świadkiem wydarzeń, musi rozmawiać z ich świadkami. Programy BBC powinny kierować się uczciwością, otwartością

„Europejski kodeks deontologii dziennikarskiej” został wprowadzony w 1993 roku. Podkreślono w nim, że nadrzędny cel mediów wynika z funkcji ich pośrednictwa i pełnionej przez nie służby informacyjnej. Rezolucja kompleksowo ujmuje problemy etyki dziennikarskiej, które odnoszą się do praktycznych aspektów wykonywanego zawodu.

Amerykańska „Deklaracja zasad” – kodeks przyjęty w 1975 roku ukazujący wpływ i zasługi dla etyki dziennikarskiej amerykańskich dziennikarzy. Składa się z preambuły i sześciu artykułów dotyczących: odpowiedzialności, wolności prasy, niezależności, prawdy i dokładności oraz bezstronności. Według Stanisława Zakrzewskiego owa bezstronność jest rozumiana również jako prawo osób publicznie oskarżonych do jak najszybszej odpowiedzi na zarzuty i szanowanie praw ludzi wymienionych w informacjach.

„Kodeks Etyki” – przyjęty w 1973 roku, składający się z czterech podstawowych haseł (odpowiedzialność, wolność prasy, dokładność i obiektywność, rzetelność) oraz katalogu zasad etycznych. Katalog zasad etycznych zakłada między innymi, że przyjmowanie prezentów, przysług, bezpłatnych biletów na środki transportu, czy specjalne traktowanie mogą podawać w wątpliwość rzetelność dziennikarzy i ich pracodawców. Nie powinno się zatem przyjmować żadnych wartościowych przedmiotów czy usług.

„Zasady Etyczne Dziennika, Washington Post” – wydane w 1977 roku. Kodeks składa się z dziewięciu haseł (konflikt interesów, rola reportera, błędy, podawanie źródeł informacji, plagiat, rzetelność, opinie, interes narodowy i interes społeczności, dobry smak). Analizując zapis dotyczący konfliktu interesów, należy zauważyć obowiązek niepodejmowania innej pracy poza dziennikiem. Trzeba również podkreślić, że przyjęcie biletu na recenzowany przez dziennikarza spektakl teatralny nie stanowi naruszenia etyki zawodowej. Z kolei reporter nie powinien być bohaterem artykułu, ponieważ najważniejsza jest

treść przedstawianej przez niego informacji, a on sam winien zostać w cieniu.

Równie ciekawą i finansowo opłacalną ofertę złożył Bernardowi Kalbowi z CNN. Miał on poprzeć jednego z polityków w czasie kampanii wyborczej: „Myślałem o tym, lecz w końcu postanowiłem, że byłoby to zaprzeczeniem czegoś wyjątkowego, czego nie da się przeliczyć na żadne pieniądze”.

Dziennikarz nie może również ulegać wpływowi Polityków, którzy od zawsze chcą ingerować w działania „czwartej władzy”. W Stanach Zjednoczonych panuje przekonanie, że największym zagrożeniem dla niezależności dziennikarskiej są właśnie działania polityków. Dziennikarze w USA chcą utrzymywać rząd z dala od newsroomu. Andrzej Morozowski jest przekonany, że z dziennikarzami nie można się przyjaźnić: „Wyjątkowo razi mnie bratanie się dziennikarzy z politykami”.

Bogusława Dobek-Ostrowska uważa, że „przedstawiciele mediów i polityki spotykają się, angażują się w mniej lub bardziej formalne wzajemne interakcje, należą do tych samych klubów, kręgów towarzyskich, dzielą te same poglądy, punkty widzenia i dążą do realizacji tych samych celów. Taki stan rzeczy może pozytywnie stymulować demokratyczną politykę poprzez poprawę wzajemnego zrozumienia, jednak zbyt daleko idąca integracja może mieć także negatywne konsekwencje, prowadząc do rozmycia demokratycznych wartości i zatarcia granicy między interesem publicznym, elit politycznych i personelu mediów” [5, c. 44].

To właśnie „środki masowego przekazu określają co pojawia się na porządku dziennym (...) środki przekazu z reguły cechują się wyprzedzeniem czasowym, narzucają tematy, dostarczają je do stołu”. Zjawisko to nazywa się „agenda-setting function”, czyli funkcja ustalania porządku dziennego.

LITERATURA

1. A. Niczyperowicz, Dziennikarstwo od kuchni, Poznań: TS Wydawnictwo. - 2007.– 278 cc.
2. G.G. Kopper, Ignacy Rutkiewicz, Katharina Schliep, Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995, Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego. - 1996.– 263 cc.
3. B. Golka, B. Michalski, Etyka dziennikarska a kwestie informacji masowej, Warszawa: COM SNP. – 1989.
4. C.-J. Bertrand, Deontologia mediów, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX. - 2007. – 272 cc.
5. B. Dobek-Ostrowska, Media masowe na świecie: modele systemów medialnych i ich dynamika rozwojowa, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. - 2007.– 336 cc.

ВНЕСОК АНТРЕПРИНЕРА МИКОЛИ СИНЕЛЬНИКОВА У РОЗВИТОК ХАРКІВСЬКОГО ТЕАТРУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

*Ганчук Юлія Олександрівна
аспірант, Київського національного
університету культури і мистецтв,
julia_di27@ukr.net*

На початку ХХ століття на українських землях існувала ціла низка театрів, що радянськими істориками закарбовані як російські театри, тому й розглядаються вони у контексті російської історіографії. Але існування антрепризних театральних труп у Києві, Одесі, Харкові та інших містах України дало чималий поштовх для розвитку саме української театральної культури.

Харків на початку минулого століття був не лише одним з найбільших міст, що дозволило йому згодом на деякий час (1919-1934 рр.) стати столицею Української радянської республіки, але й культурним центром, куди приїжджали різні театральні трупи. Однією з визначних постатей харківської театральної культури вважався антрепренер Микола Миколайович Синельников. Слід зазначити, що на тому етапі в театрі від антрепренера залежала ціла низка факторів: зарплатня акторів; вибір приміщення, де відбуватиметься вистава; виготовлення декорацій та костюмів; розповсюдження афіш; продаж квитків; гастрольні маршрути та багато іншого.

З метою більш детального аналізу творчої діяльності Миколи Синельникова варто звернутися за біографічною довідкою. Отже, Синельников Микола Миколайович, російський актор, режисер, антрепренер, педагог народився у 1855 р. в Харкові. Театральну діяльність розпочав у 1873 р. в хорі харківського театру М. М. Дюкова, де 4 січня 1874 р. виконав першу драматичну роль – лакея Ведмедики у водевілі Ленського «Простушка і вихована». Надалі працював у театрах Житомира, Миколаєва, Ставрополя, Владикавказу, Казані, Ростова-на-Дону (здебільшого це були антрепризи). Починаючи з 1880 р. Синельников поступово відходить від акторської роботи, більшу частину часу приділяючи режисурі й організації театральної справи. У 1886 разом з М.М. Бородаєм організує у Воронежі та пізніше у Харкові акторське товариство. Протягом 1889-1891 рр. працює у московських приватних театрах; у 1891-1894 очолює товариство на паях у Новочеркаську [1].

По закінченні десятилітнього контракту з Театром Корша у Москві, відкинувши всі інші пропозиції, Синельников повертається до Харкова, де очолює місцеву антрепризу. Як зазначав О. Бартошевич, ім'я Синельникова із самого дитинства було тісно пов'язане з Харковом, де він розпочав

власну сценічну діяльність, сформувався як особистість, та заснував театр, що здобув місту славу «першого театального міста провінції» [4].

Поки ремонтується будівля харківського театру, Синельников ставить вистави в одеській антрепризі М. Ф. Багрова. За десять років роботи у Корша він сформував навколо себе команду висококваліфікованого технічного персоналу, велика частина якого перебирається разом з ним до Харкова, де антрепренер очолює заклад протягом 1910-1925 рр. Слід відзначити, що за часи його діяльності Харківський театр не поступався рівню імператорських – Малого у Москві та Александринця у Пітері. Тодішній репертуар театального закладу, за згадкою самого Миколи Синельникова, складала такі п'єси: «Марія Стюарт», «Підступність та кохання» Шиллера; «Фігаро» Бомарше; «Тартюф», «Вчені жінки», «Плутня Скапена» Мольєра; «Ії перша п'єса» Б. Шоу; «Шейлок», «Гамлет» Шекспіра; «Плоди освіти», «Влада темряви», «Живий труп» Л. Толстого; «Ревізор», «Мертві душі» Гоголя; «Ідіот», «Брати Карамазови» Ф. Достоєвського; «Лихо з розуму» Грибоедова та багато інших.

З наведених вище назв можна зробити висновок, що репертуар у театрі Синельникова був ретельно продуманий. Він інсценізував усі п'єси Чехова та Островського. Але не лише завдяки проведенню зваженої репертуарної політики театр вийшов на перші сходинки тодішнього театального мистецтва. Майстер приділяв багато уваги й відпрацюванню акторської гри. Так, сучасниця майстра, актриса, яка працювала з діачем в Харкові, Є. Тіме згадувала, що у випадках, коли за певних умов доводилося ставити п'єсу в стислий термін, репетиції під керівництвом режисера йшли цілодобово, без урахування часу [4].

Синельников також започаткував систему театального абонементу, що давало йому гарантію фінансової стабільності і забезпеченості повними зборами до кінця сезону. Результатом реалізації такої політики став, наприклад, розпродаж шести абонементів на всю зиму протягом одного місяця, завдяки чому антрепренер здобув можливість вільно витратити на постановки чималі фінанси. Відповідно до умов контракту з містом, він був зобов'язаний забезпечити по завершенні контракту на його користь надання декорацій вартістю до 6 тисяч карбованців, але достроково віддав їх на суму у 52 тисячі, тобто, набагато перевищуючу умови договору [4].

Спробуємо підсумувати, з чого саме складався успіх Синельникова як режисера та антрепренера: цікавий репертуар; міцний акторський ансамбль; яскраве втілення акторами образів; залучення до трупи молодих талановитих артистів; стабільність колективу; творча атмосфера на репетиціях та подовження терміна їх тривалості; урізноманітнення мізансцени (актори не були «прив'язані» до суфлерської будки); використання об'ємної декорації; регулярне проведення безкоштовних вистав для учнів і понеділкові спектаклі по загальнодоступних цінах; введення театральних абонементів (своєрідний кредит); скасування музичних антрактів; упорядкування реклами (зміна розміру та тематичного характеру афіш; подання відомостей

про акторів за алфавітом, а не за рангом; перехід від широкомовної реклами до ділової інформації тощо).

З наведених ознак бачимо, що режисер у своїй театральній практиці спирався на використання традиційних методів антрепризної діяльності, та запроваджував нові, прогресивні, які дозволили театру стати популярним та затребуваним.

Надалі, у жовтні 1917 року, стався жовтневий переворот, що призвів до всезагальної більшовицької націоналізації. Проте Синельникова було залишено на посаді очільника Харківського театру, яким він керував до 1925 року, коли була розформована трупа [5]. Але навіть після революції майстер не відступив від своїх театральних принципів та продовжував не лише утримувати театр, але й збирати навколо себе обдаровану молодь. Так, скажімо, саме він 1919 р. відкрив юне дарування в особі скрипаля І. Дунаєвського, запропонувавши йому написати музику до однієї з вистав, тим самим сприяючи розкриттю таланту майбутнього композитора. Пізніше, 1923 р., на сцені Харківського театру з виконанням романсу «Зорі на небі» у виставі «Страта» вперше як співачка виступила К. Шульженко, задля якої (замість задіяння у масовках) митець додавав у вистави вокальні номери [2].

Отже, впродовж 15-ти років Харківський театр, завдяки діяльності в ньому М. Синельникова, був дуже популярним серед театральної публіки. З провінційного театру він зробив не лише прибутковий мистецький заклад, але й, в художньому сенсі, театр високого професійного рівня. Таємницю власного успіху розкрив сам Микола Миколайович, зізнавшись у своїх спогадах, що головним стрижнем вистави та «провідником драматичного твору», його духовної внутрішньої суті впродовж свого життя завжди вважав актора [4]. У зв'язку з тим, що Синельников був, перш за все, режисером, його антрепренерська діяльність надавала можливість втілювати власні творчі задуми. Як антрепренер, він не мав завеликих особистих прибутків, призначивши собі зарплатню на одному рівні з іншими режисерами театру. До того ж, фактично весь касовий збір йшов на утримання театральної трупи з чималими окладами, облаштування костюмерної, купівлю меблів, виготовлення декорацій, утримання бібліотеки, забезпечення технічним інвентарем тощо.

Таким чином, усі розглянуті вище чинники дозволили М. Синельникову зробити Харківський театр провідним провінційним театральним закладом на українських землях та вивести українське провінційне театральне мистецтво на столичний рівень.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Альков В.А. Загальнодоступний театр як явище міської культури у Російській імперії наприкінці XIX-на початку XX ст. (на прикладі м.Харків) / В.А. Альков // Сумська старовина. – 2010. – № XXXI-XXXII. – С. 95-106.

2. Егоров И. В. Синельников Николай Николаевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://doctoregorov.ru/aboutme/family/mybackground/sinelnikov1>

3. Синельников М. М. Спогади / М. М. Синельников. – Київ: Мистецтво, 1975. – 151 с.
4. Синельников Н. Шестьдесят лет на сцене: Записки / Н. Синельников. — Х.: ХГТРД, 1935. – 324 с.
5. Синельников Николай Николаевич / Энциклопедия «Кругосвет» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/teatr_i_kino/SINELNIKOV_NIKOLA_NIKOLAEVICH.html
6. Слонова Н. Николай Николаевич Синельников: моногр. / Н. Слонова. – М. : Искусство, 1956: ил. – (Мастера театра).
7. Театральна енциклопедія / Гол. ред. П. А. Марков. – Т. 4. – М.: Радянська енциклопедія, Ніжин – Сярев, 1965, 1152 стб. 3 іл., 6 л. іл.

POJĘCIE OSOBY I *ANALOGIA ENTIS* W CHRYSOLOGII H. U. VON BALTHASARA

mgr Dziemska Iwona

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, doktorantka, Kraków
foxiwona@googlemail.com

Promotor – ks. dr hab. Robert J. Woźniak

Hans Urs von Balthasar to jeden z najbardziej genialnych teologów katolickich ostatniego czasu. Urodził się 12 sierpnia 1905 roku w Lucernie. Był apologetą, teologiem–systematykiem i historykiem, filozofem i tłumaczem oraz autorem wielu pism religijnych. Był wychowany w rodzinie o katolickich tradycjach. Swoją twórczą pracą wniósł bardzo wiele w teologię i filozofię katolicką. Można uznać go za jeden z wybitniejszych umysłów współczesnego świata. W niniejszym artykule przyjrzymy się koncepcji osoby w kontekście jego chrystologii oraz *analogii entis*. Na wstępie jednak postaramy się przybliżyć osobę tego wybitnego Szwajcara.

1. Do spotaknia z Adreinne von Speyr

Już od najmłodszych lat Balthasar odznaczał się rozmaitymi talentami i pasjami – swoje dzieciństwo wspomina jako czas przepełniony przede wszystkim muzyką: „Główną treścią mojego życia przed gimnazjum była muzyka. Od momentu pierwszych powalających na kolana muzycznych wrażeń, czyli *Mszy Es-dur* Schuberta (w wieku pięciu lat) i *Patetycznej* Czajkowskiego (w wieku około ośmiu lat) spędzałem niekończące się godziny przy pianinie” [14, str. 31]. Drugim wielkim zamiłowaniem von Balthasara była literatura i filozofia.

Swoje talenty rozwijał w gimnazjum OO. Benedyktynów w Engelbergu, do którego uczęszczał latach 1917–1920, a następnie w szkole OO. Jezuitów w Feldkirch. W 1923 roku rozpoczął studia germanistyczne oraz filozoficzne we Wiedniu. Chciał jednak poszerzać horyzonty, więc zdecydował, że kolejnym etapem na jego studenckiej drodze będzie Berlin, gdzie słuchał wykładów m.in. Romano Guardiniego. Następnie udał się do Zurychu. W 1928 roku obronił

rozprawę doktorską *Geschichte des eschatologischen Problems in der modernen deutschen Literatur* [7, str. 20-21].

Na jego dalszych losach zaważyły rekolekcje ignacjańskie, które odbył latem 1927 roku. To właśnie w tym czasie – jak sam wspomina – został nieoczekiwanie napełniony pewnością, że jego życiową misją jest służba Bogu. Nie potrafił wtedy jeszcze określić, na czym miałyby ona polegać. Nie miał jednak żadnych wątpliwości, że Bóg posyła go, a on sam jest jedynie kamyczkiem w mozaice Bożego planu [1, str. 19]. Warto zauważyć, że termin „posłanie” (*missio*) będzie później – jako kluczowy – wielokrotnie powracać w chrystologii von Balthasara. W 1929 roku zdecydował się rozpocząć nowicjat u OO. Jezuitów w Feldkirch. Następnie do roku 1933 odbywał studia na Wydziale Filozoficznym św. Jana Berchmansa w Pullach. Wtedy też zaprzyjaźnił się z Erichem Przywarą – filozofem religii i teologiem. Mawiał o nim „największy umysł, jaki dane mi było spotkać” [8, str. 10]. W 1937 roku skończył teologię w Lyonie, gdzie poznał inną ważną postać dla współczesnej teologii. Był to Henri de Lubac, który skierował zainteresowanie von Balthasara ku Ojcom Kościoła.

Hans Urs von Balthasar przyjął święcenia kapłańskie 26 lipca 1936 roku. Na obrazku prymicyjnym umieścił słowa „*Benedixit, fregit, deditque*” oraz obraz błogosławiącego Jezusa, na którego piersi spoczywa Jan Apostoł – postać ważna dla całej jego teologii. Po zakończeniu nauki przeniesiono go do Monachium, gdzie podjął pracę w redakcji jezuickiego pisma „*Stimmen der Zeit*”. Następnie, po wybuchu II wojny światowej, przełożeni postawili go przed wyborem wyjazdu do Rzymu, by objął tam stanowisko wykładowcy na Uniwersytecie Gregoriańskim, bądź pracy duszpasterza studentów w Bazylei. Przedkładając nad działalność akademicką formację młodych, wybrał drugą możliwość [23, str. 158]. Niezwykle ważną dla dalszego kształtowania się myśli teologicznej von Balthasara była przyjaźń z wybitnym ewangelickim teologiem Karlem Barthem, którego poznał właśnie w Bazylei. Dialog, jaki wywiązał się między tymi wielkimi umysłami, zaowocował pewną zbieżnością koncepcji teologicznych obu myślicieli, zwłaszcza jeśli chodzi o idee chrystologiczne [19, str. 21-23].

2. Spotkanie z Adrienne von Speyr

Przełomowym momentem w życiu jezuita było spotkanie z Adrienne von Speyr. Przyjaźń z nią nie tylko twórczo kształtowała i rozwijała jego myślenie – jak miało to miejsce w przypadku innych wielkich przyjaciół Balthasara – ale przede wszystkim nadała jego posłannictwu konkretny zarys i treść oraz ściśle połączyła się z jego dziełem. Sam Balthasar powie: „Jej i mojego dzieła nie można rozdzielić ani w sensie psychologicznym, ani filozoficznym, gdyż stanowią dwie połowy całości (...)” [13, str. 35] lub: „jeśli ktoś, czytając tekst Adrienne, stwierdzi: to czysty Hans Urs, może mieć czasami rację” [14, str. 15].

Pochodząca z protestanckiej rodziny lekarka była obdarzona wieloma łaskami, wśród których wymienić można łaskę modlitwy, widzeń, charyzmat uzdrawiania czy stygmaty. W 1940 roku przyjęła chrzest w Kościele Katolickim. Po konwersji jej życie duchowe pogłębiło się. „Te mistyczne zjawiska wymagały

pomocy Balthasara, który nie wyraził cienia wątpliwości co do ich prawdziwości” [3, str. 133].

Przedstawienie istoty, przebiegu i owoców ich wspólnego powołania daleko wykracza poza ramy niniejszej dysertacji. Krótko przywołały jedynie dwie płaszczyzny wspólnych przedsięwzięć tych wielkich osób. Najistotniejszą misją, nazywaną przez mistyczkę „dzieckiem” [16, str. 57-62], było założenie instytutu zrzeszającego dziewczęta (później także mężczyzn), które miały żyć w świetle radami ewangelicznymi. Jak pisze ks. Eligiusz Piotrowski: „To co dzisiaj wydaje się normalne, wówczas było pionierskim poszukiwaniem. Konstytucja apostolska *Provida Mater* Piusa XII została ogłoszona dopiero w 1947 roku. Dała ona prawno–kościelne możliwości tworzenia instytutów świeckich” [4, str. 25]. Wspólnotę św. Jana – *Johannesgemeinschaft* oficjalnie założono 8 grudnia 1943 roku. „Jej sens polega na życiu miłością w sercu Kościoła, jak też we wszystkich dziedzinach życia oraz jej szerzeniu: «Bóg potrzebuje więcej miłości (...)»” [3, str. 155]. Natomiast drugą istotną płaszczyzną ich współpracy było stenografowanie dyktand Adrienne, a także przekładanie ich na język teologiczny oraz skrupulatne wydawanie. W ten właśnie sposób powstała większość dzieł mistyczki.

Przyjaźń łącząca Balthasara z von Speyr oraz niezrozumienie, którym darzono ich współpracę były powodem rozmaitych podejrzeń ze strony współbraci i przełożonych. W 1950 roku jezuita, nie wątpiąc w prawdziwość wizji mistyczki oraz będąc przekonanym, że Bóg wyznaczył im do spełnienia szczególną misję w Kościele, nie widząc innej alternatywy, zdecydował się na wystąpienie z Towarzystwa Jezusowego. Po tak odważnej decyzji rozpoczął się dla teologa trudny czas. Problemy materialne oraz niechęć biskupa Bazylei zmusiły go do opuszczenia miasta i osiedlenia się w Zurychu. By zapewnić sobie byt, podróżował po Niemczech z wykładami, głosił rekolekcje oraz podjął pracę jako pisarz. Dopiero w połowie lat pięćdziesiątych biskup Chur inkardynował go do swojej diecezji. To pozwoliło mu wrócić do Bazylei, gdzie zamieszkał w domu rodziny Kaegi–von Speyr [17, str. 5]. Od tego czasu mógł więc bez przeszkód kontynuować spisywanie tekstów, które dyktowała mu Adrienne.

Warto także dodać, że trudności, jakie napotykał w publikowaniu dzieł, skłoniły go do założenia *Johannes Verlag* – wydawnictwa, które podobnie jak Wspólnota, otrzymało profil janowy. Były w nim wydawane przede wszystkim pisma von Speyr, pozycje przyjaciół Balthasara oraz książki jego autorstwa bądź przez niego tłumaczone. Dorobek teologa jest nieoceniony. Do najbardziej znanych jego dzieł należą: medytacje i komentarze do Pisma Świętego np. *Księga Baranka: medytacje nad Apokalipsą św. Jana, Ty masz słowa życia wiecznego, Paulus ringt mit seiner Gemeinde, Światło Słowa. Szkice na temat czytań niedzielnych*, pisma o tematyce chrystologicznej, eklezjologicznej i mariologicznej – *Czy Jezus nas zna? Czy my znamy Jezusa?, Teologia dziejów, Antyrzymski resentyment: papieństwo a Kościół, Burzenie bastionów, Maryja na dziś. Zbiór Szkice teologiczne*, monografie wybitnych osób takich jak np. Karl Barth, Romano Guardini, Martin Buber czy Henri de Lubac. Jako zaangażowany

duszpasterz, Balthasar poruszał także problematykę związaną z życiem i kondycją chrześcijanina, jego miejscem w świecie i Kościele. Wymienić tu można takie tytuły jak: *Duch chrześcijański, Chrześcijanin i lęk, Kim jest chrześcijanin?, Christlicher Stand* oraz *Cordula albo o świadectwie chrześcijanina*¹.

Intensywna praca i pełna oddania służba Kościołowi spowodowały znaczne pogorszenie się stanu zdrowia tak Balthasara, jak i Adrienne. W końcu lat pięćdziesiątych teolog był bliski śmierci, a choroba, która w tym czasie zaatakowała, jeszcze długo dawała o sobie znać. Ze względu na trudności w chodzeniu i pisaniu, skupił się głównie na tłumaczeniu rozmaitych dzieł, ale nie zrezygnował również z pracy twórczej.

W 1962 roku zwołany został Sobór Watykański II. Balthasar, któremu zależało na dobru Kościoła, widział w nim wielką szansę duchowej odnowy. Pomimo ogromnego i wyjątkowego wkładu w myśl teologiczną XX w., nie został zaproszony do uczestniczenia w pracach soborowych. Swoją czas poświęcił na pisanie dzieł, które przyniosło mu powszechne uznanie oraz rozgłos. W tworzeniu pomagała mu Adrienne służąc radami, modlitwą i krytyką: „Adrienne ukazała drogę wiodącą do Ignacego do Jana, w ten sposób kładąc podstawy dla większości prac opublikowanych przeze mnie po 1940 roku” [13, str. 35], czy: „Gdyby nie Adrienne nie powstałaby żadna z rozpraw zawarta w *Szkicach teologicznych*, ale przede wszystkim nie powstałby główny zarys «Chwały»” [7, str.11].

17 września 1967 roku, w dzień św. Hildegardy, wieloletnia przyjaciółka teologa zmarła. Tym samym dla Balthasara rozpoczął się okres zabiegania o uznanie jej misji, ponieważ – jak sam wyznał: „Dziś, po jej śmierci, jej dzieło ukazuje mi się jako o wiele ważniejsze od mojego, a wydanie jej spuścizny ma pierwszeństwo przed moimi własnymi pracami”². W 1984 roku teolog wydał książkę zatytułowaną *Unser Auftrag. Bericht und Entwurf*. Celem tej pozycji miało być podkreślenie nierozzerwalnego charakteru ich wspólnego dzieła [20, str. 11].

Jak już zostało wcześniej wspomniane, teologiczna trylogia Hansa Ursa von Balthasara przyniosła mu sławę i poważanie. E. Guerriero wymienia: „W roku 1965, z okazji jego sześćdziesiątych urodzin, za nadzwyczajny wkład w

1 *Księga Baranka: medytacje nad Apokalipsą św. Jana*, tłum. W. Szymona, Kraków 2005; *Ty masz słowa życia wiecznego*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 2000; *Paulus ringt mit seiner Gemeinde*, Einsiedeln 1988; *Światło Słowa. Szkice na temat czytań niedzielnych*, tłum. J. Koźbiał, Poznań 1995; *Czy Jezus nas zna? Czy my znamy Jezusa?*, tłum. E. Piotrowski, Kraków 1998; *Teologia dziejów*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 1996; *Antyrzymski resentyment: papiestwo a Kościół*, tłum. W. Szymona, Poznań 2004; *Burzenie bastionów*, tłum. J. Zakrzewski, E. Marszał, Kraków 2000; *Maryja na dziś*, tłum. J. Waloszek, Wrocław 1989; *Verbum Caro*, Einsiedeln 1990; *Sponsa Verbi*, Einsiedeln 1971; *Spiritus Creator*, Einsiedeln 1999; *Pneuma und Institution*, Einsiedeln 1974; *Homo creatus est*, Einsiedeln 1986; *Duch chrześcijański*, tłum. Z. Włodkowa, Paryż 1976; *Chrześcijanin i lęk*, tłum. A. A. Klubowie, Kraków 1997; *Kim jest chrześcijanin?*, tłum. F. Wycisk, Paryż 1971; *Christlicher Stand*, Einsiedeln 1981; *Cordula albo o świadectwie chrześcijanina*, tłum. F. Wycisk, Kraków 2002.

2 Tamże; warto dodać, że w 1985 roku odbyło się w rzymskim instytucie studiów nad rodziną symposium poświęcone Adrienne von Speyr i jej misji w Kościele. Inicjatorem wydarzenia był Jan Paweł II, który bardzo cenił mistyczkę.

pogłębienie i przekaz bogactwa myśli ortodoksyjnej nadano mu Złoty Krzyż św. Góry Athos. Uniwersytety w Edynburgu, Monasterze i Fryburgu nadały mu tytuł doktora honoris causa.” [3, str. 216]. Ponadto Balthasar został członkiem korespondentem Akademii Brytyjskiej oraz członkiem Akademii Francuskiej. Jesienią 1977 roku odbyło się w USA pierwsze sympozjum na temat jego dorobku. Wyrazem uznania dla twórczości Bazylejczyka było powołanie go przez Ojca Świętego na członka pierwszej Międzynarodowej Komisji Teologicznej. W 1984 roku przyznano mu Międzynarodową Nagrodę im. Pawła VI, a 28 maja 1988 roku Jan Paweł II powołał go – po raz drugi – do kolegium kardynalskiego. Mimo wcześniejszej odmowy, tym razem czuł się w obowiązku, by być posłusznym woli Papieża. Jak pisze przyjaciel i współpracownik Balthasara, E. Guerriero: „śmierć zastała go w niedzielny poranek, 26 czerwca, dwa dni przed dniem, w którym miał przyjąć kapelusz kardynalski. Oczywiście istnieją wystarczające powody naturalne, które wyjaśniają śmierć osiemdziesięcioletniego człowieka, przez dziesiątki lat poddającego się karygodnemu rytmowi pracy. Ale tak samo uprawniony wydaje się być sąd tych, którzy wierzą, że Pan pragnął spełnić ostatnie życzenie swojego sługi” [3, str. 372].

Szwajcarski teolog zauważa pewną, w pierwszym momencie zaskakującą, prawdę. Jego zdaniem możemy dość długo funkcjonować nie używając terminu „osoba”. Nie będziemy tu jednak zagłębiać się w szczegóły owego stwierdzenia, ponieważ kluczowym dla nas jest uznanie faktu, iż Balthasar zdecydowanie rozróżnia pojęcie osoby od *Geistsubjekt* – podmiotu duchowego. Jak jednak zdefiniować ową rzeczywistość? Autor uznaje, że indywidualum, które charakteryzuje się duchowo-cieleśną, ludzką naturą oraz posiada pewne jednostkowe cechy, odróżniające je od innych reprezentantów tego samego gatunku, określić należy właśnie terminem duchowego podmiotu, który nie jest równoznaczny – jak już przedtem powiedzieliśmy – z pojęciem osoby. Na jakiej więc drodze *Geistsubjekt* staje się osobą?

Jest to pytanie o to *kim* jest indywidualum i co wyróżnia je jakościowo spośród setek tysięcy innych? Określenie tożsamości pozwala duchowemu podmiotowi poznać sens swojej egzystencji oraz swą misję, a także zrozumieć znaczenie istnienia i zadań drugiego. Jak więc dojść do rozpoznania siebie? Z jednej strony podmiot duchowej natury może próbować zebrać jednostkowe cechy wyłącznie jemu charakterystyczne i w oparciu o nie próbować określać siebie. Może to być wygląd lub pokrewieństwo, miejsce urodzenia czy własne imię, a nawet właściwości pochodzące z wnętrza jak np. cechy dziedziczne czy też te nabyte przez wychowanie. Jednak zebranie tych typowych cech nie jest, zdaniem Szwajcara, w żadnej mierze wystarczające, by rozpoznać i potwierdzić swe prawdziwe „ja”. Jaka jest druga droga?

Otóż, żyjąc wśród wielu innych podmiotów duchowych, można niejednokrotnie otrzymać od nich potwierdzenie swojej odrębności. Dziecko, dostrzegające w oczach matki miłość, dowiadyuje się, że jest jej cennym skarbem, tym samym obudzone zostaje do poczucia swojej własnej godności i wyjątkowości. Jednak także wypowiedź drugiego – ponieważ może być

odwołana – nie daje podstaw do przyjęcia jakościowej odmienności jednostki. Poza tym, jak zauważa teolog, nikt z ludzi nie może powiedzieć drugiemu, kim on sam w sobie tak naprawdę jest [10, str. 19-195].

Jedyną gwarancją dla *kto* podmiotu duchowego może dać Podmiot absolutny. Dlatego o osobie możemy mówić dopiero wtedy, kiedy ów Podmiot – Bóg przekazuje jednostkowemu duchowi kim ten dla Niego jest i jaki jest cel, dla którego istnieje. Jest to równoznaczne z obdarzeniem go trwałym posłannictwem, misją. „Jedynie w «imieniu», którym Bóg zagaduje pojedynczego człowieka – powie szwajcarski teolog – jest on ważny i ściśle określony, różny od każdego innego, nie jest już więcej gatunkową indywidualnością, lecz pojedynczą osobą” [9, str. 590]. Archetypicznie, w doskonały sposób dokonało się to w Jezusie Chrystusie. W Jego przypadku odwieczne określenie, swoista definicja: „Tyś jest mój Syn umiłowany” (Łk 3, 22), ściśle powiązana jest z misją, której „początek” odnajdujemy przecież już w wieczności. Balthasar stwierdza nawet, że misja Chrystusa ma „niepamiętny” (*unvordenklich*) charakter. Jest to związane z tym, że posłannictwo Syna Bożego identyfikuje się z Jego Osobą, którą jest przecież boski, odwieczny Logos [1, str. 132-133].

Podniesienie ducha jednostkowego do godności osoby jest możliwe wyłącznie w Jezusie Chrystusie: „wszystko, co – oprócz Jezusa – może zgłaszać roszczenia do tytułu „osoby”, może je uzasadniać jedynie relacją do Niego i pochodzeniem od Niego” [9, str. 196]. Dopiero w obszarze całkowitej wyjątkowości Wcielonego może zaistnieć „obszar otwarty dla analogii niepowtarzalnych misji osobowych” [10, str. 197]. Dlatego Szwajcar wiele miejsca w swej teologicznej twórczości poświęcił możliwości uczestnictwa w *missio* Syna Bożego. *Dramatyczna przestrzeń*, którą otwiera Zmartwychwstały Pan, jest przestrzenią osobową, ale i uosabiającą. Jego misja jest źródłem, z którego wypływają wszystkie inne uosabiające misje duchowych podmiotów. Należy jednak podkreślić zasadniczą różnicę między wcielonym Synem Bożym, a osobami obdarzonymi personalizującą misją. Jezus nie przekazuje jedynie orędzia Boga, ale przemawia jako osobowe Boże Słowo. Dodatkowo tylko w Nim mamy do czynienia z pełną tożsamością misji z „ja” [10, str. 208].

Teologia Hansa Ursa von Balthasara na wskroś przeniknięta jest trynitarną perspektywą. Wzorcowe spotkanie człowieka z Bogiem w *Christusereignis* objawia nam prawdę o relacji Ojca z Synem, która przeżywana jest w Duchu Świętym. Ta rzeczywistość jedynej w swoim rodzaju wspólnoty Posłanego z Posyłającym jest, zdaniem Bazylejczyka, punktem wyjścia dla refleksji o wszystkich innych relacjach Boga z ludźmi [18, str. 166]. Dlatego też pojęcie osoby autor może osadzić na fundamencie trynitarnym.

1. 4. 2. Chrystologiczna *analogia entis*

Refleksja dotycząca analogii bardzo często pojawia się w twórczości Hansa Ursa von Balthasara [5, str. 7-12]. Autor wielokrotnie podejmował ten temat, ponieważ chciał odnieść metafizyczne rozważania do faktu Objawienia. Posługując się analogią, bronił przede wszystkim transcendencji Boga. Niezmierzona tajemnica, mimo, że jest wyrażona ludzkimi słowami, musi wciąż

pozostawać nieuchwytna. Teolog nie chciał jednak absolutyzować transcendencji Boga [15, str. 92]. Podkreślał on bowiem, że, przez fakt wcielenia, „człowiek znajduje w Chrystusie język dostosowany do wyrażenia prawdy o Bogu” [19, str. 36].

Pojęcie „analogia” swoje korzenie znajduje w starożytności, zwłaszcza u pitagorejczyków. Wiele miejsca poświęcą jej Platon i Arystoteles. Metoda ta była stosowana również w scholastyce, zwłaszcza w wieku XV [21, str. 253-267]. W badaniach teologicznych odnosi się przede wszystkim do ontologicznej różnicy pomiędzy Stworzycielem a stworzeniem. Poznanie Boga jest możliwe wyłącznie na drodze analogii, która zakłada, że niepodobieństwo (*dissimilitudino*) zawsze nieporównywalnie przewyższa podobieństwo (*similitudo*) między Stwórcą i bytami stworzonymi. Prawdę tę oficjalnie sformułował Sobór Laterański IV [2, str. 806].

Balthasar, mając na uwadze pochodzenie i pierwotne zastosowanie terminu (pitagorejczycy stosowali analogię w geometrii oraz arytmetyce), mocno akcentował konieczność oczyszczenia i bardzo precyzyjnego rozumienia tego pojęcia. W teologii bowiem, a zwłaszcza w nauce o Chrystusie, nie można mówić o matematycznej dokładności [11, str. 284-285]. Jak trafnie zapisuje M. Sobociński, relacja między Bogiem a światem, rozważana w kontekście chrystologicznym, musi zachować ścisły rygor tajemnicy [18, str. 89]. Zaś sam Balthasar napisze: „Osoba Jezusa Chrystusa, nie burząc Jego jedności, przerzuca pomost nad przepaścią, która z samej istoty i nieodwołalnie oddziela od siebie natury Boską i ludzką, i fakt ten, bardziej niż jakikolwiek inny, każe nam zamilknąć w obliczu tajemnicy Jego osoby [10, str. 208-209].

Myśl Hansa Ursa von Balthasara koncentruje się wokół osoby i dzieła Jezusa z Nazaretu. Nie dziwi więc fakt, że temat *analogii entis* poruszony zostaje również w kontekście chrystologicznym. Zasada analogii bytu ma przecież zastosowanie powszechne, a więc odnosi się także do wcielonego Syna Bożego, w którym dochodzi do zjednoczenia bytu Bożego z bytem stworzonym. Reguła ta mówi nam także o tym, że nie można sprowadzić dwóch, tak różnych od siebie kresów, do jednego pojęcia rodzajowego [10, str. 209]. Trudno więc, zdaniem naszego autora, przypisywać Jezusowi jedno istnienie. Inne rozwiązanie – uznanie we Wcielonym dwóch istnień – wydaje się niemożliwe. Podważa ono bowiem osobową jedność Syna Bożego, czyniąc z Niego wyłącznie jakąś podwójną, mityczną istotę [10, str. 192].

Problem Chrystusowego *esse* leży u podstaw rozważanej kwestii natura-osoba. Szwajcarski teolog zaznacza, że osoba Logosu – nawet po wcieleniu – nie funkcjonuje jako jakaś wyższa jedność Boga i człowieka, ale wciąż pozostaje Bogiem. Dlatego też, stanowiąc „definitywne zjednoczenie obydwu” [10, str. 210], jest *konkretną analogią bytu* [12, str. 53]. Pomiędzy transcendencją a immanencją, pomiędzy tym, co boskie, a tym, co ludzkie, stoi Chrystus, jako Ten, przez którego i w którym dokonuje się „(...) zawarcie ostatecznie nierozzerwalnej relacji między Bogiem i światem, wiecznością i czasem historii” [22, -]. Można więc mówić tu o niezwyklej i absolutnie niepowtarzalnej

analogii chrystologicznej.

Pojęcie analogii ma zatem pomóc nam zbliżyć się do misterium osoby wcielonego Syna Bożego. Jednak, zgodnie z prawdą wiary wyrażoną na Soborze Chalcedońskim, niemożliwym jest rozłączenie w Jezusie rzeczywistości czysto ludzkiej od boskiej [2, str. 302]. Ani nauka o łasce, ani *communicatio idiomatum* nie mogą być pomocne w zgłębieniu *esse* Jezusa Chrystusa. Balthasar przypomina, że łaski udzielone Mu jako np. Głowie Kościoła, nie są w stanie znieść różnicy między naturą stworzoną i niestworzoną, a współorzekanie przymiotów dwóch natur jest możliwe wyłącznie na fundamencie zjednoczenia tychże w jednej Osobie Logosu, jest więc również nieprzydatne do wyjaśnienia naszego problemu. „Musimy stawić czoło paradoksowi” – powie teolog [10, str. 209].

Powstaje pytanie: co umożliwia tak niezwykle, paradoksalne zjednoczenie? Już na samym początku Bazylejczyk zaznacza, że spośród dwóch aspektów: bytowego i świadomości, ten drugi rodzi o wiele więcej trudności. Balthasar pyta: „jak można wyjaśnić tożsamość świadomości jednej Osoby (Boskiej) w przyjętym człowieczeństwie ze świadomością Boską, zwłaszcza kiedy przyjęta natura istnieje jako oddalona od Boga?” [10, str. 211].

W próbie zrozumienia aspektu bytowego przychodzi nam z pomocą teoria F. Malmburga. Teolog ten zakłada, że kiedy Bóg stwarza, za każdym razem udziela samego siebie swemu stworzeniu. Oczywiście pamiętać należy, że robi to w różnym stopniu – w zależności od miejsca danego stworzenia w hierarchii bytów. Balthasar zauważa jednak luki w myśli Malmburga. Jego zdaniem, teoria ta nie może wyjaśnić dlaczego owo udzielanie się Boga stworzeniu dokonuje się wyłącznie w Logosie, a nie w całej Trójcy. Ponadto „w jaki sposób taki człowiek, świadom swego całkowitego oddania się Bogu, a więc w pełni transcendujący ku Niemu, może być tylko jeden” [10, str. 212]. Szwajcar podkreśla, że zasadniczym błędem teorii Malmburga jest brak uwzględnienia misji Chrystusa, którą ukazać można przyjmując za punkt wyjścia aspekt świadomości.

Balthasar poddaje analizie problem świadomości Boga-człowieka. Punktem wyjścia jest dla niego świadectwo Pisma Świętego, z którego jasno wynika, że pełniona przez Jezusa misja jest wyłącznym *mandatum* Ojca, a nie zaś całej Trójcy. Jako prawdziwy człowiek, Chrystus przeżywa całe swoje życie będąc wiernym temu posłannictwu – głoszeniu „istoty Boga i Jego postawy wobec ludzi” [10, str. 212]. Nie jest to jednak głoszenie jednostronne – objawia On nie tylko kochające i miłosierne oblicze Ojca, ale również i Jego zagniewaną czy smutną twarz. Pokazuje łyżę, a nawet wstręt doznawany z powodu długiego przebywania z nierozumnymi [10, str. 212]. Balthasara powie, że Jezus „żyje wobec nas usposobieniem Ojca” [6, str. 113]. Pamiętać przy tym należy, że jest On w pełni ludzkim podmiotem. Dzięki temu objawia prawdę człowieka: pokazuje kim naprawdę każdy z nas jest i kim powinien się stawać. Nie jest to jednak cel życia wcielonego Syna Bożego, ponieważ, jak twierdzi Szwajcar, Jezus nie chce być wzorcowym egzemplarzem gatunku ludzkiego, ale – co mocno przenika całą chrystologię Bazylejczyka – żyje wyłącznie po to, by pełnić

wolę Ojca i objawiać Jego oblicze [10, str. 213].

Owo posłannictwo jest historiozbawczą formą odwiecznego *processio* Drugiej Osoby Trójcy. Dlatego też nie możemy przypisywać Wcielonemu podwójnej świadomości. „Misja, której Jezus ma świadomość, jest misją jedynego Syna [10, str. 214]. Zdaniem Balthasara, Chrystus – jako człowiek – musiał wiedzieć, że „czyni dobrowolnie to, co chce czynić jako Logos, albo – co wychodzi na to samo – człowiek Jezus wie, że wszystko, co czyni w swej wolności, jest czynem Syna Bożego” [10, str. 213]. Niezwykle istotnym w opinii naszego autora, jest uznanie, że Posłany wszystkie dzieła wykonywał w wyłącznym posłuszeństwie Ojcu.

Utożsamienie się Jezusa z Jego Boskim posłannictwem, które jest posłannictwem Logosu, zwraca uwagę na inny jeszcze problem. Chodzi tu o kwestię zidentyfikowania się Drugiej Osoby Trójcy Świętej ze świadomością człowieka. Ze świadectwa Pisma Świętego jasno wynika, że „Posłany jest jedynym podmiotem, który jako odwieczny przebywa w czasie” [10, str. 215]. W wewnątrztrynitarnym życiu, jako umiłowany Syn Ojca, wyraża swoją zgodę na przyjęcie „postaci sługi” (Flp 2,6). W momencie, w którym ludzki podmiot duchowy rozpoczyna egzystencję, musi On pokonać „niezmierzoną przesterzeń *analogia entis*” i utożsamić się ze skończoną naturą z „pobrzeża nicości”, jak powie Balthasar [10, str. 215]. Opuszczenie na Krzyżu jest ostatecznym dowodem na to, że nie uczynił On tego tylko pozornie.

Teolog zwraca uwagę na fakt, że zachodząca w Chrystusie odwieczna tożsamość Jego „Ja” z misją implikuje przyjęcie tezy, że już w momencie poczęcia musiał rozpocząć się proces utożsamienia się Logosu ze świadomością ludzkiego podmiotu. Oznacza to, że relacja Jezusa z Ojcem dojrzewała. W rozbudzaniu świadomości Wcielonego z całą pewnością ogromną rolę odegrała Maryja [24, str. 126]. Jednak dokładny przebieg aktualizowania się Jego ludzkiej świadomości pozostanie dla nas tajemnicą.

- A. Scola, *Hans Urs von Balthasar – ein theologischer Stil*, Paderborn 1996.
- Denzinger-Schönmetzer, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg 1963, 302.
- E. Guerriero, *Hans Urs von Balthasar. Monografia*, tłum. M. Rodkiewicz, Kraków 2004.
- E. Piotrowski, *H. U. von Balthasar*, Kraków 2005.
- E. Piotrowski, *Wprowadzenie do książki: H. Urs von Balthasar, Wiarygodna jest tylko miłość*, Kraków 1997.
- H. U. von Balthasar, „*Du krönst das Jahr mit deiner Huld*”, Einsiedeln 1982.
- H. U. von Balthasar, *Erster Blick auf Adrienne von Speyr*, Einsiedeln 1989.
- H. U. von Balthasar, *Mein Werk – Durchblicke*, Einsiedeln 1990, s. 30.
- H. U. von Balthasar, *Theodramatik*. Band I: *Prolegomena*, Einsiedeln 1973.
- H. U. von Balthasar, *Theodramatik*. Band II: *Die Personen des Speils*. Teil: 2: *Die Personen in Christus*, Einsiedeln 1987.
- H.U. von Balthasar, *Theologik*. Band II: *Wahrheit Gottes*, Einsiedeln 1985.
- H.U. von Balthasar, *Theologie und Geschichte. Ein Grundriss*, Einsiedeln 1959.
- H. U. von Balthasar, *Rechenschaft 1965*, Einsiedeln 1965.
- H. U. von Balthasar, *Unser Auftrag. Bericht und Entwurf*, Einsiedeln 1984.
- J. Naduvilekut, *Christus der Heilsweg. Soteria als Theodrama im Werk Hans Urs von Balthasars*, St. Ottilien 1987.

- J. Neuman, *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie. Wprowadzenie do życia i dzieł Adreinne von Speyr i Hansa Ursa von Balthasara*, Kielce 2005.
- M. Lochbrunner, *Hans Urs von Balthasar als Herausgeber der Sammlung Klosterberg. Europäische Reihe (1942-1952)*, Basel 1998, s. 5.
- M. Sobociński, *Wydarzenie Jezusa Chrystusa*, dz. cyt., s. 166.
- M. Pyc, *Chrystus Piękno–Dobro–Prawda. Studium chrystologii Hansa Ursa von Balthasara w jej trylogicznym układzie*, Poznań 2002.
- P. Henrici, *Erster Blick auf H. U. von Balthasar*, [w:] *Hans Urs von Balthasar – Gestalt und Werk*, red. K. Lehmann, W. Kasper, Köln 1989, s. 19.
- P. Liszka CMF, *Analogia w teologii końca XX wieku*, [w:] *Jezus Chrystus wczoraj i dziś, ten sam także i na wieki*, red. Napiórkowski A., Kijas Z., Kraków 2004, s. 253–267.
- R. J. Woźniak, *Wcielenie Boga i historia człowieka*, http://www miesiecznik.znak.com.pl/6452008ks-robort-j-wozniakwcielenie-boga-i-historia-czlowieka/#_ftn15 (12.08.2016).
- T. Krenski, *Hans Urs von Balthasar. Das Gottesdrama*, Mainz 1995, s. 158.
- U. J. Plaga, *„Ich bin die Wahrheit“: Die theo-logische Dimension der Christologie Hans Urs von Balthasars*, Hamburg 1997, s. 126.

NERONIAŃSKI DOMUS AUREA W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ

mgr. Dziemski Wiktor

Uniwersytet Jagielloński, doktorant, Kraków

wudoer@gmail.com

Promotor – dr hab. Anna Wasyl

1. Oczami Polaka

Pozwolę sobie rozpocząć niniejszy artykuł cytatem z „*Quo vadis*” Henryka Sienkiewicza, gdyż, to właśnie po przeczytaniu tej książki postanowiłem za temat obrać sobie historię „Złotego Domu”. A oto i on : „*W ściągniętych brwiach znać było świadomość wszechmocy; lecz pod tym czołem półboga mieściła się twarz małpy, pijaka i komedianta, próżna, pełna zmiennych żądz, zalana mimo młodego wieku tłuszczem, a jednak chorobliwa i plugawa. [...] wydawał się złowrogim, lecz przede wszystkim ohydny.*” [5, str. 81] Przesłanie powyższego ustępu jest jasne, a ponieważ obraz Nerona w powszechnej świadomości Polaków ukształtował się niejako pod wpływem dzieła Sienkiewicza, warto na wstępie choćby wspomnieć o tym fakcie. Naturalnie pominę tu liczne argumenty świadczące o tym, że autor „*Quo vadis*” gdzieś tam rozminął się z prawdą. Powieść ta zdecydowanie pozostaje wartościową lekturą, w której pięknie przedstawione są niektóre prawdy życia chrześcijańskiego. Z drugiej strony trudno powstrzymać się od porównania tej książki z wydaną w roku 1834, czyli jedynie 60 lat wcześniej, powieścią sir Edwarda Bulwar-Lytton pt. „*The last days of Pompeii*”. Tam również fakty historyczne wymieszane są z wątkami fikcyjnymi, a wśród głównych postaci pojawiają się pierwsi chrześcijanie.

Ciekawe czy powieść ta miała wpływ na twórczość Henryka Sienkiewicza? Wracając jednak do tematu, a więc do samego Nerona, to warto byśmy wspólnie podążyli śladami Korneliusza Tacyta i *sine ira et studio* przyjrzeni się życiu i panowaniu tego cesarza. Starajmy się także mieć z tyłu głowy fakt, że Tacytowi się to nie udało... Co do innych pisarzy antycznych, od których możemy czerpać wiadomości o Neronie, to należy wymienić, oprócz wyżej wspomnianego Tacyta, który był gorącym zwolennikiem senatu, Swetoniusza, który Neronowi poświęcił jeden ze swych żywotów; natomiast spośród pisarzy greckojęzycznych Kasjusza Diona. Oni także przysłużyli się stworzeniu negatywnego obrazu Nerona, który to obraz nie zawsze odnajduje potwierdzenie w faktach. Nie będziemy jednak w tym miejscu zajmować się krytyką źródeł, przejdziemy zaś do biografii Nerona.

2. Lucius Domitius Ahenobarbus

Neron przyszedł na świat w starej rzymskiej rodzinie Domicjuszów Ahenobarbów 17 grudnia 37 rok n.e. [4, -]. Mężczyźni w tej rodzinie nazywali się na przemian albo Lucjusz albo Gnejusz. I tak prapradziadek Nerona Lucjusz był zagorzałym przeciwnikiem Juliusza Cezara i zginął w bitwie pod Farsalos. Jego syn Gnejusz był wrogiem Oktawiana Augusta. Z kolei jego syn, a dziadek Nerona, również Lucjusz stanął po stronie nowego porządku i wziął za żonę córkę Antoniusza, a zarazem siostrzenicę samego Augusta. Ojciec Nerona natomiast w roku 28 n.e. za zgodą panującego Tyberiusza, wziął za żonę wnuczkę brata cesarza – Agryppinę i w ten sposób skoligacił się z panującą dynastią. Warto pamiętać, że Agryppina była również siostrą Kaliguli, który w roku narodzin Nerona objął władzę nad Imperium. Cesarz ów wielką opieką otaczał swoje siostry o czym świadczy fakt, iż w jednym z pierwszych dekretów, nadał formule urzędowych sprawozdań i rozporządzeń brzmienie : „co oby było pomyśle, dobre i szczęsne dla Gajusza Cezara i jego sióstr”[2, str. 26]. Wydawało się, że przyszłość Nerona odmalowana jest we wspaniałych barwach. Z czasem jednak do głosu doszła choroba umysłowa Kaliguli i Agryppina została oskarżona o współudział w spisku na życie cesarza, a następnie zesłana na wygnanie. Kilka miesięcy później młody Neron stracił również ojca – Gnejusza Domicjusza Ahenobarba, który zmarł z przyczyn naturalnych. Ponieważ cesarz Kaligula zagarnął cały spadek, a matka Nerona była na wygnaniu los dwuletniego chłopca stał pod znakiem zapytania. Pod swój dach przyjęła go Domicja Lepida siostra jego ojca. Żyła ona dość blisko dworu, gdyż córką Domicji z drugiego małżeństwa była Waleria Messalina – żona Klaudiusza, który już niedługo, a tak niespodziewanie miał zostać cesarzem. Doszło do tego w roku 41, gdy Kaligula zginął pod ciosami spiskowców. Agryppina, kobieta sprytna i przy tym pozbawiona skrupułów, mogła powrócić z wygnania, zaś Waleria Messalina została Cesarzową. Matka Nerona nie zamierzała żyć w ubóstwie, a ponadto chciała wynagrodzić sobie stracone na wygnaniu lata. Wyszła więc za mąż za człowieka bogatego i znakomitego rodu – Pasjena Kryspusa. Małżeństwo to pozostało bezdzietne, a gdy po kilku latach Agryppina dowiedziała się, że jej mąż uczynił ją i Nerona swoimi spadkobiercami, po prostu go otruła. Jak

dalej potoczyła się historia „opiekuńczej” matki i małego Lucjusza? Żeby się tego dowiedzieć musimy na moment wrócić na cesarski dwór. Otóż Messalina nie była przykładną małżonką. Wszyscy, oczywiście poza samym cesarzem Klaudiuszem, wiedzieli o jej rozpuście i zdradach. Ponadto była ona kobietą bezwzględna i wiele osób poniosło śmierć w wyniku jej intryg. Jej głównym sojusznikiem był jeden z wszechwładnych wyzwolenców – Narcyz. Agryppina natomiast w swoich działaniach sprzymierzyła się z innym sługą Klaudiusza Pallasem i to właśnie to stronnictwo odniosło dwa znaczące dla całej historii zwycięstwa. Po pierwsze w roku 48 n.e. doprowadzono do egzekucji Walerii Messaliny w wyniku udowodnienia jej przed Klaudiuszem zdrady. W tej sytuacji na dworze powstał „wakat” – cesarz nie miał małżonki – a to właśnie było celem Agryppiny i jej sojusznika Pallasa. Wyzwoleniec rozpoczął energiczną akcję i w roku 49 n.e. doszło do drugiego zwycięstwa – Klaudiusz ożenił się po raz czwarty. Jego małżonką została Agryppina, matka Lucjusza Domicjusza Ahenobarba.

3. Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus i jego krótkie życie.

Wraz z zawarciem małżeństwa wydarzenia nabierają rozpędu. Pallas i Agryppina starają się osiągnąć swój kolejny cel – nakłonić cesarza Klaudiusza do adopcji syna Agryppiny. Udaje im się to w nie cały rok po zawarciu małżeństwa i Lucjusz Domicjusz Ahenobarbus zaczyna nazywać się Neron Klaudiusz Cezar Druzus Germanik. Nie będziemy rozchodzić się nad motywami cesarza, choć jego decyzja może dziwić, szczególnie jeśli pod uwagę weźmiemy fakt, iż pośrednio pozbawiał on szans na panowanie swojego naturalnego syna z małżeństwa z Messaliną – Brytanika.. Neron był od niego o parę lat starszy i stąd wydawało się, że to on zostanie następcą Klaudiusza. Jak wiemy tak też się stało. Wróćmy na chwilę do kwestii nowego imienia Lucjusza. Słowo „neron” to wyraz sabiński o znaczeniu „mężny” [2, -]. Ród Klaudiuszów bowiem stamtąd właśnie przywędrował przed wiekami do Rzymu. Przydomek Druzus pochodzi od ojca cesarza Klaudiusza, który okrywszy się chwałą na polach bitewnych Germanii, otrzymał także miano *Germanicus*. Wyraz „neron” wykorzystywany był przez członków *gentis Claudii* jako przydomek; dopiero Druzus, a po nim adoptowany Lucjusz Domicjusz zaczęli używać go jako imienia. Od tego czasu Neron wychowuje się na dworze pod czujnym okiem Seneki. Po upływie kilku lat, gdy Klaudiusz ginie w roku 54 n.e. najprawdopodobniej otruty przez Messalinę, Nero zostaje obwołany przez prefekta pretorianów Burrusa nowym cesarzem. Odtąd panuje jako *Imperator Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus*. Wdzięczność jaką żywił do swojej matki znalazła wyraz w faktcie, iż pierwsze hasło jakie Neron podał swojej straży przybocznej na noc brzmiało „najlepsza matka”. Tak zaż wyglądał *aureus* wybity w roku 54, na którym widać podobizny Nerona i Agryppiny. Napis zaś głosił : *AGRYPP[INA] AUG[USTA] DIVI CLAUD[II] NERONIS CAES[ARIS] MATER*

Przy pomocy zwięzłej i treściwej narracji A. Ziółkowski przedstawia dalszy bieg wydarzeń: „Początek panowania Nerona wypełnia walka z zaborczą matką, w której jego sojusznikami byli główni doradcy, filozof Lucius Annaeus Seneca oraz prefekt praetorio Sextus Afranius Burrus. Pierwszą ofiarą tej walki był Britannicus, zamordowany w 55 r., gdy Agrippina usiłowała grać nim przeciw synowi, ostatnią – Agryppina, stracona w 59 r.” [13, str. 803]. W zasadzie czas rządów Nerona można podzielić na dwa okresy. W pierwszym zachowanie Nerona jest hamowane zarówno przez strach przed Agryppiną – cesarz ma dopiero 17 lat. Z drugiej strony stery władzy twardo dźwierzą wspomniani Seneka i Burrus. Owszem Neron niespecjalnie interesuje się sprawami państwa, dużo czasu poświęca na ćwiczenie swojego talentu poetyckiego i muzycznego, zajmuje się także pantonimą i jak wielu młodzieńców w jego wieku tak i jego pochłaniają wyścigi rydwanów. Oczywiście co przystoi młodemu ekwitom niekoniecznie jest odpowiednie dla cesarza. Tak więc, aby rozrywki Nerona nie rzucały się tak w oczy, ukończono nawet budowę drewnianego cyrku na Watykanie. Tam cesarz początkowo tylko w gronie wybranych recytował swoje utwory lub z zachowaniem wszelkich praw sztuki grał na kitarze. Z czasem coraz więcej osób było zapraszanych na te występy. Ściśle współdziałający Seneka i Burrus na część wybryków cesarza przymykali oko, traktując je jako nieszkodliwe. W sprawach najważniejszych Neron postępował według rozsądnych wytycznych swoich doradców. Dlatego też ten pierwszy okres jego rządów można by nazwać okresem „prosperity”. Dzięki zabiegom dyplomatycznym zdobyta została Armenia, również w Germanii władza Rzymu została umocniona, rozwijał się handel. Cesarz nie dbał jednak wyłącznie o prowincję. W samym Mieście: „Jeszcze w roku 57 wznosił na Polu Marsowym okazały amfiteatr, a w dwa lata później urządził na wzgórzu Celius wielki plac targowy zwany *Macellum Magnum*; [...] wybudował prowadzący na Watykan most na Tybrze nazwany *Pons Neronianus*.” [1, str.121]. Także na Polu Marsowym wznosił gimnazjon typu greckiego, który później połączony został z kompleksem term. Były to

drugie termy publiczne zbudowane w Rzymie. Pierwszymi były termy Agryppy, które znajdowały się nieopodal Panteonu. O wspaniałości term wzniesionych przez Nerona może świadczyć następujący epigram Marcjalisa:

Quid Nerone peius?

Quid thermis melis Neronianis? [5, VII 34 4-5)

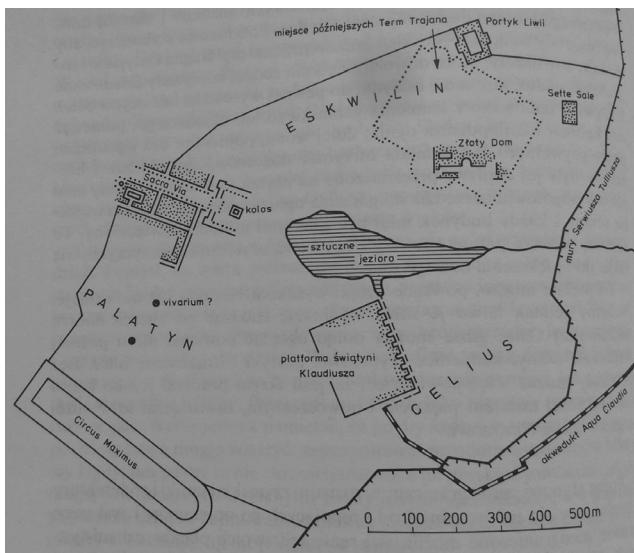
Jednak najważniejszymi przedsięwzięciami była budowa dwóch pałaców. Pierwszy – *Domus Transitoria* łączył posiadłości cesarskie na Palatynie i Eskwilinie, drugi – *Domus Aurea* stanowi temat niniejszej pracy. Do obu wrócimy w następnym rozdziale.

Wspomniana wcześniej śmierć Agryppiny, a jeszcze w większym stopniu śmierć prefekta pretorianów Burrusa w roku 62 stanowią punkt graniczny w odniesieniu do rządów Nerona. Seneka utracił swojego najbliższego współpracownika, postanawia wycofać się z dotychczasowych obowiązków. Filozof dobrze znał Nerona i trafnie przewidywał nieunikniony bieg wypadków. Odtąd Neron otoczony jest gromadą pochlebców, którzy za cel stawiają sobie nie dobro Rzymu, ale spełnianie wszelkich życzeń cesarza. Jednym z prefektów pretorianów zostaje mianowany hodowca koni Ofoniusz Tygellin. Neron odczuł, że nikt nie usiłuje go już pouczać, co przystoi władcy a czego należy za wszelką cenę unikać. Tygellin, który został głównym doradcą Nerona, zajmował się odtąd przede wszystkim wynajdywaniem dla cesarza wciąż nowych zabaw i podsycał najbardziej fantastyczne pomysły. Od tego momentu nie minie 6 lat, gdy armie w prowincjach zbuntują się, a opuszczony Neron popełni samobójstwo. Ponieważ jednak tematem pracy nie jest sama osoba Nerona, ale raczej *Domus Aurea* pominiemy szczegółowe zagłębianie się w wydarzenia wypełniające ostatni okres panowania cesarza, a przejdziemy *ad rem*.

4. *Hactenus comprobavit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare coepisse.* (10, *Neron* 31)

Zanim zajmiemy się pierwszym pałacem Nerona, musimy na chwilę przenieść się do czasów Augusta. Princeps nie zbudował sobie pałacu, zamieszkał w domu na Palatynie, a poprzez połączenie go ze świątynią Apollona dokonał czegoś wcześniej niespotykanego. Za czasów Augusta Palatyn stał się oficjalną siedzibą cesarza. Z pewnością princepsowi zależało także na wydźwięku propagandowym takiej decyzji. Wszak jego *gens* wywodził się od Eneasza, który był także przodkiem Romulusa. Na Palatynie natomiast nadal znajdowała się jego zmurszała chatka. Cesarz Tyberiusz dokupił tę część wzgórza, która przylegała do Forum Romanum i zbudował na niej pałac zwany *Domus Tiberiana*. Wiemy jednak, że większą część swojego panowania spędził na wyspie Capri, a nie w Rzymie. Kolejny cesarz – Kaligula połączył drewnianym mostem wzgórze z Kapitołem by mieć ułatwiony dostęp do świątyni Jowisza. To wszystko nie jest bez znaczenia dla powstania i lokalizacji *Domus Aurea*. Otóż w czasach Nerona Palatyn należał już do posiadłości cesarskich. Podobnie było z ogrodami Mecenasas, które znajdowały się na Eskwilinie. Neron podjął zamiar połączenia obu wzgórz budując między nimi swój pałac. Stąd nazwa *Domus Transitoria*,

czyli Dom Przejściowy. Zachowały się po dziś dzień dwa fragmenty tego pałacu, który spłonął w słynnym pożarze w roku 64 n.e. Są to okrągłe pomieszczenie w kształcie rotundy znajdujące się pod zaprojektowaną przez Hadriana świątynią, a także dziedziniec z fontanną znajdujący się poniżej *triclinium* późniejszego pałacu Domicjana [1, str.123]. Co zaś do pożaru to znane są historie jakoby to Neron nakazał podpalić Rzym lub też, że w trakcie pożaru, podziwiając kataklizm z wieży znajdującej się w ogrodach Mecenasas, recytował swój poemat o zagładzie Ilionu – *Troica*. Wiemy jednak z pewnością, że Nerona nie było w tym czasie w Rzymie – przebywał w Antium. Natomiast po powrocie do Miasta rzeczywiście wszedł na wspomnianą wieżę, ale to po by z niej kierować akcją ratunkową. Cesarz starał się także dopomóc poszkodowanym obywatelom. Zaraz ściągnięto duże ilości zboża i innych zapasów z okolicznych miast, pogorzelnicy zaś mogli korzystać z cesarskich ogrodów i wszystkich budynków na Polu Marsowym. Stanowiło to jednak jedynie kroplę w morzu potrzeb. Z czternastu dzielnic, na jakie podzielił Rzym August, trzy pozostały nienaruszone, cztery były doszczętnie zniszczone, a w siedmiu ocalały niektóre budynki. Co ważne spłonął także pałac cesarski, a powstałe podczas pożaru zniszczenia pozwalały na zupełnie nową koncepcję zabudowy. Niektórzy twierdzili nawet, że Neron specjalnie w tym celu nakazał podpalenie Rzymu, aby móc stolicę imperium zbudować niejako od nowa. Faktem jest, że w samym sercu Rzymu, między Palatynem, Eskwilinem i wzgórzem Celius powstała nowa przestrzeń, którą można było zagospodarować. Naturalnie część terenu należała do osób prywatnych, czy jednak można sprzeciwiać się Sztuce i jej Orędownikowi – Neronowi.

Przyjrzyjmy się najpierw co na temat *Domus Aurea* mają do powiedzenia pisarze starożytni. O pałacu Korneliusz Tacyt pisze w ten sposób:

„*Ceterum Nero usus est patriae ruinis exstruxitque domum, in qua haud proinde gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quam arva et stagna et in modum solitudinem hinc silvae, inde aperta spatia et prospetus, magistris et machinatoribus Severo et Celere[...]*”. [11, XV, 42]

Dodajmy jeszcze opinie Swetoniusza, zanim przejdziemy do wyciągania wniosków i porównywania opisów z dowodami archeologicznymi :

„*Non in alia re tamen damnosior quam in aedificando domum a Palatio Esquilias usque fecit, quam primo transitoriam, mox incendio absumptam restitutamque auream nominavit. De cuius spatio atque cultu suffecerit haec rettulisse. Vestibulum eius fuit, in quo colossus CXX pedum staret ipsius effigie; tanta laxitas, ut porticus triplices miliarias haberet; item stagnum maris instar, circumsaeptum aedificiis ad urbium speciem; rura insuper arvis atque vinetis et pascuis silvisque varia, cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In ceteris partibus cuncta auro lita, distincta gemmis unionumque conchis erant; cenationes laqueatae tabulis eburneis versatilibus, ut flores, fistulatis, ut unguenta desuper spargerentur; praecipua cenationum rotunda, quae perpetuo diebus ac noctibus vice mundi circumageretur; balineae marinis et albulis fluentes aquis. Eius modi domum cum absolutam dedicaret, hactenus comprobavit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare coepisse.*” [10, Neron, 31]

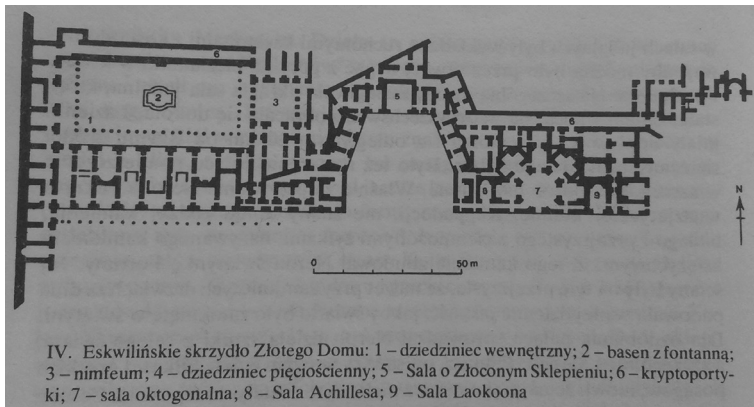
Stale mając w pamięci te dwa opis przejdźmy teraz do dokładniejszej analizy pałacu Nerona. Na pierwszy plan wysuwa się kwestia samej lokalizacji tego kompleksu. Otóż *Domus Aurea* składał się z całego szeregu zabudowań. Była to *villa*, jakie się spotyka na terenach wiejskich, przeniesiona do miasta wraz z całym krajobrazem. Stąd niektórzy archeologowie natrafiając na zabudowania na tym obszarze, twierdzą, iż należały one do *Domus Aurea*. Tak było w przypadku *nimfeum* odkrytego przez włoską archeolog Vivarelli. Co jednak na podstawie analizy konstrukcji, użytych materiałów i rozwiązań architektonicznych jest raczej poddawane w wątpliwość. Nie wiemy jak daleko na północ sięgała rezydencja Nerona, na zachodzie była zaś ograniczona przez Palatyn, na południu natomiast kończyła się prawdopodobnie w okolicach świątyni Klaudiusza. Główne wejście mogło znajdować się zaraz obok dzisiejszego Koloseum, które właśnie od kolosa wzniesionego na rozkaz Nerona przez słynnego brązownika i toreutę greckiego – Zenodora, bierze swoją nazwę. Sam kolos był prawdopodobnie otoczony ową wspomnianą wyżej potrójną kolumnadą, której boki liczyły po tysiąc kroków. Ciechanowicz [1, str.133] twierdzi, że obecnie powierzchnię kompleksu określa się na od 50 do 150 hektarów, co jest dosyć dużą rozbieżnością. Tak więc *Domus Aurea* była raczej parkiem, w którym poszczególne elementy - „pawilony” były połączone raczej estetycznie niż fizycznie [12, str. 272]. Dodatkowo sprawę komplikuje fakt, iż większość rekonstrukcji tego kompleksu pałacowego bazuje raczej na źródłach pisanych niż na dowodach archeologicznych. Badając poszczególne zabudowania należące do *Domus Aurea* natrafiamy na mieszaninę stylów i

technik. Stąd trudności z faktycznym zweryfikowaniem czy dany budynek należy traktować jako część kompleksu czy nie. Zaobserwujemy to dokładnie, gdy przejdziemy do kwestii skrzydła pałacu położonego na Eskwilinie. Zanim jednak to zrobimy pozostały nam do omówienia jeszcze dwie kwestie. Pierwsza dotyczy wspomnianego przez Swetoniusza *stagnum*. Słowo to oznacza wodę stojącą, jezioro, staw ale i kałużę. W obliczu braku dowodów archeologicznych trudno jest stwierdzić jak wielki był ten zbiornik wodny znajdujący się niemal w samym centrum kompleksu pałacowego. Z taką sytuacją mamy często do czynienia w przypadku *Domus Aurea*, gdyż jak wspomnieliśmy przeważają źródła literackie. Wiemy natomiast, iż owo *stagnum* znajdowało się w miejscu, gdzie dziś wznosi się cyrk Flawiuszów. Druga kwestia natomiast dotyczy dużej ilości zabudowań, które zostały malowniczo połączone z otaczającym je krajobrazem. Otóż Warden ([12, str. 274] twierdzi, iż były to raczej fasady i portyki z różnymi urządzeniami hydraulicznymi niż właściwe budynki. Miały one zapewniać odpowiedni efekt estetyczny w połączeniu ze sztucznym jeziorem otaczającymi wzgórzami i szczytami wzniesień, na których prawdopodobnie kończyła się *Domus Aurea*. Warto na sam koniec przytoczyć jeszcze jedno świadectwo Swetoniusza, który wskazuje na stosunek współczesnych do rozmiarów pałacu Nerona :

„*Roma domus fiet; Veios migrate, Quirites,
Si non et Veios occupat ista domus.*” [10, *Neron*, 39,2]

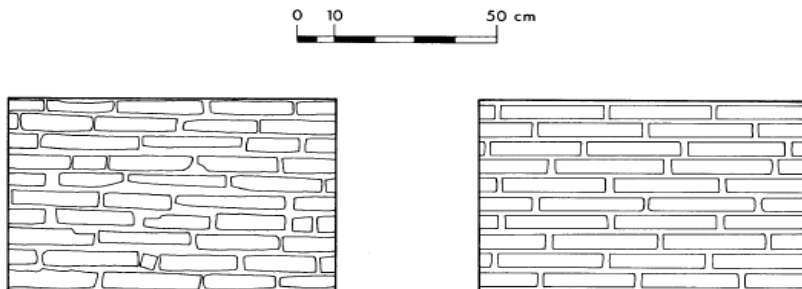
Pałac ten powstawał od wielkiego pożaru to jest od roku 65 prawdopodobnie do śmierci Nerona w 68 roku. Czy jednak prace były kontynuowane po śmierci Nerona pozostaje kwestią przeróżnych hipotez. Znamy imiona jego dwóch budowniczych. Byli to *magistri machinatoresque* cesarza – Sewerus i Celer. Już wcześniej wykazali się rozmachem i umiejętnościami przy budowie kanału od jeziora Awernus do Tybru, czy przy budowie portu w rodzinnym mieście Nerona – Antium. Stąd można wyciągnąć wniosek, iż również budowa sztucznego zbiornika wodnego w centrum kompleksu nie sprawiła im wielu trudności. Najlepiej zachowanym po dziś dzień fragmentem *Domus Aurea* jest eskwilińskie skrzydło pałacu. Istnieje bardzo bogata literatura pełna hipotez i domysłów dotycząca tej części pałacu. Jakakolwiek nie byłaby prawda, faktem jest, iż budynek ten składa się z dwóch, odrębnych architektonicznie części. Pałac zbudowany jest dokładnie na osi wschód-zachód. Wgłębienie dzielące fasadę na dwie wspomniane części tworzy pięćścienny dziedziniec. Wzdłuż fasady całego budynku biegła prawdopodobnie kolumnada, po której do dziś ostały się dwie bazy kolumn przy zachodniej części budynku. Nie jest pewne, czy kolumny te naśladowały linię wyznaczoną przez ściany dziedzińców, czy też biegły dalej prosto wzdłuż fasady. Dziedziniec zaś może przypominać eskadry nadmorski willi, które widzimy na malowidłach pompejańskich. Ciechanowicz [1, str.136] wskazuje zwłaszcza na malowidła pochodzące z domu Marka Lukrecjusza z drugiej ćwierci I wieku, gdzie jednak eskadra jest okrągła. Stąd można przypuszczać, że idea dziedzińców pięćściennych, była wynalazkiem czasów Nerona. Zachodnią część pałacu w przeciwieństwie do skrzydła wschodniego

w większym stopniu tworzą linie proste i kwadratowe pomieszczenia. Jest ona zogniskowana wokół prostokątnego perystylu, otoczonego z trzech stron kolumnadą, czwartą zaś stronę zamyka kryptoportyk, oddzielający pałac od wzgórza Celius.

Na samym środku dziedzińca znajdowała się fontanna, natomiast nieco na wschód nimfeum z zachowanymi nielicznymi fragmentami mozaiki. Poza dwoma pomieszczeniami zakończonymi półokrągłą apsydą, w których odnalezione zostały ceglane bazy posągowe, niewiele rozwiązań odbiega tu od normy. Istnieje hipoteza, iż te dwa pomieszczenia służyły jako domowe kaplice, które przylegały do pomieszczeń Nerona i jego małżonki. Jest jednak równie prawdopodobne, że prywatne pomieszczenia cesarskiej pary znajdowały się w niezachowanej, drugiej kondygnacji pałacu.

Część wschodnia natomiast zadziwia już na samym początku oktagonalną salą o średnicy kilkunastu metrów, zwieńczoną betonową kopułą i oculusem. Wrażenie potęguje promienisty układ pomieszczeń, który stanowi innowację często naśladowaną w następnych wiekach. Mamy tu po raz pierwszy w historii rzymskiej architektury do czynienia z pomieszczeniem, które odchodzi od tradycyjnego wzoru kompleksu – opartego na rygorach kąta prostego (*opus quadratum*). Pomieszczenie to wraz z innymi rozwiązaniami architektonicznymi uwypukla różnice między dwoma skrzydłami pałacu. Kwestia ta była często dyskutowana. Co było przyczyną takich rozbieżności? Odrzucono hipotezę, jakoby różnice w wyglądzie obu skrzydeł były efektem odrębnej pracy dwóch architektów Nerona – Severusa i Celera. Jest mało prawdopodobne by zaplanowanie i wzniesienie jednego budynku powierzyć dwóm ludziom. Ponadto nawet gdyby tak się stało to z pewnością pałac tworzyłyby bardziej spójną konstrukcję, bez tak wyraźnego podziału, jakby ktoś pośrodku po prostu postawił kreskę. Różnice natomiast mogą i prawdopodobnie są efektem tego, iż część wschodnia jest późniejsza. Dowodem są stosowane techniki konstrukcyjne, a konkretnie prace murarskie.

Dwa typy kładzenia cegieł w *Domus Aurea*

Na ilustracji tej nie widać natomiast różnic w kolorze cegieł z poszczególnych części pałacu. Warto w tym miejscu krótko podać za Anną Sadurską historię rozwoju murarstwa :

„Najważniejszym czynnikiem tzw. rewolucji budowlanej, jaka dokonała się w architekturze rzymskiej w I poł. I w. było wejście w powszechny użytek wypalanej cegły do licowania murów (opus testaceum) Najczęściej stosowano w licu jednocześnie cegłę i kamień układając na przemian cztery rzędy cegieł i kilkakrotnie grubszą warstwę kamieni w wątku sieciowym (opus reticulatum). Był to tzw. wątek mieszany (opus mixtum). Znormalizowana cegła używana do tego celu była płaska, kwadratowa, o boku 22 cm, albo miała kształt trójkąta, powstałego z przecięcia cegły kwadratowej po przekątnej. Cegły były zwykle stemplowane imieniem właściciela cegielni, którym od II w. był z reguły panujący cesarz. Dzięki temu stemple na ceglach stanowią ważne kryterium datowania budowli” [8, str. 67]

Jak znów podaje Warden [12, str. 276], potrzeba oka fachowca, żeby odróżnić cegły z okresu Nerona i Wespazjana, a część murów wschodniego skrzydła pałacu przypomina mury z Koloseum, z pewnością zaś część cegieł pochodzi z okresu panowania Flawiuszów. Powstaje więc pytanie, czy były to jedynie późniejsze przeróbki, czy też właściwa faza wznoszenia wschodniego skrzydła pałacu. Nie ulega wątpliwości, że skrzydło to pozostało nieukończone. Przykładowo w oktagonalnym pomieszczeniu nadal widać odcisnięte w murze fragmenty drewnianego rusztowania przy pomocy którego konstruowana była kopuła. Sama kopuła prawdopodobnie nie została nigdy ukończona, o czym zaświadcza brak dekoracji, choć między uczonymi nie ma jeszcze zgody w tej kwestii. Zatem mamy do czynienia z sytuacją, gdzie wschodnie skrzydło pałacu nie zostało ukończone, natomiast zachodnie nie tylko zostało w pełni udekorowane, ale zostało także gruntownie odnowione za czasów dynastii Flawiuszów. Czemu zatem część zachodnia miałyby zostać odnowiona, a część wschodnia nawet nie wykończona, skoro obie miałyby pochodzić z tego samego

okresu? Hipotez jest parę. Mianowicie, niektórzy identyfikują wschodnią część pałacu z pałacem Tytusa, o którym wspomina Pliniusz Starszy. To właśnie tam miał stać sławny posąg „Grupa Laokona”, który został odnaleziony właśnie we wschodnim skrzydle pałacu. Wyjaśniałoby to różnice w architekturze, która dobrze wpisuje się w okres panowania Flawiuszów. Powstaje jednak pytanie, czemu ta część pałacu nie została ukończona? Inna teoria opiera się na świadectwie Euzebiusza, który pisząc na początku IV wieku, podaje długą listę budynków powstałych za panowania Flawiuszów. Wśród nich wymienia *Mica Aurea*, którą jak podaje Warden [12, str. 277] archeolog A.M Colini utożsamia z *Domus Aurea*. Tak więc wschodnie skrzydło mogłoby przykładowo powstać za czasów Domicjana, zarówno jako imitacja lub dodatek do *Domus Aurea*. Wiemy zaś, że badania przeprowadzone nad ceglami użytymi przy budowie nie wykluczają powstania budynku za czasów panowania dynastii Flawiuszów. Taka teoria podważa jednak wielkie znaczenie jakie przyznaje się powstaniu *Domus Aurea*, od kiedy to złamany został rygor *opus quadratum*, a wykorzystywanie betonu umożliwiło eksperymenty z nowymi formami architektonicznymi. Wszak do tej pory panuje przekonanie, że bez *Domus Aurea* nie byłoby Panteonu.

5. Dekoracje *Domus Aurea*

Prawie na sam koniec pozostało nam omówienie dekoracji pałacu Nerona. Wiele o przepychu, fantastycznych ozdobach czy dziełach sztuki znajdujących się wewnątrz *Domus Aurea* czytamy u autorów starożytnych. Najpierw zajmiemy się malarstwem. Neron, który sam próbował swoich sił na tym polu, mógł również wpływać na prace artystów dekorujących ściany jego pałacu. O jednym z nich możemy przeczytać u Pliniusza Starego:

„*Fuit et nuper gravis ac severus idemque floridis tumidus pictor Famulus. huius erat Minerva spectantem spectans, quacumque aspiceretur. paucis diei horis pingebat, id quoque cum gravitate, quod semper togatus, quamquam in machinis. carcer eius artis domus aurea fuit, et ideo non extant exempla alia magnopere*”. [6, XXXV 120]

Łatwo także dostrzec w malarskiej dekoracji pałacu Nerona, pewne cechy, które nasuwają skojarzenia z licznymi zainteresowaniami cesarza. Tak więc mamy tu do czynienia z przepychem dekoracji i jej antyklasycystycznym charakterem, a także pełną swobody fantastycznością stwarzającą jakby odrębny świat [1, str. 138]. Dominują motywy z cyklu mitów trojańskich, które Neron tak lubił, a także związek nowego, zastosowanego tu, stylu malarstwa ze stosowanym już dawniej sposobem malowania dekoracji teatralnych.

Wspomniany powyżej podział pałacu Nerona na część wschodnią i zachodnią, można także zaobserwować w przypadku malarstwa. Oś graniczną w tym przypadku wyznacza Sala o Złoconym Sklepieniu. Część zachodnia jest pokryta dekoracjami należącymi do tzw. III stylu pompejańskiego zwanego również stylem egipskim. Panował on w Rzymie do około 50 r. n.e. Dzięki opozycji do iluzjonistycznego malarstwa republikańskiego możemy powiedzieć, że był to styl klasycyzujący. Płaszczyzna ściany jest w nim podzielona w pionie

na trzy pasy: dolny – imitujący cokół, środkowy – mieszczący najważniejsze elementy dekoracji i górny – zdobiony pojedynczymi motywami. Jedyne zaś pas środkowy był podzielony poziomo na trzy lub pięć płaszczyzn, za pomocą takich motywów jak kandelabry lub pilastry. Centrum dekoracji, czyli środkową kwaterę, zajmuje zwykle imitacja obrazu sztalugowego ze sceną figuralną, najczęściej mitologiczną, w pejzażowym tle. Ponad to w *Domus Aurea* w malarstwie III stylu, w górnym pasie pojawiają się obrazki iluzjonistyczne jak pejzaże i weduty, albo cała ta płaszczyzna potraktowana jest jako prześwit, w którym widać liczne budynki, naszkicowane jasną kreską. Jest to tak zwana architektura fantastyczna, gdyż budynki te są potraktowane przestrzennie, lecz nie realistycznie. Jest to jeden z kroków prowadzących do IV stylu, o czym zaraz. Motywami zdobiaczymi są często ptaki, maski dionizyjskie, amorki, menady, a także sfinksy, kwiaty lotosu, posążki Izydy i innych bóstw egipskich – stąd nazwa III stylu. Niezmiernie ważna jest także paleta kolorów. Kontrast bowiem służy uwydatnieniu zasad kompozycji. Pasy dolne, czyli cokoły, są najczęściej czarne, a kwatery środkowe – purpurowe. Obrazy zaś są utrzymane w tonacji białobłękitno-złotawej. W pałacu Nerona występują także nieco żywsze odcienie jak zieleń i błękit. Obrazy zaś często przedstawiają scenki związane z kultem lub życiem nad morzem, z widocznymi krajobrazami.

Jeśli jesteśmy nadal przy zachodniej części pałacu, warto jeszcze wspomnieć o dekoracji nimfeum, położonego zaraz przy prostokątnym dziedzińcu. Jego sklepienie jest częściowo pokryte zachowaną mozaiką przedstawiającą scenę z Polifemem przyjmującym od Odyseusza puchar wina [1, str.140]. Efekt podkreślało wpadające do pomieszczenia z bocznych okien światło migoczące w strumieniach wody. Całość widziana od strony dziedzińca poprzez czterokolumnowy portyk, sprawiała wrażenie nierzeczywiście oddalonej.

Przejdźmy teraz do powstałego za czasów Nerona IV stylu lub stylu architektury fantastycznej. W stylu tym coraz większą partię ściany zajmują malowidła iluzjonistyczne, który to proces rozpoczyna się w drugiej fazie trzeciego stylu. Daleko posunięty iluzjonizm, doprowadził w końcu do optycznego zaniku ściany zamykającej wnętrze. Cała ściana malowana jest w prześwity, otwarte drzwi i okna ukazujące pejzaż wiejski lub miejski z widocznymi w oddali budynkami [8, str. 94]. Efektem było osłabienie funkcji obrazów, a czasem nawet zupełne pominięcie ich w dekoracji. Zanikł także podział środkowego pasa ściany na trzy części, a kompozycja z centralnej stała się parataktyczną.

Przykładem zastosowania IV stylu mogą być znajdujące się we wschodnim skrzydle – zachowana szczątkowo Sala o Złoconym Sklepieniu, Sala Achillesa i Sala Laokona. Tą pierwszą możemy lepiej poznać dzięki pochodzącym z 1538 roku szkicom ręki Francesco di Olanda. Sklepienie było podzielone na kwadraty, prostokąty, koła i elipsy, ozdobione było jak podaje Ciechanowicz [1, str. 140] elementami z pasy szklanej i składało się z wielu scen figuralnych na czerwonym lub niebieskim tle. W centrum przedstawiona była scena mitologiczna dotycząca Jowisza w towarzystwie Merkurego, Minerwy i Kupidy. W Sali Achillesa

plafon zdobi scena z tym bohaterem na Skyros wśród córek Lykomedesa. Kompozycja jest własnym wynalazkiem malarza, niezależnym od znanych wzorów malarstwa greckiego. Natomiast cała powierzchnia ścian podzielona jest na kwatery w kształcie kapliczek (edikul) namalowanych przestrzennie, w których stoją pojedyncze postaci. Zastosowane zostały barwy z tonacji żółto-niebieskiej z dodatkami zieleni i cynobru. Widoczny jest tu wspomniany powyżej efekt optycznego unicestwienia ściany. Natomiast w Sali Laokona, położonej symetrycznie względem Sali Achillesa po drugiej stronie oktagonального pomieszczenia, znajduje się między innymi scena pożegnania Hektora z Andromachą. Sklepienie zaś ozdobione jest prostokątnymi ramami ze stiuku, a apsyda ma półkopolę pomalowaną na sposób imitujący muszlę.

Malarstwo *Domus Aurea* w sposób znaczący wpłynęło na późniejszych artystów, a dzięki akwarelom i szkicom możemy odtworzyć te malowidła, które nie przetrwały próby czasu. Wiemy również jak skończył Neron, ale co dokładnie stało się z jego pałacem. Od Swetoniusza wiemy, że krótko panujący cesarz *Marcus Salvius Otho* przeznaczył na wykończenie *Domus Aurea* kwotę 50 milionów sestercji. Natomiast założyciel nowej dynastii *Titus Flavius Vespasianus* w kilka lat po śmierci Nerona, utworzył dla użytku publicznego część pałacu znajdującą się koło Velii. On i jego następcy osuszili sztuczne jezioro i wzniesli wspomniany wcześniej amfiteatr. W roku 80, za panowania Tytusa, pożar zniszczył pałacynską część Neronowego pałacu: Domicjan, brat i następca Tytusa, zbudował w tym miejscu nową siedzibę. W ćwierć wieku potem, za Trajana, pastwą ognia padł najpiękniejszy zespół *Domus Aurea* – jego eskwilińskie skrzydło. Ocalały tylko dolne komnaty. Trajan kazał zasypać je gruzami, a na tym miejscu wznosił ogromne termy.

Już w czasach wczesnego Odrodzenia odkryto ów zasypany przez Trajana parter Złotego Domu. Ścienne malowidła zachowały się tam świetnie. Zwiedzało owe sale wielu artystów, wśród nich i uczniowie Rafaela. Były znane pod włoską nazwą Grotti di Roma. W roku 1811 odkryto dalsze sale. Ze wszystkich części pałacu Nerona najdłużej utrzymał się westybul. Zburzył go dopiero cesarz Hadrian w roku 121 n.e., aby na podwalinach wnieść świątynie Romy i Westy. Zaś kolosalny posąg Nerona stał do początków średniowiecza, choć poddawany był przeróbkom.

SPIS ILUSTRACJI:

1 – Aureus rok 64 Neron z matką Agryppiną źródło: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Nero_Agrippina_aureus_54.png (dostęp 1.08.2018)

2 – Przybliżony obszar *Domus Aurea* źródło: Ciechanowicz J. 1989. *Rzym Ludzie i Budowle*, Warszawa.

3 – Plan eskwilińskiego skrzydła źródło: Ciechanowicz J. 1989. *Rzym Ludzie i Budowle*, Warszawa.

4 – Różnice w układzie muru źródło: Warden G. 1981. *The Domus Aurea Reconsidered*, *Journal of the Society of Architectural Historians* vol. 40, 271-278.

BIBLIOGRAFIA:

1. J. Ciechanowicz *Rzym Ludzie i Budowle* Warszawa 1989.

2. K.-L. Elvers, W. Eck, W. Eder, *Nero*, w: *Der Neue Pauly*, (dostęp 1.08.2018) <<http://>

dx.doi.org/10.1163/1574-9347_dnp_e820620> .

3. A. Krawczuk *Neron* Warszawa 1988.
4. C. Kugelmeier *Nero*, w: Der Neue Pauly Supplemente II Online - Band 8 : Historische Gestalten, (dostęp 1.08.2018) <http://dx.doi.org/10.1163/2468-3418_dnp08_p8007100> .
5. M.V. Martialis *Epigrammata* D.R. Shackleton Bailey (wyd.) Stuttgart 1990.
6. G. Plinius Secundus Maior *Naturalis historiae libri XXXVII*. Volumen V Libri XXXI-XXVII K. Mayhoff (wyd.) Stuttgart 2002.
7. A. Sadurska *W cieniu Panteonu* Warszawa 1965.
8. A. Sadurska *Archeologia Starożytnego Rzymu – Okres Cesarstwa*, Warszawa 1980.
9. H. Sienkiewicz *Quo vadis* Warszawa 1992.
10. G. Suetonius Tranquillus *Opera* M.Ihm (wyd.) Stuttgart 1993.
11. C. Tacitus *Annales* H. Heubner (wyd.) Stuttgart 1994.
12. G. Warden *The Domus Aurea Reconsidered*, w: Journal of the Society of Architectural Historians vol. 40, 271-278. 1981.
13. A. Ziółkowski *Historia Powszechna – Starożytność*, Warszawa 2009.

MIASTO JAKO „OSTOJA WOLNOŚCI”

Mgr Kaźmierczak Agnieszka

*Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie
Instytut Kulturoznawstwa, Wydział Humanistyczny*

Miasto od najdawniejszych czasów było siedzibą jednostek wyjątkowych w wybranej grupie społecznej – kapłanów, królów i władców. Pełniło przede wszystkim funkcję handlu i kultu religijnego [1, s. 20-30]. „Miasto <panowało> nad wsią, to w mieście (zarówno w greckim *polis*, jak i w Rzymie) mieszkali obywatele, dysponujący czymś więcej niż tylko <nagie życie><*zoe*>mieszkańców wsi – prawami politycznymi” [2, s. 83]. „Miasto, jako obiekt urbanistyczny i architektoniczny, cechuje się trwałością. Zachodzące transformacje społeczne czy gospodarcze w niewątpliwy sposób zmieniają jego krajobraz kulturowy, jednak duża intencja utrwalonych przez stulecia struktur morfologicznych, nadaje swoiste piękno przestrzeni społecznej kształtowanej przez kolejne pokolenia mieszkańców miasta” [3, s. 216]. *Polis* od początku nie było obszarem bez wartości, znaczenia - przeciwnie było ono przestrzenią określoną, uporządkowaną w której funkcjonowały zasady społeczne i prawne. „Jak pisała Mircea Eliade¹[...] to właśnie miasto było przestrzenią ładu (również <boskiego ładu>), wyraźnie odróżniającej się od chaotycznej, profanicznej przestrzeni zewnętrznej. To oddzielenie, wyraźny podział na to co, co wewnętrzne, i to, co zewnętrzne, na *sacrum* i *profanum*, na dobro i zło w końcu, wydaje się równie ważnym czynnikiem konstytuującym miasto jak wolność, na

1 Zob. M. Eliade, *Sacrum ,mit, historia. Wybór esejów*, tłum. A. Tatarkiewicz, Warszawa 1993, s. 53.

którą wskazuje hasło *Stadtluftmachtfrei*² [2, s. 83]. Tego typu uprządkowanie wydaje się swoistym ograniczeniem wolności mieszkańców miasta. Zanim przejdę do dalszej analizy chciałabym zatrzymać się i zastanowić nad samym pojęciem wolności w życiu człowieka³. Specyfika tego pojęcia polega na tym, że o ile jest ono intuicyjnie powszechnie zrozumiałe, to trudno przedstawić jedną jej definicję, która byłaby akceptowalna dla każdego. Jak podkreślał Isaiah Berlin istnieje ponad dwieście różnych definicji wolności [4, s. 113]. W każdej jednak z nich podkreśla się znaczenie wolności dla człowieka. Rothbard pisze: „Gdyby ludzie przypominali mrówki, wolność nie wzbudziłaby niczyjego zainteresowania. Jeśli podobnie jak mrówki ludzkie jednostki byłyby takie same, wzajemnie zastępowalne, pozbawione konkretnych cech określających ich własną osobowość, to kto miałby się troszczyć o to, czy byłyby wolne, czy też nie? Kto w rzeczywistości miałby zajmować się sprawami życia lub śmierci? Wspinalość ludzkiego gatunku polega na unikalności każdej jednostki, na fakcie, iż każda osoba, chociaż na wiele sposobów podobna do innych, posiada całkowicie zindywidualizowaną własną osobowość [...] Każdy człowiek musi korzystać z wolności, posiadać przestrzeń niezbędną dla kształtowania własnych decyzji, poddawania ich próbom i realizowania, aby mógł mieć miejsce jakikolwiek rozwój jego własnej osobowości. Krótko mówiąc, musi być on wolny po to, aby mógł być w pełni kimś ludzkim” [5, s. 312].

Kolejną cechą podkreślaną w licznych definicjach pojęcia wolności jest konieczność jej ograniczenia, wyznaczenia jej granic. W celu wyjaśnienia tego twierdzenia przytoczę przykład ze Stratfordzkiej Encyklopedii Filozofii [6, s. 1]. Wyobraźmy sobie kierowcę, który jadąc przez miasto dojechał do skrzyżowania. Skręcił w lewo, chociaż nikt nie zmuszał go do wyboru tej drogi. Dojechał do kolejnego skrzyżowania. Następnie skręcił w prawo, chociaż nikt nie zabraniał mu jechać w lewo lub prosto. Na jego drodze nie było także żadnych objazdów ani blokad policyjnych. Można więc postulować, że kierowca w swoim wyborze drogi był całkowicie wolny. Zmienimy jednak zdanie, gdy dowiemy się, że wybór drogi przez kierowcę spowodowany był jego uzależnieniem od nikotyny i zdesperowany chciał dotrzeć do sklepu przed jego zamknięciem. Kierowca zamiast cieszyć się wolnością prowadzenia auta skupiał się wewnętrznym przymusie zapalenia papierosa nakazującego mu wybór określonej trasy. W celu ubarwienia opisywanej sytuacji należy dodać, że mężczyzna z powodu konieczności zakupu papierosów spóźni się na pociąg, którym miał dojechać na bardzo ważne zawodowe spotkanie. Jak widać uzależnienie od papierosów nie

2 Tłumaczenie własne: *Powietrze z miasta Cię uwolni*.

3 „Wolność ontologiczna, rozumiana jako możliwość swobodnej decyzji i wyboru, aktualizuje się w różnorodny sposób. Przede wszystkim jest to zdolność mówienia „tak» lub „nie», tj. afirmacji lub negacji. Następnie, wolność umożliwia wybór określonego przedmiotu; jest to wolność specyfikacji. Wreszcie wolność to wybór określonych mechanizmów realizacji przyjętych celów. Wolność wyboru i samookreślenia się jest więc wielokierunkowa i wielopoziomowa. Jest ona wyłącznym przywilejem człowieka, w dalszej zaś konsekwencji także jego obowiązkiem” - http://www.pwt.wroc.pl/images/KFK/2018/S_Kowalczyk_Zarys_filozofii_czlowieka_Sandomierz.pdf - wejście 5.08.2018 r.

tylko zagraża zdrowiu palacza, ale także stoi często w konflikcie z osiągnięciem bezpośrednio ważnego przez niego celu⁴. Przytoczone przeze mnie przykłady ukazują dwa różne sposoby myślenia o wolności. Z jednej strony możemy rozumieć ją jako brak przeciwwskazań do działania ze strony czynników zewnętrznych, drugiej natomiast jako wewnętrzną kontrolę podejmowanych decyzji. Myślenie to zgodne jest z koncepcją Isaiaha Berlina [7, s. 118-172]. „[...]Wolność z perspektywy negatywnej sprowadza się do swobody wyboru drogi, która niczym nie jest zablokowana, podczas gdy wolność pozytywna sprowadzałaby się do wyboru takiej drogi, która jest dla kierowcy najwłaściwsza z punktu widzenia jego racjonalnych motywacji. Dlatego wolność negatywna jest bliższa perspektywie indywidualistycznej i liberalnej, zaś wolność pozytywna przemawia do myślicieli związanych z orientacją republikańską zakorzeniającą człowieka w określonej wspólnotie (wolność nie ogranicza się jedynie do zadowolenia z posiadanej nienaruszonej sfery przez innych, ale dodatkowo zakłada obowiązywanie pewnych warunków, które gwarantują istnienie takiej sfery nieingerencji) [8, s. 65]. Według Berlina więc wolność pozytywna sprowadza się do pytania: „Kto mną rządzi?”, natomiast wolność negatywna wyraża się w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie: „W jakim stopniu inne podmioty ingerują w moje wybory?” [4, s. 36]. Podkreślenia jednak wymaga, że nie należy sprowadzać wolności pozytywnej do wolności wewnętrznej, jak i wolności negatywnej do wolności zewnętrznej [9, s. 5-6].

W kontekście analizy wolności człowieka w strukturze miejskiej bardziej użyteczna wydaje się jednak koncepcja Charlesa Taylora – kontynuatora myśli Berlina. W swoim artykule zatytułowanym *Whatswrong with negativeliberty* określa wolność negatywną pojęciem „szansy”, natomiast wolność pozytywną terminem „realizacji” [10, s. 180]. Według tego założenia „[...] człowiek wolny to taki, który dysponuje różnymi możliwościami zachowania bez względu na to czy jakiegokolwiek zrealizuje [...] jednostka jest wówczas wolna, gdy skutecznie decyduje o kształcie własnego życia. Tak rozumianą wolność negatywną ograniczają tylko zewnętrzne bariery, (np. zakazy prawne, fizyczne bariery), gdy tymczasem wolność pozytywna może być ograniczona przez wewnętrzne czynniki, takie jak ludzkie motywacje, czy

4 “Imagine you are driving a car through town, and you come to a fork in the road. You turn left, but no one was forcing you to go one way or the other. Next you come to a crossroads. You turn right, but no one was preventing you from going left or straight on. There is no traffic to speak of and there are no diversions or police roadblocks. So you seem, as a driver, to be completely free. But this picture of your situation might change quite dramatically if we consider that the reason you went left and then right is that you’re addicted to cigarettes and you’re desperate to get to the tobacconists before it closes. Rather than *driving*, you feel you are *being driven*, as your urge to smoke leads you uncontrollably to turn the wheel first to the left and then to the right. Moreover, you’re perfectly aware that your turning right at the crossroads means you’ll probably miss a train that was to take you to an appointment you care about very much. You long to be free of this irrational desire that is not only threatening your longevity but is also stopping you right now from doing what you think you ought to be doing”.- Carter I., *Positive and Negative Liberty*, <https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/> - wejście 28.07.2018 r.

samokontrola” [8, s. 66]. W tym znaczeniu miasto przedstawia się jako „ostoja” wolności człowieka. Należy sobie zadać pytanie czy jest tak w rzeczywistości? Niezaprzeczalne jest, że daje ono ogromne możliwości rozwoju człowieka. „Miasto bowiem nie tylko oddziela jednych ludzi od innych, nie tylko ogranicza różne wartości i style życia, lecz także – jak twierdzi Arystoteles- jest powołane, by osiągnąć określone dobro. Miasto (*polis*) jest więc bytem ufundowanym na dążeniu do kreślonego (zdaniem Arystotelesa – najwyższego) dobra. Nie jest więc bytem pasywnym, lecz aktywnym, działającym i wytwarzającym określone wartości” [2, s. 84]. Nie należy jednak zapomnieć, że nie pozbawione jest ono szeregu gestów dyscyplinujących – opresyjnych dla jednostki. Podstawowym z ich jest podział na to co ładne i brzydkie. W każdym mieście istnieją dzielnice „dostatnie”, „uprzywilejowane”, „ekskluzywne” oraz te „niebezpieczne”, „zmarginalizowane” lub „robotnicze”. Do strefy tej zaliczyć można (obecnie mocno krytykowane przez urbanistów i socjologów) zamknięte osiedla. To właśnie one najbardziej uwydatniają granice między tym co piękne a chaosem. Ukazują one także kolejną cechę miasta, jaka jest konieczność posiadania granic. Również tak jak osiedla – ogrody są w posiadaniu kogoś, tak miasto musi pozostawać pod czyjąś jurysdykcją. Dotyczy to także przestrzeni publicznej, która tylko z nazwy pozostaje publiczna. Georg Simmel w swoim eseju *The Metropolitan and Mental Life* podkreśla, że miasto jest niezwykle silnym stymulantem ludzkiego systemu nerwowego, znacznie intensywniejszego niż bodźce dochodzące do ludzi mieszkających na wsi [11, s. 409-424]. „Miast to przede wszystkim <intelekt> i <fakty>. Ekonomia pieniądza, która nie mierzy jakości, lecz ilość. *Metropolis*, według Simmela, pęta ludzką wolność, instynkty – życia. Opiera się więc na opresji, na zaprzeczeniu czystego *zoe*” [2, s. 85]. O ile podanie różnicy między mieszkańcem miasta i nie miasta wydaje się stosunkowo proste o tyle wyróżnienie mechanizmów „wytwarzania” mieszkańców metropolii stwarza wrażenie prawie nie osiągalnego, lecz nie niemożliwego. Struktura miejska jest niezwykle rozbudowana i niejednolita w swojej architekturze. Podziały administracyjne oraz związana z nim infrastruktura (techniczna – wodociągi, gaz, woda oraz rozwiązania komunikacyjne publiczne i prywatne) powodują powstanie obszarów o wyższej wartości, którzy z założenia będą zasiedlać ludzie o statusie społecznym wyższym niż średnie. W opozycji do nich będą powstawać także obszar „upośledzony” o dużo mniejszej wartości. Zaznaczyć należy, że „mimo deklaratywnej egalitarności każde miasto stara się minimalizować liczbę mieszkańców biednych, a maksymalizować liczbę mieszkańców o zasobnych portfelach” [2, s. 86]. W tym celu stosowane są różne mechanizmy opresji. Najczęstszym z nich jest segregacja – wypychanie niechcianych mieszkańców poza miasto na jego peryferie. Działanie takie usprawiedliwiane jest najczęściej tzw. „wolnym rynkiem”, które ma zdejmować z władz miasta odpowiedzialność za często moralnie wątpliwe rozwiązania.

Mieszkańcy miasta⁵ nie posiadają prywatności, ponieważ jest ona względna.

5 „Zastosowanie rozwiązań smart city wiąże się [...] z gromadzeniem informacji, w tym danych osobowych, na temat mieszkańców i innych osób znajdujących się na terenie

Każde zachowanie traktowane jest jako manifestacja. W mieście uznaje się jednak, że zakres akceptowalnych społecznie zachowań jest nieporównywalnie większy niż w miasteczku czy na wsi. „Proces personalnego dyscyplinowania przez znanych, w najgorszym razie z widzenia, sąsiadów w mieście jest zastępowany panoptycznym ze swej natury procesem dyscyplinowania przez nieznajomych współużytkowników miasta. Miasto przez to jest jednak ciągłym spotykaniem Innego, doświadczeniem, które stawia nas wobec dylematów, z którymi wciąż boryka się powojenna filozofia [...] Ów Inny sprawia, że niemal niemożliwe wydaje się zbudowanie miejskiej wspólnoty, co skazuje mieszkańców na ciągłe funkcjonowanie wewnątrz i wobec Systemu” [2, s. 87]. Jest to rodzaj kontroli symbolicznej. Przedstawia się ona także w organizacji przestrzeni – ustawianie wystaw reklamowych w określonych miejscach oraz wyświetlanie informacji wizualnych w mieście nie pozostających przecież neutralnie światopoglądowo.

GRANICE WOLNOŚCI

W kontekście analizy przytoczę kategoryzację dotyczącą blokad wolności człowieka⁶, które spotykamy w przestrzeni społecznej. Podzielić na wewnętrzne

miasta. Informacje te są potrzebne choćby do lepszego zarządzania siecią transportu miejskiego, zaopatrzeniem w media, sterowaniem ruchem ulicznym czy dostosowaniem oferowanych usług publicznych do aktualnych potrzeb [...] Prowadzi to jednak [...] do:

- zbierania danych osobowych o osobach korzystających z publicznych usług lub infrastruktury (np. miejskie rowery, dostęp do Internetu, strefy parkowania itp.),
- stosowania monitoringu w przestrzeni publicznej,
- instalowania inteligentnych liczników mediów (nie tylko energii, ale też np. wody),
- wymiany danych osobowych między różnymi bazami danych w ramach infrastruktury miejskiej,
- analizy danych w modelu Big Data. Patrząc na smart city z perspektywy strażnika ochrony danych osobowych, muszę uznać, że jest to potencjalne zagrożenie. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że ta swego rodzaju filozofia zarządzania miastem ma w założeniach przynosić korzyści dla mieszkańców, konieczne staje się wyważenie wartości - zapewnienie mieszkańcom jak najlepszej jakości życia przy zachowaniu maksimum prywatności” – *Prywatność w inteligentnym mieście może być zagrożona*, [w:] <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/privatnosc-w-inteligentnym-miescie-moze-byc-zagrozona?refererPlid=5227808> – wyjęcie 5.08.2018 r.

6 Pod względem prawnym „Ze względu na charakter naruszeń możemy je podzielić na: – powszechne z działania, gdy naruszone zostają prawa i wolności nieoznaczonego kręgu osób, najczęściej dochodzi do nich w wyniku uchwalenia lub wydania aktu normatywnego sprzecznego z konstytucyjnie gwarantowanym uprawnieniem lub grupą uprawnień; – indywidualne z działania, gdy naruszone zostają prawa i wolności konkretnej osoby, dochodzi do nich w wyniku wadliwej organizacji stworzonej w celu zagwarantowania realizacji konkretnego uprawnienia, a także wadliwego stosowania obowiązujących przepisów prawa (chodzi tu o tzw. akty stosowania prawa) oraz o wadliwe zachowania się funkcjonariuszy publicznych; – powszechne z zaniechania, gdy ze względu na niewydanie określonego aktu normatywnego, realizacja konkretnego uprawnienia nie jest możliwa; – konkretne z zaniechania, gdy ze względu na niewydanie aktu stosowania prawa jednostka nie może skutecznie realizować swojego prawa. Naruszenie gwarantowanych praw jednostki następuje nie tylko wtedy, gdy dopuszcza się ich podmiot publiczny. Ma miejsce również wtedy, gdy inna jednostka lub podmiot prywatny, działając w sposób niedozwolony (sprzeczny z prawem), ingeruje w chronioną sferę praw. W tym zakresie, w zasadzie trudno jest o wyczerpujące wskazanie wszystkich możliwych naruszeń. Nie budzi jednak wątpliwości, że obowiązkiem państwa jest stworzenie odpowiednich instytucji chroniących jednostkę przed takimi zagrożeniami, a także tych, które zorganizowane zostały w celu wyciągnięcia konsekwencji w stosunku do osób i podmiotów

i zewnętrzne. Do wewnętrznych zaliczyć można pierwotne i wtórne. Do pierwotnych zaliczamy:

A. Teoretyczne- rozumiane jako prawa natury.

B. Faktyczne

a. Fizyczne – tutaj zaliczamy wszystkie determinizmy biologiczne wynikające z fizjologii człowieka, choroba dziedziczne oraz niepełnosprawności;

b. Psychiczne - procesy zachodzące na progu lub poniżej świadomości człowieka, takie jak zachowanie instynktowne oraz afektywne.

Do wtórnych zaliczyć można:

A. Naturalne –wynikające z przebytych chorób oraz ich konsekwencji oraz uzależnień (np. od nikotyny lub kofeiny)

B. Konwencyjne, do których zaliczamy:

a. Wyrażające światopogląd i sumienie człowieka, jakimi są przykładowo normatywne systemy aksjologiczne lub religijne⁷

b. Zachowania innych ludzi dążące do podporządkowania człowieka poprzez manipulację lub kłamstwo

c. Wtórne wobec jednostki procesy zachodzące na progu lub poniżej świadomości człowieka, takie jak zachowania rutynowe i nawykowe

Do zewnętrznych barier zaliczamy:

A. Fizyczne – bariery fizyczne oraz zdarzenia niewynikające z działania człowieka

B. Społeczne

a. Relacje społeczne

-pomiędzy jednostkami

- pomiędzy jednostką a społeczeństwem lub grupami społecznymi

- pomiędzy jednostką a państwem

b. Stan faktyczny – ograniczenia wynikające z ubóstwem i bezrobociem

[8, s.73-74]

PODSUMOWANIE

W ramach podsumowania pragnę przedstawić fragment piosenki Marka Grechuty:

Wolność to skrzypce z których dźwięków cud

dopuszczających się działań (lub zaniechań) godzących w dobra prawnie chronione” M. Jabłoński, J. Węgrzyn, *Ochrona wolności i praw wolności*, s. 17, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/78214/Identyfikacja_granic_wolnosc_i_praw_jednostki.pdf -wejście 5.08.2018 r.

7 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. 53 w Rozdziale II zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” normuje między innymi wolność sumienia i religii. Art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji RP stanowią odpowiednio: „1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują” - Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm., dalej jako Konstytucja RP.

*Potrafi wyczarować mistrza trud
Lecz kiedy zagra na nich słaby gracz
To słyhać będzie tylko pisk, zgrzyt, płacz
Bo wolność - to wśród mądrych ludzi żyć
Widzieć dobroć w oczach ich i szczęście
Wolność - to wśród życia gór i chmur
Poprzez każdy bór i mur znać przejście*

BIBLIOGRAFIA:

1. Lynch K., *Good City Form*, Cambridge 1984.
2. Nawratek K., *Miasto jako przestrzeń korekcyjna. Stadtluftmacht...?*, „Kultura i Polityka”, nr 4 (2008), s. 83-93.
3. Sagan I., Czepczyński M., *Przestrzeń społeczna Gdańska dwudziestego wieku*, [w:] *Humanistyczne oblicze miasta*, pod red. Dobiesława Jędrzejczyka, Warszawa 2004, s. 213-246.
4. Berlin I., *Dwie koncepcje wolności*, Warszawa 1991.
5. Rothbard M.N., *Egalitaryzm jako bunt przeciw ludzkiej naturze*, Warszawa 2009.
6. Carter I., *Positive and Negative Liberty*, <https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/> - wejście 28.07.2018 r.
7. Berlin I., *Four Essays of Liberty*, Oxford 1969.
8. Górecki O., *Granice wolności jednostki – problem metodologiczne i klasyfikacja pojęć*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79027/04_Gorecki_O_Granice_wolnosci_jednostki_problemy_metodologiczne_i_klasyfikacja_pojecia.pdf - wejście 28.07.2018 r.
9. Feinberg J., *Right, Justice and the Bounds of Liberty*, Princeton 1980.
10. Taylor Ch., *What wrong with negative liberty*, [w:] *The Idea of Freedom. Essay in Honour of Isaiah Berlin*, pod red. A. Ryan, Oxford 1979, s. 175-193.
11. Simmel G., *The Sociology of Georg Simmel*, New York 1950.
12. Nawratek K., *Miasto jako idea polityczna*, Kraków 2008.
13. Adler M., *The Idea of Freedom*, New York 1958.
14. *Antynomie wolności. Z dziejów filozofii wolności*. Praca zb., Warszawa 1966.
15. Cristaldi M., *Liberta e metafisica*, Bologna 1964.
16. Edwards R.B., *Freedom, Responsibility and Obligation*, The Flague 1969.
17. Finance J. de, *La libertécreee et la libertecreatrice*, w: *L'existence de Dieu, Toumai* 1961, s. 229—244.
18. Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Warszawa 1978.
19. *Freedom. Its Meaning*. Ed. by R.N. Anshen, London 1942.
20. Gabaude J.M., *Liberte et raison*, Toulouse 1970.
21. Geiger L.B., *De la liberte*, w: *Philosophie et spiritualite*, Paris 1962, t. 2, s. 61—96.
22. Guilead R., *Etre et liberte*, Louvain 1965.
23. Hampshire S.N., *Freedom of the Individual*, London 1965.
24. Hildebrand D. von, *Christliche Ethik*, Dusseldorf 1959, s. 336—403.
25. Jakubisiak A., *La pensee et librerarbitre*, Paris 1936.
26. Kowalczyk S., *Filozofia Wolności. Rys historyczny*, Lublin 1999.
27. Kowalczyk S., *Wolność naturą i prawem człowieka*, Sandomierz 2000.
28. Kowalczyk S., *Koncepcja wolności odpowiedzialnej*. J. Maritaina, „Colloquium Salutis» 16 (1984), s. 278—291.
29. *La liberte et l'homme du XXe siecle*, Paris 1966.
30. *Lebacqz Librerarbitre et jugement*, Paris 1960.
31. Lonergan B., *The Notion of Freedom*, w: *Insight. A Study of Human Understanding*, New York 1958, s. 607—633.
32. Lucas J.R., *The Freedom of the Will*, Oxford 1970.
33. Maritain J., *Freedom in the Modern World*, London 1935.
34. *Problem wyzwolenia człowieka*. Praca zb., Rzym 1987.

PRYWATYZACJA SFERY BEZPIECZEŃSTWA MILITARNEGO, GENEZA I HISTORIA PRYWATYZACJI WOJEN - WOJNA JAKO BIZNES.

Mgr Kamer Patrycja

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

Wydział Humanistyczny

Uniwersytet Przyrodniczo – Humanistyczny w Siedlcach

patka.izdebska@o2.pl

Wstęp

„Prywatyzacja wojny» wprowadziła do handlu bronią, 2/3 wykorzystywanej w konfliktach zbrojnych na całym świecie lekkiej broni, z której zabito ok. 90% ofiar - dostarczane jest dzisiaj poprzez prywatnych handlarzy bronią, z ominięciem obowiązujących kontroli państwach. Nielegalni handlarze bronią istnieli już w czasie zimnej wojny, ale w większości przypadków „prowadzili swoją działalność nieoficjalnymi drogami. Pracowali oni mianowicie za wiedzą albo nawet zgodą tajnych służb i dla ich międzynarodowych interesów”¹.

I. Prywatyzacja sfery bezpieczeństwa militarnego

Prywatne firmy wojskowe oraz „współcześni najemnicy» stanowią mało rozpoznany fenomen. Amerykanie i Brytyjczycy korzystali w Afganistanie z usług prywatnych żołnierzy „współcześni najemnicy» mogą popełniać poważne czyny i błędy karalne, nie obawiając się odpowiedzialności i procesów. Prywatnych Firm Wojskowych nie jest kilka czy kilkanaście, ale całe setki nie pracuje w nich kilka tysięcy byłych żołnierzy, ale dziesiątki tysięcy rozsianych po całej kuli ziemskiej najemników. Walczą przeciw partyzantom (guerillas) i ścigają terrorystów. Posługują się najnowszymi osiągnięciami techniki wojskowej, dbając też o ich nadzór techniczny. Posiadają dobrze rozbudowane zaplecze logistyczne, tacy ludzie tworzą całe armie².

Na arenie działań wojennych oraz w obszarach kryzysowych na całej kuli ziemskiej w coraz mniejszym stopniu ocenia się udział żołnierzy służących w regularnej armii. Jednocześnie szybko rośnie liczba czynnych zawodowo żołnierzy prywatnych. „Dla kogo walczą, kto ich opłaca, kto ich wysłał w określone miejsce - odpowiedź na takie pytania rzadko, kiedy jest znana. „Tego, czy i przed kim są oni za swe działania odpowiedzialni, nikt już nie potrafi dokładniej określić jaki sposób wchodzi w posiadanie najnowocześniejszych rodzajów broni - czołgów, śmigłowców bojowych, granatów, rakiet? - Nikt nie chce udzielić jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Wcześniej nazywano ich najemnikami.. Dzisiaj są to po prostu pracownicy firm, noszących często niezwykle nazwy, jak Blue Sky, Genric, Logicon czy Pistris. Prywatni

1 R. Uessler, *Wojna jako usługa. Jak prywatne firmy wojskowe niszczą demokrację*, wyd. SIC, Warszawa 2008, s. 45

2 Tamże, s. 45

żołnierze nie należą zazwyczaj do krajowych sił zbrojnych”³. Tego, czy dana osoba znajduje się w szeregach chorwackich, pakistańskich, kolumbijskich, irlandzkich czy ukraińskich bojowników jest żołnierzem służącym w regularnej armii, najemnikiem, rebeliantem, wreszcie terrorystą - nie zdołamy ocenić po paszporcie. Tam, gdzie kiedyś za odpowiednim wynagrodzeniem oferowali swoje usługi żądni złota byli żołnierze, walczący w obronie szemranych i ciemnych interesów swojego zleceniodawcy, dzisiaj funkcjonują bardzo dobrze rozwinięte prywatne firmy wojskowe⁴. Jednak takie przedsiębiorstwa nie mogą ograniczać się jedynie do zatrudniania osób zajmujących się samą tylko tzw. „żołnierką». Poszukiwani są również bystrzy menadżerowie, podobnie jak starzy „wyjadacze» w handlu bronią, inżynierzy w specjalizacji oprzyrządowaniem wojennym, informatycy oraz tłumacze i doświadczeni piloci oraz ludzie, którzy coraz częściej kompleksowo zajmują się logistyką. Rzemiosło wojenne oraz wszystkie działania w dużej mierze związane z konfliktami zbrojnymi okazały się naturalnym elementem tego sektora usługowego. Dla zleceniodawcy bardziej liczą się profesjonalizm i powodzenie zleconego zadania, dla zleceniobiorcy najbardziej interesującą kwestią jest honorarium⁵.

II. Historia prywatyzacji wojen.

Mówiąc teraz o prywatnym sektorze wykonującym działania militarne i paramilitarne, czyli o zadaniach Prywatnych Firmach Wojskowych (Private Military Companies – PMC) i Prywatnych Firmach Ochroniarskich (Private Security Companies – PSC) należy rozróżnić ich struktury, charakter i działalność od działalności najemników. Obowiązujące uregulowania w prawie międzynarodowym, które określa – Protokół Dodatkowy do konwencji genewskiej z 12 sierpnia 1949 r.1 – definiuje najemników w sposób wąski i łatwy do podważenia. Najemnik jest osobą: rekrutowaną w swoim kraju lub zagranicą w celu udziału w konflikcie zbrojnym; która bierze udział w działaniach zbrojnych na szeroką skalę; której działanie jest motywowane prywatnymi korzyściami i korzyścią materialną niekiedy wyższą od otrzymywanej przez regularne wojsko; osoba, która nie jest członkiem sił zbrojnych państwa strony konfliktu; która nie została przysłana przez państwo trzecie, które nie jest stroną konfliktu, z oficjalnym zadaniem jako członek jego sił zbrojnych⁶.

Powyższa definicja odnosi się do wojsk najemnych walczących w okresie dekolonizacji w latach 60-tych i 70-tych, jednak nawet odnośnie najemników tego okresu pozostawia wiele luk i wieloznaczności. Wskazać tu można np. kwestie dotyczące motywacji, która sama z siebie jest trudna z prawnego punktu do uregulowania, szczególnie w przypadku obcokrajowców walczących ochotniczo, z pobudek ideologicznych, w danym konflikcie – np. oddziały

3 Tamże, s. 50

4 Tamże, s. 66

5 Tamże, s. 66

6 R. Baranowski, A. Butowt, Garnuszek A., Współczesne wyzwania dla międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, wyd. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego Interdyscyplinarne Koło Naukowe Dyplomacji i Prawa, Warszawa 2012, s. 30

Ernesto „Che” guevarry w Boliwii czy Mudżahedini w Afganistanie w latach 80-tych i Bośni w latach 90-tych. Punkt mówiący o braniu udziału w działaniach zbrojnych nie precyzuje, czy np. oficjalne dostarczanie żywności, wody czy uzbrojenia i świadczenie usług serwisowych dla sił zbrojnych państw strony jest działaniem zbrojnym, czy nie? W tym wypadku wielu prawników skłania się ku uznaniu takiego personelu za osoby cywilne. Trudno jest natomiast za cywilów uznać osoby prowadzące szkolenia – w państwie, czyli stronie konfliktu – w użyciu specjalistycznego sprzętu wojskowego bądź nawet posługujące się nim. Określenie cywil nie pasuje również do uzbrojonych, członków ochrony przywódców państw stron konfliktu. Również z powyższych powodów nazwa – prywatne firmy wojskowe – jest sama z siebie myląca. Dotyczy ona przede wszystkim firm, których pracownicy i kierownictwo w większości wywodzą się z państwowych struktur siłowych, a których zakres usług obejmuje prawie całość szeroko pojętego sektora, jakim jest bezpieczeństwo, w tym również kwestie militarne. Niezwykle rzadko jednak przedsiębiorstwa te wykonują zadania wojskowe – bojowe – w dosłownym tego słowa znaczeniu, dlatego też często określane są jako prywatne firmy zajmujące się bezpieczeństwem (private security companies).⁷

Najistotniejsza różnica dostrzegana w funkcjonowaniu sił najemnych, które swoim zakresem stara się objąć konwencja genewska, polega na regulacji prawnej obowiązującej współczesne prywatne firmy wojskowe. „Np. najemnicy w Kongo czy w Jemenie w latach 60-tych i 70-tych, czy ochotnicy muzułmańscy walczący w Afganistanie przeciw Związkowi Radzieckiemu byli osobami pozbawionymi jakiegokolwiek osobowości prawnej i byli nieraz postrzegani w oczach społeczności międzynarodowej, wyłączeni kraje, w których interesie działali, jako awanturnicy lub przestępcy. PMC są oficjalnie zarejestrowanymi firmami mającymi swoje siedziby, prowadzącymi legalną działalność gospodarczą, podlegającymi prawu i płacącymi podatki. Świadczą usługi w kraju zatrudnienia w sposób legalny, w większości na rzecz władz tego państwa, funkcjonujących w nim innych firm prowadzących działalność gospodarczą lub legalnie przebywających na ich terenie osób bądź organizacji międzynarodowych”⁸.

III. Zakres działalności

Asortyment usług oferowanych przez Private Military Companies dla wspomnianych wcześniej podmiotów jest szeroki. Są one zdolne do szybkiej adaptacji do stawianych im zadań. Jednocześnie nie ograniczają się one wyłącznie do dostarczenia w umówiony czas i miejsce uzbrojonych ludzi. Wiele z tych firm dysponuje własnymi ośrodkami analitycznymi i wywiadowczymi, zapleczem logistycznym i sprzętowym umożliwiającym wykonywanie zadań np. z zakresu inżynierii wojskowej. W przypadku niezdolności którejs z firm do

7 www.privatemilitary.org

8 R. Baranowski, A. Butowt, Garnuszek A., Współczesne wyzwania dla międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, wyd. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego Interdyscyplinarne Koło Naukowe Dyplomacji i Prawa, Warszawa 2012, s. 33

sprostania stawianym im zadaniom na rynku usług z zakresu bezpieczeństwa, istnieje praktyka zatrudniania innych PMC w charakterze podwykonawców. Są to często przedsiębiorstwa wykonujące zadania specjalistyczne jak np. rozminowywanie czy usługi lotnicze, w tym np. niszczenie z powietrza upraw maku w Afganistanie. W większości przypadków wspólnym mianownikiem tych firm jest zatrudnianie w nich, począwszy od najwyższego kierownictwa na szeregowych pracownikach ochrony skończywszy, przede wszystkim byłych żołnierzy o różnych specjalizacjach. W ich szeregach służy wielu byłych żołnierzy najstynniejszych elitarnych formacji wojskowych, co z jednej strony sprzyja promocji marketingowej tych przedsiębiorstw, z drugiej stanowi ogromny potencjał bojowy, jeszcze bardziej poszerzający spektrum wykonywanych zadań.

IV. Praca dla rządów

Inną, najbardziej lukratywną sferą aktywności prywatnych firm wojskowych, wzbudzającą jednocześnie najwięcej kontrowersji jest działalność w ramach kontraktów rządowych, w tym wykonywanie zadań militarnych i pomocniczych w stosunku do regularnego wojska. Począwszy od 2001 r. i początku operacji antyterrorystycznej w Afganistanie oraz rozpoczętej dwa lata później operacji Iracka Wolność, udział i znaczenie PMC wzrosły gwałtownie, a ich obecność na stałe wpisała się w rzeczywistość tych teatrów działań. W Iraku obecność prywatnych przedsiębiorstw wojskowych wyniosła według różnych źródeł około 15-30 tys., co stanowi około 15 proc. obecności amerykańskiej i drugą, co do wielkości po Stanach Zjednoczonych, siłę międzynarodową w tym kraju. W tym samym czasie, w Afganistanie, według danych Afgańskiej Agencji Wspierania Inwestycji, działa 25 prywatnych firm wojskowych. Ich obecność w Iraku, Afganistanie i innych krajach podwyższonego ryzyka wynika w dużej mierze z kontraktów zawartych z rządami krajów europejskich i Stanów Zjednoczonych. W ten sposób wykonując zobowiązania międzynarodowe, polegające na przywracaniu normalnego funkcjonowania w regionach objętych konfliktami, przekazują gigantyczne fundusze PMC, zamiast lokalnym strukturom administracyjnym.⁹

V. PMC W MISJACH POKOJOWYCH

Wprowadzany do akcji personel świadczący usługi wojskowe wykazuje szeroką paletę umiejętności. Przykładem jest wojna domowa w Angoli w latach 90, działało ponad 80 dostawców usług wojskowych (dla obu stron). Swoją personel rekrutowali oni na całym świecie z byłych członków „zielonych beretów» w USA, francuskiej Legii Cudzoziemskiej, brytyjskiego SAS (Special Air Service), południowo afrykańskich oddziałów specjalnych, nepalskich jednostek Gurkhów.¹⁰ W wojnie w Afganistanie pracownicy PMC walczyli w postaci tajnych paramilitarnych jednostek przeciw reżimowi ze strony Talibów i sterowali „Global Hawks», najnowszym osiągnięciem sił powietrznych USA w zakresie samolotów bezałogowych. W więzieniu w Guantanamo oraz w Iraku

9 Tamże, s. 50

10 R. Uessler, *Wojna jako usługa. Jak prywatne firmy wojskowe niszczą demokrację*, wyd. SIC, Warszawa 2008, s.143-144

działali specjaliści do spraw przesłuchania na Filipinach specjalnie wyszkoleni. Niezbyt skuteczne tworzenie demokratycznych struktur w Afganistanie doprowadziło do niebezpiecznego precedensu. Doszło do tego, że siły, policyjne chętniej pracowały dla działających zagranicznych firm wojskowych niż dawały się włączyć w aparat państwowy». Tak jak w przypadku Sierra Leone, pod koniec bezpośrednich działań nieprzyjacielskich nierzadko następował w ich konsekwencji pucz wojskowy. Prywatnym firmom wojskowym przychodziło jednak z dużym trudem - jeśli w ogóle akceptowały one taki kontrakt - występowanie w roli „wojsk pomocniczych» miejscowych sił zbrojnych «. Ale nawet jeśli ich zlecenie ograniczało się do szkolenia i doradztwa, napięcia w relacjach z władzą wykonawczą i tendencje do usamodzielniania się wojska były od początku wyczuwalne.

Kiedy w 2003 r. strajkujący pracownicy naftowi brali zakładników, aby dodać powagi swoim żądaniom, do akcji przystąpiła prywatna firma wojskowa pod nazwą Northbridge Serices. Rozwiązała ona problem w „akcji kombinowanej», to znaczy przy użyciu środków dyplomatycznych i siłowych. Interwencja tej firmy wywołała w Nigerii ciężki polityczny kryzys, w którym uczestniczyły rząd, wojsko i opozycyjne partie. Punktem spornym było to, kto zdecydował o włączeniu się zagranicznej firmy wojskowej w wewnętrzne sprawy kraju. Kwestia ta jednak nie została wyjaśniona, ponieważ firma Northbridge odmówiła podania zleceniodawcy». Już wspomniane obszary przemysłowe tj. „Maquiladora», czy owe przypominające miasta konglomeraty produkcyjne, uwidaczniają również, co znaczy „lokalizacja bezpieczeństwa». Wewnątrz tych stref prywatne firmy wojskowe rządzą zgodnie z zasadami produkujących tam zagranicznych koncernów. Ich zewnętrzna ochrona jest przejmowana z rąk państwowych sił bezpieczeństwa (wojsko lub policja), którym tym samym odebrana zostaje rola stróża bezpieczeństwa. W Trzecim Świecie wytwarzają się „glokalne» regiony - to znaczy lokalne, wąsko odgraniczone rejony, w których prowadzi się tanią produkcję na globalny rynek. Ich bezpieczeństwo w dużej mierze może być zagwarantowane jedynie przez prywatne firmy wojskowe. W i wokół owych „glokalnych» wysp wytwarzają się apartheidy bogactwa i biedoty, których wysoki .potencjał konfliktowy państwo rzadko może zrekompensować».¹¹

Ciekawym elementem działalności prywatnych firm wojskowych są pojawiające się co pewien czas sugestie zwiększenia udziału tego sektora w misjach humanitarnych i pokojowych prowadzonych przez organizacje międzynarodowe, takie jak OBWE czy Organizacja Narodów Zjednoczonych. Misje te obejmują szerokie spektrum operacji, począwszy od zabezpieczenia pokoju poprzez działania rozjemcze, kontrolne, misje szkoleniowe etc. Największa z organizacji międzynarodowych – ONZ, nieustannie zmaga się z problemem braku dobrze zorganizowanych i wyposażonych sił, zdolnych do szybkiego przerzucenia w rejon misji. Posiadanie takich formacji staje się niezbędne, kiedy Narody Zjednoczone stają w obliczu katastrofy podobnej do sytuacji w Ruandzie czy obecnego kryzysu w Sudanie. Główni kontrybutorzy

¹¹ Тамże, s. 70

międzynarodowych sił pokojowych pod sztandarami ONZ to w większości państwa rozwijające się, takie jak Pakistan, Bangladesz, Ghana, Nigeria. Nie dysponują one związkami taktycznymi zdolnymi do szybkiego przetrzutu w rejon kryzysu, a nawet po przetrzuceniu posiadają umiarkowany potencjał bojowy. Ich udział w międzynarodowych operacjach „błękitnych Helmów jest bardzo często podyktowany profitemi finansowymi, jakie kraje te otrzymują z kasy ONZ za udział w operacji. W tym samym czasie kraje wysoko rozwinięte i posiadające siły o wysokich walorach bojowych, zdolne do szybkiego przetrzutu w dowolny rejon globu, nie wykazują porównywalnego z krajami rozwijającymi się zainteresowania udziałem w misjach pod sztandarami Narodów Zjednoczonych. Mając w pamięci kryzys w Ruandzie, gdzie każdy dzień zwłoki w podjęciu działań przez społeczność międzynarodową powodował zwielokrotnienie liczby ofiar, pojawia się pytanie: czy nie można byłoby w podobnej sytuacji w przyszłości użyć potencjału bojowego prywatnej firmy wojskowej? W 2005 r., kiedy Nowy Orlean został spustoszony przez huragan katarina, a na ulicach pojawiły się uzbrojone grupy przestępcze, do ochrony mienia bogatych jego mieszkańców, często całych kwartałów ulic, firma Blackwater wysłała około 150 pracowników w pełnym rynsztunku bojowym. Do ich zadań należała ochrona obiektów i ludzi oraz misje patrolowe. Przykład ten pokazuje, że użycie takich formacji – doskonale uzbrojonych, wyszkolonych i zorganizowanych – pozwoliłoby wielokrotnie zwiększyć potencjał organizacji międzynarodowych na polu misji humanitarnych i pokojowych. Szczególnie, że użycie PMC, z których kilka jest w stanie wystawić siły w liczebności brygady piechoty – zdaniem wielu analityków – jest relatywnie tańsze od wysłania w rejon konfliktu oddziałów liniowych Stanów Zjednoczonych lub któregoś z państw NATO. Dzieje się tak pomimo wysokich pensji, jakie otrzymują pracownicy tych firm, przekraczających kilkukrotnie zarobki żołnierzy regularnych armii. Przyczyną tego stanu jest przede wszystkim brak w Prywatnych firmach wojskowych gigantycznej biurokracji, jaka stoi za każdą armią świata. jednocześnie praktyka wskazuje na ogromną podaż wyspecjalizowanych sił mogących pełnić zadania militarne i paramilitarne. „Brytyjska firma Armorgroup wygrała kontrakt ONZ na prowadzenie w 2007 r. operacji rozminowywania południowych obszarów Sudanu. Za sumę 7 mln USD firma ta rozmieści 10 dziesięcioosobowych zespołów, wyposażonych w ciężki sprzęt saperski oraz 10 zespołów monitorująco-poszukiwawczych. środki te są nieosiągalne dla większości krajów Afryki, tak jak i doświadczenie tego przedsiębiorstwa w podobnych operacjach. Istnieje jednak nadal duża krytyka angażowania sił prywatnych w działania międzynarodowych organizacji, przede wszystkim ONZ. Wskazuje się między innymi na brak uregulowań prawnomiędzynarodowych określających status prywatnych firm wojskowych i prowadzonych przez nie operacji, podkreślając jednocześnie potrzebę implementacji takich zapisów w świetle zwiększającej się liczby i znaczenia prowadzonych przez nie misji. jako argument przeciw udziałowi PMC w misjach pokojowych podnoszona jest również sprawa udziału pracowników firmy DynCorp, prowadzącej działania w Bośni, w aferze związanej

z handlem kobietami i dziećmi. Należy jednak wskazać, że przypadki łamania prawa w misjach zagranicznych nie są domeną sił prywatnych, gdyż o dużo cięższe przestępstwa oskarżano żołnierzy regularnych. jednym z przykładów samo regulowania się rynku PMC jest powołane w lutym 2006 r. Brytyjskie Stowarzyszenie Prywatnych Firm Wojskowych (The British Association of Private Security Companies - BAPSC). jego celem jest promocja i regulacja działalności PMC mających swoje siedziby w Wielkiej Brytanii. Działania te obejmują zarówno standaryzację oferowanych usług, doradztwo prawne (w tym prawno- międzynarodowe), współpracę z organizacjami międzynarodowymi, jak również wzajemną kontrolę aktywności członków stowarzyszenia, mającą za cel utrzymanie wysokiego standardu oferowanych usług.¹²

VI. Prywatne firmy wojskowe bogacą się na wojnie z ISIS

„Raport amerykańskiego wywiadu nie pozostawia żadnych złudzeń - trwające rok bombardowania Państwa Islamskiego, przyczyniły się do zatrzymania zwycięskiego pochodu dżihadystów, od tamtej pory w niewielkim stopniu osłabiły jego fundamenty. Mówiąc wprost, sytuacja na froncie walki z samozwańczym kalifatem jest patowa i nie widać, by nagle coś miało się w tym, względnie zmienić. Nie wszystkich jednak taki stan rzeczy zasmuca. Każdy kolejny dzień kampanii przeciwko Państwu Islamskiemu kosztuje grube miliony dolarów, z których pokaźna część sływa szerokim strumieniem do kieszeni koncernów zbrojeniowych i prywatnych firm wojskowych. Szczególnie dla jednej z nich wojna z dżihadystami okazała się być prawdziwą kopalnią złota, na co zwracał niedawno uwagę portal The Daily Beast.¹³

SOS International (popularnie nazywaną SOSi), która - jest największym graczem w Iraku. Firma ta realizując wielomilionowe kontrakty, których wartość w tym roku sięgnęła 400 mln dolarów. Firma ta zapewnia amerykańskim wojskom wszelkiego rodzaju zaopatrzenie oraz wsparcie logistyczne, kompleksową obsługę baz, gdzie Amerykanie szkolą swoich irackich żołnierzy.¹⁴

Jak bardzo różnorodna może być działalność współczesnych najemników, uwidoczni kilka poniższych przykładów. (Prywatne firmy wojskowe — nowa branża usługowa)

Georg Christoph Lichtenberg Andy Melville ma 24 lata. „Ten niegdyś brytyjski żołnierz jest dzisiaj szefem angielskiej prywatnej firmy wojskowej Erinys. Firma ta realizowała w Iraku między innymi otrzymane od amerykańskiego ministerstwa obrony zlecenie warte ponad 50 milionów dolarów, polegające na ochronie jednostek saperów oraz oddziałów technicznych. W wywiadzie udzielonym amerykańskiej stacji telewizyjnej PBS 21 kwietnia 2005 Melville wyjaśniał: „To, co robimy, jest tajne. Nie chcemy, aby inni dowiedzieli się, kim są nasi klienci, gdzie działamy i czym się tam zajmujemy». Podobnie wyraził

12 Prywatne firmy, www.privatemilitary.org

13 Zarobek na wojnie, <http://wiadomosci.wp.pl/prywatne-firmy-wojskowe-bogaca-sie-na-wojnie-z-isis-6025270123840129>

14 Outsourcing żołnierzy, <http://forsal.pl/artykuly/1071328.prywatyzacja-wojny-outsourcing-zolnierzy-to-przyszlosc-wojska.html>

się Jason McIntosh, rzecznik Science Applications International Corporation (SAIC), prywatnej firmy wojskowej z siedzibą w kalifornijskim San Diego.¹⁵

W sektorze wojskowym firmy wojskowe realizują swoje programy szkoleniowe dla jednostek specjalnych wojsk lądowych, marynarki oraz wojsk lotnictwa (w USA są to na przykład „Zielone Berety», „Seals», „Delta Forces»), z. w „cywilnym» prowadzą szkolenia sił bezpieczeństwa i ochrony, przede wszystkim dla celów specjalistycznych szkoleń firmy świadczące prywatne usługi wojskowe prowadzą własne centra treningowe oraz obozy szkoleniowe. Francuski Secopex (firma) szkoli personel wyspecjalizowany w zakresie ochrony i bezpieczeństwa terenów, na których wydobywa się w większości ropę naftową. Do tego celu firma zarządza w Białorusi liczącym aż 16 000 hektarów terenem treningowym, z wieżami naftami, samolotami, miejscami noclegami i transporterami. Niektóre prywatne firmy wojskowe symulują sytuacje niebezpieczeństwa podczas zbrojnych zasadzek oraz napaści na kolumnę pojazdów przez partyzantów bądź rebeliantów. Inne wyspecjalizowały się w rozmaitych technikach walki wręcz dla antyterrorystów, kolejną domeną prywatnych firm wojskowych jest instruktaż. Mająca swoją siedzibę w kalifornijskim wojskowa firma San Diego firma Cubic, znana z „centrów symulacji walki», w których żołnierze w realistycznych warunkach mogą ją trenować, urządziła takie centrum na placu treningowym w Hohenfels.¹⁶

VII. Wielkość i funkcjonowanie (wojna jako usługa)

Prywatne firmy wojskowe mają swoje siedziby w społeczeństwach, przemysłach tam, gdzie poziom wojskowego know-how oraz sprzętu wojskowego jest najwyższy i występuje największy popyt, chociaż rzadko wiąże się on z korzystaniem z usług takich firm w danym kraju. Ich dostępny na żądanie personel szacuje się obecnie na całym świecie na około półtora miliona ludzi (do tego dochodzi jeszcze niemal drugie tyle najemników, ponad połowa z nich to „żołnierze-dzieci». Obroty branży wyniosły w 2005 r. około 200 miliardów euro. Szczególnie prężne, firmy znaleźć można wśród 100 najwyższej notowanych spółek akcyjnych w poszczególnych krajach. Przywoływane obroty w przypadku firm najwyższej postawionych na rynku wahają się pomiędzy jednym a sześcioma miliardami euro. Np. druga pod względem wielkości prywatna firma wojskowa na świecie *Gro, 4 Securicor (G 4 S)* w roku sprawozdawczym 2004 ujawniła obrót o wartości, aż pięciu miliardów euro.¹⁷

Wiele prywatnych firm wojskowych jest bardzo zróżnicowana — od przedsiębiorstw jednoosobowych, aż po wielkie koncerny. Firmy *G 4 S* swój potencjał osobowy szacuje nawet na 360 000 osób. Tak np. firma *Mad Mtitz, Professiono/ Resourres IMPRII* jest amerykańskim koncernem zbrojeniowym numer 1, który oprócz najnowszej technologii i latającego sprzętu bojowego produkuje także, dekodery oraz tzw. czarne skrzynki dla lotnictwa cywilnego.

15 R. Uessler, *Wojna jako usługa. Jak prywatne firmy wojskowe niszczą demokrację*, wyd. SIC, Warszawa 2008, s. 58

16 Tamże, s.60

17 Tamże, s.61

Vinnell to firma, która zarządza wszystkim, co ma związek z bezpieczeństwem np. wyposażeniem wojskowym oraz szkoleniem. *2Vorthrop Grunnran. Dyneorp*, to firma, która oferuje główne szeroką paletę usług związanych z elektroniką, jest ona częścią komputerowego imperium *Computer & lenom Corporation (CSCi)*, która swoje interesy prowadzi głównie z Pentagonem i armią amerykańską. Kolejna firma o charakterze prywatnym *Kellog. Brown & Rot*, jest jedną z największych firm logistycznych w całym obszarze wojskowości. Firma *Halliburton* kierował Richard Chen.¹⁸

„Struktura osobowa i kosztorys. W radach nadzorczych niektórych firm wojskowych zasiada więcej generałów, niż pełni służbę w armiach swoich ojczystych krajów. Inne firmy posiadają z kolei w swoich szeregach więcej analityków, informatyków czy informatorów niż tajne służby całego państwa. Standard wiedzy fachowej i specjalistycznych umiejętności jest w wielu firmach wojskach tak wysoki, że regularne armie, jak wynika z ich własnych wypowiedzi, nie są w stanie osiągnąć podobnego poziomu jakości i już z tego powodu są zdane na usługi firm prywatnych. Dotyczy to w szczególności małych i średnich armii, ale znajduje swoje odzwierciedlenie także w przypadku największej armii świata. Niedawno oficjale z Pentagonu oświadczyli:”¹⁹”Dzisiaj bez prywatnych firm wojskowych nie jesteśmy już w stanie prowadzić wojen.”To, co zmieniło się w przypadku prywatnych żołnierzy działających dziś w ramach firm wojskach w porównaniu z dawnymi najemnikami, to ich status. Te ostatnie gwarantowały im nie tylko stale wynagrodzenie, ale także z uwagi na zawieranie wiążących kontraktów z uznawanymi przez prawo międzynarodowe rządami zabezpieczały ich interesy przed dochodzeniem ze strony sądów. Ze względu na status pracownika, uchwalane przez ONZ, albo poszczególne państwa konwencje i ustawy dotyczące potępiania i delegalizacji współczesnego najemnictwa trafiają w próżnię. Zatrudniani przez prywatne firmy wojskowe dobrze wyspecjalizowany personel jest tak różnorodny, jak tylko mogą od siebie różnić się pola działania takich firm. Spotka się również tutaj przedstawiciele wszystkich grup etnicznych, każdej narodowości i koloru skóry, wszystkich grup wiekowych, od 18 do 65 lat, osoby przynależące do niemal wszystkich warstw społecznych, analfabetów i absolwentów uniwersytetów. Prywatne Firmy wojskowe często, reklamują swoje usługi, mówiąc, że dają zatrudnienie, jedynie wysoce wyspecjalizowanym oraz wyszkolonym wyłącznie w danym wąskim zakresie fachowcom. W rzeczywistości kwestia, jest o wiele bardziej złożona. Wprawdzie firmy wojskowe są znane ze swoich znakomitych specjalistów, ale także z brutalnego dumpingu wynagrodzeń. Ponieważ pracują one przede wszystkim przyjmując konkretne zlecenia, mogą swoimi przedsiębiorstwami zarządzać przy pomocy stosunkowo nielicznej załogi złożonej z fachowców. Zależnie od wielkości i sumy rocznych obrotów ich liczba się waha.²⁰

18 Tamże, s.64

19 R. Uessler, *Wojna jako usługa. Jak prywatne firmy wojskowe niszczą demokrację*, wyd. SIC, Warszawa 2008, s. 150

20 Tamże, s 160

VIII. Złudne bezpieczeństwo - narodowa wyprzedaż w „słabych państwach» (wojna jako biznes)

Prywatne firmy wojskowe mają swoje siedziby w przeważającej mierze w bogatych krajach zachodnich. Większość akcji realizują jednak w Trzecim Świecie. „Opłacane są one przez „silne państwa» oraz pośrednio lub bezpośrednio bogactwami naturalnymi przez „słabe państwa». Coraz bardziej PMC służą interesom pozapolitycznym zachodnich społeczeństw przemysłowych i dopiero na drugim planie stawiają potrzeby krajów, w których działają. Doświadczenia pokazują, że akcje firm świadczących prywatne usługi wojskowe w regionach konfliktowych nie były w stanie trwale ustabilizować istniejącej tam sytuacji. Poświadczą to wyraziście przykład Sierra Leone. To kraj, który ze względu na ogromne zasoby diamentów zawsze był areną krwawych zająć i jest nią nadal, zaś zagraniczne interesy odgrywają w nich dużą rolę. Na żądanie byłego prezydenta Valentine Strassera prywatna firma wojskowa Executive Outcomes (EO) interweniowała w marcu 1995 r. po raz pierwszy w sposób zmasowany, z zamiarem zwalczania rebeliantów Revolutionary United Front (RUF) pod wodzą Fodaya Sankoha. Było to brutalne paramilitarne ugrupowanie opozycyjne, które na wielką skalę posługiwało się dziećmi-żołnierzami.²¹ Firma wojskowa miała za zadanie przepędzić tych samozwańczych „bojowników o wolność» z bogatego w diamenty regionu Kono. EO załatwiło to zadanie w krótkim czasie, wyjątkowo skutecznie, zadając RUF wyniszczającą klęskę. Wyparła buntowników z regionu ze złożami diamentów i przepędziła aż poza granicę sąsiedniego kraju - Liberii. Niedługo potem Strasser został obalony wskutek zamachu stanu. Nastąpił po nim kolejny pucz, a po wycofaniu się EO większość młodzieży i żołnierzy przyłączyła się do nowo formowanej RUF. W akcji militarnej rebelianci wyparli wojska rządowe, które jedynie z pomocą oddziałów ECOMOG - zachodnioafrykańskiej koalicji wojskowej pod przewodnictwem Nigerii - zdołały zachować region wokół stolicy państwa Freetown i wzięły w posiadanie resztę kraju. W kolejnych latach interweniowały oddziały Organizacji Jedności Afryki (OAU) z mandatem ONZ. A także prywatne firmy - najpierw EO, potem Sandline - były ponownie po stronie nowopowołaanych, orientujących się na Zachód rządów. W samej sytuacji nic się na dłuższą metę nie zmieniło, poza tym, że kraj pogrążył się w coraz większym chaosie i coraz bardziej ubożał. Chwila wytchnienia przyszła, kiedy Foday Sankoh przy międzynarodowej aprobacie został ogłoszony wiceprezydentem kraju. Jednak nierozwiązane konflikty w Sierra Leone ponownie wybuchały, następowały kolejne wojskowe starcia i interwencje. Chociaż od 2002 roku w tym zrujnowanym kraju utrzymuje się kruche zawieszenie broni, sytuacja jest dzisiaj tak samo niestabilna, jak przed dziesięć laty - zaś rebelianci kontrolują nadal 50% pól diamentowych. Sierra Leone to nie jedyny taki przykład. Podobnie rzecz miała się w wielu krajach afrykańskich, w Ruandzie, Liberii, Angoli czy Ugandzie.²²

21 Tamże, s. 68

22 Tamże, s. 165

Zakończenie

Na skutek interwencji podjętych przez przedstawicieli prywatnych firm wojskowych często już napięte relacje między wojskiem a władzami politycznymi oraz ludnością cywilną zostają „podminowane». Jeśli państwo ściąga do swojego kraju zagraniczne podmioty świadczące swoje usługi wojskowe, pokazuje miejscowemu wojsku, jak niewielkim zaufaniem rząd obdarza jego umiejętności. Wojskowe władze często postrzegają jako upokorzenie to, że „obcy najemnik będzie im działał pod nosem». Fakt, iż władze polityczne powierzają obcokrajowcom całkowity wgląd w sektor bezpieczeństwa, dodatkowo wzmaga naszą nieufność. Kilka razy wyższa zapłata, jaką własne państwo jest w stanie wypłacać zaangażowanym pracownikom prywatnych firm wojskowych, roznieca niechęć wśród prostych żołnierzy. Prywatne firmy wojskowe rekrutują personel spośród miejscowych, żołnierze opuszczają nawet szeregi krajowych sił zbrojnych. Logika wojskowa może przynosić często niepożądane skutki, tym bardziej iż niebezpieczne jest, kiedy powiązana zostaje ona z gospodarczym dążeniem do osiągnięcia zysków. Jedno jest dla wszystkich zaangażowanych bezsporne – te prywatne firmy wojskowe zawdzięczają swoją egzystencję wojnie i bardzo dobrze zarabiają na zbrojnych konfliktach i zaistniałym niebezpieczeństwie. Państwowe i polityczne działanie jest generalnie - najpóźniej w chwili uchwalenia karty Narodów Zjednoczonych - jest nastawione na przeciwne cele, pokój i bezpieczeństwo. „Wojskowa branża usługowa nie jest zainteresowana pokojem i bezpieczeństwem. Z jej punktu widzenia są to okoliczności szkodzące jej interesom. Gdyby były powszechnie obowiązujące, prywatne firmy wojskowe straciłyby podstawy swojego istnienia. Jednak strona polityczna argumentuje, że prywatne firmy wojskowe są konieczne. Jest to zdumiewające. Wprawdzie świat po zakończeniu konfliktu na linii Wschód-Zachód przeszedł gruntowne zmiany, jednak nie ma żadnego zajmowanego przez firmy wojskowe pola działania, jakie nie mogłoby zostać wypełnione również bez nich, przez innych - i to taniej, bardziej efektywnie, w sposób łatwiej dający się kontrolować i funkcjonalnie. Ponadto bez firm wojskowych nie byłoby uzasadnione obawy, że monopol państwa na władzę zostanie powoli „wydrenowany» czy że bezpieczeństwo, ewentualnie prywatna sfera obywateli będzie zagrożona przez prywatne służby wywiadowcze firm wojskowych.”²³ Prywatne firmy wojskowe są raczej zbędne, a do tego bardzo niebezpieczne dla demokratycznego współżycia ludzi i narodów. Jeśli tacy usługodawcy bywają niepotrzebni, dlaczego są angażowani, dlaczego branża przeżyła jednak tak wielki boom. Wykonawcze, względnie panujące ugrupowania polityczne chciały - czy to z pobudek narodowych, ekonomicznych czy interesów władzy - wysyłać dla własnych celów więcej oddziałów wojskowych, niż oficjalnie w postaci państwowych sił zbrojnych pozostaje do ich dyspozycji. Korzystania z usług prywatnych firm wojskowych jest niezbędne.²⁴ Konsekwencje prywatyzacji bezpieczeństwa militarnego są następujące:”

23 Tamże, s. 170

24 Tamże, s. 250

1. Na skutek interwencji prywatnych firm wojskowych często są napięte relacje między wojskiem a władzami politycznymi i ludnością cywilną.

2. Jeśli państwo ściągają do kraju zagraniczne podmioty świadczące usługi wojskowe, pokazuje miejscowemu wojsku, jak niewielkim zaufaniem rząd oddarza jego umiejętności.

3. Napięcia w relacjach z władzą wykonawczą i tendencje do usamodzielniania się wojska.

4. Logika wojskowa może przynosić niepożądane skutki, tym bardziej niebezpieczne jest, kiedy powiązana zostaje z gospodarczym dążeniem do osiągnięcia zysków

5. Prywatna sfera obywateli będzie zagrożona przez prywatne służby wywiadowcze firm wojskowych.

6. Prywatne firmy wojskowe zawdzięczają swoją egzystencję wojnie i zarabiają na zbrojnych konfliktach i niebezpieczeństwie.

7. Państwowe i polityczne działanie jest generalnie - najpóźniej od chwili uchwalenia karty Narodów Zjednoczonych - nastawione na przeciwne cele, na pokój i bezpieczeństwo. Wojskowa branża usługowa nie jest zainteresowana pokojem i bezpieczeństwem.”²⁵

BIBLIOGRAFIA:

1. Baranowski R., Butowt A., Garnuszek A., *Współczesne wyzwania dla międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, wyd. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego Interdyscyplinarne Koło Naukowe Dyplomacji i Prawa, Warszawa 2012.

2. Uessler R., *Wojna jako usługa. Jak prywatne firmy wojskowe niszczą demokrację*, wyd. SIC, Warszawa 2008.

3. Prywatne firmy wojskowe, www.privatemilitary.org
4. Outsourcing żołnierzy, <http://forsal.pl/artykuly/1071328.prywatyzacja-wojny-outsourcing-zolnierzy-to-przyszlosc-wojska.html>

5. Zarobek na wojnie, <https://wiadomosci.wp.pl/prywatne-firmy-wojskowe-bogaca-sie-na-wojnie-z-isis-6025270123840129>

25 Baranowski R., Butowt A., Garnuszek A., *Współczesne wyzwania dla międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, wyd. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego Interdyscyplinarne Koło Naukowe Dyplomacji i Prawa, Warszawa 2012.s. 40

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОНЬЯТЬ ТІЛЕСНОСТІ ТА ТІЛА ПЕРІОДУ АНТИЧНОСТІ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Кобзева Ірина Олександрівна

кандидат педагогічних наук,

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди*

Для сучасної філософської думки характерним антропологічним спрямуванням є інтерес до дослідження тіла та тілесності, як філософських концептів. У повсякденному житті поняття «тіло» та «тілесність» вживаються майже синонімічно. Та й у філософському дискурсі, коли тілесність не є безпосередньо предметом дослідження, маємо вільне застосування обох понять. Але в дослідженнях авторів «Тілесність» – не є синонімом «тіла» у його фізичному розумінні і вважається поняттям, ширшим за поняття тіла [1, с.42-46; 2, с. 37; 3, с. 186-191; 4, с. 144; 5, с.20]. І попри все, філософський дискурс «тіла», триває віки і має значну кількість тлумачень.

Уявлення про тіло людини має своє коріння ще в старовині. Розробка навчань про тіло починається в роботах класиків античного періоду – Сократа, Платона і Аристотеля (генезис уявлень саме Західної філософської думки починається з Античності). Головними їх об'єктами уваги виступали взаємини тілесного і духовного, гармонійний розвиток та поєднання. Саме в роботах древніх класиків з'явився термін калокагатія, який тлумачився як єднання соматичних і душевних якостей людини в різних зрізах його буття: соціального, морального, естетичного. І як точно виразився А.Ф. Лосев, в «античній калокагатії абсолютно немає нічого окремо «прекрасного» і окремо «доброго». Це - один людський ідеал, нероздільний ні на «внутрішнє» або «зовнішнє», ні на «душу» або «тіло», ні на «прекрасне» і «добре». В працях древніх греків було відзначено взаємозалежність тілесного і психічного, вплив пристрастей на тіло і хвороб на душу, проте наповнення духовним змістом було фундаментом, без якого тілесна міць і краса інтенціонально не виправдані. Ця деталь особливо важлива у зв'язку з тим, що відбувалося в античності з культом тіла, і свідчить про піднесення культурних настанов над біологічними. Для античних філософів людина була саме цілісністю, хоча першість звичайно віддавалася «фізичним, тілесним складовим цієї єдності, бо в них бачили форму, що цілком визначає внутрішній зміст особи, без якої це останнє просто не могло б існувати та безслідно зникло б, як зникає, йде в землю вода, яка витікає з розбитого глечика» [6, с. 268].

Надалі, Середньовіччя спочатку зі своїм теологічним світоглядом, яке виступає пролегоменами до філософських побудов, переосмислює античне поняття тілесності, кардинально відмовляється від античних канонів про

вихваляння краси тіла та калокагатії як гармонії тілесного і духовного. Філософствування давньогрецьких мислителів гармонійно пов'язане з роздумами про первинність душі, проте принизливе відношення до тіла, яке отожднювалося з гріховністю, спокушанням і різноманітною чортівнею, говорить про особливе ставлення до людини з точки зору християнської антропології. Втім, подальший розвиток християнської думки призвело до більш зваженого відношення до тіла. Християнство мало негативне ставлення до радощів плоті, що дозволяє говорити про своєрідну втому тіла та його прагненню до духовних пошуків. Поступово християнство починає бути домінуючою релігією. З наданням їй державного статусу вона набуває особливий рівень самоідентифікації. Згодом її прихильниками стають всі верстви суспільства включаючи заможних, церква набуває високий правовий та економічний статус і в таких умовах необхідні були зміни в філософських переконаннях. Прикладом таких перетворень можна назвати зміни відношення до тілесності людини. Фома Аквінський переосмислюючи філософську спадщину античності на противагу, що тіло кайдани душі, висуває ідею, з позицій якої і слід тлумачити взаємовідношення тіла і душі. З цих позицій розгляд тіла як посудини диявола втрачає актуальність і роздуми мислителів середньовіччя починають набувати вектор, який направлений на все більше визнання тіла, як творіння господа, як необхідного і значущого елемента людини. Це філософське судження було не змінне аж до антропологічного повороту у філософії. Під впливом радикальних наукових відкриттів, що викликали бурхливий ріст нового знання про людину, зміни в науково-технічній сфері, а також соціально-політичні потрясіння загальнопланетарного масштабу, що трапилися в минулих століттях, не могли не призвести до революційних змін в самій людини, а разом з нею і її тіла.

Аналіз репрезентацій понять тілесність та тіло слід починати не з самого феномена, а з причин які спонукали до виникнення, які артикулювали та надали сенсу. Він може формуватися впродовж життя та самоідентифікації особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондар К. В. Теоретико-методологічні підходи до розгляду феномену тілесності / К. В. Бондар // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Психологічні науки. – 2013. – Т. 2, Вип. 10. – С. 42-46. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2013_2_10_9
2. Быховская И.М. Homo somaticos: аксиология человеческого тела /И.М. Быховская. – М., 2000. – С. 37.
3. Валенса Г. А. «Тіло» і «тілесність» у соціально-філософському контексті: термінологічні розвідки : [Електронний ресурс] / Г. А. Валенса // Філософські проблеми гуманітарних наук : зб. праць. – К., 2009. – 500 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-11478.html>
4. Івашина О.О. Загальна теорія культури / О.О. Івашина. – К., 2008. – С. 144.
5. Фролова С.В. Человеческая телесность: онтологические начала и методологические основания: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. философ. наук: спец. 09.00.01. «онтология и теория познания» / Светлана Владимировна Фролова; Саратов. гос. ун-т им. Н. Г.

Чернышевского.– Саратов, 2000. – 24с.

6. Андреев Ю.В. Цена гармонии и свободы: несколько штрихов к портрету греческой цивилизации /Ю.В. Андреев. – СПб.: Алетейя, 1998. – 400 с.

ПРЕРОГАТИВА ЧИ ЕЛІМІНАЦІЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Крагель Каріна Володимирівна

студентка НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ

karina.krahel125@gmail.com

Науковий керівник –

к. філос. наук, ст. викладач К.С. Гончаренко

Конфігурація будь-яких предметів чи явищ вимагає певного розуміння-тлумачення. Без зазначених актів неможливе достатньо чітке та якісне співіснування людини й оточуючого середовища, а також формування уявлень щодо процесів, які відбуваються навколо. Доволі часто виникає ряд запитань, які пов'язані з усвідомленням та вирізненням особливих рис/акцентів з-поміж різноманітних сфер людського існування: життєві нюанси, літературні світи, музичні платформи та багато іншого, а також власне виокремлення цих процесів та їх бачення. Що мається на увазі? Предмет – це свого роду знак, символ, образ, який ми прагнемо зрозуміти. Але під час такого «розуміючого» перебігу може виникнути ряд ускладнень. Вони проявляються насамперед в тому, що конкретний образ є загально-установленим автором, критиками та науковцями і вимагає лише більш чіткого бачення та тлумачення без зайвого вторгнення в сам конструкт. Однак можливий інший варіант: коли існує особлива площина, де зникає автор та його сутність, і все, що залишається – це лише інтерпретація.

Мета роботи: розкрити особливості розуміння установлених та усталених принципів зчитування будь-чого без подальшого «доміркування» й водночас потенція відкриття в тому ж атріумі безлічі іншоваріантних світів.

Актуальність: розгляд даної проблематики є доволі важливим в сучасному філософському просторі у зв'язку із з'ясуванням питання можливості чи неможливості інтерпретації будь-чого чи будь-кого, що залишає «темну пляму» в філософській площині XXI століття. Насамперед, це пов'язано з питанням «бути чи не бути» інтерпретації як такої, оскільки на сьогоднішній день воно залишається неоднозначним та відкритим.

Контроверза класичного підходу до інтерпретації полягає в тому, що, з одного боку, під час прочитання книги/тексту ми начебто маємо бачити в ній лише те, що закодовано автором. Однак, на противагу цьому, існує й відмінна позиція – може виникнути особистісне, полярне бачення

написаного, або ж власне прочитання/зчитування. В контексті останньої думки, автор зникає, а читач займає місце автора та творить світ в такому собі «книжковому царстві» або ж просторі, який перед ним постає та виступає в якості тексту.

В даному контексті доречно було б згадати С. Зонтаг та її есе «Проти інтерпретації». Американська письменниця та філософиня прагне показати нам, що існує те, що чітко регламентоване автором та в жодному випадку не може виходити за межі, які ним встановлено. Не можна інтерпретувати щось по-своєму та на власний розсуд, бо тоді, за рахунок довільності, втрачається сам текст, ціннісне ядро. С. Зонтаг говорить, що інтерпретація являє собою певне протиріччя «між»: між текстом та запитам читача. На її думку, інтерпретація є виміром збереження самого тексту, шляхом його змін. Де-юре, нічого не роблячи із самим текстом, інтерпретатор змінює його на свій лад, бачачи в ньому те, що він може та хоче там угледіти. Тлумачити – означає збіднювати світ заради того, щоб побачити різноманіття його ілюзорності «смислів» (парадоксальність: збіднення через прагнення до збагачення). Авторка вважає, що наше завдання полягає не у відшукуванні якомога більш кількісного змісту та того, чого там насправді не існує. Головне – поставити цей зміст на своє місце (віднайти його місце), щоб ми взагалі могли побачити справжню сутність речі, а не лише її симулякр [2]. Це свідчить про елімінацію інтерпретації, тобто її загибель, витіснення, яке власне і необхідне, якщо ми притримуємося шляху пропонованого С. Зонтаг.

Протилежну позицію займає постструктураліст Р. Барт та його робота «Смерть автора», де французький філософ намагається показати нам, що під час написання тексту втрачається, губиться сам автор. Не важливо хто він, звідки, що вплинуло на нього під час чи до механізму створення тексту. Людина, яка пише, створює щось нове, все ж досить часто лише відтворює вже давно відомі речі. Як говорить сам Р. Барт, – письменник використовує терміни із словника, і кожне наступне слово пояснюється попереднім, і таке явище відбувається безкінечно. Коли текст має свого автора, то це означає, що текст наділений завершеним значенням і не вимагає подальшого «домірковування». Наприкінці свого есе Р. Барт зазначає, що забезпечення літературі («письму») майбутнього може здійснити лише поборення міфу про нього – народження читача вимушене оплакуватися смертю автора [1]. В даному випадку яскраво простежується саме прерогатива інтерпретації, тобто її звеличення, схвалення. Оскільки інакше просто неможливо.

В такому разі логічно постає запитання: як ми будемо розуміти те, що написано автором, коли не зможемо самотійно, індивідуально збагнути головну ідею? Для цього існує певний символ. С. Зонтаг хоче, щоб ми бачили це лише як символ, або навіть, краще сказати, спостерігали відразу суть цього символу. Але як? Не завжди автор дає нам змогу зрозуміти, що він мав насправді на увазі під певним знаком. Можливо, навпаки, тільки під час таких роздумів з'являється щось нове, вартісне уваги. С. Зонтаг говорить,

що тоді буде втрачатися найголовніше – ідея, думка, яку хотів донести автор. Доволі часто доводиться для того, щоб щось зрозуміти, створювати окремі образи, які допоможуть розібратися в першоджерелі. Інтерпретація – це свого роду гра. Вона робить світ яскравішим та велеречивим, але не завжди ця гра є доречною. Світ наповнений не лише яскравими фарбами і навіть навпаки, інколи для того, аби їх помітити, варто знати про чорно-білу гаму.

Думка Р. Барта про смерть автора є вартісною для розмірковування. Якщо автор помирає, то залишається текст і читач. Але знову ж таки – для того, щоб створити певний колоритний образ, слід зважати на життя та характерні особливості письменника як автора. Проте чи справді це потрібно? Можливо, протиборство автора, читача та існування самої інтерпретації дає нам змогу існувати в цьому світі. Однак все різноманіття завжди сходиться воедино. І ця єдність являє собою текстуальну основу. Лише таким чином спостерігаємо суперечливість в усьому. Об'єктивне – це завжди колективне суб'єктивне.

Отже, інтерпретація відіграє важливу роль в нашому житті. Вона є неодмінним та супроводжуючим елементом всього існуючого. Людина не може функціонувати без особистісного, власного тлумачення будь-чого. Світ постає у вигляді тексту, який ми зчитуємо та розшифруємо. Що ж стосується позицій Р. Барта та С. Зонтаг, то дані точки зору є дихотомічними, однак важливими та цілісними конструктами. Складно однозначно стверджувати чи заперечувати доречність цих думок. Вони є рівнозначними та рівноцінними. Особливо ХХІ століття надає можливість для розвитку плюралістичного осередку. Світ зникне, коли втратиться один із протилежних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1994. – С. 384-391.
2. Зонтаг С. Против интерпретации и другие эссе. – СПб.: Издательство Ad Marginem, 2014. – 481 с.

JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ SPRAWIEDLIWEGO NAUCZYCIELA W OCZACH UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH ORAZ ŚREDNICH

Kubiak Monika

doktorantka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
mon.kub92@gmail.com

Pojęcie *sprawiedliwość* od zawsze stanowiło istotny obszar zainteresowania filozofów, teologów czy twórców doktryn politycznych, o czym świadczy złożoność jego ujęcia nie tylko pod względem teoretycznym, ale również praktycznym. Dlatego bardzo często rodzi się pytanie: Czym w dzisiejszych czasach jest sprawiedliwość? Kogo możemy nazwać sprawiedliwym?

Celem artykułu będzie próba odpowiedzi na postawione wcześniej pytania na podstawie wyników badań przeprowadzonych w szkołach podstawowych i szkołach średnich na temat sprawiedliwości wśród nauczycieli.

Badając językowo-kulturowy obraz nauczyciela sprawiedliwego wykorzystalam metodę Jerzego Bartmińskiego. Badacz językowy obraz świata interpretuje jako zespół stereotypów o człowieku bądź świecie, który można odtworzyć na podstawie różnych danych o charakterze lingwistycznym: gramatyczno-systemowych (należą do nich kategorie składniowe, tekstowe, fleksyjne oraz słowotwórcze), życiowych (zalicza się tutaj indywidualne teksty o aspekcie tekstowo-gramatycznym oraz gatunkowo-konwencjonalnym), semantyczno-systemowych (odnosi się do znaczeń wyrazów) i danych wierzeniowych czy zachowań, które są niezbędne w procesie komunikacji [1, s. 133].

Praca ta przedstawia wynik badań etnolingwistycznych słowa *sprawiedliwość* w kontekście nauczyciela, które zostały przeprowadzone według metody S – A – T (w tym wypadku na początku będzie tekst, następnie dane słownikowe, a na końcu ankieta).

Sprawiedliwość w ujęciu filozoficznym (T)

Pierwsze idee dotyczące sprawiedliwości zaczęły pojawiać się już w antyku: Platon sprawiedliwość łączył bezpośrednio z trzema kastami, do której zaliczał radnych wyróżniających się mądrością, żołnierzy cechujących się męstwem, zarobników kierujących się w życiu rozsądkiem, rozumiejąc ją tak, że: „każdy obywatel powinien zajmować się czymś jednym, tym, do czego miał największe dyspozycje wrodzone” [2, s. 132]. Arystoteles definiował sprawiedliwość jako: a) przestrzeganie obowiązującego prawa oraz trzymanie się tego, co właściwe; b) odpowiedni bilans korzyści i strat; c) wartość polityczną [3, s. 176-186]. W średniowieczu natomiast doktryna chrześcijańska wprowadziła koncepcję sprawiedliwości będącej właściwością woli Boga. Stawiając w miejscu natury (starożytnego źródła sprawiedliwości) ideologię Stwórcy. Jednym z myślicieli w tej epoce był św. Ambroży – biskup Mediolanu, który sądził, iż nie antyczne

prawo pochodzące od ludzi, ale wiara w Chrystusa sprawia, że człowiek staje się sprawiedliwym: „kto zaś odrzucając wiarę prawem przypisuje normy sam daje świadectwo o sobie jako o niesprawiedliwym, ponieważ sprawiedliwy żyje z wiary”. Św. Tomasz z Akwinu także nie wyobrażał sobie innego ujęcia sprawiedliwości niż w kontekście chrześcijaństwa. Łączył ją z pojęciem wyrównania, sądząc, iż sprawiedliwość wprowadza porządek w relacjach międzyludzkich, oznaczając pewną równość w stosunku jednej osoby do drugiej, gdyż: „polega na współżyciu jednego człowieka z drugim i jest sprawnością, dzięki której ktoś stałą i niewzruszoną wolą oddaje każdemu to, co się jemu należy” [4, s. 42]. Natomiast w XX wieku John Rawls – poczucie sprawiedliwości traktował jako cnotę polityczną realizowaną w sferze publicznej [5, s. 182-185].

Sprawiedliwość w danych systemowych (S)

Według *Słownika etymologicznego języka polskiego* autorstwa Wiesława Borysia leksem *sprawiedliwość* pochodzi od przymiotnika *sprawiedliwy*, stanowiąc zapożyczenie z języka staroczeskiego, oznaczającego ‘postępujący zgodnie z naukami etycznymi, uzasadniony, słuszny’ [6, s. 571]. W *Słowniku języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego *sprawiedliwość* to cnota moralna będąca jedną z czterech cnot kardynalnych [7, s. 405]. Zaś w *Nowym słowniku języka polskiego* wyjaśnia się ją jako ‘sąd, bezstronność, obiektywizm’ [8, s. 947].

W literaturze możemy znaleźć wiele związków frazeologicznych ze słowem *sprawiedliwość*, poniżej zostaną wymienione tylko niektóre z nich: *karząca, sroga sprawiedliwość, dziejowa, społeczna, ojcowska, obywatelska sprawiedliwość, miecz sprawiedliwości, sługa sprawiedliwości, mieć sprawiedliwość* [9, s. 184-185]; *oddać komuś, czemuś sprawiedliwość, ręka, ramię sprawiedliwości* [10, s. 503-504]. Natomiast w *Słowniku wyrazów bliskoznacznych* leksem *sprawiedliwość* utożsamiany jest z wyrazami: *uczciwość, bezstronność, równość* [11, s. 749].

Sprawiedliwość w danych ankietowych (A)

W ankiecie wzięło udział 150 osób w wieku od 11 do 19 lat, z czego 70 to osoby uczęszczające do szkoły podstawowej (czwarte, piąte, szóste i siódme klasy), a 80 do szkoły średniej. Badana grupa liczy 76% kobiet i 25% mężczyzn. Uczniowie pochodzą z różnych miejscowości znajdujących się w województwie kujawsko-pomorskim – wsi (38%), małego (34%) oraz dużego miasta (29%).

Zadaniem uczniów było udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące szeroko pojętej sprawiedliwości, w tym synonimów oraz związków frazeologicznych z nią związanych. Następnie musieli wyjaśnić, kim, ich zdaniem, jest nauczyciel, a także jaki powinien być. Kolejne pytania dotyczyły niesprawiedliwości w szkole (czy uczniowie mają z nią do czynienia, czy też nie) oraz znajomości przez nich tekstów kultury, w których pojawia się postać nauczyciela sprawiedliwego.

Pierwsze pytanie w ankiecie odnosiło się do definicji *sprawiedliwości*, najczęściej odpowiedzi wskazywały na konotacje tego słowa z prawdą, obiektywizmem, równością, etyką, cnotą oraz wartością. Zostaną tutaj przytoczone tylko niektóre odpowiedzi, a w nawiasie – rodzaj szkoły, do której

ankietowany uczeŝcza.

SPRAWIEDLIWOŚĆ TO PRAWDA/ UCZCIWOŚĆ

} *Moim zdaniem jest to uczciwość w postępowaniu* (szkoła średnia);

} *Mówić prawdę, być sprawiedliwym wobec innych* (szkoła podstawowa).

Sprawiedliwość doŝe często postrzegana jest przez uczniów jako prawda, w tym niekłamanie (nieoszukiwanie) czy teŝ kierowanie się w swoich działaniach uczciwością. Taki sposób rozumienia tego pojęcia jest podobny do arystotelesowskiego, gdyż zdaniem filozofa: „sprawiedliwość to przestrzeganie obowiązującego prawa, trzymanie się tego, co właściwe” [12, s. 176].

SPRAWIEDLIWOŚĆ TO RÓWNOŚĆ/ OBIEKTYWIZM

} *Traktowanie wszystkich równo według danego zadania* (szkoła podstawowa);

} *Sprawiedliwość to obiektywne spojrzenie na sprawę* (szkoła średnia).

Najwięcej uczniów, zarówno ze szkół podstawowych, jak i średnich, połączyło sprawiedliwość z równością, w tym także z obiektywizmem, uważając, iż sprawiedliwość to przede wszystkim brak faworyzowania innych, dzielenia ludzi ze względu na płeć, pochodzenie społeczne, stan majątkowy itp. Tak postrzeganą sprawiedliwość można utożsamić z tezą św. Tomasza z Akwinu, który łączył ją z pojęciem wyrównania, a w tym z właściwymi relacjami międzyludzkimi [13, s. 42].

SPRAWIEDLIWOŚĆ TO PRAWO

} *Uzgodnione przez władze zasady, które trzeba przestrzegać* (szkoła średnia);

} *Bycie bezstronnym w momencie wymierzania kary i nagrody* (szkoła średnia).

Możliwość konotacji sprawiedliwości z prawem dostrzegli tylko uczniowie szkół średnich, zwłaszcza płci męskiej, wyjaśniając ją jako życie zgodne z zasadami, za które w przypadku złamania ich poniesie się odpowiednie konsekwencje. To z kolei podejście jest zbieżne z XX-wieczną filozofią Johna Rawlsa. Jego zdaniem, sprawiedliwość to bezstronność w poszanowaniu prawa cechującego się konsekwentnym działaniem instytucji odpowiedzialnych za jego przestrzeganie [14, s. 182-183].

SPRAWIEDLIWOŚĆ TO CNOTA/ MORALNOŚĆ/WARTOŚĆ

} *Sprawiedliwość to cnota, którą powinien posiadać każdy człowiek, jest to dawanie każdej osobie, tego na co zasłużyła* (szkoła średnia);

} *Sprawiedliwość jest postępowaniem zgodnie z poszanowaniem etyki* (szkoła średnia).

Przed wszystkim ankietowani uczeŝczający do szkół średnich sprawiedliwość utożsamiają z cnotą, co można uznać za zbieżne z antycznymi poglądami, gdyż Arystoteles cnotami właśnie nazywał zalety etyczne, a osobą cnotliwą (dzielną etycznie) człowieka, który bez trudu rozpoznaje wymagania moralne, jakie stawia przed nim dana sytuacja i postępuje według nich nieprzymuszony [15, s. 130].

Na podstawie przytoczonych definicji słowa *sprawiedliwość* można stwierdzić, iż jego ujęcie nie zmieniło się tak bardzo od czasów antycznych filozofów, którzy łączyli ją z przestrzeganiem prawa, męstwem, rozważą czy mądrością, ani też średniowiecznych myślicieli utożsamiających ją z równością wobec siebie, która w konsekwencji pozwoli im stać się doskonalszymi i zbliży do Boga.

Ankietowani jako synonimy słowa *sprawiedliwość* podali przede wszystkim uczciwość (41%), prawdę (prawdomówność) (26%), równość (16%), szczerłość (12%) oraz obiektywizm (9%). Pojawiły się również mniej liczne odpowiedzi, takie jak: przyzwoitość, wielkoduszność, czystość, bezgrzeszność, męstwo, honor czy też angielskie *fair* oznaczające 'sprawiedliwy, rzetelny', wskazująca trwająca już od dłuższego czasu zjawisko nadużywania języka angielskiego w wypowiedziach młodych ludzi także w kontaktach oficjalnych.

W kolejnym zadaniu związanym z wymienieniem przez uczniów znanych im frazeologizmów odnoszących się do *sprawiedliwości* znaczna część osób nie podała ani jednego, w przypadku szkół podstawowych to pytanie było skierowane przede wszystkim do klas 7., gdyż z godnie z podstawą programową powinni umieć je rozpoznawać oraz potrafić stosować¹. W odniesieniu do uczniów szkół średnich tylko pojedyncze osoby nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie. Najczęstszymi frazeologizmami odnoszonymi do *sprawiedliwości* wymienionymi przez ankietowanych są: *dosięga kogoś ręka sprawiedliwości* 'przestępca dostaje sprawiedliwą karę za swojej przewinienia' oraz *oddać kogoś w ręce sprawiedliwości* 'złapać przestępcę, a następnie przekazać go organom ścigania', co może świadczyć o częstym używaniu tego frazeologizmu m.in. w szkole bądź w środkach masowego przekazu, skoro to ono utrwaliło się uczniom najbardziej. Ponadto w słowniku uczniowskim pojawiają się także: *Boża sprawiedliwość*; *Uciec przed sprawiedliwością*; *Oliwa zawsze sprawiedliwa*. Niektóre osoby wymieniły *sprawiedliwość społeczną* oraz *dziewojący* też biblijne frazy *Oko za oko ząb za ząb*, *Jak Kuba Bogu tak Bóg Kubie* 'oznaczające odpłatę, wyrównanie krzywd', *Salomonowy wyrok* 'mądre i sprawiedliwe rozwiązanie'.

Kolejne pytanie dotyczyło próby zdefiniowania tego, kim jest nauczyciel. Według definicji słownikowej, to 'osoba trudniąca się uczeniem kogoś', zaś zdaniem H. Hamer autorki *Poradnika dla nauczycieli*, tym określeniem można nazwać m.in. rodziców uczących swoje dzieci podstawowych umiejętności, później pracodawców czy trenerów itp. [16, s. 17-20]. Większość uczniów z pojęciem *nauczyciel* wiązała tylko osoby pracujące w szkole, których zadaniem jest przede wszystkim nauczać. Takie ujęcie nauczyciela wskazuje na dość stereotypowe podejście, gdyż jak wiadomo, poza uczeniem dydaktyk ma również szereg innych obowiązków, takich jak pomoc w rozwoju kulturowym czy osobistym, wychowywanie, sprawowanie opieki. Jednakże na podstawie wypowiedzi kilku uczniów można wywnioskować, iż nie wszyscy pojęcie

¹ Rozpoznaje w wypowiedziach związki frazeologiczne, dostrzega ich bogactwo, rozumie ich znaczenie oraz poprawnie stosuje w wypowiedziach – II.2.5*

nauczycielem łączą bezpośrednio ze szkołą, kojarząc go z rodzicem czy opiekunem (szkoła podstawowa), osobą, która przekazuje swoją wiedzę, nie musi być nauczycielem z zawodu, tylko dawać lekcje życia (szkoła podstawowa).

Piąte pytanie odnosiło się do nauczyciela idealnego. Zadaniem ankietowanych z obu typów szkół było wymienienie pięciu cech, jakie powinien posiadać taki dydaktyk. W przypadku uczniów ze szkół podstawowych i średnich istnieją znaczne zbieżności w odpowiedziach, co wskazuje na zmianę sposobu myślenia oraz oczekiwań tych osób wobec nauczycieli.

Uczniowie szkół podstawowych jako cechy nauczyciela idealnego wskazali: miły (34%), wesoły, zabawny, z którym da się pożartować podczas lekcji (20%), pomocny (16%), fajny/spoko (12%), mądry (7%), sprawiedliwy, czyli traktujący wszystkich równo (5%), spokojny (3%), prawdomówny (3%). Użycie słownictwa potocznego wskazuje na wejście tych wyrazów do oficjalnego słownika dzieci i młodzieży, co coraz częściej można spostrzec w ich wypracowaniach. Zaś uczniowie szkół średnich wśród cech nauczyciela idealnego wymienili: sprawiedliwy (20%), kompetentny (18%), mądry (16%), wymagający (15%), miły (11%), cierpliwy (9%), empatyczny (4%), godny zaufania (3%), ambitny (2%), kulturalny (1%), tolerancyjny (1%).

Na podstawie odpowiedzi można przypuszczać, iż oczekiwania uczniów wobec nauczycieli zmieniają się wraz z wiekiem, dzieci w szkołach podstawowych pragną, aby dydaktyk posiadał przede wszystkim bardzo dobrze rozwinięte kompetencje psychologiczne, zaś uczniowie szkół średnich zwracają uwagę już nie na pozytywne nastawienie nauczyciela do nich, ale na jego specjalistyczną wiedzę i umiejętności dydaktyczne.

Przedostatnie pytanie odnosiło się do sprawiedliwości w szkole, zadaniem uczniów było uzasadnić, czy, ich zdaniem, nauczyciele są sprawiedliwi czy też nie, a także opisać sytuację, w której oni bądź ktoś z ich otoczenia doznał niesprawiedliwości ze strony nauczyciela.

W przypadku szkół średnich oraz podstawowych zdania co do sprawiedliwości wśród nauczycieli były podzielone, przy czym część z nich udzieliła niejednoznacznej odpowiedzi, argumentując to zbyt dużym różnicowaniem w tej grupie zawodowej. Na podstawie wyników ankiet można stwierdzić, iż 51% uczniów ocenia nauczycieli jako sprawiedliwych, 44% – jednoznacznie nie, zaś 5% ma podzielone zdanie na ten temat.

Wśród odpowiedzi uzasadniających sprawiedliwość nauczycieli można znaleźć: *ponieważ zawsze chcą dla nas jak najlepiej; pomagają uczniom; wstawiają właściwe oceny; są obiektywni; nie oszukują i nie okłamują.* Uczniowie uważający, iż dydaktycy są niesprawiedliwi jako uzasadnienie podali: *dają za mało szóstek i za dużo zadań domowych; wybierają na konkursy tych, którzy lepiej się uczą i to jest niesprawiedliwe; jeśli nauczyciel wybierze sobie jednego ucznia to innych traktuje gorzej, nawet przy ocenie sprawdzianów.* Natomiast osoby mające ambiwalentną ocenę napisały: *To zależy. Większość lubi tylko uczniów jak mają dobre oceny, jak ktoś ma jedynki to wtedy są surowi; Myślę, że większość jest sprawiedliwa, ale zdarzają się wyjątki. Uważam, że takie osoby nie powinny być*

nauczycielami ze swoimi cechami charakteru, np. próżność.

Uczniowie oceniają nauczycieli jako sprawiedliwych, gdyż są pomocni, wystawiają oceny adekwatne do wiedzy, wykazują się dużym obiektywizmem, postępując przy tym według określonych zasad, co można uznać za zbieżnie z wcześniej zaprezentowaną definicją sprawiedliwości oraz jej synonimami. niesprawiedliwość wśród nauczycieli łączona jest przez ankietowanych z nieprzychylnością, która przekłada się, zdaniem uczniów szkół podstawowych, na zbyt duże wymagania, zadawanie zbyt wielu prac domowych czy niestawianie pozytywnych ocen, zaś w starszych klasach przejawia się faworyzowaniem swoich „ulubieńców” czy niewłaściwym sposobem oceniania.

Jako przykład niesprawiedliwego traktowania uczniów przez nauczycieli ankietowani podawali te same powody, które podzieliłam na trzy grupy:

a) niewłaściwe ocenianie: *Tak, spotkałam się z taką sytuacją, nauczyciel podwyższał oceny osobie, którą znał prywatnie; Tak, był to słaby uczeń i «z automatu» dostał ocenę nieadekwatną do wiedzy;*

b) karanie bez podania powodu: *Uwaga za przeciągnięcie się; Jak niczego nie zrobiłam a za to byłam okrzyczana;*

c) dyskryminowanie, selekcyjonowanie: *Tak, wybieranie sobie uczniów „tych lepszych”; Tak, dwie prace były dokładnie takie same, jedna dostała dobrą ocenę, a druga złą.*

Jak widać, na podstawie przeprowadzonych wyników badań niesprawiedliwość ze strony nauczycieli objawia się w różny sposób, zwykle dotyczy to błahych powodów, jak np. pisanie uwag dotyczących drobnych przewinień, a czasem porusza bardzo istotne kwestie związane z dzieleniem uczniów na „lepszych” i „gorszych”, czego moim zdaniem, powinno się unikać nie tylko w szkołach, ale również na co dzień, gdyż propaguje to niewłaściwe wzorce zachowania, a nauczyciele jako osoby stanowiące wzór dla dzieci czy młodzieży powinni kształtować pozytywne nastawienie do ludzi czy uczyć budowania zgranego zespołu.

Ostatnie zadanie związane było z podaniem przez badanych znanych im tekstów kultury, w których pojawia się postać nauczyciela sprawiedliwego. Niestety, nie każdy odpowiedział na to pytanie, co może wiązać się z brakiem świadomości występowania tego motywu w wierszach, filmach bądź piosenkach wynikającym m.in. z braku zainteresowania kulturą. Pozostali ankietowani wymienili co najmniej po jednym tytule, z czego najwięcej osób ze szkół średnich, co – moim zdaniem – jest zjawiskiem niepokojącym, podała telewizyjny serial *Szkoła*, ponieważ pokazuje on, według nich, obraz idealnych nauczycieli.

Ponadto uczniowie szkół podstawowych wymieniali m.in.:

• *Akademę pana Kleksa* Jana Brzechwy; *Szatana z siódmej klasy* Kornela Makuszyńskiego, *Harry’ego Pottera* Joanne Rowling; *Tego obcego* Ireny Jurgielewiczowej stanowiące przede wszystkim ich szkolne lektury.

Natomiast uczniowie szkół średnich, oprócz wcześniej przytoczonego serialu, podali: *Biblię*, *Rozmowę mistrza Polikarpa ze Śmiercią*, *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza *Zbrodnię i karę* Fiodora Dostojewskiego, *Harry’ego*

Pottera Joanne Rowling; *Stowarzyszenie umarłych poetów* Nancy H. Kleinbaum; *Akademii pana Kleksa* Jana Brzechwy; wiersz *Nic dwa razy się nie zdarza* Wisławy Szymborskiej; *Cudownego chłopaka* (film w reżyserii Stephena Chbosky'ego), *Carte Blanche* (film w reżyserii Jacka Lusiąskiego), *Pana od muzyki* (film w reżyserii Christophera Barratiera), *Wytańczyć marzenia* (film w reżyserii Liz Friedlander), *Gwiezdne wojny* (film w reżyserii George'a Lucasa).

Te przykłady wskazują na znajomość przez uczniów szkół podstawowych oraz średnich motywu nauczyciela sprawiedliwego w wielu tekstach kultury. Ankietowani sprawiedliwość w filmach bądź literaturze utożsamiają z właściwym ocenianiem, wyrozumiałością, pomaganiem innym, umiejętnością przekazania wiedzy. Co ciekawe, wszystkie przykłady dowodzą, iż ankietowani mają świadomość występowania tego pojęcia już antycznych dziełach i popularności jego we współczesności.

Przedstawione powyżej badania etnolingwistyczne wykonane metodą S – A – T świadczą o tym, że językowo-kulturowy obraz *nauczyciela sprawiedliwego* jest wielokontekstowy. Już słowniki zarówno języka polskiego, etymologiczne, jak i synonimów wskazują na duże zainteresowanie tym terminem i aktualność zagadnienia, ukazując przy tym różny sposób rozumienia tego słowa. Badanie ankietowe pokazało, że sprawiedliwość jest utożsamiana z równością, obiektywizmem, prawdą, uczciwością bądź wartością. Osoby udzielające odpowiedzi na pytania wykazały się wiedzą o językowych środkach konotujących badane pojęcie (synonimach, frazeologizmach, wyrażeniach, neologizmach itp.) oraz tekstach kultury ukazujących problem sprawiedliwości w dydaktyce szkolnej. Oznacza to, że uczniowie szkół podstawowych oraz średnich mają świadomość szerokich konotacji leksemu *sprawiedliwość*, a ponadto większość wymienionych środków językowych (np. wyrazów bliskoznacznych czy przysłów) jest obecnych nie tylko w ich słownictwie biernym, lecz także czynnym. W stereotypowym pojęciu nauczyciel rozumiany jest jako osoba przede wszystkim ucząca innych, która powinna dla uczniów szkół podstawowych być miłą, wesołą oraz pomocną, zaś dla ankietowanych uczęszczających do szkół średnich: sprawiedliwa, kompetentna i mądra.

Warto wspomnieć, że kultura dostarczyła nam także wielu tekstów podejmujących temat, który związany ze sprawiedliwymi nauczycielami m. in. ogromnej ilości frazeologizmów, wierszy, utworów literackich, filmów oraz innych tekstów kultury promujących wzorce idealnego nauczyciela (czasem poprzez przedstawienie bulwersujących antywzorców, które dzięki spotęgowanej ekspresji silnie oddziaływały na wyobraźnię i emocje odbiorców).

PRZYPISY

1. Bartmiński J., 2009, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
2. Platon, 2006, *Państwo*, przekł. W. Witwicki, Kęty.
3. Artystoteles, 1982, *Etyka nikomachejska*, przekł. D. Gromska, Warszawa.
4. Kalka K., 1994, *Sprawiedliwość i sprawności społeczne według św. Tomasza z Akwinu*, Bydgoszcz.
5. Grabowska B., 2008, *Sprawiedliwość jako cnota polityczna w teorii Johna Rawlsa*, [w:], *Czy sprawiedliwość jest możliwa?*, pod red. D. Probućkiej, Kraków.

6. Borys W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
7. Linde S. B., 1859, *Słownik języka polskiego*, t.5, Lwów.
8. *Nowy słownik języka polskiego*, 2003, pod red. E. Sobol, Warszawa.
9. Skorupka S., 1967, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
10. *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, 2005, pod red. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa.
11. *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych PWN*, 2005, pod red. M. Bańko, Warszawa.
12. Artystoteles, 1982, *Etyka nikomachejska*, przekł. D. Gromska, Warszawa
13. Kalka K., 1994, *Sprawiedliwość i sprawności społeczne według św. Tomasza z Akwinu*, Bydgoszcz.
14. Grabowska B., 2008, *Sprawiedliwość jako cnota polityczna w teorii Johna Rawlsa*, [w:] *Czy sprawiedliwość jest możliwa?*, pod red. D. Probućkiej, Kraków.
15. Arystoteles, 2006, *Polityka*, pod red. L.M. Piotrowicza, M. Szymańskiego, Warszawa.
16. Hamer H., 1994, *Klucz do efektywności nauczania: poradnik dla nauczycieli*, Warszawa.

EMIGRACJA DO REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI. ZAPOTRZEBOWANIE NA POTENCJAŁ LUDZKI PRZEZ RPA

Łodejska Klaudia
Doktorantka Instytutu Historii
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
klaudia.lodejska@gmail.com

Niniejsza praca ma na celu przedstawienie przyczyn emigracji do Republiki Południowej Afryki w okresie apartheidu. Jest to początek moich badań w tym temacie, stąd dość ogólne zaznaczenie problemu badawczego i wstępne przedstawienie pierwszych wyników pracy.

Aby przedstawić odpowiednio kwestię emigracji do RPA, zarówno z Polski, jak i innych krajów świata, należy najpierw skupić się na wydarzeniach, które umożliwiły wykształcenie się polityki segregacji rasowej. Istotną kwestią będzie sytuacja po II wojnie burskiej i jej następstwa, które w ostateczności doprowadziły do wytworzenia się rasistowskiego systemu politycznego. Kolejnym etapem badań będą ustawy, kryteria rasowe oraz polityka wobec emigrantów. Ostatnim elementem, który będzie potrzebował głębszego przestudiowania w przyszłości, jest emigracja Polaków w okresie PRL-u i związane z tym wyjazdem procedury.

POLITYKA

W latach 1899-1902 na południu Afryki toczyła się II wojna burska. Stronami konfliktu byli Burowie oraz Brytyjczycy. W historiografii za jej przyczynę uważa się konflikt między imperializmem brytyjskim, a biednymi chłopami, broniącymi swojej wolności oraz ziemi. Jednak podłoże tego konfliktu było inne. Wojny burskie to walka o gospodarcze oblicze kraju oraz przejęcie bogactw naturalnych i taniej afrykańskiej siły roboczej [2. s. 51].

Po wojnie interesy skłóconych stron połączył wspólny problem –

czarnoskóra ludność południa Afryki. Zamieszkiwała ona rezerwy i stanowiła dla białego społeczeństwa podstawową siłę roboczą.

Zaczęto odbudowywać wyniszczony wojną kraj. W wyniku podjętych środków dość szybko zaczęto odnotowywać rozwój gospodarczy. Głównymi gałęziami rozwijanego przemysłu było wydobywanie dóbr naturalnych, jak również budownictwo i rozwój trakcji kolejowych.

Już w pierwszych latach po wojnie doszło do podziału w społeczeństwie na białą „arystokrację” robotniczą, która odcinała się od czarnoskórego proletariatu przemysłowego. Od 1907 roku zaczęły powstawać nowe partie, takie jak Partia Pracy, oparta na zasadach rasistowskich, dopuszczająca w swoje szeregi tylko białych członków. Poza nią powstała w Transwalu organizacja polityczna Het Volk (Lud), która miała za zadanie pojednania dwóch odłamów społeczeństwa burskiego. W Oranii powstała podobna partia - Oranje Unie, która połączyła się z Het Volk i utworzyła Partię Południowoafrykańską. Ugrupowanie to wygrało wybory do parlamentu. Po wyborach przywódcy burscy zadeklarowali wierność wobec korony brytyjskiej, dzięki czemu otrzymali pełnię praw politycznych. Dobre stosunki pomiędzy nimi spowodowały utworzenie 31 maja 1910 roku Związku Południowej Afryki [7. s. 580].

Po wystąpieniu z Partii Południowoafrykańskiej Hertzoga w 1912 roku doszło w niej do rozłamu. W tym samym roku utworzył on Partię Narodową (Nationalist Party), która w 1948 roku wygrała wybory parlamentarne i wprowadziła do codziennego życia obywateli ideologię apartheidu. W 1961 roku partia nacjonalistyczna przekształciła kraj w republikę, stąd zmiana nazwy kraju na Republika Południowej Afryki.

DEMOGRAFIA

Jak wyglądała sytuacja demograficzna w ZPA do końca I połowy XX wieku? W zasadzie od tego pytania powinnam zacząć moje rozważania chcąc pokazać dysproporcje, jakie panowały na południu Afryki. Poza skomplikowaną strukturą rasową społeczeństwa, ukształtowała się również zawiła sytuacja narodowościowa. Żadna z czterech grup etnicznych zamieszkujących terytorium tego kraju nie była jednolita pod tym względem. Wyróżnić wśród nich można następujące typy rasowe: Biali (w tym Afrykanerzy stanowiący około 58% tej grupy), Kolorowi, Azjaci, Afrykanie. Każda grupa rasowa miała określone miejsce w poziomach rozwoju społeczno – politycznego i ekonomicznego [9. s. 74 - 79].

Na najwyższym poziomie znajdowała się ludność biała, która była podzielona pod względem narodowościowym. Stanowili oni jedynie 17,5% ogółu mieszkańców kraju. Pierwszą grupą wśród nich byli Afrykanerzy, którzy stanowili 58% ogółu białych mieszkańców. Drugą podstawową grupą narodowościową białej społeczności, byli osadnicy z Wysp Brytyjskich, stanowiący 37% białych mieszkańców. Jako trzecią grupę wyróżnić można emigrantów z Europy, Ameryki, Azji, Oceanii i Afryki – stanowili 5% ludności białej. Można także wyszczególnić kraje europejskie, z których napływali emigranci. Były to: Francja, Hiszpania, Portugalia, Włochy, Grecja, Austria,

Niemcy, Szwecja, Dania, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, ZSRR i Polska [8. s.65-77].

W klasyfikacji rasowej drugie miejsce po białych osadnikach zajmowali Kolorowi. Stanowili ok. 9,4% ogółu ludności kraju. Byli potomkami białych osadników holenderskich i kobiet afrykańskich, niewolników sprowadzanych do Afryki Południowej z Indii, Madagaskaru i wschodniego wybrzeża Afryki. W okresie apartheidu jedynie Kolorowych uważano za tubylców posiadających prawo do zamieszkiwania na obszarze RPA.

Trzecią grupę rasową stanowili Azjaci, których liczebność oceniano na niemal 2,9%. To głównie Hindusi, Pakistańczycy, którzy w zasadzie nie asymilowali się z resztą społeczeństwa, np. używali swojego języka, a nie języków urzędowych (angielskiego i afrikaans) obowiązujących w RPA.

Na najniższym szczeblu hierarchii społeczno – politycznej znajdowali się, posiadający zdecydowaną większość w społeczeństwie, Afrykanie (około 70,2% ogółu mieszkańców). Ich sytuację, mimo posiadania zdecydowanej większości, pogarszała polityka rządu. Od 1948 roku gabinety kolejnych premierów RPA (wcześniej ZPA) czyniły wiele wysiłku, aby nie dopuścić do powstania w kraju zjednoczonego narodu afrykańskiego. Działania te miały na celu podkreślenie dominacji ludności białej nad masami Afrykanów [8. s.77-90].

Mimo, iż biali nie stanowili większości, to poprzez politykę (która, jak już wcześniej wspomniałam, zapoczątkowana została jeszcze na początku XX wieku, a umocniła w 1948 roku po wygranych wyborach przez Partię Narodową) zyskiwali władzę nad Afrykanami. Moje zainteresowanie wzbudziła polityka apartheidu pod względem gospodarczym, co było jednym z głównych czynników wpływających na emigrację do RPA.

GOSPODARKA

Możliwości gospodarcze RPA od momentu „boomu” w latach pięćdziesiątych były niesamowicie wysokie. Gospodarka opierała się głównie na przemyśle i rolnictwie. Przemysł dostarczał około 33% produktu narodowego (przetwórczy – 21%, wydobywczy – 12%), zaś rolnictwo 11%. Pozostałymi, równie istotnymi gałęziami gospodarki, były: handel, transport, budownictwo, rybołówstwo i hodowla [6].

Do początku lat 80 XX wieku, wszystkie te gałęzie przemysłu cechował wysoki poziom rozwoju i duże tempo wzrostu. Należy jednak zaznaczyć, iż w gospodarce południowoafrykańskiej, podobnie jak w innych krajach Afryki, wyróżnić można dwa odmienne typy strukturalne. Pozwoli to na zrozumienie struktury rasowej i dominacji ludności białej.

Pierwszy typ to gospodarka rynkowa. Typowo kapitalistyczna, kontrolowana przez ludność białą. Obejmowała przedsiębiorstwa przemysłu przetwórczego i wydobywczego oraz firmy transportowe, handlowe, budowlane, rybołówcze, wielkotowarowe gospodarstwa rolno – hodowlane. Cechował ją szybki rozwój oraz wysokie dochody w skali roku.

Co powoduje tak szybki rozwój oraz wysoki przychód? Najprościej mówiąc – białoskórzy właściciele korzystający z taniej, afrykańskiej siły roboczej. Takie

działanie zapewniało im wysokie zyski i szybki zwrot poniesionych kosztów na rozwój produkcyjny i organizacyjny firm.

Drugim typ gospodarki charakterystycznym dla kontynentu afrykańskiego, była gospodarka quasi – naturalna. Jest to tzw. gospodarka tradycyjna, oparta na tradycyjnych narzędziach i metodach produkcji. Ten typ obejmował około 30% ludności kraju, głównie Afrykanów. Cechował się jednak niskim udziałem w produkcji narodowym, jedynie 10%. Zapoznanie się z tym problemem jest niezbędne dla dalszego etapu mojej pracy, w którym skupię się na gospodarce sterowanej ideologią apartheidu [8. s. 91-96].

Kompletując materiały, w jednej z książek zwróciłam uwagę na stwierdzenie „Pracują czarni, bogacą się biali”. Stwierdzenie to w najtrafniejszy sposób podkreśla, jakie relacje rasowe panowały w RPA.

Już przed II Wojną Światową Jan Hofmeyr powiedział: „Struktura gospodarcza Związku Południowej Afryki opiera się na dwóch podstawach: na złocie i na pracy tubylców.” Zanim partia pod przewodnictwem Daniela FrancoisMalana wygrała wybory parlamentarne i zaczęła wprowadzać swoje ustawy ograniczające prawa ludności, w Związku Południowej Afryki już wcześniej były wydane akty prawne ograniczające wiele dziedzin życia codziennego [11. s. 166 - 170]. Jako przykład powołałam się na ustawy: *Mines and Works Act* (1911), dzięki któremu gubernator generalny Związku Południowej Afryki regulował stosowne rozporządzenia w kwestii „dokumentów kwalifikacyjnych” dzięki którym można było podejmować pracę w kopalniach jako inżynier lub urzędnik. Kolejny to *The Immorality Act* (1927), zabraniający stosunków płciowych, pozamałżeńskich, pomiędzy ludźmi rasy białej i czarnej. Jedynym z ostatnich będzie *The Prohibition of Mixed Marriages Act* (1949), zabraniający małżeństw „mieszanych”. Jak można zauważyć ograniczono prawa murzynów do minimum [5. s. 9-13].

Od lat 50 XX wieku, wydano jeszcze kilkadziesiąt praw, które regulowały życie czarnoskórej ludności afrykańskiej. Decydowano o ich edukacji czy miejscu, w którym mogą mieszkać. W kwestii szeroko rozumianej gospodarki również, co widoczne jest w aktach *The Native Building Workers Act* (1951), czarni mogli pracować w przemyśle budowlanym, ale jedynie, jako pracownicy niewykwalifikowani i zarabiający aż 3 – krotnie mniej niż biali pracownik. Kolejny to *The Native Labour (Settlement of Disputes) Act* (1953), który zabronił robotnikom afrykańskim tworzenia i uczestnictwa w strajkach, które wynikały w wyniku nieporozumień z pracodawcą [5. s. 13-22].

Powstało kilka urzędów, które miały zajmować się reprezentowaniem tubylczych pracowników. Powołano urzędnika pracy tubylczej (Native Labour Official). Poza tym utworzono Centralny Urząd Pracy Tubylczej (Central Native Labour Office) oraz terenowe Komitety Pracy Tubylczej (Native Labour Committees). Przewodniczącym takiego komitetu zawsze miał być biały człowiek oraz kilku członków afrykańskich, którzy dostawali nominację od ministra pracy Związku Południowej Afryki. Przewodniczący takiego komitetu miał pełnić rolę negocjatora z ramienia robotników afrykańskich we wszystkich

sporach z pracodawcami. Te akty prawne jedynie w drobnym stopniu pokazują stopień segregacji rasowej. Widoczna była także w systemie wynagradzania robotników - murzyni najczęściej zarabiali dziesięciokrotnie mniej niż biali pracownicy niskiego szczebla [11. s. 190-193].

Postawa polityków w okresie apartheidu (zapewne tworzona tylko dla opinii międzynarodowej), mówiła, że nie chodzi o segregację rasową w gospodarce, ponieważ rasa biała „żyje” w gospodarce pieniężnej, a czarna w naturalnej. Taka postawa podkreślała istnienie apartheidu gospodarczego z podwójną siłą. To przeszkody stawiane przez akty prawne, politykę rasistowską powodowały brak możliwości rozwoju gospodarczego Afrykanów.

Rdzenni Afrykanie byli dostawcami taniej siły roboczej mimo, iż przy swojej liczebności, mogli próbować stać się potęgą gospodarczą i polityczną. Jednak każdy ich krok blokowało ustawodawstwo. Czarna ludność zamieszkiwała wydzielone strefy, tzw. „rezerwy”. Poza nimi traktowani byli jako tymczasowi mieszkańcy miasta, których tolerowano ze względu na zapotrzebowanie na ich pracę. Afrykanie byli pod tym kątem kontrolowani na każdym kroku, stosowano *influxcontrol*. Używano jej, aby czarnoskórzy nie mogli zamieszkiwać miast na stałe. Poza tym „Ustawa o Pracy Bantu” z 1964 roku regulowała wszystkie warunki, na jakich zatrudniany był czarny pracownik. W związku z tym aktem, w przypadku absencji robotnika na stanowisku pracy, czy odmowy wykonania polecenia pracodawcy, stawał się przestępcą ściganym z urzędu. W związku z tymi ustawami, zaczęto tworzyć prywatne więzienia. Jest to kolejny przykład gospodarczego apartheidu. Jeśli Afrykański pracownik popełnił wykroczenie, nawet nieświadomie, mógł zostać pozbawiony wolności na okres do 2 lat. Jako formę odbywania kary stosowano ciężką pracę przy budowie kolei, portów, czy przy wydobywaniu złota w kopalniach. Było to idealnym rozwiązaniem – wykorzystanie darmowej, niemal niewolniczej siły roboczej dla poszerzenia infrastruktury miejskiej [1. s. 217-225].

Przejdźmy do kwestii pracy cywilizowanej, czyli dawania zatrudnienia wykwalifikowanym białym oraz zmianie niewykwalifikowanych czarnych pracowników na białych. Wraz z rozwojem gospodarczym RPA rosło zapotrzebowanie na wykwalifikowany personel, mowa tu o myśli inżynierów, wykwalifikowanych robotników budowlanych oraz szeroko rozumianych specjalistów, których zadaniem było nadzorowanie prac wydobywczych, budowlanych, itp. W związku z tym, od końca lat 50 XX wieku, widoczna stała się migracja do RPA białych, wykształconych ludzi na określone stanowiska w korporacyjnych przedsiębiorstwach, jak również ludności czarnej z okolicznych państw do prac sezonowych na farmach. W pracy zależy mi na przedstawieniu statystyk dotyczących emigrantów z Europy, a w szczególności z Polski. Istotną kwestią jest też pokazanie zasad, na jakich można było do Afryki wyjechać z socjalistycznego państwa.

IMIGRACJA

Kwestia imigrantów z Europy udokumentowana jest od 1912 roku. Po I Wojnie Światowej część żołnierzy osiadło w ZPA, a co raz więcej ludzi

przyjeżdżało w celach zarobkowych. W okresie od 1912 do 1917 roku z Europy przybywało ok. 2 tysięcy osób rocznie. Po wojnie stan ten się utrzymał. Co ciekawe, w dokumentach statystycznych już w 1922 roku jest wzmianka o pojawieniu się na terenach tego kraju 124 Polaków. Kolejne lata również dostarczają informacji o przyjazdach ludności polskiej [12. s. 1057].

W okresie międzywojennym Afryka przez klimat i politykę nie była atrakcyjna dla Polaków. Nawet w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego, kiedy Polskę opuszczało około 180 tysięcy osób rocznie, do Afryki wyjechało niespełna 2,5 tysiąca (w latach 1926 – 1934). Znacznie więcej przypadków imigracji odnotowano wśród Brytyjczyków, Amerykanów czy Nowo Zelandczyków. W tym okresie na południu potrzebni byli ludzie specjalistycznie wykształceni. Zgodnie z zestawieniem można wyróżnić następujące grupy zawodowe, które znajdowały pracę w Związku Południowej Afryki: farmerzy, wykwalifikowani rzemieślnicy, robotnicy, zarówno wykwalifikowani, jak i niewykształceni pracownicy przemysłowi, czy *personal service* [12. s. 1065].

Po II Wojnie Światowej w Afryce ponownie osiedlali się żołnierze, zaczęła także napływać ludność skuszona polityką umożliwiającą białym otrzymywania dobrze płatnych posad, głównie Europejczycy i Amerykanie. Wpływ na duży ruch migracyjny miały też władze RPA, którym zależało na sprowadzeniu do kraju jak największej ilości białych, wywodzących się z wysoko rozwiniętych krajów Europy Zachodniej i Ameryki Północnej. Od 1950 roku widać wzrastający napływ imigrantów. Bez wątplenia, największy ich przyrost przypadł na lata 60 i 70. Jak podają dane władz Pretorii, w latach 1945 – 1985 w kraju osiedliło się ok. 600 tysięcy osób. Od razu zaznaczę, że od 1980 do 1985 roku do RPA przyjechało około 8 tysięcy Polaków. Sytuacja ta dla rozwijającego się południowoafrykańskiego państwa była idealna, pamiętajmy, iż brakowało tam wykwalifikowanych pracowników w górnictwie, przemyśle, budownictwie i rolnictwie [13. s. 167-204].

Można zadać sobie pytanie, czemu mimo tak dyskryminującego systemu politycznego, który panował w RPA, tak dużo ludzi decydowało się wyjechać i zamieszkać tam na stałe? Kolejnym natomiast jest, jakie były reakcje państw zachodnich oraz socjalistycznych na tą politykę?

Postawa wysoko rozwiniętych krajów Europy Zachodniej i Ameryki Północnej niewątpliwie przyczyniła się do trwałości systemu apartheidu. Uważano, że dzięki rządów białej rasy, RPA jest częścią „wspólnoty zachodniej”. Chodziło również o ewentualny konflikt militarny z krajami socjalistycznymi, kiedy RPA, jako wysoko rozwinięte państwo wspólnoty, opowie się po stronie zachodu. W grę wchodziła również kwestia ogromnych bogactw naturalnych. Prywatny kapitał z większości zachodnich państw był lokowany w kopalniach, przedsiębiorstwach czy bankach. Wnioskować można więc, że emigracja z tych terytoriów wynikała z chęci poprawienia sytuacji materialnej.

Polityka państw socjalistycznych była zupełnie odmienna. Od samego początku władze ZSRR otwarcie sprzeciwiały się rządów w Pretorii. Uważali, że ze względu na tak bliskie kontakty z zachodem, trzeba okazać sympatię i

wsparcie południowoafrykańskiemu ruchowi wyzwolenicemu. W związku z tym w Polsce również nie było poparcia dla systemu apartheidu oraz zbytniej „przyjaźni” z zachodem. Skutkowało to późniejszymi utrudnieniami z wyjazdem właśnie w tamtym kierunku. Ponadto, poruszanie problemu apartheidu i potępienie go często było przykrywką dla łamania praw człowieka w państwach bloku socjalistycznego.

Jakie trzeba było spełnić warunki, aby móc wyjechać do RPA? Jako jedna z ważniejszych umiejętności wymagana do osiedlenia się w RPA, była znajomość języka angielskiego. Istotny był też fakt znalezienia się ze swoim wykształceniem zawodowym na liście zawodów poszukiwanych dla podjęcia pracy przeznaczonej dla białych osób (lub posiadania niezbędnych do niej kwalifikacji). Kandydat musiał posiadać przynajmniej 2 tysiące funtów lub już podpisany kontrakt o pracę. Trzeba również było wykazać się odpowiednimi badaniami lekarskim [3. s. 112-125]. Nie przyjmowano osób u których stwierdzono choroby psychiczne, lub choroby zakaźne - głównie gruźlicę i choroby weneryczne. W związku z tym trzeba było przedstawić prześwietlenie radiologiczne, aby potwierdzić swój stan zdrowia oraz zaświadczenie lekarskie. W 1913 roku wydano Immigration Regulation Act of 1913, który jasno określał, kto może osiedlać się w Związku Afryki Południowej. Chodziło o ograniczenie możliwości osiedlania się Azjatów, a w 1930 roku dołączono do listy również kraje Europy Centralnej i Wschodniej. Dość dużą rolę odgrywał kościół protestancki, a główny prym wiódł Holenderski Kościół Reformowany, który walczył o wprowadzenie zakazu dla osiedlania się emigrantów wyznania rzymskokatolickiego. Mimo, iż oficjalnie zakaz nie funkcjonował, dość często mieszkańcy krajów z dominującą pozycją kościoła rzymskokatolickiego nie dostawali pozwolenia na osiedlenie się [13. s.112-125].

Kwestia kontraktów o prace była bardzo istotna. Otóż, w wielu przypadkach, firmy, które miały zatrudnić pracownika, pokrywały w 80% koszty związane z przylotem do kraju, ułatwiały znalezienie mieszkania i organizacje podstawowych spraw urzędowych.

Polityka imigracyjna dobierała imigrantów tak, aby ci w procesie zarówno krótko-, jak i długofalowym, posiadali znaczenie dla rozwoju RPA. Kandydaci do wyjazdu mieli przestrzegać prawa, wykazywać zdolności do asymilowania się z miejscową ludnością (mając na myśli białych, czarni zamieszkiwali rezerwy), nie powinni także zagrażać interesom RPA. Oczekiwano wylegitymowania się świadectwem o niekaralności oraz potwierdzenia swojej społecznej i politycznej postawy. Jak widać cała procedura emigracyjna nastawiona była na rozwój gospodarczy Republiki Południowej Afryki [3. s.112-125].

Migracja Polaków rozpoczęła się po II wojnie światowej. Część osób stanowili żołnierze lub uchodźcy. Po akcjach przesiedleńczych w 1949 roku w Afryce pozostało około 5 tysięcy Polaków. Starali się oni o uzyskanie wiz pobytowych, co jednak spotkało się ze sporymi problemami. Najczęściej zarzucano im nieznaną znajomość języka angielskiego, brak kwalifikacji zawodowych, jakimi powinni legitymować się biali, czy też brak odpowiednich zasobów

finansowych. Chodziło w tym okresie o zapewnienie miejsc dla powracających żołnierzy z SouthAfricaDefence Force, a przyjęcie tak dużej liczby ludności polskiej mogłoby spowodować redukcję dostępnych miejsc pracy – przewidzianych w teorii dla członków powracających służb.

W trakcie przeprowadzenia spisu powszechnego z 1951 roku, obszar RPA zamieszkiwało 4898 Polaków. Kiedy składali wnioski o stały pobyt, w trakcie odmowy, powoływano się na ImmigrationRegulationAct of 1913 [4].

Od początku lat pięćdziesiątych XX wieku, mieszkańcy Polski spotykali się z ogromnymi trudnościami, kiedy chcieli wyemigrować z kraju. Dla Polaków wprowadzono limit migracji tak, aby rocznie tylko określona liczba osób mogła się dostać na południe Afryki. Poza tym, pojawiały się problemy ze sprowadzeniem rodzin, mimo zapewnionego miejsca pracy.

Początek lat sześćdziesiątych przyniósł, trwający 20 lat boom gospodarczy. Wtedy też widoczny stał się przyrost polonii południowoafrykańskiej. W związku z rozwojem gospodarczym, niezbędni byli wykwalifikowani specjaliści. Polscy inżynierowie, technicy, wykwalifikowani budowniczowie itp. Mogli osiedlić się w RPA. Rekrutowani byli z pracowników „Polservisu”, który należał do Centrali Handlu Zagranicznego. Funkcjonowała ona w okresie PRL-u (odpowiedniki były w każdym ówczesnym socjalistycznym państwie) i posiadała przywileje na zagraniczny handel z państwami zachodnimi. Handlowała produktami, a także sprzedawała usługi inżynierskie czy budowlane. W ten sposób część Polaków mogła wyjechać do Afryki na legalnych kontraktach. Na początku lat osiemdziesiątych stwierdzono, że w RPA zamieszkiwało od 3 do 5 tysięcy Polaków. Tak duża rozbieżność wynikała z niedokładnych danych [4].

Polacy, którzy chcieli wyjechać z kraju do RPA (i nie tylko) musieli starać się o paszporty, co w realiach PRL-u nie było takie łatwe. Obywatele Polski nie mogli trzymać paszportów w domu, po każdym wyjeździe na który otrzymali zgodę musieli oddawać swoje dokumenty do biura paszportowego. Wydawano je na okres roku lub dwóch, a dodatkowo, były to paszporty terytorialne, czyli takie, które wystawiano na wybrane grupy krajów, a nie na wszystkie kraje świata (takie były rzadkością).

W okresie od 1960 do 1980 roku, zanotowano w Polsce do 504 tysięcy legalnych wyjazdów na pobyt stały. Niestety kwestie tego ile z tych osób wyjechało na południe Afryki, będą musiała ustalić na dalszym etapie moich badań. Zgodnie z informacjami, jakie znalazłam, mogę jedynie szacować, że było to między 2, a 7 % ogólnej liczby wyjeżdżających legalnie z Polski [10. s.177-218].

Po wydarzeniach w Polsce w sierpniu 1980 roku i wprowadzeniu w 1981 stanu wojennego, wzrosła migracja do RPA. Mimo, że z dniem ogłoszenia stanu wojennego, wszystkie paszporty traciły ważność, a z terytorium Polski nie było możliwości wyjazdu, decydowano się na próby dotarcia do RFN lub Austrii, a w dalszej perspektywie do RPA [13. 141-166].

Poza sytuacją polityczną, jaka panowała w kraju, dużą rolę odegrał też gwałtowny wzrost ceny złota, co ponownie dało impuls do rozwoju

południowoafrykańskiego górnictwa kruszcowego. Po raz kolejny potrzebowano wykwalifikowanych pracowników. Dla Polaków przygotowano miejsca pracy w największych koncernach państwowych i prywatnych. Organizowane były specjalne samoloty, którymi z Wiednia Polacy dostawali się do Johannesburga. W tym okresie można było liczyć na refundowaną podróż przez pracodawców i/lub rząd południowoafrykański. Główne miejsce zatrudnienia odbywało się w przemyśle strategicznym, czyli energetyce, kopalniach, przemyśle zbrojeniowym. Poza kadrą techniczną zatrudnienie w Afryce znaleźli również polscy lekarze i pielęgniarki. Pracę dostawali w szpitalach, zarówno wojskowych, jak i cywilnych. W momencie ogłoszenia stanu wojennego w Polsce, wielu marynarzy, którzy byli w rejsach, zdecydowało się na zejście na ląd. W porcie Walvis Bay zeszło siedemdziesięciu polskich marynarzy, którzy znaleźli zatrudnienie w kopalniach złota i prywatnych firmach energetycznych. W ciągu niecałego roku od ogłoszenia stanu wojennego w Polsce, do RPA wyemigrowało około 2 tysięcy Polaków, a proces emigracyjny trwał nadal. Do końca lat osiemdziesiątych Polonie w południowej Afryce szacowano na 13-15 tysięcy osób [4].

Polacy w RPA musieli udowadniać swoją pozycję wśród innych narodowości umiejętnościami i wykształceniem. Wielu z nich dokształcało się po wyjeździe, żeby podnieść swoje kwalifikacje. W tym momencie są to ludzie zamożni, o wysokim statusie społecznym. Polonia południowoafrykańska reprezentuje najwyższy poziom finansowy i kulturalny ze wszystkich polonii świata [10. s.205-217].

Wyjazdy Polaków do RPA od lat pięćdziesiątych XX wieku, a trwające do dnia dzisiejszego, wiążą się z chęcią poprawienia sytuacji ekonomicznej. Jak pokazuje historia, nie tylko ekonomia, ale również sytuacja polityczna determinuje ilość osób decydujących się na emigrację.

Jedną z ważniejszych kwestii, na których zależało mi w trakcie pisania pracy, było udowodnienie, że ideologia apartheidu dotykała każdej dziedziny życia obywateli. Przeniknęła do gospodarki tak mocno, że stworzyła możliwości do zarobkowej emigracji zarówno Polaków, jak i mieszkańców krajów Europy Zachodniej czy Ameryki Południowej. Oczywiście apartheid zdeterminował również politykę imigracyjną, co wynikało z potrzeby zatrudnienia białych wykwalifikowanych emigrantów do dalszego rozwoju gospodarczego kraju.

BIBLIOGRAFIA:

1. Balicki J., Afrykanerzy, Afrykanie, Apartheid, Warszawa 1980.
2. Bębink G., Ostatnia walka Afrykanerów, Biała Podlaska 2004.
3. Buchman I., Przewodnik emigranta: Australia, Kanda, Nowa Zelandia, Republika Południowej Afryki, Wielka Brytania, Warszawa 1994.
4. Documented migration, 2003, Report No. 03-51-03(2003) Statistic South Africa; <http://www.statssa.gov.za/publications/Report-03-51-03/Report-03-51-032003.pdf>
5. Glucksmann R., Apartheid Legislation in South Africa, (http://ra.smixx.de/Apartheid_Legislation_in_South_Africa_2010-2.pdf)
6. International Monetary Fund: World Economic Outlook Database, October 2010. (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=35&pr.y=18&sy=1980&ey>)

=2010&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=199%2C111&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CLUR&grp=0&a

7. Jackiewicz A., Republika Południowej Afryki, [w:] Systemy ustrojowe państw współczesnych, pod. red. S. Bożyk, M. Grzybowski, Białystok 2012.

8. Malinowski M.J., Białe mocarstwo czarnego ładu, Warszawa 1986.

9. Skalski E., Apartheid, Warszawa 1969.

10. Stola D., Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949 – 1989, Warszawa 2010.

11. Thompson L., A History of South Africa, Yale University Press 2014.

12. Willox W. F., International Migrations, Volume I: Statistics; <http://www.nber.org/chapters/c514>

13. Żukowski A., W kraju złota i diamentów: Polacy w Afryce Południowej XVI – XX wiek, Warszawa 1994.

WIRTUALNA RZECZYWISTOŚĆ JAKO PRZESTRZEŃ DO SAMOREALIZACJI LUB ZATRACENIA TOŻSAMOŚCI JEDNOSTKI

Mikołajczyk Magdalena

studentka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

magdalena.mikolajczyk@vp.pl

Promotor -

doktor habilitowany nauk humanistycznych, G. Baran

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł badarozwój tożsamości jednostki w wirtualnym świecie, w celu określenia kierunku i stopnia jej transformacji. Pomimo szybkiego rozprzestrzeniania się środowisk wirtualnych, do tej pory nie opracowano modelu, który w pełni oddawałby złożoność całego procesu i identyfikowałby cały konglomerat aspektów osobistych, społecznych i relacyjnych. Opierając się na obszernej bazie dostępnej literatury, zamierzam przedstawić kompilację zastosowań wirtualnej rzeczywistości oraz jej wpływu na osobowość i samorealizację użytkownika.

SŁOWA KLUCZOWE

świat wirtualny, tożsamość wirtualna, ucieczka od świata realnego, tożsamość, samorealizacja

WPROWADZENIE

Wirtualna rzeczywistość rozbudza ludzką wyobraźnię. Powoduje, że przez chwilę można zapomnieć o codziennych problemach i zanurzyć się w innym świecie. Wirtualna przestrzeń dostarcza niemalże nieskończonych możliwości tworzenia. Pozwala na symulowanie sytuacji trudnych do zrealizowania w realnym życiu, ułatwia komunikowanie się, może służyć za narzędzie ekspresji jej użytkowników, ale jednocześnie także staje się substytutem prawdziwego świata, często dużo ważniejszym niż ten rzeczywisty. Jest ważną przestrzenią do wyszukiwania i eksponowania samego siebie, ponieważ jest wolna od cielesnego ja i innych nie-wirtualnych sygnałów [1, s.1]. Skala możliwości jakie

daje oraz czas jaki przeznaczamy na przebywanie w niej pokazuje, że wirtualna rzeczywistość stanowi istotny element naszego życia, dlatego tak ważna jest analiza jej oddziaływania na ludzką psychikę i odpowiedź z jakimi zagrożeniami należy się zmierzyć.

Głównym celem artykułu jest zbadanie, czy funkcjonowanie w wirtualnej rzeczywistości pozwala na samorealizację jednostki, czy wręcz przeciwnie zaburza jej tożsamość i utrudnia egzystowanie w normalnym świecie. Określenie konsekwencji przebywania człowieka w nierealnym świecie stanowi meritum całej analizy.

Podstawową metodą badawczą wykorzystaną w tych rozważaniach jest przegląd prac badawczych i publikacji dotyczących tematyki wirtualnej rzeczywistości i zguźnej, bądź terapeutycznej roli tego narzędzia.

Poszukiwanie odpowiedzi na zadane pytanie badawcze stało się trzonem organizacji niniejszego artykułu. Na podstawie analizy literatury przedmiotu przedstawiono korzyści i wyzwania dla zastosowania tej technologii w terapii oraz skutki oddziaływania wirtualnej rzeczywistości na kondycję psychiczną człowieka.

WIRTUALNA RZECZYWISTOŚĆ (w skrócie VR)

BetsyBook w VirtualWorldsReview [2, s. 1] określa świat wirtualny jako interaktywne symulowane środowisko dostępne dla wielu użytkowników za pośrednictwem internetu. Istnieją również światy wirtualne zwane «światami cyfrowymi», «symulowanymi światami» i «MMOG-ami» i mają określone cechy wspólne:

— Współdzielona przestrzeń: wielu użytkowników przebywa w określonym miejscu w tym samym czasie.

— Graficzny interfejs użytkownika: wizualne przedstawienie przestrzeni, od «kreskówkowej» grafiki 2D po bardziej realistyczne środowiska 3D.

— Natychmiastowość: interakcja ma miejsce w czasie rzeczywistym

— Interaktywność: użytkownicy mogą zmieniać, rozwijać, budować lub przysyłać niestandardowe treści.

— Trwałość: egzystencja świata trwa niezależnie od tego, czy zalogowani są poszczególni użytkownicy

— Socjalizacja/społeczność: zachęcenie do tworzenia grup społecznych w wirtualnej rzeczywistości, takich jak zespoły, kluby, współlokatorzy, dzielnice itp.[2, s.1]

Z kolei G.Riva i A.Gaggioli [3, s.1]postrzegają natomiast wirtualną rzeczywistość jako technologię umożliwiającą użytkownikom interakcje z komputerowo wygenerowanym światem dzięki wyspecjalizowanym narzędziom wizualno-słuchowym-kinestetycznym. Technika VR pozwala aktywnie uczestniczyć w trójwymiarowym wirtualnym świecie. Wrażenie „realności” zapewniają:

— tzw. outputtools – narzędzia wizualne, dotykowe i słuchowe, które umożliwiają „zanurzenie” w wirtualnym świecie,

— tzw. inputtools – rękawice, czujniki, myszka rejestrująca ruch i

położenie użytkownika,

— generator wirtualnego środowiska,

— baza konstrukcji i wirtualnych obiektów do budowania, utrzymywania detali oraz realistycznych modeli [3, s.91]

Wczesne zastosowania tej technologii polegały na projektowaniu symulatorów pojazdów. Technologia była wykorzystywana głównie do szkolenia personelu wojskowego, pilotów i astronautów; ale w dużej mierze pozostawała poza zasięgiem opinii publicznej. Pierwsze zastosowania wirtualnej rzeczywistości w nauczaniu medycznym pojawiły się w latach 90. wraz z kolonoskopią i symulacją endoskopową górnego odcinka przewodu pokarmowego. Jest również szeroko stosowany w sztuce i rozrywce. Obecnie systemy VR opierają się na komputerach osobistych, które są wystarczająco zaawansowane, aby uruchomić oprogramowanie niezbędne do tworzenia wirtualnych środowisk [4, s.1]

TOŻSAMOŚĆ W UJĘCIU TEORETYCZNYM

Do nauk społecznych termin „tożsamość” wprowadził w latach pięćdziesiątych Erik Erikson. W łacińskim języku „tożsamość” oznacza „ten sam” i pochodzi od słowa „idem”, co wskazuje na jakieś podobieństwo i identyczność. Pojęcie tożsamości odnosi się do jednostki ludzkiej lub do grupy. Teoria Eriksona opierała się na argumente, że życie jest sekwencją kilku kryzysów, dzięki którym osiągamy dojrzałą tożsamość [5, s. 38]

Kanadyjski psycholog rozwoju, James Marcia [6, s.1], wybrał inne podejście. Według niego tożsamość powstaje w dwóch etapach:

1. doświadczanie kryzysu, bycie w kryzysie; aktywne poszukiwanie alternatyw działań różnych ze względu na cel i leżące u ich podstaw wartości. Ten typ działań orientacyjno-poszukiwawczych został nazwany eksploracją.

2. podjęcie decyzji i dokonanie wyboru idei i/lub obszaru działania ważnego dla człowieka (jednostki) ze względu na jego potrzeby i plany życiowe. ten etap to podejmowanie zobowiązania.

To czy każdy z tych etapów (eksploracja, podejmowanie zobowiązania) wystąpi lub nie daje 4 kombinacje nazwane przez Marcie; statusami tożsamości (rodzaje tożsamości; osiągnięta, moratoryjna, nadana, rozproszona)[6, s. 551-558].

Podczas gdy w przeszłości instytucje społeczne były dominującymi nosicielami podstawowych zasad społecznych, obecnie, w wyniku indywidualizmu życia społecznego, ich funkcja jest bardzo osłabiona.

W społeczeństwie informacyjnym trudno jest zrozumieć własną tożsamość i odnaleźć się wśród różnych, często sprzecznych trendach społecznych. Instytucje społeczne straciły monopol na bycie wyznacznikiem moralności, a ich komunikaty prowadzą raczej do wzbudzania niepewności i strachu. Fluktuacje w obszarze społeczeństwa informacyjnego, mogą prowadzić do poszukiwania innych alternatywnych bardziej jasnych i zrozumiałych wirtualnych światów.

ZATRACENIE W WIRTUALNEJ OSOBOWOŚCI

Internetowa wizja lepszego, wspaniałego świata uderza w umysły ludzi,

k którzy nie chcą pogodzić się z niedoskonałym realnym światem. Tworzona przez neofreudystkę Karen Horney „neurotyczna osobowość naszych czasów” zostaje tutaj dopełniona przez wirtualną, internetową, ‘polepszoną; jaźń. Jednak jak dowodzi autor *Wirtualnej osobowości*, poszukiwanie w sferze pozawerbalnej obiektu zainteresowania może doprowadzić do klęski naszego wyobrażenia samych siebie i innych. Wspomniana powyżej badaczka jasno udowodniła, że osoba, która nie potrafi odnosić się z szacunkiem i miłością do samej siebie, nie będzie potrafiła pokochać drugiego człowieka [7, s.10].

Każdego dnia wstępujemy do rzeczywistości, która czyni nas śmielszymi ludźmi, codzienna dola życia zostaje poddana próbie, albowiem już nie musimy patrzeć na świat jak przez zamazane okno własnych niedoskonałości. Zostajemy złapani na gorącym uczynku bycia załogowanym, co implikuje powolną zmianę naszej tożsamości. Coraz częściej ludzie spędzają czas na bezrefleksyjnym korzystaniu z zasobów internetowych, co naturalnie nie jest związane z jakościowym oglądaniem, a ilość błahostek, które są serwowane naszym umysłem, powodują otumanienie i rozleniwienie.

R. Schwartz stanfordzki klinicysta wychodzi z założenia, że świat wirtualny stanowi medium, które krok po kroku może trwale zmienić ludzką psychikę. Wnioskuje, iż zamiana tożsamości jest wynikiem:

- obawy przed rozpoznaniem przez innych uczestników
- poczucia większego zakresu swobody i anonimowości
- poczucia bycia nieakceptowanym
- próby dokonania oceny innych z innej perspektywy
- próby idealizacji swego obrazu [8, s.1648]

Jak wielokrotnie podkreśla Aboujaoude zespoleni z cyfrowym światem, pragniemy odczarować swoją rzeczywistość, aby stała się atrakcyjniejsza, pozbawiona szarzyzny i prozy życia. Dla części niepewnych, zakompleksionych ludzi wirtualna rzeczywistość stała się miękkim narkotykiem, który stymuluje ich umysły, dając idylliczne poczucie spełnienia w sieci. Tutaj rodzi się internetowa dysocjacja lub e-osobowość. Układy hamulcowe, które w życiu codziennym optymalnie sterują naszym zachowaniem oraz pozwalają panować nad irracjonalną sferą popędliwości, w świecie bez ograniczeń wychodzą na światło dzienne. Dochodzi do destabilizacji i przesuwania granic przyzwoitości. Jeden z amerykańskich psychiatrów nazwał to „efektem rozhamowania sieciowego.” [9, s. 321]

Wojciech Burszta postrzega postęp technologiczny jako zagrożenie dla relacji społecznych, coraz mniej utożsamiamy się z lokalną wspólnotą, mamy problem z definiowaniem własnej tożsamości, a w rezultacie nie potrafimy komunikować się z innymi *face-to-face* [10, s.159]. Wskazuje, iż bezpośrednie kontakty zanikają, a zastępuje ją komunikacja typu face-to (via monitor)-face, lub typu *face-to-monitor* [11, s. 426]. Przebywając w wirtualnym świecie, tylko pozornie jesteśmy razem, tak naprawdę jesteśmy osobno [11, s. 430]. Niestabilne jednostki przeskakują z tożsamości w tożsamość, szukają ciągle nowych dróg, są niczym ameby, których kształt trudno zmaterializować [12, s. 47]

Młodych ludzi, dorastających przed komputerem, spędzających dużo czasu na rozmowach w Internecie i symulowanych środowiskach nazywa się „pokoleniem dot-com” [13, s.16]. Taki sposób funkcjonowania powoduje pojawienie się osobowości wielokrotnych składających się „z krótkich fragmentów świadomości „przełączanych” w zależności od tego, w którym świecie wirtualnym lub sieci znajdują się w danej chwili”.

Rifkin przestrzega, że pokolenie dot-com może odbierać życie jako serię migawkowych obrazków i historyjek. W podobnym tonie wypowiada się Erick Erikson, nazywając je kryzysem tożsamości – odnosząc go do pacjentów w czasie II wojny światowej, którzy stracili poczucie identyczności i ciągłości historycznej. Chociaż w przypadku Ericka Eriksona, ów brak ciągłości wywołuje wydarzenie traumatyczne, a w przypadku Jeremy’ego Rifkina świadoma, celowa działalność człowieka, obie sytuacje mają ze sobą wiele wspólnego – trudności w definiowaniu siebie i własnego miejsca w przestrzeni [14, s. 402].

Gdy ludzie zaczynają więcej czasu przebywać w tak zwanej sieci, przy czym ich stymulacja pozytywna zaczyna niepewnie wzrastać, to mamy do czynienia z symptomem zatracenia i kryzysem tożsamości. Użytkownicy przedkładają wirtualne uniesienia nad artyzm życia codziennego. Przekraczają niewidzialną granicę, która łączy nas z prawdziwą codziennością.

SAMOSPEŁNIENIE I SAMODOSKONALENIE UŻYTKOWNIKA W ŚRODOWISKU WIRTUALNYM

Świat rzeczywistości psychologicznej (wirtualnej) różni się od świata realnego. Fizyczna rzeczywistość to często pole walki, zmęczenia, niezrealizowanych celów, bezsilności, uległości, osobistego odrzucenia i porażki. Zdolność do radzenia sobie z tymi trudnymi sytuacjami poznanie siebie w wirtualnej rzeczywistości pozwala na samospełnienie, samorealizację i poczucie bezpieczeństwa poprzez kontrolowanie własnego środowiska. Przez chwilę rzeczywistość jaźni rozpuszcza się w rzeczywistości wyobraźni. Sieć to miejsce, gdzie jednostki mogą wspólnie tworzyć wyobrażeniowe inne światy i wypróbować inne role i osobowości [15, s.115].

Pierwsze badanie z użyciem wirtualnej rzeczywistości w leczeniu zaburzeń psychicznych było opublikowane w 1995 r. VR okazało się realnym narzędziem do pomocy w szeregu różnych zaburzeń, szczególnie dla pacjentów z objawami lękowymi, uzależnionych od zażywania substancji oraz dla osób z ostrym bólem, wymagających bolesnych zabiegów [16, s. 628-628]

Badania prowadzone przez E.Klinger wykazały, iż terapia poprzez wirtualną rzeczywistość (VRT) wykazuje zbliżoną efektywność jest tradycyjna terapia poznawczo-behawioralna (TPB) zwłaszcza w sytuacjach intymnych, bycia ocenianym przez innych, czy wystąpięń publicznych. Inne badania wskazują na podobną efektywność VRT w porównaniu z TPB w terapii lęku przed publicznymi wystąpieniami. Ponadto M.North i współpracownicy, bazując na danych z subiektywnych wypowiedzi uczestników VRT, sformułowali twierdzenia odnoszące się do właściwej relacji między użytkownikiem, a wirtualną rzeczywistością:

- Poczucie tzw. *presence* czyli odczuwanie wirtualnej rzeczywistości jako realnej towarzyszy uczestnikom w VR nawet, gdy jej elementy nie są dokładnym odzwierciedleniem realiów świata zewnętrznego,
- Sytuacja w VR wywołują analogiczne reakcje i emocje jak sytuacje w środowisku rzeczywistym

Odczuwana realność wirtualnego środowiska powoduje, iż dokonane w nim zmiany mogą wpływać na modyfikację percepcji świata realnego i zachowania w rzeczywistym środowisku. VRT jest stosowane w terapii fobii społecznej, czy innych specyficznych fobiach, takich jak np.: lęk wysokości, lęk przed wystąpieniami publicznymi, lęk przed lataniem, itp. VRT z powodzeniem nadaje się także do leczenia zaburzeń odżywiania (bulimia i anoreksja), syndromu PTSD, zaburzeń seksualnych i radzenia sobie z bólem [17, s.1]

U pacjentów z psychozą VR stosuje się w wielu celach, w tym w ocenie objawów, ustalaniu korelacji objawów, identyfikacji zmiennych predykcyjnych, ustalaniu czynników przyczynowych, identyfikacji różnicowych predyktorów i identyfikacji czynników predykcyjnych środowiskowych. Badania przeprowadzone przez naukowców wykazały, że stosowanie VR może prowadzić do szybkiego postępu w naszym rozumieniu paranoi, VR ma również zastosowania w leczeniu psychozy. VR jest wykorzystywana jako element edukacyjny do nauczania jednostek o czynnikach, które pogarszają lub poprawiają objawy [18, s.15].

Uniwersytet Atlanta (CAU), laboratorium badawcze armii USA i Boeing Computer przeprowadziły eksperyment w zakresie wykorzystania VR do redukcji lęku przed wystąpieniami publicznymi. Badanie wykazało, że prowadzona terapia przyniosła oczekiwane skutki, zmniejszyła strach związany z przemówieniami publicznymi oraz zredukowała objawy lękowe, uczestnicy eksperymentu potrafili stawić czoło fobii w realnym świecie. Badani mogli wypowiadać się przed tłumem z większą pewnością siebie [19, s.1]

CeliaPearce w raporcie dotyczącym wirtualnej rzeczywistości wykazuje, że również osoby transpłciowe wydają się być reprezentowane w wirtualnych światach w znacznie wyższych proporcjach niż w ogólnej populacji. Prawdziwi transseksualiści coraz częściej używają wirtualnych światów, aby ćwiczyć przejście, łagodzić depresję, a nawet zapobiegać samobójstwom. Biorąc pod uwagę wysoki poziom stresu i samobójstw tej populacji, to odkrycie może potencjalnie zostać wykorzystane do opracowania nowych metod terapeutycznych, aby pomóc osobom transpłciowym.

Wirtualny świat zapewnia również znaczące korzyści dla osób niepełnosprawnych, pomaga radzić sobie z bólem fizycznym i depresją. Niepełnosprawni gracze wskazywali na preferowanie bardziej aktywnego zaangażowania światów wirtualnych w bierne media, takie jak telewizja. Niepełnosprawnym graczom udaje się wejść w romanse, a nawet długoterminowe, partnerskie relacje w wirtualnych światach. [20, s. 101]. Zarówno dla osób transpłciowych, jak i niepełnosprawnych wydaje się, że połączenie samostanowienia i tworzenia struktur wsparcia społecznego jest

bardzo korzystne emocjonalnie.

Z wirtualnej rzeczywistości korzysta się również w leczeniu zespołu stresu pourazowego (PTSD). Korzystając z technologii VR pacjent wystawiony jest na źródło strachu w postaci pola walki w połączeniu ze szkoleniem relaksacyjnym pozwala mu to na dostosowanie się do stresu. Pacjent stopniowo wystawiony jest na zagrożenie, które stopniowo jest usuwane, co zmniejsza poczucie niepokoju i lęku [21, s. 605-610].

Wirtualna rzeczywistość może być wykorzystywana do przezwyciężenia niektórych trudności i być nieodłączna w tradycyjnym leczeniu fobii. Wirtualna rzeczywistość może zapewnić bodźce dla pacjentów, którzy mają trudności w wyobrażaniu sobie scen lub gdy ich fobie są zbyt silne, aby mogli doświadczać rzeczywistych sytuacji.

WNIOSKI

Dostępność do wirtualnej rzeczywistości (VR) wzrosła w ciągu ostatnich dwudziestu lat w zakresie psychologii eksperymentalnej. W niniejszym przeglądzie przedstawiliśmy zalety i wady tej technologii. Zaletami VR są: większą kontrolę nad prezentacją bodźca; różnorodność opcji odpowiedzi; prezentacja bodźców w trzech wymiarach; tworzenie złożonych scenariuszy; generowanie różnych poziomów i kombinacji; jednoczesne odczuwanie dźwięku, węchu i ruchu w stworzonym graficznie środowisku.

Wirtualne rzeczywistość pozwala na manipulację geometrycznymi obiektami i prowadzenie wyrafinowanych i złożonych badań nad zachowaniami uczestników, szczególnie w sytuacjach niebezpiecznych lub etycznie wątpliwych. Może wnieść istotny wkład w leczeniu zaburzeń psychicznych, a także umożliwiać samodoskonalenie i samorealizację jednostki. Jest skutecznym narzędziem, które korzystnie wpływa na istniejące metody leczenia, oraz ma trwałe efekty, które przekładają się na świat rzeczywisty.

Należy jednak zwrócić uwagę, iż mimo że technologia ta ma ogromny potencjał w zakresie ułatwiania nowych odkryć w dziedzinie psychologii, istnieją pewne zmienne, które muszą być brane pod uwagę przez badacza, w tym sama koncepcja obecności. Samo zanurzenie niekoniecznie wystarcza, aby uczestnik czuł się tak, jakby obiekty wirtualne rzeczywiście «tam były» i odpowiednio zareagował; fizyczne i psychiczne. Ponadto zastosowania VR w badaniu percepcji wizualnej oraz jak różnice w percepcji koloru, kontrastu, przestrzeni i ruchu w porównaniu z rzeczywistym życiem mogą budzić obawy, jeśli celem jest dokładna replikacja świata fizycznego lub przewaga przy próbie stworzenia «niemożliwych scenariuszy».

Wirtualna rzeczywistość stanowi wielką szansę wspomaganie rozwoju ludzkości w szerokim rozumieniu pojęcia „wspomaganie”, ale tworzy także nowe bariery i nierówności, nosi z sobą wiele zagrożeń, zarówno dla jednostki, jak i dla społeczeństwa w całości. Świadomość istnienia tej rzeczywistości i wiedza o pozytywnych jej stronach jest konieczna dla lepszego funkcjonowania, ale współczesny człowiek, który nie wyobraża sobie braku dostępu do sieci i komputerów bardzo często zapomina, że warunkiem dobrego zdrowia jest

dbałość o własny wszechstronny rozwój, umiejętność wygospodarowania czasu wolnego przeznaczonego na odpoczynek na łonie natury oraz podtrzymania kontaktów z przyjaciółmi i rodziną.

BIBLIOGRAFIA

1. Bargh, J.A.; McKenna, K. (2004). *The Internet and social life*. Annual Review Psychology.
2. Book, B. (2006). *Virtual Worlds: Today and in the future*. [Dostęp 25lipca 2018], dostępny w Internecie: <http://www.bcs.org/content/conwebdoc/3336>
3. Riva, G.; Gaggioli, A. (2008). *Virtual Clinical Therapy* “Digital Human Modeling”.
4. Nelson F, Yam M. The past, present, and future of VR and AR: The Pioneers Speak. [Dostęp 25 lipca 2018], dostępny w Internecie: <https://www.tomshardware.co.uk/ar-vr-technology-discussion-review-32940.html>
5. Szymański, M. (1993). *Tożsamość kulturowa młodych Polaków a zjednoczenie Europy*. Warszawa.
6. Marcia, J. E. (1966). *Development and Validation of Ego Identity Status*. *Journal of Personality and Social Psychology*.
7. Horney, K. (1993). *Nerwica i rozwój człowieka. Trudna droga do samorealizacji*. Poznań.
8. Schwartz, R.; Halegoua G.R. (2015). *The spatial self: Location – based identity performance on social media*. „*New Media & Society*”.
9. Aboujaoude, E. (2012). *Wirtualna osobowość naszych czasów. Mroczna strona e-osobowości*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytet Jagielloński.
10. Burszta, W. (2002). *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
11. Zawojcki, P. (2002). *Monitory między nami. O byciu razem i osobno w cyberprzestrzeni*. w: Andrzej Gwóźdź i Piotr Zawojcki *Wiek ekranów*. Kraków: Rabid.
12. Buliński, T. (2003). *Dziecko, wychowanie i ponowoczesność. Antropolog maluje obraz*, w: Wojciech J. Burszta, *Ekran, mit, rzeczywistość*. Warszawa.
13. Rifkin, J. (2003). *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie. s.16
14. Gordon, M. (2005). *Słownik socjologii i nauk społecznych*. Warszawa: PWN.
15. Byron B. Renz. (2010). *Ower own worst enemy as protector of ouerselves*. UPA
16. Rothbaum, BO.; Hodges, LF.; Kooper, R.; Opdyke, D.; Williford, JS.; North, M. (1995). *Effectiveness of computer-generated (virtual reality) graded exposure in the treatment of acrophobia*. *Am J Psychiatry*.
17. Klinger, E. (2004). *Virtual Reality Exposure in Treatment of Social Phobia*. [Dostęp 25 lipca 2018], dostępny w Internecie: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15295148>
18. Freeman, D. (2008). *Studying and treating schizophrenia using virtual reality: A new paradigm*. *Schizoph Bull*.
19. North, M; North, S.; Coble, J. (1998). *Virtual Reality Therapy: An Effective Treatment for Psychological Disorders*. [Dostęp 30 lipca 2018], dostępny w Internecie: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.217.1498&rep=rep1&type=pdf>
20. Pearce, C.; Blackburn, B.; Carl Symborski, C. (2015). *Virtual worlds survey report a trans-world study of non-game virtual worlds – demographics, attitudes, and preferences*. [Dostęp 30 lipca 2018], dostępny w Internecie: http://cpandfriends.com/wp-content/uploads/2015/03/vwsurveyreport_final_publicationedition1.pdf
21. Freeman D. Studying and treating schizophrenia using virtual reality: A new paradigm. *Schizoph Bull*.

NOWOCZESNE METODY KREOWANIA WIZERUNKU ORGANIZACJI

Ober Józef,

Adiunkt na Wydziale Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej

Jozef.Ober@polsl.pl

Szlosar Adrianna

Streszczenie. Artykuł ma na celu scharakteryzowanie pojęcia i istoty wizerunku organizacji oraz wskazanie współczesnych metod, pomocnych w budowaniu wizerunku organizacji. Ponadto w artykule omówiono specyficzne cechy, charakterystyczne dla pozytywnego wizerunku firmy.

Słowa kluczowe: wizerunek, kreowanie wizerunku, PR, rynek.

Key words: image, image creation, PR, market.

1. Wprowadzenie

Wizerunek stanowi jedną z głównych kategorii, używanych do oceny instytucji, przedsiębiorstw oraz różnego rodzaju organizacji funkcjonujących na konkurencyjnym rynku. Od wielu lat zauważa się wzrost zainteresowania obszarem badań nad wizerunkiem. Odnotowuje się również wzmoczoną analizę wpływu wizerunku na powodzenie organizacji. Dzięki analizie i ocenie wizerunku można przedstawić szanse rozwojowe organizacji, sposób zarządzania, poziom świadczonych usług, a także – w razie potrzeby wdrożyć ewentualne działania naprawcze. Wizerunek jest nieodłącznym elementem towarzyszącym organizacjom dla których renoma oraz dobre imię stanowią istotne elementy wyróżniające je na tle konkurencji. Na rynku nieustannie wzrasta konkurencyjność, w związku z tym, zapewnienie nienagannego wizerunku odgrywa ważną rolę w przypadku zjednania sobie potencjalnych klientów, bądź partnerów biznesowych.

2. Pojęcie i istota wizerunku organizacji

Wizerunek – to uśredniony obraz, tkwiący w świadomości odbiorców. Odpowiednio budowany, może zapewnić korzyści w postaci rozpoznawalności, lojalności odbiorców oraz skojarzeń z wysoką jakością. „Jednym z najbardziej istotnych celów marketingowych wszystkich organizacji jest zbudowanie pozytywnego wizerunku” [3, s. 17]. Nic dziwnego zatem, że w wielu przedsiębiorstwach za tworzenie wizerunku odpowiadają wyspecjalizowane działy, bądź profesjonalne agencje marketingowe. W dzisiejszych czasach wizerunek organizacji stał się jednym z ważniejszych elementów, nad jego kreowaniem pracuje sztab wykwalifikowanych specjalistów.

„Wizerunek firmy w międzynarodowej literaturze określony jest mianem *image*. Image jest skutkiem oddziaływania trzech czynników składających się na tożsamość firmy: jej postawy – charakteryzuje ją misja i filozofia działania; jej zachowań w stosunku do otoczenia (wewnętrznego i zewnętrznego); jej systemu identyfikacji audiowizualnej, na który składają się elementy graficzne,

plastyczne, architektoniczne(...). Są to cechy budynków, ich wyposażenie, nazwa, logo, papier firmowy itp.” [13, WWW1].

Jak widać, wizerunek stanowi złożoną całość, na którą składa się szereg zróżnicowanych, jednak współgrających ze sobą elementów, celów oraz działań, których realizacja ma skutkować odniesieniem sukcesu, a także uzyskaniem przewagi konkurencyjnej na rynku.

Wizerunek można również zdefiniować jako „wyobrażenie o instytucji/ organizacji w otoczeniu, w którym działa, stanowiące reakcję tego otoczenia na przekazywane przez nią bodźce” [2, s. 31]. Istota wizerunku organizacji będąca odzwierciedleniem jego bieżącego, złożonego obrazu stanowi złożoną całość, na którą składa się „szereg zróżnicowanych treści informacyjnych w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym” [4, s. 23]. Warto pamiętać, iż termin wizerunek stanowi efekt końcowy wielu złożonych procesów mających na celu osiągnięcie renomy oraz rozpoznawalności. Należy również wspomnieć, że wizerunek często kojarzony jest z pojęciami takimi jak „tożsamość” czy „reputacja”. Jednakże wizerunek to nadrzędne pojęcie „w skład którego wchodzi: wiarygodność, solidność i zaufanie, na które składa się reputacja, jako pojęcie zdecydowanie węższe. Tożsamość to natomiast elementy identyfikujące firmę, wyróżniające ją spośród innych podmiotów, tworzą zatem podstawę wizerunku firmy i definiują ją w dużo mniejszym zakresie” [14, WWW2].

Wizerunek organizacji stanowi więc jedno z najbardziej cennych aktywów przedsiębiorstwa ze względu na swój ogromny potencjał rynkowy. W obecnych czasach o wartości wizerunku świadczy lojalność odbiorców, czyli tak zwanych grup konsumenckich. Znaczenie i waga wizerunku organizacji to nic innego, jak zespół wszystkich aktywów oraz zobowiązań firmy, związanych z symbolem i wizerunkiem, który oddziałuje na sposób odbierania dystrybuowanych przez przedsiębiorstwo usług bądź produktów, zarówno poprzez klienta instytucjonalnego jak i indywidualnego.

Pozytywny wizerunek posiada kluczowe znaczenie dla długotrwałego sukcesu przedsiębiorstwa. W związku z tym, organizacje opracowują profesjonalne programy działania o charakterze zewnętrznym oraz wewnętrznym, „których celem jest nie tylko kreowanie pożądanego wizerunku, ale również osiągnięcie dobrej reputacji. Programy kreowania wizerunku muszą być spójne z tożsamością firmy oraz brać pod uwagę oczekiwania interesariuszy. Z jednej strony inwestorzy wywierają coraz większy nacisk na przedsiębiorstwa, aby przynosiły coraz większe zyski i tworzyły istotną wartość dla akcjonariuszy, z drugiej zaś coraz silniejsze organizacje społeczne wywierają presję na biznes, aby jego zabiegi były zdecydowanie bardziej odpowiedzialne w stosunku do otoczenia i generowały dla niego coraz większe korzyści” [8, s. 29]. W dobie narastającej konkurencji oraz wzrastającej świadomości klientów wizerunek staje się coraz bardziej istotnym elementem w strategiach marketingowych przedsiębiorstw.

Wzmocniona walka o uwagę odbiorcy pomiędzy przedsiębiorstwami, podczas której spora ilość treści o charakterze reklamowym trafia do klienta, sprawia że

szanse na wyróżnienie organizacji maleją. Cechę charakterystyczną dzisiejszej gospodarki stanowi zmiana, wzorce związane z konkurencją nie mogą być schematami niezmiennymi, ponieważ fakt, iż były one skuteczne w przeszłości, nie daje pewności, że w chwili obecnej skorzystanie z nich stanowiłoby skuteczne rozwiązanie. Wyróżnienie przedsiębiorstwa na tle pozostałych, a co za tym idzie – przyciągnięcie odbiorców stanowi nie lada wyzwanie związane z urozmaiceniem oferty o nowe wartości, spośród których należy wspomnieć o czynnikach nienamacalnych, przez co rozumie się znaczenie reputacji, jakości relacji, marki, czy wagi doświadczeń klienta. „Aktywa niematerialne w obecnych czasach stają się bardzo ważnym narzędziem konkurencji przedsiębiorstw, a ponieważ są trudne do imitacji, znacznie zwiększają odporność firmy na konkurencję zewnętrzną. Ma to niezmiernie istotne znaczenie w sytuacji otwarcia rynków oraz postępujących procesów globalizacyjnych” [4, s. 38].

Oprócz dobra/usługi, którą klient chce uzyskać istotnym jest, aby w tym samym momencie w jego umyśle pojawił się konkretny obraz organizacji, czyli „jasno wyprofilowany wizerunek, pozycjonujący przedsiębiorstwo na mapie społecznej percepcji, wzmacniany przez działania promocyjne. Są to kwestie decydujące o rozwoju organizacji i pozyskiwaniu nowych klientów” [3, s. 43]. Niezmiernie istotnym elementem podczas dokonywanych wyborów – jest ocena, to nią kieruje się każdy klient, przy podejmowaniu decyzji. W związku z tym, wizerunek stanowi istotny element dla organizacji chcącej zdobyć silną pozycję na rynku oraz mającej na celu wyróżnić się na tle konkurencyjnych przedsiębiorstw. Wizerunek często utożsamiany jest z formami działania, celami czy wartościami organizacji, chcącej utrwalić je i utrzymać w oczach odbiorców. Wizerunek można uznać także za stan, do którego można dążyć – stanowi on bardzo często obraz subiektywny.

Cel kreowania wizerunku stanowi uzyskanie u potencjalnych i obecnych odbiorców przekonania, iż korzystanie z usług bądź produktów danego przedsiębiorstwa doprowadzi do całkowitego zaspokojenia ich oczekiwań oraz potrzeb. Mogą to być potrzeby i oczekiwania różnego rodzaju – takie jak potrzeba rozrywki – która należy do sfery emocjonalnej. Warto nadmienić, iż zdecydowanie łatwiej wpłynąć na odbiorcę poprzez jego sferę emocjonalną, aniżeli odwołując się do czynników rozumowych. Warto również zaznaczyć, iż odpowiednio zbudowany wizerunek jest w stanie zapewnić organizacji przetrwanie i ochronę przed upadkiem w dobie kryzysu. Dzieje się tak, ze względu na ogólne zaufanie do organizacji, na które często pracuje się latami. W związku z tym, dzięki pozytywnej reputacji stanowiącej swojego rodzaju zabezpieczenie przed klęską, firma jest w stanie przetrwać nawet najtrudniejsze chwile na rynku. Dodatkowo przedsiębiorstwu cieszącemu się niesłabnącym zaufaniem o wiele łatwiej odbudować będzie pozytywny „image” wśród odbiorców. Jednakże bywają sytuacje, kiedy „(...)wyjściowy pozytywny image wzbudza wysokie wymagania odbiorców w stosunku do przedsiębiorstwa. W sytuacji, gdy zaufanie zostanie nadszarpnięte, negatywna ocena jest o wiele silniejsza niż gdyby firma posiadała wizerunek neutralny w oczach odbiorców”

[11, s. 34]. W związku z tym bardzo łatwo stracić powszechne zaufanie wśród odbiorców i potencjalnych kontrahentów.

Podsumowując, wizerunek jest bardzo istotnym elementem organizacji, ponieważ uwewnętrznia jej tożsamość i odróżnia od pozostałych podmiotów funkcjonujących na rynku. Co więcej, odpowiednio budowany, jest w stanie zapewnić renomę oraz rozpoznawalność, co prowadzi do utrzymania stałych klientów oraz zdobywania nowych odbiorców, a także umożliwia zachęcenie do współpracy potencjalnych kontrahentów. Dobry wizerunek umożliwia także stworzenie obrazu w świadomości odbiorców, który może być kojarzony z przynależnością do określonej grupy społecznej, czy prestiżem. „Jak wynika z przeprowadzonych badań, nabywca skłonny jest w swoich decyzjach zakupowych kierować się opinią, jaka panuje wśród społeczeństwa na temat danej marki, produktu, czy usługi. Wzrost wartości aktywów niematerialnych, takich jak marka czy reputacja organizacji, jest immanentną cechą gospodarki opartej na wiedzy, do której przedsiębiorstwa powinny się dostosować” [15, WWW3].

3. Współczesne metody budowania wizerunku

Budowanie wizerunku organizacji stanowi długofalowy proces, który wymaga przygotowania odpowiedniej koncepcji oraz planu postępowania. Idea wizerunku powinna stanowić część całościowej koncepcji marketingowej, silnie współdziałającej z innymi elementami. Opracowując ideę wizerunku, warto przeanalizować, do kogo oferta ma być adresowana i w jaki sposób ma rozwijać się w świadomości odbiorców. W tym przypadku należy nadmienić, iż proces powstawania wizerunku w świadomości potencjalnych klientów rozwijać się może poprzez opinie innych osób, własnych doświadczeń i odczuć. Jednak nie dzieje się to tylko i wyłącznie w świadomości odbiorców – organizacja także ma możliwość wywierania wpływu poprzez prowadzenie świadomych i zamierzonych działań marketingowych dopasowanych do grona odbiorców. Umiejętność dopasowania strategii wizerunkowych do nieustannie zmieniających się metod konkurowania i ewoluujących preferencji klientów „(...)wymaga przede wszystkim skutecznego oddziaływania na doświadczenia odbiorców pojmowanego w wymiarze poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym. Jeśli doświadczenia klientów (czy szerzej interesariuszy) będą pozytywne, przyczynią się do ukształtowania korzystnych postaw konsumenckich – te zaś stanowią podstawę do zbudowania dobrego wizerunku organizacji” [15, WWW3].

Kształtowanie pozytywnych doświadczeń związanych z wizerunkiem organizacji pomiędzy odbiorcami ich usług związane jest z koniecznością precyzyjnego określenia, a w dalszym ciągu zaspokojenia ich potrzeb „(...) zarówno tych łatwych do wyartykułowania, dotyczących cech obiektywnych oferty (jakość techniczna, lokalizacja, cena, funkcje etc.), jak i potrzeb natury subiektywnej, emocjonalnej i duchowej. Drugi typ potrzeb i korzyści składa się na afektywny wymiar reputacji firmy i może być kreowany w takich obszarach, jak np.: budowanie bliskich relacji z klientem, kształtowanie emocjonalnego zaangażowania klientów, projektowanie opartej na emocjach tożsamości i marki

organizacji, kastomizacja, edukacja klienta, realizowanie przez firmę celów zrównoważonego rozwoju i zasad odpowiedzialności społecznej, prowadzenie sprawozdawczości finansowej, etyka organizacji, praca emocjonalna personelu, estetyka, kształtowanie atmosfery i otoczenia usługi” [9, s. 40].

Jak widać, zadania związane ze sprostaniem wszelkim wymaganiom odbiorców oraz potencjalnych klientów nie należą do łatwych, co sprawia że budowanie pozytywnego wizerunku mającego zapewnić przewagę na rynku bywa zadaniem skomplikowanym, długotrwałym oraz złożonym. Aby zbudować wizerunek, przedsiębiorstwo musi być otwarte na zmiany, powinno dokładnie zbadać otoczenie, w jakim funkcjonuje oraz wziąć pod uwagę cechy współczesnej gospodarki, tak aby w jak najbardziej znaczącym stopniu reagować na zmiany.

W dzisiejszych czasach nie jest możliwe, aby jednym słowem określić cechy oraz specyfikę współczesnej gospodarki, „(...) w zależności od sytuacji politycznej oraz społecznej danego kraju można wyróżnić cechy współczesnych gospodarek, takie jak: globalizacja przedsiębiorstw, konkurencja globalna, społeczeństwo informacyjne, społeczna odpowiedzialność biznesu, opieranie się na wiedzy, organizacje uczące się, wzrost znaczenia aktywów niematerialnych i ekonomia doświadczeń” [9, s. 44].

Zadaniem przedsiębiorstwa budującego strategię marketingową jest dostosowanie się w jak największym stopniu do każdej z wyżej wymienionych cech. W przypadku globalizacji przedsiębiorstwo powinno budować spójny wizerunek organizacji międzynarodowej – równocześnie mając na uwadze uwzględnienie różnic kulturowych, występujących w poszczególnych krajach. Jeśli chodzi o kwestie związane z konkurencją globalną, firma mająca na celu utworzenie organizacji mogącej pochwalić się mocną pozycją na rynku – musi dołożyć wszelkich starań, aby dostosować się do światowych standardów oraz w możliwie jak najlepszy sposób zarządzać reputacją.

Kolejną istotną cechą, która posiada decydujący wpływ na proces budowania wizerunku przez firmę jest społeczeństwo informacyjne, czyli takie, „które wykorzystuje w różnych sferach aktywności społecznej rozwiniętą bazę informacyjną i komunikacyjną. Społeczeństwem informacyjnym nazywane jest takie społeczeństwo, którego sektor informacyjny (gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji) ma przewagę nad sektorem przemysłowym w gospodarce” [6, s. 38]. Odpowiadając na potrzeby wyżej scharakteryzowanego społeczeństwa, organizacja powinna stworzyć system oparty na sprawnej i przejrzystej komunikacji z otoczeniem, wzbogacony o wiarygodne oraz rzetelne źródła informacji przy jednoczesnym zapewnieniu rozwoju sektora usług, tak aby zapewnić jak najwyższą jakość oferowanych możliwości zaspokojenia potrzeb odbiorców, aby wizerunek przedsiębiorstwa kojarzył się z niezawodnością.

Kolejną, również ważną cechą współczesnej gospodarki jest społeczna odpowiedzialność biznesu „(Corporate Social Responsibility – CSR). Posiada ona niewątpliwie duży wpływ na wizerunek pracodawcy, ponieważ w sposób korzystny jest w stanie wpłynąć na wizerunek pracodawcy, jeśli aktywności na rzecz społeczeństwa są adekwatne do profilu działalności firmy i są zgodne

z jej wizją i misją” [5, s. 98]. W związku z tym, aby wykreować wizerunek organizacji zaangażowanej społecznie, a co za tym idzie uzyskać zaufanie odbiorców, przedsiębiorstwo powinno skierować swoje działania w stronę społeczności lokalnej. W tym przypadku należy zwrócić szczególną uwagę na inicjatywy związane z ochroną środowiska, przedsięwzięciami charytatywnymi bądź inicjatywami społecznymi.

Kolejną cechą charakterystyczną dla rozwijającej się gospodarki dzisiejszych czasów jest poleganie na szeroko rozumianej wiedzy. Polegać to powinno na „(...)odpowiedniej organizacji produkcji oraz usług z uwzględnieniem najnowszych technologii, fachowym zarządzaniu wiedzą przy jednoczesnym utrzymaniu procesów marketingowych” [2, s. 76].

Następnym z kolei efektem rozwoju współczesnych gospodarek są organizacje uczące się, czyli takie, w których uwaga skupiona jest przede wszystkim na elastyczne zarządzanie kapitałem ludzkim, przez co rozumie się „(...)odpowiednie motywowanie, rekrutacje i szkolenia pracowników związane z rozwijaniem ich kompetencji(...)” [1, s. 131], tak aby w przyszłości stali się najlepszymi specjalistami i byli w stanie swoimi rozwiniętymi umiejętnościami zapewnić sukces przedsiębiorstwa. W organizacjach uczących się, firmy decydują się często na rozwój przy użyciu coachingu oraz mentoringu.

Jak już wcześniej wspomniano, w budowaniu pozytywnego wizerunku przedsiębiorstwa stawia się również na aspekty pozamaterialne postrzegania organizacji. W związku z tym istotne jest, aby w sposób odpowiedni i sprawny zarządzać wartością organizacji, która powinna funkcjonować na podstawie niematerialnych źródeł. Istotnym działaniem w tej kwestii jest także „(...) kompletowanie kapitału pozyskanych i potencjalnych klientów, ochrona oraz budowanie marki czy kształtowanie pozytywnych stosunków ze wszystkimi interesariuszami” [9, s. 178].

Ostatnią z kolei cechą współczesnej gospodarki jest ekonomia doświadczeń, polegająca na przekraczaniu oczekiwań klientów, co prowadzić może do zwiększenia ich emocjonalnego zaangażowania. W tym przypadku istotne są usługi oraz produkty sensoryczne, które mają istotny wpływ na zmysły odbiorcy. Co więcej – szczególną uwagę podczas budowania pozytywnego wizerunku organizacji, bądź marki danego produktu powinno zwracać się na wykorzystanie estetyki, czy też na emocje oraz percepcję odbiorcy. Kreowanie wizerunku w oparciu o powyższe kryteria w dobie błyskawicznie zachodzących zmian sugeruje, iż adaptacja w obrębie wyżej wymienionych kryteriów może mieć istotny wpływ na przyszłość oraz utrzymanie się przedsiębiorstwa na rynku przepelnionym konkurencją. Nieustanne kreowanie wizerunku organizacji zobowiązuje do elastyczności w zakresie rozwijających się potrzeb coraz to bardziej wymagających odbiorców. „W przypadku, gdy konsumpcjonizm zaczął być coraz częściej wyznawaną wartością, a w niektórych przypadkach religią, a społeczeństwo zorientowane jest w większości na doświadczanie przyjemności, co skłania przedsiębiorstwa do tego, aby podczas budowania wizerunku przyjąć strategię zorientowaną na zapewnianie pozytywnych odczuć kojarzących się

odbiorcy z wizerunkiem organizacji” [3, s. 91].

Proces tworzenia marki jest na tyle złożony, że obejmuje szereg działań składających się na tworzenie spójnego i pozytywnego wizerunku organizacji. Obok wcześniej wymienionych działań, należy również wspomnieć o odpowiednim przywództwie, employer branding, oraz kulturze organizacyjnej, które odpowiadają za wizerunek organizacji nie tylko w oczach potencjalnych odbiorców, czy klientów, ale również samych pracowników przedsiębiorstwa. To dlatego, zdecydowana część organizacji używa do promocji własnej działalności przedstawiając się jako dobry pracodawca, przestrzegający zasad prawa pracy, jednocześnie zapewniając możliwość rozwoju, oferując pracownikowi szereg benefitów. Dzieje się tak ze względu na nieustannie rosnące znaczenie pracownika stanowiącego kluczowy zasób przedsiębiorstwa. Szczególną rolę w procesie kreowania wizerunku stanowi odpowiednie przywództwo. To właśnie zadaniem kadry zarządzającej jest wyznaczanie celów, kierunku rozwoju, motywacja, reagowanie na zmiany oraz kontrola realizacji celów, w taki sposób aby zapewnić sukces organizacji. Sprawnie prowadzona i zarządzana organizacja wyróżnia się na rynku jako stabilne przedsiębiorstwo. Siła lidera działa motywująco na cały zespół, który dobrze prowadzony przyczynia się do polepszenia wyników organizacji i skłonny jest do bardziej efektywnej pracy, a przede wszystkim staje się miejscem, gdzie istotne jest dzielenie się wiedzą oraz doświadczeniem.

Kolejnym - istotnym elementem składającym się na sposób postrzegania przedsiębiorstwa jest jego kultura organizacyjna. „Kultura organizacyjna stanowi bardzo istotną rolę w wyznaczaniu i określaniu wartości przedsiębiorstwa. Jest ona skonstruowana na najważniejszych normach, wartościach i przekonaniach podzielanych przez pracowników” [5, s. 77]. Istotę kultury organizacyjnej stanowią wyznawane w organizacji podstawowe założenia oraz wartości, które „(...)stanowią niejako odpowiedź na pytania odnośnie stosunku oraz nastawienia człowieka do organizacji i natury otoczenia” [10, s. 25]. Jak wiadomo, reprezentowane wartości oraz stosunek do przestrzegania norm posiadają niezmiernie istotny wpływ na wizerunek przedsiębiorstwa, gdyż często decydują o poszczególnych strategiach oraz sposobach postępowania organizacji.

Ponadto należy także wyróżnić działania związane z w/w aktywnością określane jako employer branding. To nic innego jak „zestaw korzyści ekonomicznych, psychologicznych, funkcjonalnych, które wpływają na „personalne” funkcjonowanie organizacji – zarówno w kontekście wewnętrznym, jak i zewnętrznym. (...) Budowanie marki pracodawcy polega w dużej mierze na tej samej metodologii i narzędziach, które są stosowane w budowaniu marek nastawionych na klienta (...)” [7, s. 21]. Współczesne, nowoczesne organizacje chcą wyróżnić się również i pod tym względem na rynku, w związku z tym ich strategią jest stworzenie bardzo korzystnych warunków pracy oraz zapewnienie wielu udogodnień takich jak możliwość rozwoju, kreowanie przyjaznej atmosfery pracy, tak aby tworzyły zbiór skojarzeń i wartości o charakterze pozytywnym wśród pracowników oraz potencjalnych kandydatów. Co więcej, w celu poszerzenia świadomości potencjalnych klientów oraz kontrahentów,

organizacje wykorzystują szereg zróżnicowanych rozwiązań takich jak aktywność na portalach społecznościowych, uczestnictwa w targach pracy, czy organizacja programów współpracy z uczelniami wyższymi. Firmy cieszące się renomą dobrego pracodawcy wzbudzają również w konsumentach pozytywne emocje, co skutkować może zwiększeniem zaufania do marki. Employer branding to niezwykle istotny element odpowiedzialny za funkcjonowanie organizacji. „Nikogo też nie dziwi fakt, że firmy, które strategicznie podchodzą do budowania swojej marki jako pracodawcy, zatrudniają specjalistów w tej dziedzinie (...)” [7, s. 29]. Na przestrzeni lat zaobserwowano zwiększenie się ilości organizacji decydujących się na strategiczne zarządzanie marką. „Nie są to już działania przypadkowe czy krótkookresowe. Są to spójne, długofalowe, wnikliwie przemyślane i opracowane działania firmy w ramach strategii employerbrandingowych” [5, s. 87]. „Budowanie spójnej, niezawodnej oraz silnej marki pracodawcy stanowi bez wątpienia skuteczny sposób na przyciąganie, pozyskiwanie i zatrzymywanie najbardziej pożądaných kandydatów i pracowników – lojalnych, zaangażowanych, realizujących cele organizacji, posiadających znaczący wpływ na jej sukcesy i rozwój” [12, s. 49]. W związku z tym, odpowiednio dobrani specjaliści w bardzo dużej mierze odpowiadają za osiągnięcie sukcesu organizacji.

4. Podsumowanie

Podsumowując, budowanie pozytywnego wizerunku organizacji stanowi długotrwały i wielowymiarowy proces, uwarunkowany nieustającymi zmianami zachodzącymi na świecie, w biznesie oraz w społeczeństwach. Proces budowania wizerunku wymaga odpowiednich zasobów czasowych, dobrej organizacji, elastyczności oraz kreatywności. To działanie w wielu obszarach, które wymaga odpowiedniego podejścia oraz specjalistycznej wiedzy. W związku z tym, że wizerunek stanowi odzwierciedlenie misji, wizji i wartości przedsiębiorstwa, należy zbudować go tak, aby został ukazany w możliwie jak najbardziej przystępny oraz atrakcyjny sposób, tak aby w efekcie końcowym uzyskać, bądź zachować obraz spójnej oraz godnej zaufania organizacji.

LITERATURA

1. Błaszczuk W., *Metody organizacji i zarządzania. Kształtowanie relacji organizacyjnych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
2. Bronowicz M., *Komunikacja wizerunkowa. Public Relations, reklama, branding*. Astrum, Wrocław 2015.
3. Budzyński M., *Public Relations. Wizerunek Reputacja Tożsamość*. Poltext, Warszawa 2018.
4. Daszkiewicz M., Wrona S., *Kreowanie marki korporacyjnej*. Difin, Warszawa 2014.
5. Dąbrowska J., *Employer branding. Marka pracodawcy w praktyce*. Wydawnictwo Słowa i Myśli, Lublin 2014.
6. Gawrysiak P., *Cyfrowa rewolucja, rozwój cywilizacji informacyjnej*. PWN, Warszawa 2012.
7. Kozłowski M., *Employerbranding, budowanie wizerunku pracodawcy krok po kroku*. Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
8. Majchrzak K., *Zarządzanie reputacją w przedsiębiorstwach sektora naftowego*. Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.

9. Malinowski D., *Gospodarka rynkowa – Podstawowe kategorie analizy i mechanizmy funkcjonowania*. Difin, Warszawa 2016.
10. Sułkowski L., Sikorski C., *Metody zarządzania kulturą organizacyjną*. Difin, Warszawa 2014.
11. Teślawski M., *Projektowanie strategii marki*. Słowa i Myśli, Lublin 2018.
12. Wojtaszczyk K., *Employerbranding czyli zarządzanie marką pracodawcy. Uwarunkowania, procesy, pomiar*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
13. WWW1 - [http://www.abc-ekonomii.net.pl/s/image_\(wizerunek\)_firmy_-_pojecie_i_istota.html](http://www.abc-ekonomii.net.pl/s/image_(wizerunek)_firmy_-_pojecie_i_istota.html) [dostęp: 30.06.2018]
14. WWW2 - https://mfiles.pl/pl/index.php/Wizerunek_firmy [dostęp: 30.06.2018]
15. WWW3 - <http://www.praktycznateoria.pl/wizerunek-organizacji/> [dostęp: 30.06.2018]

MILCZENIE CZŁOWIEKA DOŚWIADCZANEGO CIERPIENIEM

dr Paradowski Mariusz
starszy wykładowca

Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości im. Księcia Kazimierza Kujawskiego
w Inowrocławiu

Streszczenie:

Niniejszy artykuł ukazuje problematykę milczenia człowieka doświadczanego cierpieniem. U podstaw rozważań filozoficznych znalazły się zagadnienia dotyczące cierpienia, sensu ludzkiego życia oraz milczenia. We wstępie opracowanie zwraca uwagę na pojęcie cierpienia w filozofii i kulturze społecznej. W dalszej części tekst omawia znaczenie ludzkiego cierpienia na tle empirycznym, a przede wszystkim w świetle tematyki dotyczącej obozów koncentracyjnych. Dalej, artykuł podkreśla na typologię milczenia uwzględniając milczenie ku Bogu oraz milczenie przed Bogiem. Na zakończenie omawia on paradygmat intererpretacyjny milczenia religijnego oraz wskazuje na jego znaczenie.

Słowa kluczowe:

cierpienie, sens życia człowieka, milczenie, obóz koncentracyjny, śmierć

1. Pojęcie cierpienia w filozofii i kulturze społecznej

Zgodnie z definicją słownikową: «*cierpienie to długotrwały, intensywny ból fizyczny lub psychiczny; męka, udręka*»¹. Omawiając istotę cierpienia W. Wilowski dostrzegł, że: «*poglądów głoszonych na temat cierpienia w myśli zachodniej jest bardzo dużo; w niektórych zwraca się uwagę, że cierpienie jest naturalnym stanem człowieka (Schopenhauer); choć taka interpretacja posiada swoją opozycję wskazującą, że naturalnym stanem człowieka jest radość (Epikur), wobec obu pojawia się jednak pytanie o ostateczną treść stanu*

1 E. Dereń, E. Polański, *Wielki Słownik Języka Polskiego*, praca zbiorowa pod red. E. Polańskiego, Kraków 2015, s. 113

naturalnego jeżeli uznać dychotomiczność składników życia uczuciowego»². M. Scheler z kolei nadmieniał, iż: «wszystkie cierpienia i bóle stworzeń mają pewien sens, przynajmniej jakiś sens obiektywny; jak zauważył już Arystoteles, wszelka przyjemność i przykrość jest wyrazem rozkwitu (*Förderung*) albo zahamowania życia»³. Niemniej jednak podstawowym punktem odniesienia dla wyjaśnienia istoty i znaczenia cierpienia powinna być myśl chrześcijańska. Już bowiem w Biblii dość czytelnie rysuje się obraz cierpienia człowieka.

W starotestamentowej Księdze Hioba czytamy, iż:

«Żył w ziemi Us człowiek imieniem Hiob. Był to mąż sprawiedliwy, prawy, bogobojny i unikający zła. Miał siedmiu synów i trzy córki. Majętność jego stanowiło siedem tysięcy owiec, trzy tysiące wielbłądów, pięćset jarzm wołów, pięćset oślic oraz wielka liczba służby. Był najwybitniejszym człowiekiem spośród wszystkich ludzi Wschodu (...) Pewnego dnia, gdy synowie i córki jedli i pili w domu najstarszego brata, przyszedł posłaniec do Hioba i rzekł: «Woty oraty, a oślice pasły się tuż obok. Wtem napadli Sabejczycy, porwali je, a sługi mieczem pozabijali, ja sam uszedłem, by ci o tym donieść». Gdy ten jeszcze mówił, przyszedł inny i rzekł: «Ogień Boży spadł z nieba, zapłonął wśród owiec oraz sług i pochłonął ich. Ja sam uszedłem, by ci o tym donieść». Gdy ten jeszcze mówił, przyszedł inny i rzekł: «Chaldejczycy zstąpili z trzema oddziałami, napadli na wielbłądy, a sługi ostrzem miecza zabili. Ja sam uszedłem, by ci o tym donieść». Gdy ten jeszcze mówił, przyszedł inny i rzekł: «Twoi synowie i córki jedli i pili wino w domu najstarszego brata. Wtem powiał szalony wicher z pustyni, poruszył czterema węglami domu, zawalił go na dzieci, tak iż poumieraly. Ja sam uszedłem, by ci o tym donieść». Hiob wstał, rozdarł swe szaty, ogolił głowę, upadł na ziemię, oddał pokłon i rzekł: «Nagi wyszedłem z łona matki i nagi tam wrócę. Dał Pan i zabrał Pan. Niech będzie imię Pańskie błogosławione!»⁴.

W Ewangelii św. Jana Nowego Testamentu z kolei czytamy, iż:

«Wówczas Pilat wziął Jezusa i kazał Go ubiczować. A żołnierze uplótłszy koronę z cierni, włożyli Mu ją na głowę i okryli Go płaszczem purpurowym. Potem podchodzili do Niego i mówili: «Witaj, Królu Żydowski!» I policzkowali Go. (...) Zabrali zatem Jezusa. A On sam dźwigając krzyż wyszedł na miejsce zwane Miejszem Czaszki, które po hebrajsku nazywa się Golgota. Tam Go ukrzyżowano, a z Nim dwóch innych, z jednej i drugiej strony, pośrodku zaś Jezusa. Wypisał też Pilat tytuł winy i kazał go umieścić na krzyżu. A było napisane: «Jezus Nazarejczyk, Król Żydowski». (...) Żołnierze zaś, gdy ukrzyżowali Jezusa, wzięli Jego szaty i podzielili na cztery części, dla każdego żołnierza po części; wzięli także tunikę. Tunika zaś nie była szyta, ale cała tkana od góry do dołu»⁵.

2 W. Wilowski, *Metafizyka cierpienia – od Arystotelesa, poprzez myśl indyjską do myśli chrześcijańskiej*, Poznań 2010, s. 36-37

3 M. Scheler, *Cierpienie, śmierć, dalsze życie*, praca w tłum. A. Węgrzeckiego, Warszawa 1994, s. 6

4 *Pismo Święte – Stary i Nowy Testament*, praca zbiorowa pod red. M. Petery, M. Wolniewicz, Poznań 2014, s. 880-881, *Hi, 1,1-5; 1,13-22*

5 *Tamże*, s. 1547-1548, *J, 19, 1-3; 19, 17-19; 19, 23*

Problematyka ludzkiego cierpienia równie mocno osadzona została na gruncie hagiografii świętych. Św. s. Faustyna Kowalska podkreśliła, iż: «*kiedy Bóg nie daje ani śmierci, ani zdrowia, i to trwa latami – otoczenie przyzwyczaja się do tego i uważa, jakoby człowiek nie był chory; wtenczas zaczyna się pasmo cichego męczeństwa; Bogu tylko wiadomo, ile dusza składa ofiar*»⁶. Św. Jan Paweł II natomiast we fragmentach Listu Apostolskiego *Salvifici Doloris* skierowanego do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła Katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia wskazał, że: «*W moim ciele dopełniam braki udreń Chrystusa dla dobra Jego Ciała, którym jest Kościół — pisze św. Paweł Apostoł, odsłaniając zbawczą wartość cierpienia. Słowa te zdają się znajdować u kresu długiej drogi poprzez cierpienie wpisane w dzieje człowieka i naświetlone Słowem Bożym. Mają te słowa wartość jakby definitywnego odkrycia, któremu towarzyszy radość — i dlatego Apostoł pisze: „Teraz raduję się w cierpieniach za was”. Radość pochodzi z odkrycia sensu cierpienia — a odkrycie to, chociaż jest jak najbardziej osobistym udziałem piszącego te słowa Pawła z Tarsu, jest równocześnie ważne dla innych. Apostoł komunikuje swoje odkrycie i cieszy się nim ze względu na wszystkich, którym może ono dopomóc — tak jak jemu pomogło — w przeniknięciu zbawczego sensu cierpienia*»⁷.

- **Znaczenie ludzkiego cierpienia**

W kontekście powyższego zróżnicowania trafne jest spostrzeżenie, iż cierpienie posiada wymiar teologiczny. Nie pozostaje ono pozbawione sensu. Niekwestionowanie bowiem u podstaw ludzkiego cierpienia kształtuje się odkupienie. Jego zbawcza moc jest wirazem Bożego Miłosierdzia. Nie będzie kwestią sporną, że postępująca współcześnie ateizacja życia społecznego zasadniczo wpłynęła na rozwój hedonistycznych postaw ludzkiego działania. Taki stan rzeczy ukazuje cierpienie człowieka w kategoriach zupełnie bezwartościowego doświadczenia osoby ludzkiej w płaszczyźnie metafizyki.

Trudno jest zaprzeczyć temu, że zagadnienie ludzkiego cierpienia zostało spotęgowane na gruncie tematyki dotyczącej martyrologii narodu doświadczanego akcją II Wojny Świątowej. M. A. Krąpiec podkreślił, że: «*perspektywa śmierci wchodzi w bardzo zasadnicze, wręcz istotne rozumienie człowieka, którego życie zostało współcześnie nazwane <bytowaniem ku śmierci>*»⁸. R. Ferber natomiast odnotował, iż: «*ludzka świadomość śmierci skompensowana jest za pomocą myśli o nieśmiertelności*»⁹. Uznać zatem wolno, że jedynie w persektywie podążania człowieka ku zbawieniu sens ludzkiego cierpienia w prespektywie rozumienia człowieka staje się ontycznie uzasadniony. Tym samym samo cierpienie jest mniej bolesne. Nadzieja towarzysząca cierpieniu staje się bowiem

6 J. Orchowski, *Święta Siostra Faustyna i Boże Miłosierdzie*, Kraków 2015, s. 12

7 https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/salvifici.html

8 M. A. Krąpiec, *Człowiek jako osoba*, Lublin 2009, s. 75

9 R. Ferber, *Podstawowe pojęcie filozoficzne cz. 2*, praca w tłum. L. Kusaka, *A. Węgrzeckiego*, Kraków 2008, s. 209

swoistą siłą pozwalającą na godne znoszenie odczuwalnego fizycznie oraz psychicznie udręczenia. Jak słusznie zauważył A. Anzenbacher, że: «rozumiemy przez sens ukierunkowanie na pewien cel»¹⁰. Niekwestiowanie celem tutaj jest Bóg oraz życie wieczne. K. Śnieżyński za P. Tiedemann'em również dostrzegł, iż: «w potocznym rozumieniu sensu życia utrzymuje się uporczywie uotożsamienie sensu i celu; kiedy spytamy kogokolwiek z naszego otoczenia o to, co jest sensem jego życia, wówczas najczęściej słyszymy o celu, któremu nasz rozmówca poświęcił swoje życie lub wierzy, że musi się mu poświęcić»¹¹. Niemniej jednak wymieniony tutaj cel jest egzystencjalny. Jednak człowiekowi dla uwieńczenia jego człowieczeństwa na Ziemi niezbędny jest cel metafizyczny jego działań i starań prowadzący do życia wiecznego. Nie oznacza to jednak, że poszczególne cele egzystencjalne uniemożliwiają realizację celu metafizycznego. Przeciwnie, w swej zasadniczej części każde postępowania człowieka powinno być ukierunkowane na osiągnięcie celu ostatecznego. Innymi słowy, metafizyka celu wskazując na trajektorie słusznego działania, wyjaśnia sens ludzkiego życia

3. Typologia ludzkiego milczenia

Wkraczając w płaszczyznę rozumienia istoty milczenia w otaczającej człowieka rzeczywistości konieczne jest zwrócenie uwagi na oblicza milczenia. Analizując literaturę piękną J. St. Pasierb zaznaczył, że: «dla Mickiewicza milczenie jest pozbawieniem człowieka czegoś należącego do jego istoty i dlatego czymś ujemnym»¹². Nie sposób jednak zignorować faktu, iż filologiczne spojrzenie na problematykę milczenia nie wyczerwuje zakresu rozumienia milczenia filozoficznego. Tym bardziej nie dostrzega ono racji milczenia religijnego. Na tle tych stwierdzeń niewątpliwie wypada podkreślić na metafizykę milczenia. K. Śnieżyński dostrzegł, że: «można powiedzieć z dużym prawdopodobieństwem: metafizyka może znaleźć swoje miejsce we współczesnej kulturze tylko wtedy, gdy przed „filozofią pierwszą” jako ideałem ostatecznego ugruntowania postawimy ludzką egzystencję»¹³. Warto dodać, że owa egzystencja osoby ludzkiej musi być kompatybilna z dążeniem człowieka do zbawienia. Jednie w tych okolicznościach człowieczy egzystencjalizm nabiera pozytywnego znaczenia. Zapewne autorowi nie chodziło tutaj o hedonistyczną przyjemność w ludzkim działaniu pozbawioną metafizycznego celu dążenia do zbawienia. Prymitywne cele egzystencjalne człowieka bezsprzecznie prowadzą człowieka do destrukcji duchowej, moralnej, a w konsekwencji także fizycznej.

10 A. Anzenbacher, *Wprowadzenie do etyki*, praca w tłum. J. Zychowicza, Kraków 2008, s. 156

11 K. Śnieżyński, *Filozofia sensu jako odpowiedź na kryzys metafizyki. W stronę nowej filozofii pierwszej*, *Poznańskie Studia Teologiczne* t. II, Poznań 2008, s. 216

12 J. St. Pasierb, *Filozofia milczenia u Mickiewicza i Norwida*, *Studia Norwidiana* 30/12, Lublin 2012, s. 146

13 K. Śnieżyński, *Metafizyka dla człowieka, a nie człowiek dla metafizyki: kilka uwag o potrzebie myślenia metafizycznego we współczesności [w:] Wobec metafizyki – filozofia-sztuka-film*, antologia pod red. U. Tes i A. Gielarowskiego, Kraków 2012, s. 11

4. Milczenie religijne

Nie pozostaje wątpliwym argument, że znamionym przykładem milczenia filozoficznego pozostaje milczenie religijne. Niesporny jest pogląd, iż obraz niniejszego gatunku milczenia uzyskuje interesującą interpretację na gruncie teodycei. Przeciwnicy teologii chrześcijańskiej usilnie zmierzają jednak w kierunku wypracowania antyteodycei. Omawiając tematykę relacji dobra ze złem formułując pogląd krytyczny K. Śnieżyński nadmieniał, iż: «*wydawałoby się, że dociekania Ziemińskiego, to czysto racjonalna próba obarczenia Boga religii winą za zło, którego obecność w świecie, a szczególnie w religiach i ich instytucjach, jest żywym tematem dyskusji wywołanych nie tyle przez ludzką ciekawość, ile przez cierpienie, jakie zło, choć samo w sobie niepojęte, zawsze ze sobą przynosi*»¹⁴. W obliczu powyższego stwierdzenie oczywiste pozostaje fakt, że Bóg nie jest sprawcą cierpienia. Obarczanie Wszechmogącego winą za zło jest swoistą konsekwencją braku znajomości teologii fundamentalnej. Przekazem źródłem wszelkiego dobra pozostaje z kolei Biblia.

Przechodząc na grunt milczenia religijnego analizy filozoficznej wymaga temtyka dotycząca metafizyki życia obozowego jeńców zagłady. Tutaj bowiem aktywizuje się metafizyczny sens bytu osoby ludzkiej¹⁵. Niewątpliwie jego oblicze przedstawia historia holenderskiej Żydówki doświadczanej eksterminacją podczas II Wojny Światowej, która stała się obiektem ludobójstwa w Auschwitz. Autorka pamiętnika o swoich losach poniosła śmierć w 1943 r. dobrowolnie poddając się deportacji do obozu zagłady w geście solidarności z innymi Żydami. Opracowanie wyraża obraz dojrzewania duchowego i otwierania się na transcendencję. Dość głęboko zmusza do refleksji nad sensem ludzkiego żywota, istotą cierpienia oraz wartości poświęcenia życia. Jednak dla samej kobiety zapiski stanowiły pewien rodzaj psychoterapii ułatwiający jej stopniowe pogodzenie się z własnym losem. Zagadnienie ludzkiego cierpienia obozowego prezentują inne, cenne publikacje książkowe¹⁶. Przykładem jest trzeci część trylogii G. Agambena, w której podstawową rolę odgrywa figura *Homo Sacer* człowieka całkowicie odartego z godności.

Tak zarysowany punkt patrzenia na historiografię męczeństwa posiada głęboko osadzone w poczuciu sensu inklinacje filozoficzne. Ujęcie metafizyczne bytu człowieka uwalnia bowiem uzasadnienie dla ludzkiego cierpienia. Nie staje się to bez udziału milczenia. Wyłącznie ufne milczenie w ciszy prowadzi do Boga. Co więcej, myślenie religijne ma charakter komunikacyjny. W ten sposób wyodrębnia się intencjonalność myślenia. Z tego też względu dużą rolę przypisuje się filozofii religii. W majestacie przedłożonych okoliczności wolno dostrzec, że pozbawienie godności człowieka skutkiem opresyjnej metody działania hitlerowców nie pozostało bez wpływu na postawę osoby ludzkiej wobec śmierci oraz mogło zostać odbudowane tylko w obliczu milczenia. Z

14 K. Śnieżyński, *Dlaczego Bóg czyni zło? - przyczynek do zmagania się z trudnościami teodycei*, Czołpismo Naukowe *Filo-Sofija* Nr 34/16, Bydgoszcz 2016, s. 12

15 zob. E. Hillesum, *Przerwane życie. Pamiętnik Etty Hillesum 1941-1943*, Kraków 2013

16 zob. G. Agambem, *Co zostaje z Auschwitz*, praca w tłum. S. Królaka, Warszawa 2008

jednej strony nieustannie towarzysząca potrzeba śmierci uwalniająca od bólu oraz cierpienia, z drugiej strony zaś nieodparta wola zachowania życia tworzyły poczucie wewnętrznego rozdarcia, które mogło zostać wyciszone jedynie w obliczu gotowości oddania się milczeniu. Wiele przemawia za tym, że na gruncie milczenia religijnego człowiek osadzony w obozie mógł zachować racjonalność myślenia. Zachowując milczenie ku Bogu jednostka tym samym pozostawała w nadziei oraz względnym spokoju o swój byt. Innymi słowy, przekroczenie granicy milczenia przed Bogiem niosącego zgonną drogę nie tylko w sferze wiary, ale także w płaszczyźnie trwania przy życiu umożliwiało kontynuowanie własnej egzystencji dostosowując się do panujących warunków życia obozowego.

Skutkiem wydarzeń zaistniałych w okresie II Wojny Światowej szczególne znaczenie posiada problematyka nowego humanizmu, która niesie podstawę dla rozwoju głębszych rozważań refleksyjno-filozoficznych w kontekście ludbójstwa. Nie sposób jednak zrozumieć mechanizmu myślenia oprawców. Próbę wyjaśnienia podjął E. Fromm¹⁷. Niemniej przeczytanie książki gwarantuje wyobrażenia na temat zakresu hiterowskich działań. Nawet przeżycie obozu zagłady powodowało, że człowiek doświadczony holocaustem z nie dowierzaniem spoglądał na rzeczywistość. Warto przytoczyć tutaj słowa S. Weissa obrazujące twardsze wydarzenia. Autor bowiem stwierdził, że: *«Ojciec nie może pomóc dzieciom. Matka nie może pomóc dzieciom. Patrzą się jedno na drugiego, krzyczą, płaczą. Mężczą ich, mężczą już w drodze do piekła, zero wartości ludzkich, nie myją się, nie ma nic, żadnej estetyki, z takiej wysokiej kultury żydowskiej, judeochrześcijańskiej, w jednej sekundzie. Nie do zera, pod zerem, nic! Nawet w jaskiniach były reguły, a tu bez żadnych reguł, jedyna reguła to śmierć (...) Czy Auschwitz to jest miejsce, gdzie Szatan rządził? Nie. Czy to jest miejsce na innej planecie? Też nie. To było tu, to stworzyli ludzie, na tym miejscu pracowali dzień i noc ludzie. Każdy z nich miał matkę i mordował matki, większość z nich miała dzieci. Być może rano jedli śniadanie ze swoimi córeczkami, może rano ojciec grał im jeszcze na zrabowanym od Żydów fortepianie, może słuchali tam zrabowanych płyt, muzyki Beethovena... Zjedli sobie śniadanko, a potem szli do pracy, by palić, dusić, mieć kości innych córeczek! To jest właśnie Auschwitz!»*¹⁸.

Podsumowując dotychczasową analizę badawczą skupioną wokół problematyki dotyczącej milczenia człowieka doświadczanego cierpieniem trzeba odnotować, że elspikacja przedmiotowego zagadnienia chętnie podejmowana jest nie tylko przez filozofów, teologów lub literaturoznawców, ale także staje się elementem zainteresowania lekarzy, psychologów oraz prawników. V. E. Frankl jest zaliczany do grona najznajmniejszych psychiatrów i psychoterapeutów. Będąc młodym człowiekiem był więźniem obozu koncentracyjnego Auschwitz, Z tego też względu uchodzi on za twórcę humanizmu psychologicznego. Należy podkreślić, że w 1994 r. uzyskał tytuł doktora *honoris causa* przyznany przez Katolicki Uniwersytet Lubelski oraz Uniwersytet Karola w Pradze. Pozostaje on

17 zob. E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, Warszawa 2011

18 <http://dzieje.pl/aktualnosci/prof-weiss-w-auschwitz-birkenau-nie-rzadzil-szatan-nie-bylo-tez-miejsce-na-innej-planeci>

autorem cenionego opracowania¹⁹ z pogranicza psychologii oraz filozofii opartego na swoich indywidualnych przeżyciach i doświadczeniach życia obywatelskiego.

BIBLIOGRAFIA

1. Agabem G., *Co zostaje z Auschwitz*, praca w tłum. S. Królaka, Warszawa 2008
2. Anzenbacher A., *Wprowadzenie do etyki*, praca w tłum. J. Zychowicza, Kraków 2008
3. Dereń E., Polański E., *Wielki Słownik Języka Polskiego*, praca zbiorowa pod red. E. Polańskiego, Kraków 2015,
4. Ferber R., *Podstawowe pojęcie filozoficzne cz. 2*, praca w tłum. L. Kusaka, A. Węgrzeckiego, Kraków 2008
5. Frank F. E., *Człowiek w poszukiwaniu sensu*, praca w tłum. A. Wolnickiej, Warszawa 2011
6. Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Warszawa 2011
7. Hillesum E., *Przerwane życie: Pamiętnik Etty Hillesum 1941-1943*, Kraków 2013
8. Krapiec M. A., *Człowiek jako osoba*, Lublin 2009
9. Orchowski J., *Święta Siostra Faustyna i Boże Miłosierdzie*, Kraków 2015
10. Pasierb J. St., *Filozofia milczenia u Mickiewicza i Norwida*, *Studia Norwidiana* 30/12, Lublin 2012,
11. *Pismo Święte – Stary i Nowy Testament*, praca zbiorowa pod red. M. Petery, M. Wolniewicz, Poznań 2014,
12. Scheler M., *Cierpienie, śmierć, dalsze życie*, praca w tłum. A. Węgrzeckiego, Warszawa 1994
13. Śnieżyński K., *Dlaczego Bóg czyni zło? - przyczynek do zmagania się z trudnościami teodycei*, *Czaspismo Naukowe Filo-Sofija* Nr 34/16, Bydgoszcz 2016,
14. Śnieżyński K., *Metafizyka dla człowieka, a nie człowiek dla metafizyki: kilka uwag o potrzebie myślenia metafizycznego we współczesności [w:] Wobec metafizyki – filozofia-sztuka-film*, antologia pod red. U. Tes i A. Gielarowskiego, Kraków 2012,
15. Śnieżyński K., *Filozofia sensu jako odpowiedź na kryzys metafizyki. W stronę nowej filozofii pierwszej*, *Poznańskie Studia Teologiczne* t. II, Poznań 2008,
16. Wilowski W., *Metafizyka cierpienia – od Arystotelesa, poprzez myśl indyjską do myśli chrześcijańskiej*, Poznań 2010,

Netografia

1. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/salvifici.html
2. <http://dzieje.pl/aktualnosci/prof-weiss-w-auschwitz-birkenau-nie-rzadzil-szatan-nie-bylo-tez-miejsce-na-innej-planeci>

Silence of person experienced by suffering

Summary:

This article presents the problem of silence of person experienced by suffering. At the beginning of philosophical considerations were issues concerning suffering, the meaning of human life and silence. In the introduction, the elaboration gives attention to the notion of suffering in philosophy and social society. In the following, the text discusses the importance of human suffering on the empirical background, and above all in the light of the subject of concentration camps. Next, the article emphasizes the typology of silence, including silence towards God and silence before God. In conclusion, it discusses the interpretative paradigm of religious silence and indicates its importance.

Keys words:

suffering, meaning of human life, silence, concentration camp, death

¹⁹ zob. V. E. Frank, *Człowiek w poszukiwaniu sensu*, praca w tłum. A. Wolnickiej, Warszawa 2011

PODEJMOWANIE DECYZJI W UJĘCIU FILOZOFICZNYM

Piśniak Monika

Doktorant, Uniwersytet Opolski

m.pisniak@wp.pl

Streszczenie: Teoria podejmowania decyzji inaczej teoria podejmowania racjonalnych decyzji, zakłada, że osoba podejmująca decyzję ma do wyboru kilka celów, które są mierzalne, chociażby w taki sposób, że można je uszeregować. W rzeczywistości należy to rozumieć, że chociaż teoretycznie można mówić o ich użyteczności, wskazując stopień preferencyjności. Teoria decyzji jest zorientowana matematycznie, jednak wyniki budzą filozoficzne dyskusje¹.

Słowa kluczowe: decyzja, podejmowanie decyzji, filozofia podejmowania decyzji, teoria podejmowania decyzji

1. Teoria podejmowania decyzji.

Bardzo ważnym elementem przypisywaniu użyteczności w przypadku teorii podejmowania decyzji jest to, że nie można porównywać dwóch celów, które zostały ocenione przez dwie różne osoby. Szczególnie jest interesujące podejmowanie decyzji w różnych warunkach niepełnej wiedzy, które dotyczą wyników możliwych działań takich, których prawdopodobieństwo jest znane, a szczególnie kiedy nie jest znane prawdopodobieństwo².

Uzupełnieniem są bardziej skomplikowane przypadki, czyli takie, w których wymagana jest interakcja z innymi osobami podejmującymi decyzje. W takich sytuacjach takie przypadki nazywane są grami, a osoby podejmujące decyzje - graczami. Badania właśnie takich gier wywołały zainteresowanie wśród badaczy filozofii społecznej, politycznej jak również moralnej³.

Według słownika terminów statystycznych, decyzja jest nazywana „decyzją końcową”, czyli taką która kończy proces losowania. Przykładem jest schemat losowania w kontroli jakości, gdzie występują dwie możliwe decyzje, które są jednocześnie decyzjami końcowymi. Jedna jest akceptowalna a druga odrzucana, jedynie w przypadku schematu mającego trzy opcje, to trzecią jest możliwość powtórnego losowani⁴.

Słowo „decyzja” odnosi się wielu sytuacji, należy do uniwersalnych słów, tak jak podana wyżej definicja, wszystkie słowniki są zgodne, że decyzja jest zakończeniem lub końcowym wynikiem procesu. Jednakże to, co jest punktem końcowym jednej decyzji, jest równocześnie początkiem innej, dlatego procesy decyzyjne można przedstawić, jako salę lustrzaną, gdzie decyzja odbija się, tworząc kolejną.

Zdefiniowanie pojęcia decyzji jest zadaniem zarówno prostym i trudnym.

1 Encyklopedia filozofii pod red. T. Hondericha, Zysk S-ka, Poznań 1995, s.138

2 Ibidem

3 Encyklopedia filozofii pod red. T. Hondericha, Zysk S-ka, Poznań 1995, s.138

4 M.G. Kendall, W.R. Auckland, *Słownik terminów statystycznych*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1986r, s.24.

Prostym ze względu na to, że w prawie każdym podręczniku nauki organizacji oraz zarządzania, można znaleźć definicję decydowania. Trudne, ponieważ definicje te zazwyczaj są różne w najlepszym przypadku podobne⁵.

Praktyczną propozycję definiowania decydowania prezentuje J. Zieleniewski, w której można zauważyć, że „decydowanie jest to dokonywanie nielosowego wyboru w działaniu”⁶. W dalszej części wyjaśniania pojęcia, można znaleźć „dawanie z jakiegoś względu pierwszeństwa jednemu elementowi zbioru przed innymi”⁷. Decydowanie w takim razie jest szczególnym przypadkiem wybierania, wspomniana szczególność sprowadza się do kilku kwestii dotyczących wyboru – ma prowadzić do jakiegokolwiek działania oraz musi być dokonany w sposób świadomy. Zbiór czynników, mających wpływ na decydenta, jest ograniczony w powodu zasobu wiedzy oraz przeświadczenie o osiągalności celu, czy też możliwości wykonania danego kierunku działania⁸.

Konsekwencją procesu decydowania jest decyzja, czyli można ją zdefiniować, jako akt świadomego i nielosowego wyboru jednego z rozpoznanych oraz uznanych za dopuszczalne kierunki działania⁹.

Klemens Szaniawski wraz z Wojciechem Gasparskim pisząc artykuł¹⁰ zauważyli, że w dziełach prakseologicznych Tadeusza Kotarbińskiego słowo: „decyzja” nie występuje¹¹.

Oto jak przedstawia się porównanie prakseologii i teorii decyzji zaproponowane przez profesora Szaniawskim w referacie na darmsztadką konferencję.

5 J. Supernat, *Techniki decyzyjne i organizatorskie*, Kolonia Limited 2003, s. 16.
6 J. Zieleniewski, *Organizacja zespołów ludzkich, Wstęp do teorii organizacji i kierowania*, Warszawa 1976, s. 406.

7 Ibidem, s.406.

8 J. Supernat, *Techniki decyzyjne i organizatorskie*, Kolonia Limited 2003, s. 17.

9 Ibidem.

10 W. Gasparski, *Podjęmowanie decyzji: teoria i badania, Prakseologia anr 146/2006*

11 *Zarówno prakseologia, jak teoria decyzji analizują zjawiska tego samego niemal rodzaju. Co więcej, ich punkty widzenia są bardzo sobie bliskie, czasem wręcz identyczne; obie te dyscypliny zajmują się ocenianiem ludzkich działań zmierzających do osiągnięcia celu, a czynią to według takich kryteriów, jak na przykład skuteczność ze względu na cel i ekonomiczność ze względu na stosowane środki. Jednakże dyscypliny te powstały i rozwijały się niezależnie od siebie. Nawet obecnie kontakty między nimi nie są liczne, co powoduje, że różnią się one istotnie pod względem rodzaju pytań, jakie zadają, metod, które stosują, oraz – w szczególności – ich aparatu pojęciowego*

12 Gasparski, W., Szaniawski, K., 1977, *Praxiology and Decision Theory*, w: H. Jungermann, G. de Zeeuw, red., *Decision Making and Change in Human Affairs*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Holland, s. 491–506. Polski przekład: *Prakseologia a teoria decyzji*, *Prakseologia*, 1992, n. 3–4 (116–117), s. 19–33 (tłum. W. Gasparski); tenże przekład opublikowany został także w: Szaniawski, K., 1994, *Onauce, rozumowaniu i wartościach*: Pismawybrane, PWN, Warszawa 1994, s. 77–87.

Cecha	Prakseologia	Teoria decyzji
geneza	wywodzi się z filozofii	wywodzi się z potrzeb praktycznych (badania operacyjne, programowanie, optymalizacja)
zainteresowanie (przedmiot badań)	celowe działania człowieka w całej ogólności	pewne klasy działań („decyzja” = „wybór sposobu zachowania”)
kwestia optymalności	nie występuje	poszukiwanie algorytmu optymalności
metoda	analiza pojęć podstawowych w języku filozofii, głównie pozytywizmu logicznego	założenia wyrażane matematycznie
podejście	analiza dostosowania zachowania do celu bez zakładania żadnych ograniczeń dotyczących pomysłowości sprawy	zamknięte, dobrze zdefiniowane zbiory wyborów

Tablica 1.

Aby lepiej zrozumieć proces podejmowania decyzji, należy opisać stany, z jakimi decydent ma do czynienia. W rzeczywistości osoba podejmująca decyzję znajduje się w jednym z trzech stanów, które wynikają z ostępu do danych wejściowych, jak również z możliwości wyznaczenia prawdopodobieństwa. Podejmując decyzję mamy zawsze do czynienia z jednym z trzech stanów:

– Stan pewności, sytuacja, kiedy podejmujący decyzję zna z rozsądnym zakresem pewności dostępne warianty wyboru oraz ich warunki, czyli jest 100% informacji.

– Stan ryzyka, sytuacja, w której dostępność poszczególnych możliwości i związane z każdą z nich potencjalne korzyści i koszty są znane z pewnym szacunkowym prawdopodobieństwem, czyli możliwe jest określenie rozkładu prawdopodobieństwa.

– Stan niepewności, sytuacja, w której podejmujący decyzję nie zna wszystkich możliwości wyboru, ryzyka związanego z każdą z nich ani ich możliwych konsekwencji, czyli brak informacji.

Dlatego na podstawie trzech wymienionych stanach, wyróżniane są trzy problemy decyzyjne:

– Podejmowanie decyzji w warunkach pewności. Sytuacja jest wtedy, kiedy mamy do czynienia wtedy, gdy każdej akcji $a \in A$ jest przypisany dokładnie jeden wynik $w \in W$. Mówiąc prostymi słowami, występuje wtedy, kiedy wiadomo, że każde działanie prowadzi niezmiennie do określonego, konkretnego wyniku. Do tej grupy należą problemy optymalizacyjne, najważniejsze z tego jest

programowanie liniowe¹³.

– Podejmowanie decyzji w warunkach ryzyka. O danej sytuacji mówimy wtedy, jeśli każdej akcji $a \in A$ jest przypisany dokładnie jeden rozkład prawdopodobieństwa P_a , który określony jest na zbiorze wyników W , czyli wtedy kiedy każde działanie prowadzi do wyniku z pewnego zakresu możliwych wyników, gdzie każdy ma określone prawdopodobieństwo pojawienia się. Należy założyć, że prawdopodobieństwa są znane osobie podejmującej decyzję. Modele te najczęściej występują na gruncie wnioskowania statystycznego, ekonometrii oraz optymalizacji stochastycznej¹⁴.

– Podejmowanie decyzji w warunkach niepewności. Sytuacja w tym przypadku jest podobna do wcześniej opisanej, jednak decydent nie zna rozkładu prawdopodobieństwa związanego z podejmowanymi akcjami albo takie rozkłady w ogóle nie istnieją. Typowym przykładem tych problemów są gry¹⁵.

2. Podejmowanie decyzji

Intelekt i wola są czynnikami dominującymi, ale nie jedynymi w podejmowaniu decyzji. W proces podejmowania decyzji angażują się również władze zmysłowe i to zarówno poznawcze, których produktem są wyobrażenia oraz związane z nimi upodobania, przyzwyczajenia, jak także dążeniowe, które wywołują uczucia. Władze intelektualne dodatkowo do właściwego swego funkcjonowania wymagają usprawnień oraz cnót. Podejmowanie decyzji ma kilka swoich aspektów, które nie zawsze muszą występować wszystkie na raz, ale poznanie, których ułatwia podejmowanie słusznych decyzji jak również i wychowywanie innych do odpowiedzialnego decydowania¹⁶.

Kiedy podejmowana jest decyzja, zwykle to, że została podjęta, widać dopiero dzięki ostatniemu jej etapowi – wykonaniu. Wykonanie jednak jest poprzedzone całym szeregiem operacji umysłowych. Zanim więc jeszcze cokolwiek zostanie zdecydowane, zanim cokolwiek w związku z tą decyzją zacznie być rozważane, najpierw należy ująć intelektualnie przedmiot przyszłej decyzji, po prostu go poznać, w jakiś sposób się o nim dowiedzieć. Potrzebna jest do tego określona wiedza. Wiedza oznacza nie tylko nagromadzenie wiadomości; ponieważ to raczej należałoby nazwać erudycją. Wiedza w sensie właściwym jest to sprawność intelektualna, dzięki której można wskazać na istotę danej rzeczy, ująć sedno rozważanego zagadnienia, właściwie streścić przeczytane lektury, wskazując na rzeczy najważniejsze¹⁷.

Intelekt, elementy, które rozpoznaje, ukazuje woli, jako pewne dobro. Wola jednakże jest autonomiczna w swoich wyborach, może zaakceptować lub

13 A.Z. Grzybowski, *Matematyczne modele konfliktu. Wykłady z Teorii Gier i Decyzji*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2012, s.16.

14 Ibidem, s. 16-17.

15 Ibidem, s. 17.

16 A. Andrzejczuk, *Człowiek i decyzje*, Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 2007, s. 75

17 Ibidem, s.75-76

odrzuć wskazanie intelektu. Akceptacja przez wolę pomysłu jest upodobaniem. Jeśli chodzi o sprawne funkcjonowanie woli na tym etapie podejmowania decyzji, to trzeba powiedzieć, że warunkuje je główna własność woli, którą Akwinata nazywa wolnym sądem¹⁸.

Wydaje się także, na tym etapie decydowania mamy do czynienia z prasurmeniem – synderesis. Jest ono sprawnością intelektu, której dziełem jest sąd o dobru. Sąd ten polega na ukazywaniu woli bytu, jako dobro, co w dalszych konsekwencjach napędza wszelkie ludzkie postępowanie¹⁹.

Przy podejmowaniu decyzji ujęcie intelektualne jakiegoś przedmiotu musi być uzupełnione o jego ocenę. W sprawach obojętnych dla decydenta nie podejmuje się żadnych trudów. A zatem pierwszym, swoiście warunkującym decyzję aktem musi być, oprócz poznania jakiegoś przedmiotu, zakwalifikowanie jego, jako czegoś użytecznego dla osoby decydującej – lub wręcz przeciwnie – jako czegoś szkodliwego. Św. Tomasz Akwinu nazwał to zamysłem. Jednak już na etapie zamysłu intelekt musi dysponować aż sprawnością mądrości, gdyż to ostatecznie od zamysłu zależą ewentualne dalsze poczynania człowieka. Akceptację przez wolę zamysłu intelektu nazwano zamiarem. A zatem zamiar jest pierwszym, przygotowawczym, etapem decydowania w sensie ścisłym. Zamiar jednak może odwoływać się do władz zmysłowych. Stosunek uczuć do decyzji woli może być w tym przypadku dwójaki: albo decyzja ta wyprzedza uczucie, czyli jest ono wtedy następstwem decyzji, wprzęgnięciem uczuć w realizowanie podjętych przez wolę poczynań, albo uczucie wyprzedza decyzję woli i stara się na nią wpłynąć. Wola ten wpływ może zaakceptować lub odrzucić, zawsze jednak konieczne jest zdystansowanie przez nią uczuć, co stanowi istotę cnoty umiarkowania²⁰.

Kiedy jest już określony cel działania (zamysł) i decyzję o osiągnięciu go (zamiar), to należy skupić się na środkach prowadzących do jego realizacji. Jest to zwyklenajtrudniejszy etap procesu decydowania. Pierwszą czynnością na tym etapie jest ustalenie wspomnianych środków, po prostu świadomienie ich sobie wszystkich - „burza mózgu”. Jest to czynność należąca do władz poznawczych, wśród których dominuje intelekt. Od jego, zatem wiedzy oraz roztropności zależy właściwe przeprowadzenie tej operacji, w której przeciwstawią uczestniczyć poznawcze władze zmysłowe na czele z władzą konkretnego osądu. Rozumiane jest to jako zestawienie wszystkich możliwych środków, które mogą służyć realizacji zamiaru. Od starannego przeprowadzenia namysłu zależy jakość kolejnych etapów decyzji. Niepokoić może fakt, że namysł uwzględni wszystkie możliwe środki, ale zarazem interweniuje wola, która eliminuje z tych możliwości pomysły stojące w niezgodzie z dobrem moralnym. Zostało nazwane to przyzwoleniem, gdyż wola dopuszcza te środki, które są według niej słuszne.

18 Liberum arbitrium – „wolna decyzja” – Swieżawski, Św. Tomasz z Akwinu, Traktat o człowieku, Poznań 1956, s. 436 – 452; „wolna wola” – P. Belch, Św. Tomasz z Akwinu, Suma teologiczna, t.6, Człowiek, cz. 1, London 1980, s. 163 – 173.

19 A. Andrzejczuk, *Człowiek i decyzje*, Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 2007, s. 77

20 Ibidem, s. 77-78

Korzysta ze sprawiedliwości. W tej grupie dopuszczalnych środków intelekt rozważa wszystkie „za” oraz „przeciw”, swoiście uporządkowuje i osądza środki. Nazwano to rozmysłem. Intelkt korzystać tu musi z cnoty roztropności²¹. Wola wybiera środek najodpowiedniejszy. Nazywa się to po prostu wyborem. Woli też w tym miejscu niezbędna jest roztropność²².

Wykonanie jest ostatnim, ale najbardziej widocznym etapem decydowania. Wszystko zostało wcześniej przygotowane. Potrzebne jest jedynie wprowadzenie tego, co przygotowane w czyn, czyli potrzebny jest rozkaz. Czas jest okolicznością czynu, ma więc pozycję środka w stosunku do celu. Rozkaz stanowi ostatni moment refleksji, zastanowienie się, przesłedzenie jeszcze raz wszystkich poprzedzających go etapów decyzji²³. Należy pamiętać, że wola jest autonomiczna wobec intelektu, czyli jest po prostu wolna. Może nie wykonać rozkazu, gdyż „wola decyduje i ryzykuje”²⁴.

Końcowym etapem procesu decydowania jest osąd intelektu oraz zadowolenie woli. Osąd jest procesem przesłedzenia przez intelekt wszystkich etapów decyzji. Rozumieć to należy jako ocenę: ich słuszności, skuteczności czy prawości moralnej. Intelkt korzysta z różnych sprawności oraz cnót, właściwych danego etapu. Nad nimi wszystkimi trzyma pieczę sumienie – conscientia. Jest ono, tak jak w prasmusieniu, sądem intelektu, ale jednak wyraźnie korzystającym z wiedzy człowieka, np. wiedzy dotyczącej wykonanego działania. Reakcją na sąd sumienia jest zadowolenie lub smutek woli²⁵.

Wnioski

Z racji struktury człowieka, uczucia uczestniczą w ludzkim działaniu. Struktura ta jest kompozycją wzajemnych podporządkowań. Władze zmysłowe oraz uczucia po prostu, jak mówi św. Tomasz, „chcą służyć intelektu i woli”. Wymaga to jednak usprawnień z obu stron, zarówno intelektu jak również woli. Intelkt ma za zadanie kontrolować wytwory poznawczych władz zmysłowych, w szczególności wywołujących nasze uczucia wyobrażeń. Polega to na przykładaniu do wyobrażeń kryterium prawdziwości. Szczególną rolę grywa tu wiedza i roztropność. Wola ma za zadanie podporządkować powstające w ludziach uczucia za pomocą cnót umiarkowania oraz męstwa.

Wszystko to jest bardzo ważne w dziedzinie podejmowania decyzji. Samo podejmowanie decyzji, rozumiane jest jako szereg następujących po sobie aktów intelektu oraz woli, wymaga również, z racji na swój przedmiot, określonych

21 A. Andrzejczuk, *Człowiek i decyzje*, Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 2007, s. 78-80

22 Według św. Tomasza – przypomnijmy – roztropność jest z istoty swej cnotą intelektu, lecz nabywa jej też wola poprzez kontakt z intelektem

23 A. Andrzejczuk, *Człowiek i decyzje*, Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 2007, s. 81-83

24 M. Gogacz, *Szkie o kulturze*, Krakow-Warszawa/Struga 1985, s. 79.

25 A. Andrzejczuk, *Człowiek i decyzje*, Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 2007, s. 83

справності і cnót²⁶.

BIBLIOGRAFIA:

- 1) Andrzejczuk A., *Człowiek i decyzje*, Oficyna Wydawniczo Navo, Warszawa 2007
- 2) Bernstein P.L., *Przeciw bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, WIG-Press, Warszawa 1997
- 3) Gasparski W., *Podjęmowanie decyzji: teoria i badania, P r a k s e o l o g i a nr 146/2006*
- 4) Gasparski, W., Szaniawski, K., 1977, Praxiology and DecisionTheory, w: H. Jungermann, G. de Zeeuw, red., DecisionMaking and Change in Human Affairs, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Holland, Polski przekład: Prakseologia a teoria decyzji, Prakseologia, 1992 Gogacz M., *Szkice o kulturze*, Krakow-Warszawa/Struga 1985
- 5) Grzybowski A.Z., *Matematyczne modele konfliktu. Wykłady z Teorii Gier i Decyzji*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2012.
- 6) Kendall M.G., Auckland W.R., *Słownik terminów statystycznych*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1986.
- 7) Kwiatkowska A.M., *Systemy wspomagania decyzji. Jak korzystać z wiedzy i informacji w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- 8) Nowicki A., *Wstęp do systemów informacyjnych zarządzania w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2002.
- 9) Pszczołkowski T., *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wrocław 1978.
- 10) *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1998.
- 11) Supernat J., *Techniki decyzyjne i organizatorskie*, Kolonia Limited 2003
- 12) Zieleniewski J., *Organizacja zespołów ludzkich, Wstęp do teorii organizacji i kierowania*, Warszawa 1976.

СУЧАСНІ МУЗЕЙНІ АТРАКЦІЇ

Поліщук Людмила Олександрівна
кандидат культурології, доцент
Київський національний університет
культури і мистецтв
lapolischuk@gmail.com

Ефективність діяльності сучасного музею залежить від того, наскільки музей доповнює і збагачує традиційні форми роботи новітніми дієвими методами та технологіями. Дослідження сучасних музейних атракцій передбачає вивчення та аналіз практичного досвіду роботи музеїв, щодо використання засобів, методів та технологій, що сприяють формуванню позитивного іміджу музею, його популярності серед населення.

Поняття «атракція» (лат. attractio — притягування, привернення) в сучасних дослідженнях розглядається як взаємна привабливість, встановлення позитивних взаємин. Акцент робиться, переважно, на трьох головних властивостях атракцій, зокрема – формуванні привабливості,

²⁶ Ibidem, s. 84

результативності цього процесу та якості соціальної взаємодії. Щодо музейної практики, вважаємо доцільним розглядати *музейні атракції* як комплекс заходів і технологій, спрямованих на формування привабливого, позитивного іміджу музею.

Прогресивним засобом залучення відвідувачів до музеїв вважається використання новітніх Інтернет-технологій. В 2011 році компанія Google представила в Інтернет мережі масштабний Арт-проект, який надав можливість долучитись до зображень видатних творів мистецтва у високій якості. На сайті проекту розміщено картини та панорамні зображень залів найвідоміших музеїв світу. У користувачів є можливість створювати власні колекції картин, сортувати їх за назвами, прізвищами авторів, технікою виконання, матеріалом, музеями, тощо [1]. Серед українських музеїв одним із перших до проекту приєднався музей Івана Гончара, представлені тут також фрески і мозаїки Собору святої Софії та український павільйон на Венеціанському Бієнале. Проект швидко набув популярності серед різних верств населення, (що підтверджує статистика відвідування сайту) та є прикладом успішних музейних атракції у глобальному масштабі.

Вдалим приклад інтернет-популяризації творів мистецтва Google змусив замислитися над перевагами он-лайн присутності музеїв та їх активності в мережі Інтернет. Зокрема, досить масштабний проект здійснив Державний музей Амстердама Рейкмузеум – оцифрував та виклав на сайт музей всю свою колекцію. На Інтернет-сторінці музею можна безкоштовно скачати зображення експонатів та використовувати їх з будь якою некомерційною метою [6]. Реалізація подібних проектів дає підстави стверджувати, що легкий доступ до музейних колекцій (завдяки он-лайн перегляду) не лише не зменшує кількість відвідувачів музею, а навпаки «підігріває» інтерес аудиторії.

Українські музеї, шукаючи нові технології взаємодії з відвідувачами, вивчають можливості використання сучасних гаджетів у демонстрації музейних експозицій. Такі технічні новинки як планшети та мобільні телефони можна використовувати для передачі контенту відвідувачам та взаємодії з ними. Цікавий досвід в цьому напрямі зарубіжних музеїв, зокрема в Музеї Сіднея Powerhouse за допомогою iPad проводиться гра під назвою WaterWorx безпосередньо у виставковому залі. Співробітники Музею сучасного мистецтва Сан-Франциско створили додаток за допомогою якого можна здійснити віртуальний тур по Саду музею на даху. В музеї Мельбурна створили додаток «Please Touch the Exhibit» («Будь ласка, доторкніться до експозиції»), що дозволяє користувачам вивчати експозиції за допомогою спеціально керованих наукових та соціально-історичних тем [4]. Головна перевага таких додатків в тому, що відвідувачі можуть здійснити віртуальний тур, не заходячи до музею, а також до, після, або під час візиту.

Результатом плідної роботи європейських і американських музеїв є комп'ютерна гра «Histori Hero», учасники якої рятують історію людства

завдяки знанням музеїв та історичних подій. Гра має багато додатків, орієнтованих на різні вікові категорії та присвячених певному музею чи історичній пам'ятці, що дає можливість пограти у порятунк Лувру (м. Париж, Франція), Британського музею (м. Лондон, Англія), Колізею (м. Рим, Італія), тощо [5]. Такі ігри дають можливість не лише розважитися, але й познайомитися з історією, музейними експозиціями та викликати бажання відвідати музей не лише он-лайн, але й реально.

Формуванню позитивного іміджу музею та прагненню його відвідувати сприяє також можливість безкоштовно завітати до музею, хоча б у визначені дні. Наприклад, в Україні більшість музеїв відкриті для безкоштовного відвідування у Міжнародний день музеїв (18 травня). У цей день в музеях презентують нові виставки, організовують нетрадиційні екскурсії, наукові читання, фестивалі, музейно-театральні вистави. Протягом року в багатьох музеях України організовують Дні гостя, завдяки яким один день в місяць музей працює безкоштовно. Після безкоштовного відвідування люди повертаються до музею знову, рекомендують своїм друзям та знайомим.

Неабиякий інтерес до музеїв викликає таємниче виявлення нових, раніше невідомих експонатів. Так, декілька років тому у Музеї Вінсента Ван Гога в Амстердамі повідомили про появу невідомої раніше картини «Захід в Монмажурі», що поповнила музейну виставку «Ван Гог за роботою» [3]. Повідомлення про такі унікальні, цінні знахідки викликають ажіотаж в суспільстві, ініціюють інтерес не лише до віднайденого експонату, а й до експозицію музею в цілому.

Як свідчить досвід, приваблюють до музею відвідувачів й повідомлення про його благодійницьку діяльність. Така діяльність створює позитивний імідж музею та надає можливість відвідувачам реалізувати свій людинолюбний потенціал. Адже, розуміння того, що відвідуючи музей ти не просто розширюєш свій кругозір, але й допомагаєш тим, хто цього потребує, викликає почуття власної необхідності, підвищує самооцінку відвідувачів. Багато музеїв прилучилися до різних видів благодійницької допомоги, вони співпрацюють з дитячими будинками, інтернатами та благодійними фондами, організовують безкоштовні екскурсії для дітей шкільного віку, а також приймають від відвідувачів дитячі речі, іграшки, побутову техніку, гроші. Переваги такої діяльності ще й в тому, що музей – це заклад, якому звикли довіряти, тому залишаючи свої пожертвування в музеї люди впевнені в тому, що їх отримують адресати.

Причиною відвідання музею може стати виступ відомої людини – художника, письменника, співака, актора, громадського діяча, політика. Такий запрошений гість приваблює певну категорію відвідувачів, для яких він є кумиром.

Зацікавити відвідувачів можуть не лише інноваційні форми роботи, але й самі експозиції музеїв, які мають нестандартну тематику експозицій. Наприклад, в Колумбії щорічно під час новорічних свят відкривається Музей ліні, в якому демонструються експонати, що характеризують людську

лінь – дивани перед телевізорами, гамаки, ліжка – все що асоціюється з намаганням ухилитися від праці. Організатори вважають, що такий музей – ідеальне місце відпочинку для всіх, хто стомився від щоденної метушні, заторів, шуму, стресів, тощо [2]. В таких музеях головною принадою є сама експозиція, яка викликає інтерес відвідувачів навіть назвою.

Удосконаленню музейної діяльності сприяють музейні конкурси. Участь в яких дає можливість обмінятися досвідом, знайти нові шляхи розвитку. За масштабами проведення розрізняють міжнародні, національні, регіональні музейні конкурси. Наприклад, Асоціація Американських Музеїв для членів асоціації (музеї США і Канади) щорічно організовує конкурси на кращу виставку, краще музейне видання, кращу програму роботи з аудиторією, на кращу мультимедійну програму. Результати цього змагання публікуються на сторінках журналу “Museums News”. В Європі подібні змагання організовує Європейський Музейний Форум. На відміну від американської схеми, тут оцінюють не окремі напрями роботи музею, а всю його діяльність в цілому. Конкурси стали важливою складовою музейної справи, інструментом підтримки окремих інновацій, а в кінцевому результаті – розвитку музейної галузі в цілому. Участь в конкурсах дає можливість побачити і оцінити сильні та слабкі сторони музею, підвести підсумки роботи, визначити перспективні завдання на майбутнє.

Таким чином, успішний музей має активно стежити за сучасними тенденціями в розвитку музейної справи, використовувати досвід музеїв-лідерів, запроваджувати інноваційні форми роботи, бути цікавим для різних категорій населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Google Art Project: Как устроен самый большой музей в мире [електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lookatme.ru/mag/people/experience/205141-google-art-project> (02.08.2018)
2. В Колумбии открылся «Музей Лени» [електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://chtoehto.ru/node/161> (06.10.13)
3. Впервые за 85 лет найдена неизвестная картина Ван Гога [електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2013/09/09/vangogh/> (04.08.18)
4. Как может iPad быть полезным для музеев [електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://prostir.museum/ua/post/31142> (06.10.13)
5. Пирогова Т. Вивчення історії і музейних колекцій відтепер можливо через гру [електронний ресурс] // Тетяна Пирогова. – Режим доступу : <http://prostir.museum/ua/post/30964> (06.10.13)
6. Рейксмізеум решил выложить всю свою коллекцию в Интернет [електронний ресурс]. – Режим доступа : https://artinvestment.ru/news/artnews/20130531_rijksmuseum_puts_its_collection_online.html (04.08.2018)

ЕМАНУЕЛЬ РІНГЕЛЬБЛОМ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЖОЙНТУ ЩОДО ПОРЯТКУНКУ ЄВРЕЇВ ПОЛЬЩІ В РОКИ ГОЛОКОСТУ

Радченко Ірина Геннадіївна

аспірантка кафедри всесвітньої історії

Дніпровського національного університету ім. О. Гончара

irisha_89@ukr.net

Науковий керівник –

к.і.н., доцент О. М. Каковкіна

Польща у роки Другої світової війни та Голокосту стала однією з найбільш постраждалих країн світу. Вона стала прикладом поєднання інтенсивної винищувальної політики нацистів та, разом з тим, активної діяльності єврейських (та неєврейських) організацій, єврейських міських громад у порятунку єврейського населення. Важливу роль в останньому відіграв Джойнт та окремі його представники, зокрема Емануель Рінгельблюм. Поряд з персоніфікацією історії Голокосту на рівні постраждалих, є нагальна потреба у персоніфікації рятівників: якщо, наприклад, на рівні Праведників народів світу ця тема доволі розвинена, то діяльність значної частини представників певних організацій, наприклад, Джойнту, дотепер не отримала цілісного висвітлення.

Постать Е. Рінгельблюма, як і в цілому проблема порятунку польських євреїв за участю окремих організацій, Джойнту, є малодослідженими в *зарубіжній та вітчизняній історіографії*. Окремі польські (А. Шульман), американські (С. Кассов), ізраїльські (Є. Бауер) науковці у своїх роботах згадують Рінгельблюма в контексті інших тем: Голокосту в Європі, становища єврейської громади Варшави тощо. В українській історіографії (С. Півторак, В. Уніят) Е. Рінгельблюм згадується серед персоналій, що народилися на українських теренах, зокрема, на Тернопільщині, де він народився. Отже, *метою дослідження* є визначення ролі Е. Рінгельблюма в діяльності американського комітету з порятунку євреїв Польщі під час Голокосту. В основі дослідження – «Записки з Варшавського гетто» Е. Рінгельблюма, які він робив впродовж своєї діяльності представника Джойнту та інших міжнародних організацій у Польщі, а також офіційні та неофіційні документи з архіву Джойнту, матеріали з фондів Меморіального музею Голокосту в м. Вашингтон (США) щодо функціонування різних філантропічних установ Європи, передусім Польщі.

Емануель Рінгельблюм народився у 1900 р. у м. Бучач (сучасна Тернопільська область). Закінчив гімназію у м. Нови-Сонч (у зв'язку з переїздом сім'ї) у 1919 р., після чого вступив на гуманістичний (історичний) відділ Варшавського університету [3]. За іншими даними, закінчив Ягеллонський університет [1, с. 92]. Слід зазначити, що отримана історична освіта наклала відбиток на подальшу діяльність Емануеля та визначила

його життєвий шлях. Протягом декількох років Рінгельблом викладав історію у Вищій школі для дівчат у Варшаві, опублікував багато робіт з польсько-єврейської історії, зосереджуючись на історії євреїв Варшави. В той же час, він був достатньо активним громадським діячем, вступивши до ПоалейЦіон, лівої (марксистсько-сіоністської) групи [5, р. 25–26].

Рінгельблом приєднався до Варшавського офісу Джойнта у 1930 р. на волонтерських засадах. Разом із іншими працівниками, передусім, з І. Гітерманом, директором Джойнту у Польщі, спілкування з яким змінило перебіг життя Рінгельблома, він допомагав створювати вільні кредитні товариства¹ у Польщі [2, р. 67–68].

30 жовтня 1938 р. Рінгельблома було призначено керівником команди допомоги Джойнта у Збажині (на кордоні Польщі та Німеччини), де перебувало близько 6 тис. польських євреїв, вигнаних з Німеччини. У листі, написаному 6 грудня 1939 р., Рінгельблом описував період, проведений у Збажині, працюючи з біженцями: «За п'ять тижнів ми розбудували ціле містечко, з відділом постачання, лікарнею, робочими курсами для теслярів, кравців, перукарів, юридичним розділом, еміграційним офісом, власною поштовою службою, відділом соціального забезпечення...» [6, р. ххii–ххiii]. Безумовно, цей факт у біографії молодого діяча Джойнту надихнув його продовжувати роботу в американському комітеті.

Після німецького вторгнення у Польщу у вересні 1939 р., Рінгельблом став частиною ЗТОС², офіційно визнаного німцями. ЗТОС надавав допомогу мешканцям Варшави та біженцям, які досягли Варшави з прилеглих містечок та селищ. Зазначимо, що саме Рінгельблом займався пошуком місць для розміщення біженців та варшавських євреїв, чий будинки були знищені нацистами [2, р. 80].

Після створення Варшавського гетто у листопаді 1940 р., ЗТОС розширив свою діяльність. Рінгельблом очолив т. зв. «Державний сектор», відділ, що наглядав за сотнями «домових комітетів» у Варшаві, які просували взаємодопомогу та організували освітні й культурні заходи [4, Folder 3, File 67, р. 1]. Він очолив ідальні, створені ЗТОС, які забезпечували харчами десятки тисяч збіднілих мешканців гетто, а також слугували полем підпільної політичної діяльності. Рінгельблом також намагався організувати роботу для тисяч єврейських вчителів, письменників, інтелектуалів у гетто, які не мали засобів для існування [2, р. 81–83].

Після окупації Варшави у вересні 1939 р., Рінгельблом, разом із маленькою групою друзів, почав вести детальні записи того, що відбувалося з євреями Варшави та з єврейськими біженцями, що йшли потоком у місто – по суті, підпільний архів. Для цього він зібрав талановиту

1 Вільні кредитні товариства на 50% фінансувалися Джойнтом, на 50% – іншою стороною (як правило, іншими міжнародними єврейськими установами, філії яких були розташовані у польських містах).

2 Товариство єврейської самопомоги; пізніше відоме як єврейська соціальна самопомога.

групу представників Варшавського єврейства (Ш. Хубербенд, Є. Фельд, ін.) – «Онег Шабат». Під керівництвом Рінгельблюма, вони зібрали дані про цілий спектр життя у гетто: жорстокість нацистських окупантів, важкі умови життя, школи та підпільні публікації, спогади. Група також збирала інформацію про трудові табори та долю єврейських громад поза Варшавою. Рінгельблюм ініціював великий проект вивчення досвіду єврейських жінок у Варшавському гетто, в той же час, за його запитом, лікарі у гетто проводили вивчення медичних та психологічних наслідків голоду. Рінгельблюм особисто записав більшість історії гетто, звертаючи особливу увагу на долі лідерів громади та інституції[5, р. 210–222].

Архівна група «ОнегШаббат» вела хроніку долі Варшавських євреїв впродовж періоду депортацій з липня – вересня 1942 р., а також перші акції знищення газом у таборі смерті Хелмно. Цей матеріал було передано до польського підпілля, яке спрямувало його до польського уряду у вигнанні у Лондоні [4, Folder 2, File 55, р. 1–3]. Таким чином, Рінгельблюм відіграв значну роль в інформуванні світового співтовариства про нацистські злочини проти євреїв у Польщі. Впродовж 1943 р. він брав участь у плануванні повстання у Варшавському гетто та вів хронологію подій, що йому передували [8, frame # 7203, р. 2–3].

У березні 1943 р. Рінгельблюм та його родина були переправлені з гетто до «арійського» боку Варшави разом із 30 іншими євреями. Певний час про його долю не було нічого відомо. Лише у липні 1943 р., стало відомо, що його було кинуте до трудового табору Травники[7, р. 115–116]. Члени Варшавського підпілля вдало переправили Рінгельблюма з табору та повернули його до Варшави, де він возз'єднався зі своєю дружиною та сином, проте ненадовго: вже у березні 1944 р. родина Рінгельблюма була відправлена до тюрми Павяк та страчена. З його смертю діяльність Джойнту на території Польщі під час війни фактично була припинена.

Таким чином, завдяки діяльності Джойнту та, передусім, Е. Рінгельблюма як працівника та неформального лідера, вдалося організувати порятунок багатьох євреїв Польщі. Основні види допомоги, організовані установою та персонально активістом, – фінансова (створення вільних кредитних установ); забезпечення харчами, речами, медикаментами; проведення культурних заходів, необхідних для полегшення психоемоційного стану населення (особливо серед в'язнів Варшавського гетто); організація підпільної діяльності. Вагомим внеском стало створення підпільного архіву «ОнегШаббат», який виступає і сьогодні головним джерелом з історії Варшавського гетто та даниною пам'яті найвизначнішому представнику польського офісу Джойнту, – Е. Рінгельблюму. Зазначимо, що більш детальне дослідження даної теми ставить нові питання. Зокрема, мова йде про взаємини Е. Рінгельблюма із іншими лідерами єврейських громад Польщі (наприклад, з головами юденратів А. Черняковим та Х. Румковським) в процесі організації допомоги; участі в наданні допомоги неєврейському населенню Польщі тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Півторак С., Уніят В., Хаварівський Б. Євреї на Тернопільщині. Тернопіль: Тернограф, 2012. 120 с.
2. Bauer Y. American Jewry and the Holocaust: The American Jewish Joint Distribution Committee, 1939–1945. Detroit: WayneStateUniversityPress, 1987. 574 p.
3. In Memoriam: Emanuel Ringelblum / JDC Archives. URL: <http://www.archives.jdc.org/exhibits/in-memoriam/emanuel-ringelblum/> (дата звернення: 04.08.2018).
4. JDC Archives, Records of the American Jewish Joint Distribution Committee: Warsaw Office, 1939–1941. Folder 2, 3. Files 53–68.
5. Kassow Samuel D. Who Will Write Our History – Emanuel Ringelblum, the Warsaw Ghetto and the Oyneg Shabes Archive. Bloomington: Indiana University Press, 2007. 568 p.
6. Notes from the Warsaw Ghetto: The Journal of Emmanuel Ringelblum / ed. and transl. by J. Sloan. New York: Schocken Books, 1958. 369 p.
7. Shulman A. The Case of Hotel Polski. New York, 1982. 269 p.
8. USHMM, RG-19.045M/ Reel 7/ G59/5-125 Emigration to Palestine: 1943 [general correspondence]. 5 Jan. 1943 – 30 Dec. 1943.

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЧАЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ ЯК ОДИН ІЗ ВИЯВІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОК- ТРИНИ «РУССКОГО МИРА» В УКРАЇНІ

Ричко Вікторія Юрївна,

*аспірантка Рівненського державного гуманітарного університету
vika.rychko@gmail.com*

Науковий керівник –

доктор філософських наук, професор Л. М. Шугаєва

Як стверджують сучасні вітчизняні вчені-релігієзнавці, у Вселенському православ'ї ідея «русского мира» є найагресивнішою формою конфесійного впливу на формування внутрішньої і зовнішньої політики тих країн, де росіяни мають свої національні меншини. Особливо це відчувається в Україні, де впродовж останніх років розпочалася нелегальна реалізація базових постулатів «русского мира» [3, с. 96]. Водночас доктрина «русского мира», в основі якої знаходиться випробувана часом ідеологема «Москва – третій Рим», яка кардинально трансформована до сучасних реалій і геополітичної мети російського керівництва – це не що інше, як бажання Росії зберегти колишні радянські республіки у сфері свого впливу [3, с. 97-98]. Однак важливо відзначити, що реалізація ідеології «русского мира» на українському просторі здійснюється не лише політичними інституціями, а також спецслужбами Російської Федерації у тісному контакті з Московською патріархією, тобто ззовні України, але й всередині неї – за підтримки та допомоги проросійських політичних сил, окремих представників державної влади, а також пересічних громадян – симпатиків ідеї відновлення СРСР.

До цього переліку варто додати більшість керівництва, а також частину священнослужителів і вірян УПЦ (МП).

Так, базові постулати «руського мира» активно втілюються у життя студентами Почаївської духовної семінарії, що функціонує при Почаївській лаврі – одній із найбільших християнських святинь України. Оскільки ця обитель знаходиться у підпорядкуванні УПЦ (МП), саме тому ченці та семінаристи закладу перебувають під потужним впливом ідей «руського мира». Це підтверджується, зокрема, проросійською спрямованістю освітнього процесу Почаївської духовної семінарії.

Так, здійснений авторкою аналіз тематики дипломних робіт випускників Почаївської духовної семінарії за період 2008 – 2017 рр., які знаходяться у вільному доступі на повністю русифікованій веб-сторінці цього навчального закладу [2], показав, що слова «Україна» та «українська» в їхніх назвах впродовж означеного терміну зустрічається лише тричі, а от слова «Русская» і «російський» – 13 разів. Показово, що проукраїнська спрямованість дипломних робіт випускників Почаївської духовної семінарії (у двох випадках із трьох) пов'язана саме з діяльністю Греко-Католицької Церкви («Православні братства та їх роль у боротьбі з унією на Україні» (2010 р.) та «Церковная Уния и ее последствия для Украины в XX в.» (2011 р.)).

Як було зазначено вище, слова «Русская» і «російський» у назвах дипломних робіт студентів Почаївської духовної семінарії зустрічаються значно частіше: «Апология святости останнього Російського імператора Миколи II» (2009 р.), «Апология святости царя Николая II от крайних воззрений и неправильных убеждений» (2011 р.), «Экуменическое движение сегодня и целесообразность пребывания в нем Русской Православной Церкви» (2013 р.) [2]. До речі, звернення семінаристів до питання апології (захисту) святості російського царя Миколи II, на нашу думку, безпосередньо пов'язане з відзначанням Почаївською лаврою свята на честь російської царської сім'ї Романових [4].

Показово у контексті русифікації освітнього процесу в Почаївській духовній семінарії стала мова написання дипломних робіт. Так, за нашими підрахунками, з 32 випускових робіт 2008 р. лише 4 були написані українською мовою, що становило 12,5% від їх загальної кількості. Відповідно, російськомовних дипломних робіт цього року було в 7 разів більше, а саме 28, що складало 87,5% від загальної кількості. 2009 р. відсоток дипломних робіт, написаних українською мовою, став ще меншим, і склав всього 9,52%; натомість зріс відсоток російськомовних випускових робіт – 90, 48%. В наступні роки, а саме впродовж 2010 – 2013 рр., помітною стала тенденція збільшення кількості україномовних дипломних робіт студентів Почаївської духовної семінарії, й відповідно – зменшення російськомовних. Її апогей припав на 2013 р., коли з 18-ти дипломів 14 були написані українською мовою (77,78%), і лише 4 – російською (22,22%). Перелом у виборі мови написання диплому випускниками Почаївської

духовної семінарії стався 2014 р. Тоді лише половина з них підготувала свою підсумкову працю національною мовою. З даних, оприлюднених на сайті цієї духовно-освітньої установи, випливає, що за останні декілька років російська мова знову стає пріоритетною у написанні дипломних робіт випускниками Почаївської духовної семінарії (див. таб. 1) [2].

Рік написання дипломної роботи	Загальна кількість дипломних робіт	Мова написання дипломних робіт			
		українською		російською	
		к-ість	%	к-ість	%
2008	32	4	12,5	28	87,5
2009	21	2	9,52	19	90,48
2010	21	3	14,29	18	85,71
2011	35	15	42,86	20	57,14
2012	27	14	51,85	13	48,15
2013	18	14	77,78	4	22,22
2014	24	13	54,17	11	45,83
2015	9	1	11,11	8	88,89
2016	16	8	50	8	50
2017	8	3	37,5	5	62,5

Таб. 1. Динаміка написання дипломних робіт випускниками Почаївської духовної семінарії (2008-2017 рр.): мовний аспект.

Зауважимо, що в навчальному процесі Почаївської духовної семінарії наявними є не лише проросійська тематика випускових робіт і перманентне використання російської мови.

Так, влітку 2014 р., під час перебування вітчизняних журналістів у Почаївській лаврі, семінарист її духовної семінарії, ведучи екскурсію літературною українською мовою, постійно вживав слово «московський», що звучало, за твердженням відвідувачів, досить нав'язливо. Зокрема, у розповіді він акцентував на благодійності московських царів, натомість не подав жодної інформації про внесок заможних українців у розбудову цього осередку [5]. Коли журналісти поцікавилися, як же в Почаївській лаврі ставляться до вірян інших конфесій, то отримали таку відповідь: приходити в храм і прикладатися до мощей святих можна усім, а от молитися за представників інших конфесій православні отці відмовляються, тож записок за здоров'я та за спокій від них не приймають [5]. Під час екскурсії одна із київських журналісток поцікавилася, наскільки правильно вона вчиняє, що, будучи хрещеною в УПЦ МП, нині відвідує служби УПЦ КП і вважає себе вірною саме цієї Церкви. На це запитання молодий семінарист, за словами присутніх, наче мав готову пораду: «Потрібно прийти до церкви

(УПЦ МП – Авт.) і покаяться» [5].

Звідси можна зробити висновки, що ніби заготовлені наперед сентенції цього семінариста – в майбутньому священика УПЦ МП, пояснюються його відповідною підготовкою та перманентним вишколом у «проросійському дусі», який здійснюють викладачі та працівники Почаївської духовної семінарії. Один із них, а саме її економ, ієромонах Кукша (Михайло Антонюк), відомий тим, що виконує обов'язки військового капелана, а також те, що є активним блогером і проросійським пропагандистом [1]. Так, було виявлено, що він на своїй сторінці у популярній соціальній мережі публікує матеріали на кшталт: «Съемки скрытой камерой, как тролли отчитываются за оскорбления и ложь в адрес Путина», «Реклама российской армии», «Боевые успехи Российской авиации в Сирии...», «... г. Мариуполь, украинские фашисты расстреливают мирное население», «Признание сотрудника СБУ в изъятии органов у людей», «Украинизация. Как создавали Украину», «Наемники за деньги едут убивать одесситов» і т. д. [1]. Погоджуємося із твердженням про те, що «Важко уявити, як такий капелан налаштовує на боротьбу з російськими окупантами українських військовослужбовців, якщо позаочі називає їх «українськими фашистами». Таких «священників» до звичайних людей підпускати не варто, а до військовослужбовців і погонів» [1], до якого можемо додати: і до учнів Почаївської духовної семінарії також.

Таким чином, однією із домінант сучасного релігійно-церковного життя в Україні є антиукраїнська спрямованість діяльності УПЦ (МП), частина кліру та вірян якої є активними провідниками та опертям доктрини «русского мира» в Україні. Зокрема, це можна прослідкувати на прикладі освітньої діяльності Почаївської духовної семінарії, для якої характерні русифікація освітнього процесу, проросійська тематика дипломних робіт, а також підготовка та вишкіл учнів в антиукраїнському дусі її викладачами – проросійськими пропагандистами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Військовий капелан УПЦ МП з Почасва виявився сепаратистом? // За Збручем: новинний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zz.te.ua/vijskovyj-kapelan-upts-mp-z-pochajeva-vyuavvysya-separatystom/>
2. Дипломные работы за 2008-2017 гг. // Официальный сайт Почаевской Духовной Семинарии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdsem.mrezha.net/diplom/diplomnay-rabota.html>
3. «Русский мир» Кирила не для України: Збірка наукових статей / Ред. кол.: А. Колодний, П. Павленко, О. Саган, Л. Филипович, В. Шевченко. Українська асоціація релігієзнавців. – К.: УАР, 2014. – 343 с.
4. У Почаївській Лаврі моляться за російського царя Миколу II [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/u_pochayivskiy_lavri_molyatsya_za_rosiyskogo_tsarya_mikolu_ii_n1431342
5. Шутка Н. Російська агресія – це кара Бога за Майдан, вважають у Почаївській Лаврі / Н. Шутка // За Збручем: новинний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zz.te.ua/rosijska-ahresiya-tse-kara-bozha-za-majdan-vvazhayut-u-pochajivskij-lavri/>

THE ANCIENT LAW OF FAITH – MESOPOTAMIA

dr Staniszevska-Pobikrowska Patrycja

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

The ancient law of faith in Mesopotamia should be recognized strictly in conjunction with the religion worshipped at that time. Those correlations are connected to the theocratic state system in which the king was ruling by the power of god as the Chosen One. The Palace and the Royal Court were connected to the Temple and were common center of urban life. In the ancient laws, including in the law of ancient Mesopotamia and legal culture of those times (Code of Hammurabi), we can find a number of inscriptions of law resulting from religious law but they are included in commonly applicable laws.

1. Cuneiform Laws

The ancient laws are first to mention while studying religious laws. The first group of laws (according to chronology) represents those laws which were being shaped by millennium in the area of river basins of Euphrates and Tigris and the territory of so called Fertile Crescent (from Euphrates to Nile) and estuary to Persian Gulf (Eridu city).

The ancient law of that region was also known in modern science as Cuneiform Law [1, s.14-15]. To the cuneiform laws that means the laws written down by using cuneiform script (wedge-shaped marks on clay or stone tablets, made by a reed stylus [2, s.9]) include all law texts scripted in this way, even those used beyond the territory of ancient Mesopotamia (the Hittites, the Hurrians, the Assyrians) [1, s.62]. Many elaborations contain name “the law of ancient Mesopotamia” and it refers to Sumer, Akkadu and Babylon. This is why this name will appear several times in this dissertation.

The area between Euphrates and Tigris became a place for settlement for nomadic groups about 5-6th century BC [1, s.60]. Successively, it is the time when Sumerian civilization appeared in 4th century BC. On the basis of existing and their own traditions, Sumerians created a unique culture, beliefs and the system of statehood during next millennium. The ancient legislation characterized by drawing inspiration from common norms of value system undergoing from generation to generation [3, s.18]. That system was strongly connected to religious practices and spirituality. Not forgetting of theocratic character of statehood of ancient Middle East nations, all social (state as well as family) norms were based on submission to religious rules. In this context, state law adopted religious law. Religious law became the integral part of legislation.

City-states that were role model for later Greek *poleis* were based on own established rules and they served as the center of state and religious authority. In this system, temple districts with autonomic administration subjected to

state authority as well [1, s.64]. Simultaneously, the Royal Court was closely connected to temple of the patron of the city and religious practices. Therefore, the law could not be separated from religion.

The Code of Ur-Nammu (Uranammu), Code of Lipit-Ishtar, laws of Eshnunna.

The oldest cuneiform laws from ancient history (preserved till today) precedes Code of Hammurabi by centuries at least. In about 2355 BC, Mesopotamia was ruled by, mentioned in original texts, Uruinimgina (Urukagina), the king of Sumerian city of Lagash [1, s.67]. It is known that in the result of dissatisfaction from his subjects, the king introduced a number of legislative reforms required for separating the Palace from the Temple and for reducing subjects' duties towards authority [1, s.68]. Those reforms resulted in dissatisfaction from the richest communities in turn. As the consequence, the king was dismissed. Description of his reforms stayed until today. Two hundred years later, Ur-Nammutook the power of authority. During the time of his ruling, he created so called Code of Ur-Nammu. As Marek Kuryłowicz points: "It is the oldest Sumerian collections of legal provisions that we know, even though it is preserved in copies from 18th century [1, s.68].

2. The Hammurabi Code

The best preserved and most comprehensive collection laws in ancient Mesopotamia was the Code of Hammurabi. This name refers to the name of king Hammurabi, the ruler of Babylon, from the First Dynasty of Babylon in power between 1792-1750 BC [4, s.13]. However, this is not a collection of laws that we know from today's legislations. Those provisions were written down during last 12 years of Hammurabi's life (as mentioned names of conquered cities indicate) [4, s.146]. The text was scripted in cuneiform on black, diorite stele (measuring 2,25m) and now it stays in Louvre in Paris. Text is arranged in 52 columns, in horizontal stripes and it is the longest inscription in the history of Mesopotamia. The lowest part of the stele is damaged probably by king Shutruk-Nakhunte who wanted to place his own inscription but he did not succeed [4, s.146]. The higher part is decorated by bas-relief presenting king Hammurabi standing in praying pose. A figure who sits on throne is probably god Shamash – considered as god of justice worshipped in the city of Sippar. The text on the stele opens prologue and ends epilogue. In the beginning, Hammurabi is presented as the ruler who is designated to implement justice [1, s.72]. God Marduk and minor gods Anu and Enlil are indicated as legislators:

[...] then I, Hammurabi, devoted, God-fearing prince, that I would lead justice in the country [...] Anu and Enlil called by the name for the good of the people;

When the god Marduk instructed me to rule people well, to give good governance to the country, I put law and justice in the mouth of the country, I assured people of prosperity

Such entry is absolutely understandable according to theocratic state system. Hammurabi was to be shown as patronal gods' tool who takes care of their people. Worth mentioning is that the religious law created by the ruler is, in fact, the law given by God. Therefore, in theocratic countries, we cannot say about reception of religious state to legislative state system because this system is created by religion and is based on it as such. It would not be assimilated because it is the essence of the given system itself. Hammurabi is described as "shepherd" and "the chosen one." The idea of appointing a ruler by gods will develop later especially in the time of Old Testament and connects with anointing new king. In the age of Hammurabi, kings were also appointed by the name of gods. As mentioned, those gods were Marduk, Anu and Enlil. Moreover, in the prologue, other gods who wanted a king to satisfy them were mentioned. One of the most distinguished characters was goddess Ishtar whose cult was very strong at that time.

Similarly to other ancient Middle East laws, text from the stele is not vague but refers to specific cases (casuistic). Those are individual royal judgments resulting from common law and which were passed by the ruler who was a judge in contentious issues [5, s.35, s.71]. As epilogue from the stele goes, sentences regard to real judgments passed by the ruler but do not contain individual features like offenders' or victims' names and dates [4, s.148]. In standard parts, we identify several groups that refer to particular areas of law which could be comprehensively assigned to personal and property law [1, s.73]. Mostly characteristic feature of mentioned selection of laws is the law of talion [3, s.21]. It consists in dealing the same harm to offender like he or she caused to victim. However, code of Hammurabi does not mention what "the same" means in general, it rather individually specifies the punishment itself. [4, s.148]. Commonly known is the rule called "an eye for an eye." Worth mentioning is the fact that the law of talion obliged people on the same social status. When person standing higher in hierarchy did harm to person standing lower (e.g. citizen in relation to slave), the law was not applied like in an opposite case. Laws inscribed in the stele specify three social statuses: *awilum*, *muszkenum* and *wardum* [4, s.153] whose names are not clear till today. It is supposed that *awilum* stood for someone rich and powerful, *muszkenum* for someone dependent on others and *wardum* referred to a slave [4, s.153].

Due to the topic of this dissertation, we will look closer to references connected to including elements of the religious law. According to Polish examples of code of Hammurabi and modern denominations of records by paragraphs we could mention:

- § 2. False accusation of witchcraft. Water trial.
- § 127. Unjustified defamation (accusation of adultery).
- § 128. Marriage.
- § 129. Adultery.
- §§ 131-132. False accusation of the wife for adultery.

§§ 137-141. Abandonment (dismissal) of the wife by her husband.
§§ 142-143. Breach of marriage duties.
§§ 144-147. Marriage with a priestess.
§§ 154-158. Incest.
§§ 159-161. Engagement.
§§ 177-184. Remarriage of widow, inheritance and return of a dowry [1, s.74-76].

Each of laws written on the stele has systematic structure established according to scheme: eventual action preceded by condition “if” – consequence of action expressed in the form of prohibition [4, s.148]. Reference to religious law is visible at the beginning of casuistic inscriptions from the stele. It suggests strong position of religious law in the context of the whole selection. It becomes obvious that Royal Court and Temple are dependable from each other. The fragment called today as the second paragraph refers to magic and comes after only accusation for murder. Such sequence points that either the frequency of such situations appearance or strong need to interpretation of law in that area. From the record of witchcraft accusation we can learn:

§ 2. If a citizen has accused a citizen of a spell and failed to prove (him) this, the one who was accused enters the River, dives in the River; if the River reaches him, the accuser will take his home. If the River cleans him and he stays healthy, the one who has accused him will be killed, and the one whose River has cleansed takes the household of his prosecutor[6].

The river in this fragment means not only water region but also god of river. As Marek Stępień points in annotation to his translation of the code, in the fragment “enters the River”, word “River” defined “Naru” which literally means “god of river.” [6]. Mentioned text also refers to prosecution. A citizen accused of witchcraft goes through water trial. Being guilty or not guilty is judged by god. Such trials were also distinctive in much later times of Middle Ages known as trial of ordeal. When defendant successfully ended trial he or she was exonerated and accuser would be punished by the greatest punishment – death. Moreover, whole property of accuser is given to the one who survived. In the situation of drowning, property of defendant goes to accuser. As we can see, witchcraft was heavily marked not only with death penalty (for both defender and accuser) but also with takeover of whole property including family and slaves. Worth mentioning is also the fact that this “magic” was discordant with believes in Mesopotamia.

Next inscriptions from the stele, which belong to religious and state laws, are fragments that refer to institution of marriage (also with priestess) and notice about accusation for adultery.

§ 127. If the citizen (high priestess) η ntum or the citizen's wife pointed and (accusations) did not prove, the citizen will be whipped before the judges and half (of the head) will be shaved.

§ 128. If a citizen has taken a wife and has not contracted with her, she is not a wife.

§ 129. *If a citizen's wife was caught sleeping with another man, they would be bound and thrown into the water; if (however) the spouse gives his wife life, the king gives his subject to his life* [6].

Three situations are mentioned above. First one is the accusation of a wicked act, infamy (it is possible that it also concerns the accusation of adultery). The priestess of *ęntum* (high priestess) was treated equally in law as a citizen's wife. If someone gave a false accusation about her, he or she could face the punishment of public flogging and shaving half of head. This provision does not indicate clearly what type of defamation it may concern. It was placed just before the marriage record, and just after accusation for theft. The penalty for the offender also indicates a certain transience, according to the judgment issuing an adequate violation of the good name. Another paragraphs distinguished today is directly related to the conclusion of a marriage contract. In the original text, the term *riksâtum* was used to define the contract, which, as Marek Stępień points, means a written contract (marriage certificate) [6]. It can be concluded that in every married couple, a written record had to be made in the Old Babylonian period (most likely on a clay plate). The third of the above mentioned provisions is the situation directly related to adultery. Here, caught on wicked deeds, the couple is to be punished by death by drowning. However, the exception of giving life was allowed. If the wife was saved by her husband, her guilty partner was also pardoned by the king. This provision emphasizes the husband's authority over his wife issimilar to king's authority over his subjects.

Further inscriptions point to a false accusation of adultery committed by her husband, as well as guilty pleading through the court of god (trial of ordeal):

§ 131. *Is citizen accused his wife, she was not caught sleeping with another man, he would swear to god and return to his house.*

§ 132. *If a citizen's wife, on whom a man was pointed because of another man and she was not caught sleeping with another man, "on the wish" of his husband in the river she will be submerged* [6].

In the first already quoted references regarding to accusation of adultery, we see the appeal to god. If the wife denies the accusation and invokes the oath before god (probably to the deity of the city), she can go home without any problems. In this case, there was no criminal sanction for the accused husband. The next paragraph describes a similar situation but the accuser is another person than husband. Here, instead of a promise, it is possible to apply god judgment of through "immersion in the river". It should be emphasized that, in this case, the water trial is the responsibility of husband who may or may not lead to it. There was also no sanction for the accuser, even when the accusation did not confirm in the water trial. The last of the issues could also be judged by the case quoted in § 127 above. It can be presumed that it concerned a different type of slander or a situation when the accomplice of the act was not clearly pointed.

Worth mentioning is also a marriage of a citizen with a priestess. This issue is regulated by several records from the stele, which may suggest the prevalence of this type of relationships. As Marek Stępień points, there were two types of

priestesses: *śugîtum*, who could get married and have natural children (they were not obliged to vow of celibacy) and *nadîtum*, which could have offspring but not born by themselves [6] (probably born from a slave or adopted).

§ 144. *If a man take a wife and this woman give her husband a maid-servant, and she bear him children, but this man wishes to take another wife, this shall not be permitted to him; he shall not take a second wife.*

§ 145. *If a man take a wife, and she bear him no children, and he intend to take another wife: if he take this second wife, and bring her into the house, this second wife shall not be allowed equality with his wife.*

§ 146. *If a man take a wife and she give this man a maid-servant as wife and she bear him children, and then this maid assume equality with the wife: because she has borne him children her master shall not sell her for money, but he may keep her as a slave, reckoning her among the maid-servants.*

§ 147. *If she have not borne him children, then her mistress may sell her for money[6].*

This text shows special status which *nadîtum* priestess had in the society at the time. If she fulfilled the duty of providing offspring in marriage (for example born by slave), she could forbid her husband to be married again. Moreover, if the slave from whom the children were born wished for equal rights, the priestess could mark her with a slavery sign (probably a tattoo). Even if the *nadîtum* priestess did not provide offspring and the husband wanted to marry a *śugîtum* priestess, she would never be equal in rights with the first wife.

M. Kuryłowicz, *Prawa antyczne. Wykłady z historii najstarszych państw świata*, Lublin 2006.

K. Brookfield, Pismo, Warszawa 1996.

K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2005.

M. Van De Mierop, *Hammurabi król Babilonu*, Poznań 2016.

M. Jaczynowska, D. Musiał, M. Stępień, *Historia starożytna*, Warszawa 2007.

Kodeks Hammurabiego, M. Stępień (tłum.), <http://www.pistis.pl/biblioteka/Hammurabiego%20kodeks.pdf> (dostęp: 18.07.2018).

UKRAIŃSKA MNIEJSZOŚĆ NARODOWA I UKRAIŃSCY MIGRANCI W POLSCE – RÓŻNICE I WZAJEMNY STOSUNEK

Stepaniuk Joanna,

Doktor nauk społecznych

Uniwersytet Warszawski

Wydział Filozofii i Socjologii, Instytut Socjologii

asiastepaniuk@wp.pl

Ukraińcy jako jedna z dziewięciu ustawowo uznanych mniejszości narodowych są znani Polakom od dawna. Uwarunkowania geopolityczne i traumatyczne wydarzenia w historii naszego kraju pokazują, że ukraińską mniejszość narodową stereotypowo postrzegamy i niejednokrotnie negatywnie oceniamy. Na zjawisko to między innymi w swoim artykule zwraca uwagę Maryana Prokop, która pisze „mimo przyjaznych deklaracji i wsparcia dla Ukrainy ze strony Polski, na wzajemne stosunki nadal miały wpływ zaszłości historyczne, takie jak dokonanie masowego mordu na Polakach przez ukraińskich nacjonalistów oraz akcja „Wisła”, zorganizowana przez polskie władze w celu zwalczania UPA (Ukraińska Armia Powstańcza)” [6, s.48]. Pejoratywną percepcję Ukraińców w Polsce potwierdzają również badania Jacka Kurzępy [4]. Jednak w swoim artykule nie chciałabym jedynie skupiać się na przedstawieniu negatywnego obrazu Ukraińców w Polsce. Moim zamiarem jest, poprzez odniesienie się do ukraińskiej mniejszości narodowej, która zgodnie z polskim ustawodawstwem ma zagwarantowane w naszym kraju między innymi prawo do używania języka ukraińskiego, tworzenia własnych organizacji i stowarzyszeń podtrzymujących tożsamość narodową, a także do posiadania własnych przedstawicieli we władzach samorządowych [8], przedstawić problemy współczesnych ukraińskich migrantów mieszkających i pracujących w Polsce. Zatem zajmując się problematyką imigrantów z Ukrainy nie sposób jest nie odnieść się do Ukraińców jako mniejszości narodowej mieszkającej w Polsce od wielu pokoleń. Analizując problematykę wzajemnego stosunku pomiędzy ukraińską mniejszością narodową i imigrantami z Ukrainy należy przede wszystkim wyjaśnić pojęcie mniejszości narodowej i przeanalizować definicję imigranta.

Sławomir Łodziński zauważa, że istnieją socjologiczne trudności z określeniem terminu mniejszość narodowa. Pojawiają się wątpliwości, w jakich sytuacjach społecznych i epokach historycznych można stosować to pojęcie? W konsekwencji socjologowie zajmujący się analizą poszczególnych mniejszości często sami proponują definicje dostosowane do przedmiotu własnych badań [5, s.24-25]. Analizując polskie zapisy prawne można odnaleźć ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 roku (Dz. U. z dnia 31 stycznia 2005 r.). W rozumieniu tego dokumentu mniejszością narodową jest grupa obywateli polskich, która

spełnia łącznie następujące warunki: 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie [8]. W świetle tej definicji Ukraińcy są formalnie uznaną mniejszością narodową w Rzeczypospolitej Polskiej, żyjącą w diasporze na terenie całego kraju, z największą koncentracją na Mazurach, Warmii, Pomorzu, zachodniej części Dolnego Śląska, a także w południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego, lubelskiego i podlaskiego. Zasady ochrony mniejszości narodowych i etnicznych, w tym ukraińskiej mniejszości narodowej, zostały także usankcjonowane w Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 roku, a w szczególności w artykule 35 [3].

Z prawnego punktu widzenia wydaje się zatem, że sprawa definiowania mniejszości narodowej i przypisywania określonej grupy mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej do kategorii mniejszości narodowej została załatwiona. Sprawa jednak komplikuje się w przypadku, gdy na terenie kraju, w którym mieszkają przedstawiciele danej mniejszości narodowej, pojawiają się nowi przedstawiciele tego samego państwa. Przykładem, który uderzająco to obrazuje jest zjawisko kulturowego mieszania się polskich – Ukraińców, a więc osób będących prawnymi przedstawicielami mniejszości ukraińskiej w Polsce, z ukraińskimi – Ukraińcami, przyjeżdżającymi do naszego kraju przede wszystkim z powodu migracji zarobkowej. Podążając śladami socjologicznych rozważań Sławomira Łodzińskiego, że pojęcie mniejszości narodowej odnosi się najczęściej do określenia tych grup mieszkańców, obywateli danego państwa, którzy na skutek różnych przyczyn historycznych (jak np. przesunięcie granic, migracje itp.) odróżniają się od dominującej części społeczeństwa (czyli większości) świadomości swojej przynależności etnicznej (narodowej). Towarzyszą jej różnice w języku, religii, obyczajach i kulturze, ale nie zawsze jednak przesądzają one o odrębnym niż większość statusie ekonomicznym (narodowym) [5, s.25]. Zastanawiam się więc nad tym, jak w sytuacji dynamicznej dyfuzji kulturowej „polskiej ukraińskości” i „ukraińskiej ukraińskości” w sposób klarowny i przejrzysty wyjaśnić przeciętnemu czytelnikowi, rozmówcy, słuchaczowi, jak należy definiować i rozróżniać Ukraińców będących przedstawicielami mniejszości narodowej i ukraińskich migrantów obecnie mieszkających w Polsce. Wobec tego powstaje pytanie kiedy i w jakich sytuacjach mieszkańca Polski ukraińskiego pochodzenia można uznać za przedstawiciela ukraińskiej mniejszości narodowej, a kiedy Ukraińiec jest wyłącznie imigrantem? Z problematyką takiego definiowania borykają się nie tylko przedstawiciele grupy większościowej, a więc Polacy, reprezentujący różne środowiska społeczno-kulturowe, zazwyczaj postrzegający Ukraińców stereotypowo i nie zawsze przychylnie, ale i sami Ukraińcy.

W definicji mniejszości narodowej Sławomira Łodzińskiego, którą wcześniej przytoczyłam pojawia się kwestia „obywateli danego państwa”. Posiadanie polskiego obywatelstwa, tak jak to jest w przypadku „polskich – Ukraińców”¹ lub też jego brak, jak to ma miejsce w sytuacji imigrantów z Ukrainy, masowo pojawiających się w ostatnich latach w Polsce, warunkuje między innymi kwestię dostępu do bezpłatnej edukacji w „szkołach mniejszościowych” mających na celu podtrzymanie i kultywowanie tradycji narodowych organizowanych na terenie polskich placówek edukacyjnych. Zgodnie z polskim prawem oświatowym dzieci ukraińskiej mniejszości narodowej, posiadające polskie obywatelstwo, mogą uczestniczyć w bezpłatnej nauce języka ukraińskiego, lekcjach historii własnego narodu i religii w warunkach edukacji formalnej, zorganizowanej w ramach Międzyszkolnych i Międzyprzedszkolnych Zespołów Nauczania Języka Mniejszości Ukraińskiej. Bardzo często na sprawę posiadania „polskiego paszportu” jako pewnego rodzaju przepustkę do skorzystania z priorytetu, jakim jest legalność uczęszczania do ukraińskiego punktu nauczania języka ukraińskiego, zwracali uwagę moi rozmówcy, zarówno reprezentujący ukraińską mniejszość narodową i w większości będący potomkami osób przesiedlonych w ramach „Akcji Wisła”, jak i reprezentanci współczesnych imigrantów z Ukrainy.

Przeglądając literaturę przedmiotu trudno jest znaleźć jednoznaczne wyjaśnienie terminu imigrant. Trudność w zdefiniowaniu imigranta wiąże się z „zawieszeniem” pomiędzy kategoriami prawnymi, potocznym rozumieniem i odmiennymi ujęciami badawczymi. Inne kwestie będą interesujące dla demografów, inne dla prawników, a jeszcze inne dla socjologów czy etnologów oraz osób pracujących bezpośrednio z imigrantami. Wedle prawa polskiego każdy imigrant jest cudzoziemcem, czyli kimś, „kto nie posiada obywatelstwa polskiego” [9, art.3]. Agnieszka Kosowicz pisze, że „grupę przybyszów do Polski można podzielić przede wszystkim na imigrantów dobrowolnych i przymusowych” [2, s.11]. Ukraińscy imigranci to przede wszystkim migranci zarobkowi. Według danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w 2016 roku wydano rekordową liczbę zezwoleń na pracę cudzoziemcom (ponad 127 tysięcy w tym ponad 116 tysięcy dla obywateli Ukrainy) [10]. Jednocześnie wraz ze wzrostem pracujących w Polsce Ukraińców postaje szereg nadużyć w obszarze legalności pobytu i zatrudniania ukraińskich imigrantów w niektórych branżach².

Dotychczas w literaturze przedmiotu zarówno krajowej, jak i zagranicznej nie znalazłam publikacji naukowych, które ukazywałyby jakąkolwiek analizę wzajemnych relacji między ukraińską mniejszością narodową, a imigrantami z Ukrainy. Stąd też w artykule odnoszę się wyłącznie do własnych

1 Używam tego zwrotu w celu odróżnienia przedstawicieli ukraińskiej mniejszości narodowej od współczesnych imigrantów z Ukrainy

2 Na problem ten zwróciłam uwagę w referacie, który wygłosiłam na II Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji „Национальные культуры в межкультурной коммуникации”, Białoruś, Mińsk, 12-13 kwietnia 2017r.

obserwacji, przeglądowej analizy artykułów prasowych i internetowych, a także notatek z przeprowadzonych swobodnych rozmów z imigrantami ukraińskimi, których poznałam w pracy zawodowej, jak również wniosków badawczych, które uzyskałam po zrealizowaniu wywiadów pogłębionych z przedstawicielami ukraińskiej mniejszości narodowej, głównie w „szkole ukraińskiej” zlokalizowanej w Warszawie. Dla badacza zajmującego się problematyką wielokulturowości, kwestie definiowania pojęcia mniejszości narodowej i etnicznej, imigranta, uchodźcy z perspektywy teoretycznej wydają się być bezdyskusyjne. Mając przed sobą bogatą literaturę socjologiczną, antropologiczną, czy też politologiczną łatwo jest zdefiniować, kto należy do mniejszości narodowej, a więc jakie czynniki i warunki muszą współistnieć, aby daną grupę, jednostkę zaklasyfikować do określonej mniejszości lub też określić jako imigranta, czy też uchodźcę. Jednak mając do czynienia z oddolnym rozpatrywaniem spraw tożsamościowych, niejednokrotnie trudno jest dookreślić czy faktycznie dana osoba reprezentuje określoną mniejszość narodową. Myślę, że z makrospołecznego punktu widzenia, uwzględniając kwestie definiowania pojęcia mniejszości narodowej i imigranta, w wymiarze praktycznym mniej skomplikowane jest kulturowo-tożsamościowe funkcjonowanie imigrantów z Ukrainy w Polsce, dotychczas zakorzenionych wyłącznie w jednej kulturze i ojczyźnie, aniżeli Ukraińców będących przedstawicielami mniejszości narodowej przynależących świadomie do niej lub też wypierających się swojej ukraińskiej tożsamości narodowej, w polskim społeczeństwie większościowym. Stąd też w „szkole ukraińskiej” następuje zderzenie kultury ukraińskiej w „wydaniu polskim”, a więc reprezentowanej przez obywateli polskich, należących do ukraińskiej mniejszości narodowej z kulturą ukraińską napływającą prosto z Ukrainy, która w wyniku migracji zewnętrznej przedostała się do Polski i spotkała się nową, słabo znaną dotychczas kulturą polską, większościową, ale także z kulturą ukraińską w „polskim wydaniu”, często nie do końca znaną i uświadamianą, że w ogóle w Polsce już ona istnieje, i że w Polsce są osoby, które określają się jako Ukraińcy, mimo tego, że mają polskie obywatelstwo. Sytuację wzajemnych relacji pomiędzy „polskimi – Ukraińcami”, a „ukraińskimi – Ukraińcami” można odnieść do podziału na swoich i obcych jako jednej z najbardziej elementarnych i zarazem uniwersalnych form kategoryzacji świata [1, s.11].

W „szkole ukraińskiej” niejednokrotnie słyszałam od ukraińskich rozmówców, będących przedstawicielami mniejszości narodowej, że bulwersują ich imigranci z Ukrainy, którzy kompletnie nie rozumieją ich potrzeb i pragnień pielęgnowania tożsamości narodowej i często kierują do nich zwroty typu: „jacy Wy Ukraińcy – jak macie polski paszport”, „po co Wam szkoła ukraińska, jak jesteście Polakami”. Jednocześnie zauważyłam, że ukraińscy imigranci rzadko brali udział w zajęciach integracyjnych, zorganizowanych dla rodziców w ramach konstruktywnego wykorzystania czasu wolnego, podczas oczekiwania na swoje dzieci, które w tym czasie uczestniczyły w zajęciach lekcyjnych. Imigranci z Ukrainy symbolicznie wyrażali swój dystans wobec przedstawicieli

ukraińskiej mniejszości narodowej spędzając czas poza salą, w której przebywali „Ci z polskim paszportem”. Z drugiej strony niektóre z moich ukraińskich rozmówczyń zażyły się, że zjawisko masowej migracji Ukraińców i Ukrainek do Polski spowodowało, że w opinii publicznej zaczął funkcjonować mit, że „Jak Ukraina to tylko do sprzątnia albo do dzieci. Natomiast mało kto już pamięta o Ukraińcach, jako mniejszości narodowej, która ma swoje prawa, przedstawiciele samorządowych, stowarzyszenia i bogaty dorobek kulturowy”. Sytuację taką można porównać do Wietnamczyków mieszkających w Polsce, którzy w trakcie prowadzonych przeze mnie badań, otwarcie mówili o tym, że są „my”, a więc ci, którym udało się zrobić biznes i „oni”, którzy są niżej i ciągle pracują u kogoś, najczęściej na bazarach [7]. Przeprowadzona przeze mnie analiza codziennej prasy i wpisów pojawiających się na forach internetowych, pokazuje że imigranci z Ukrainy nie są przez Polaków postrzegani przychylnie. Jednocześnie pragnę zauważyć, że nie udało mi się dotrzeć do badań statystycznych dotyczących omawianej problematyki wzajemnych relacji ukraińskich migrantów i przedstawiciele ukraińskiej mniejszości narodowej mieszkającej w Polsce. Stąd też wszelkie tezy wynikają z moich własnych interpretacji, których dokonałam po przeprowadzonych obserwacjach i rozmowach w „szkole ukraińskiej”, a przede wszystkim podążając śladami wydarzeń kulturalnych organizowanych przez Ukraińców mieszkających w Polsce, zarówno tych z polskim obywatelstwem, jak i współczesnych imigrantów zarobkowych.

Uważam, że jednym z ważniejszych problemów, na który chciałabym zwrócić uwagę rozpatrując różnice pomiędzy ukraińską mniejszością narodową, a imigrantami z Ukrainy jest kwestia funkcjonowania rodziny. W przypadku ukraińskiej mniejszości narodowej członkowie ich rodzin zazwyczaj żyją w skupisku i z reguły zamieszkują teren Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej kilku pokoleń. Co prawda „Akcja Wisła” - jedno z najbardziej bolesnych wydarzeń historycznych, którymi została dotknięta ukraińska mniejszość narodowa, zmusiła wiele rodzin ukraińskich do przesiedlenia na tzw. ziemie odzyskane, czego efektem miało być wykorzenianie z dotychczasowej wspólnoty rodzinnej i sąsiedzkiej. Jednak wstępne wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że sytuacja wymuszonej migracji wewnętrznej w sposób zasadniczy nie spowodowała zaniku więzi rodzinnych, czy też rozpadu struktury rodziny, a przede wszystkim wzmocniła międzygeneracyjny przekaz kulturowy w rodzinach ukraińskich³. Analizując historie rodzinne badanych ukraińskich rodzin można nawet odnaleźć przykłady sytuacji odwrotnych, będących dowodem na to, że traumatyczne momenty w życiu osób ukraińskiego pochodzenia, miały pozytywny wpływ na wewnętrzną strukturę ich rodziny. Natomiast przekaz kulturowy wartości znaczących takich jak język, wyznanie, opowieści i pamiątki rodzinne, mimo trudnych warunków życiowych został zachowany. Badania, które prowadziłam wśród przedstawiciele ukraińskiej

3 Analiza wywiadów realizowanych w ramach grantu „Wiedza kulturowa kobiet i jej transfer w wysiedlonej i wykorzenionej wspólnotce. Perspektywa podmiotowości sprawczej w warunkach strukturalnej nieprzychylności” (kierownik projektu: dr Aleksandra Herman).

mniejszości narodowej pokazują, że więzi wewnątrzrodzinne w przypadku wielu rodzin w tak dramatycznych chwilach uległy zacieśnieniu, scaleniu i wewnętrznej integracji. Natomiast sytuacje rodzinne, w których znaleźli się współcześni imigranci z Ukrainy, przede wszystkim migranci zarobkowi, są zupełnie inne i temat trudnych doświadczeń życiowych, a przede wszystkim cierpień i dylematów związanych z funkcjonowaniem ich rozdzielonych rodzin jest słabo zauważony w literaturze przedmiotu i obszarach dotychczasowych poszukiwań badawczych socjologii. Stąd też zasadne jest podjęcie wnikliwych badań w tym obszarze, które pozwoliłyby uzyskać odpowiedzi na szereg pytań i dylematów, dotyczących między innymi kapitału kulturowego dzieci ukraińskich migrantów kształcących się w Polsce, czy też aspektów dotyczących organizowania opieki i wychowania dzieciom przebywającym na Ukrainie, podczas gdy ich rodzice mieszkają i pracują na co dzień w Polsce, odwiedzając rodzinę pochodzenia sporadycznie np. co 2 - 3 miesiące lub też jeszcze rzadziej, przy okazji przyjazdu na Ukrainę z okazji świąt. Z pewnością jest wiele innych interesujących wątków badawczych i wątpliwości związanych ze społecznym funkcjonowaniem przedstawicieli ukraińskiej mniejszości narodowej i imigrantów z Ukrainy. Niewątpliwie jednym z nich jest aspekt wzajemnych relacji.

Zasygnalizowana w artykule problematyka wzajemnych różnic i relacji między współczesnymi ukraińskimi migrantami mieszkającymi w Polsce, a ukraińską mniejszością narodową są problemem, który nie był dotychczas poddawany analizom badawczym. Stąd też moim zamiarem było zwrócenie uwagi na to, iż ta kwestia również zasługuje na zainteresowanie badawczy różnych dyscyplin naukowych: socjologów, antropologów, psychologów i innych. Uważam, że drogą do wzajemnego zainteresowania i zrozumienia, jest nie tylko poznanie swoich wartości, potrzeb, oczekiwań i problemów związanych z funkcjonowaniem społeczno – kulturowym w Polsce, ale przede wszystkim wzajemna akceptacja wszelkich różnic, która może być kształtowana poprzez realizację edukacji międzykulturowej, stanowiącej klucz do poznania i uszanowania wszelkiej inności (odmienności).

BIBLIOGRAFIA

1. Halik T., Nowicka E., Wietnamczycy w Polsce. Integracja czy izolacja?, Instytut Orientalistyczny, Wydział Neofilologii Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2002, s. 11.
2. Halik T., Kosowicz A., Marek A., Imigranci w polskim społeczeństwie, Stowarzyszenie Vox Humana, Warszawa 2009, s. 11.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).
4. Kurzępa J., Lęk przed obcością - strategia «michy» albo «palki», w: Lalak D. Migracja. Uchodźstwo. Wielokulturowość zderzenie kultur we współczesnym świecie. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007.
5. Łodziński S., Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 24-25.
6. Prokop M., Stereotyp Ukraińca w polskim tygodniku „Polityka” oraz stereotyp Polaka na Łamach „D DZERKAŁO TYŻNIA. UKRAINA, Warmińsko - Mazurski Kwartalnik Naukowy,

2013, s. 48

7. Stepaniuk J., Założenia i praktyka edukacji międzykulturowej w środowisku dzieci czeczeńskich uchodźców i wietnamskich imigrantów w Polsce. Niepublikowana praca doktorska, Wydział Nauk Pedagogicznych, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 2014.

8. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z dnia 31 stycznia 2005 r.).

9. Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. 2013 poz. 1650).

Strony internetowe

1. 10. <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>; https://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Analizy%20i%20raporty/cudzoziemcy%20pracujacy%20w%20polsce/Inf.%20zatrudnianie%20cudzoziemcow%2003.17.pdf

WARTOŚCI W PRAWIE NA PRZYKŁADZIE DOBRA DZIECKA

mgr Hanas Katarzyna

Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej w Lublinie, doktorant

Promotor-

dr Adam Szołt

1. Wprowadzenie

Do kategorii wartości nawiązują przedstawiciele wielu nauk, w tym socjologowie, prawnicy i filozofowie. Jest to pojęcie o charakterze interdyscyplinarnym, które szczególnego znaczenie nabiera w toku stosowania prawa. Tytułem wstępu, tematyka poruszona w niniejszej publikacji dotyczy wartości w prawie ukazanych na przykładzie dobra dziecka. Celem pracy jest opisanie roli, jaką pełnią wartości, a właściwie „dobra dziecka”, inkorporowane do systemu prawa. Zastosowanymi metodami badawczymi są: analiza polskich aktów normatywnych, orzecznictwa sądowego, a także przedstawienie poglądów doktryny prawniczej.

2. Wartość i odesłania

Czym jest wartość? Zgodnie z definicją słownikową wartość można określić m.in. jako „cechę tego, co jest dobre pod jakimś względem”. [25] W powyższym sformułowaniu został podkreślony pozytywny wydźwięk zwrotu poprzez zastosowanie pojęcia „dobre”. „Dobra dziecka” nie jest również obce w nauce prawa. Oznacza to, że w państwie demokratycznym do systemu prawa powinny być inkorporowane wartości, które wpływają na późniejszy proces stosowania prawa. Dzieje się tak, w wyniku dorozumianej bądź wyraźnej decyzji prawodawcy. [5, str. 41 i 42] Dlatego też, teoretycy prawa przyjmują, że wartości nie należą do elementów konstytutywnych prawa. [5, str. 42]

Wartości zazwyczaj są inkorporowane poprzez użycie w treści przepisu określonych konstrukcji normatywnych, np. klauzul generalnych. Posługiwanie

się przez prawodawcę zwrotami niedookreślonymi, które zawierają odesłania do wartości, powoduje uelastycznienie systemu i łagodzenie formalizmu. Oznacza to, że organ przeprowadzający interpretację może dokonywać wykładni w taki sposób, aby nie opierać się tylko i wyłącznie na literalnym brzmieniu przepisów. Prawo staje się o wiele bardziej elastyczne, co jest widoczne w toku jego stosowania, przede wszystkim w argumentacji stron i samego organu. Trudno zatem, wyobrazić sobie prawo bez odesłań do wartości.

Do „wartości” nawiązywało również wielu filozofów, np. Sokrates, Platon, św. Augustyn, czy św. Tomasz z Akwinu, a także G. E. Moore, czy W. D. Ross [12]. Pojęcie „wartość” było niegdyś utożsamiane z terminem „dobro” [12]. Jednak to, że „dobro dziecka” samo w sobie może być taktowane jako wartość świadczą powiązania z aksjologią konstytucyjną.

„Dobro dziecka” nie jest jedyną wartością, którą można wyinterpretować z treści Konstytucji. Niejako powiązane z omawianym kryterium jest na przykład „dobro rodziny”, co widać w orzecznictwie sądowym. Trybunał Konstytucyjny wskazuje, że dobro dziecka należy traktować jako „samoistną wartość konstytucyjną, uzupełniającą wartość szerszą jaką jest dobro rodziny”. [2] Z przytoczonej tezy wynika, że oba kryteria są ze sobą skorelowane. Dzieje się tak, ponieważ dziecko jest członkiem mniejszej grupy - rodziny, która to stanowi dla niego środowisko wychowawcze. Tutaj znaczenie będą miały więzi, które łączą dziecko z rodziną. Fakt, że obie wartości ze sobą korespondują nie oznacza, że czasami „dobro dziecka” nie wchodzi w kolizję z „dobrem rodziny”.

3. Dobro dziecka jako wartość

Zarówno w orzecznictwie sądowym jak i doktrynie prawniczej „dobro dziecka” jest traktowane jako wartość.

Rozpoczynając od przedstawienia poglądów doktryny prawniczej należy przywołać stanowisko W. Borysiaka, który twierdzi, że wskazaną wartość można wyinterpretować z art. 72 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (dalej: Konstytucja). [15, a także 1 str. 1650 i 1661]. Podobnie uważa T. Żyznowski, który jednocześnie wskazuje, że „dobro dziecka należy do wartości wyprowadzonych przez Trybunał Konstytucyjny z tekstu Konstytucji RP, stanowiących - w orzecznictwie Trybunału - wzorzec (podstawę) kontroli konstytucyjności ustaw”. [13, str. 824] Ponadto, S. Kołodziejski uważa, że dobro dziecka to nic innego jak „zespół wartości, zarówno duchowych, jak i materialnych, jakie konieczne są do prawidłowego: rozwoju fizycznego dziecka, rozwoju duchowego dziecka, i to w jego aspekcie zarówno intelektualnym, jak i moralnym, należytego przygotowania go do pracy dla społeczeństwa”. [4, str. 30] Podobnie wskazuje W. Stojanowska. Zgodnie z jej definicją dobro dziecka „w rozumieniu przepisów prawa rodzinnego oznacza kompleks wartości o charakterze niematerialnym i materialnym niezbędnych do zapewnienia prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka oraz do należytego przygotowania go do pracy odpowiednio do jego uzdolnień, przy czym wartości te są determinowane przez wiele różnorodnych czynników, których struktura zależy od treści stosowanej normy prawnej i konkretnej, aktualnie istniejącej

sytuacji dziecka, zakładając zbieżność tak pojętego „dobra dziecka” z interesem społecznym”. [10, str. 27] W. Stojanowska uzupełnia definicję sformułowaną przez S. Kołodziejskiego, zwracając jednocześnie uwagę na aktualną sytuację małoletnich, a także korelacje z „interesem społecznym”, który nie może być sprzeczny z „dobrem dziecka”. Kolejny pogląd prezentuje A. Olejniczak, który traktuje „dobro dziecka” jako „dodatnią w społecznej hierarchii wartości ocenę sytuacji dziecka z punktu widzenia zaspokojenia całokształtu jego potrzeb, materialnych i niematerialnych” [8, s. 409] Wskazane definicje zawierają w sobie pojęcie „wartość”, które określa główny kierunek rozumienia „dobra dziecka”. Istnieją również inne sformułowania, jednak ich autorzy nie nadają „dobru dziecka” przymiotu wartości. Nie oznacza to, że sprzeciwiają się oni takiej kategoryzacji wskazanego kryterium, ponieważ krytyka w tym zakresie nie została w ogóle dokonana. Jako, że „dobro dziecka” ma niedookreślony charakter, nomenklatura, używana przez doktrynę i ograny sądowe jest różnorodna. „Dobro dziecka” jest traktowane jako wartość, zasada, klauzula, kryterium, przesłanka, dyrektywa. [11, a także 12]

Cytowane powyżej stanowiska doktryny są formułowane w oparciu o treść aktów normatywnych oraz bogate orzecznictwo sądowe. Powyższe nie oznacza, że orzecznictwo nie czerpie inspiracji z dorobku doktryny prawniczej. Jest to widoczne na przykładzie treści uzasadnień wyroków i postanowień organów sądowych. Właśnie w jednym z takich postanowień, Sąd Najwyższy stwierdził, że „Pojęcie dobra dziecka nie zostało zdefiniowane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, powszechnie ujmowane jest jako zespół wartości duchowych i materialnych, koniecznych do prawidłowego rozwoju fizycznego, duchowego, tak w aspekcie intelektualnym, moralnym, jak i należytego przygotowania do pracy dla dobra społeczeństwa.” Wskazane sformułowanie przypomina przytoczoną już wcześniej definicję S. Kołodziejskiego. Jednocześnie Sąd Najwyższy wskazuje, że jest to powszechnie przyjęte rozumienie „dobra dziecka” [13] Podobne sformułowania i podkreślenie faktu, że „dobro dziecka” jest wartością występują w argumentacji stron i licznych publikacjach prawniczych.

Odnosnie klasyfikowania „dobra dziecka” jako wartości, istotną rolę odgrywa art. 72 Konstytucji RP, który stanowi, że: „1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. 2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. 3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. 4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.” [15] Pomimo, że w treści przepisu literalnie nie występuje omawiana wartość, to w doktrynie i judykaturze wskazuje się na jej istotną rolę, o czym była mowa powyżej. W innych aktach normatywnych można odnaleźć konstrukcję „dobro dziecka”, która występuje jako element przepisu prawnego. Dla przykładu, warto wskazać na następujące regulacje:

- a. Ustawę z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy,
- b. Ustawę z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy,
- c. Kartę Nauczyciela z dnia 26 stycznia 1982 r.,
- d. Ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,
- e. Ustawę o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 r.,
- f. Konwencję o przysposobieniu dzieci z dnia 24 kwietnia 1967 r.,
- g. Konwencję o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.,
- h. Europejską Konwencję o wykonywaniu praw dzieci z dnia 25 stycznia 1996 r.
- i. Konwencję o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci z dnia 19 października 1996 r.

Z pewnością są to istotne, ale nie jedyne z punktu widzenia dzieci regulacje normatywne, w których występuje omawiana wartość. Wśród regulacji znajdują się zarówno akty prawa międzynarodowego jak i krajowe akty normatywne. Oznacza to, że prawodawca wszędzie tam, gdzie nawiązuje do sytuacji dzieci, robi to w zgodzie z „dobrem dziecka”. Zastosowanie przez prawodawcę konstrukcji „dobro dziecka” odsyła do „sfery pozajęzykowej”, tj. wartości pozaprawnych. [6, str. 18] Powyższe widać na przykładzie orzecznictwa sądowego. Chociażby, Trybunał Konstytucyjny zauważa odesłania do: miłości, szczęścia, zrozumienia, bezpieczeństwa, godziwych warunków wychowania, warunków rozwoju, bliskości i stabilności relacji rodzinnych. [7] Jednocześnie należy wskazać, że omawianą wartość można odnieść również do innych gałęzi prawa, np. pracy, czy karnego.

W dorobku orzecznictwym można wskazać na wiele judyktów, w których treści organ nawiązuje do „dobra dziecka” jako wartości. Trybunał Konstytucyjny podkreśla, że wskazane kryterium jest „wartością, która determinuje kształt innych rozwiązań instytucjonalnych, w tym przede wszystkim na gruncie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego” [7] Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, wartość ta jest również eksponowana w treści Konwencji o Prawach Dziecka. W mojej ocenie, wskazane przez Trybunał regulacje nie są jedynymi, w treści których występuje omawiana wartość. Wskazując za W. Stojanowską, należy traktować „dobro dziecka” jako „ducha ustawy”. [7] Ponadto, cechą „dobra dziecka” jako wartości jest jej konstytucyjny charakter. [3, a także 4]. Również w judykatach można wyczytać, że „rekonstrukcja (czyt. treści) powinna się odbywać poprzez odwołanie do aksjologii konstytucyjnej i ogólnych założeń systemowych”. [1]

„Dobro dziecka”, jako wartość jest, a przynajmniej powinno być traktowane priorytetowo. Fakt ten, ma znaczenie zarówno podczas tworzenia jak i stosowania prawa. Podczas tworzenia prawa „obowiązkiem ustawodawcy zwykłego jest stworzenie szczegółowych unormowań pozwalających na urzeczywistnienie „dobra dziecka”, a proces wykładni i stosowania wszelkich przepisów prawa musi uwzględniać obowiązek realizacji tej wartości konstytucyjnej”. [2] Tym

stwierdzeniem, Trybunał Konstytucyjny nawiązał również do poglądów L. Garlickiego. [2, str. 2 i 3] W toku tworzenia prawa, użycie przez prawodawcę zwrotu, który odsyła do „sfery pozajęzykowej” wzmocnia cechę elastyczności prawa i pozwala na przyjęcie takiego kierunku rozstrzygnięcia, które byłoby w odczuciu społecznym sprawiedliwe. Zatem, przymiot ten ma również szczególne znaczenie w toku stosowania prawa. Inkorporowane wartości stają się częścią systemu prawnego [11 str. 266], co ułatwia proces interpretacyjny. Ponadto, W. Stojanowska, na której poglądy powołują się organy sądowe, wskazuje że z Konwencji o Prawach Dziecka wynika, że „dobro dziecka” jest „wartością nadrzędną wymagającą preferencyjnego traktowania w porównaniu z innymi interesami osób fizycznych i prawnych” [9, str. 56] Jednocześnie wskazuje ona, że przepisy owej Konwencji nie zawierają „porównania lub odniesienia do interesu państwa lub interesu społecznego, co świadczy o bezwzględnej preferencji tego dobra”. [9, s. 56] Jednakże, zestawienie z innymi zwrotami niedookreślonymi nie będzie oznaczało, że z tego powodu „dobro dziecka” nie można przypisać charakteru priorytetowego.

„Dobro dziecka” ma również znaczenie przy ukazywanych w orzecznictwie kolizjach wartości. Zdaniem podmiotów stosujących prawo, „dobro dziecka jest podstawową wartością, która wymaga priorytetowego traktowania w stosunku do interesów innych osób, także rodziców.” [13] W innym orzeczeniu można przeczytać, że „przy rozpatrywaniu sprawy należało przede wszystkim kierować się dobrem dziecka, które jest wartością chronioną konstytucyjnie i które stanowi wartość nadrzędną, co oznacza, że inne dobra i interesy nie powinny mieć pierwszeństwa przed tą zasadą”. [14] W toku spraw sądowych strony często powołują się na „dobro dziecka” jako kryterium ograniczające ich prawa. Uczestnicy postępowań wskazują na „niejasność” zwrotu, co może powodować nadmierną dowolność orzekania. Jednak, użycie w przepisach zwrotów niedookreślonych zapewnia elastyczność systemu prawa. [5] Do podnoszonej kwestii nawiązywał wielokrotnie Trybunał Konstytucyjny, który stwierdził, że „ (...) każdy akt prawny czy konkretny przepis prawny zawiera pojęcia o większym lub mniejszym stopniu niedookreśloności. Nieostrość użytych pojęć sprzyja jednak, jak podnosił Trybunał, uelastycznieniu porządku prawnego”. [9] Ponadto, organ ten podkreślił, że „przesunięcie przez zwroty nieostre wykonania obowiązku konkretyzacji normy na etap stosowania prawa, co zapewnia organom stosującym to prawo pewną swobodę decyzyjną”. [9] W przypadku „dobra dziecka” odwołania do wartości zapewniają skuteczniejszą ochronę interesów małoletnich. Zgodnie z przepisami, „dobro dziecka” będzie stanowiło negatywną przesłankę udzielenia rozwodu. Ponadto, możliwe jest również ustanowienie kuratora celem ochrony osoby dziecka, wysłuchanie jego zdania, zmiana rozstrzygnięcia w przedmiocie kontaktów i wiele innych.

4. Uwagi podsumowujące

1. „Dobro dziecka” zarówno w literaturze, jak i orzecznictwie sądowym jest traktowane jako wartość konstytucyjna, którą można wyinterpretować z art. 72 Konstytucji RP.

2. Omawiane kryterium pełni szereg ról zarówno w procesie tworzenia jak i stosowania prawa, z uwagi na fakt, że sądy i doktryna traktują tę wartość jako priorytetową, nadrzędną. Oznacza to, że w przypadku kolizji pomiędzy poszczególnymi wartościami, ochrona „dobra dziecka” powinna mieć pierwszeństwo. Dzieje się tak, ponieważ dziecko ma pozycję znacznie słabszą, a jego zdolność rozpoznawcza wielokrotnie nie pozwala na prawidłową ocenę sytuacji. W takiej sytuacji prawodawca zdecydował się na wprowadzenie określonych mechanizmów, które mają na celu ochronę osoby dziecka.

3. Z powyższych rozważań wynika, że „dobro dziecka” samo w sobie jest wartością. Ponadto, „dobro dziecka”, występując w przepisie prawnym, zawiera w sobie odesłanie do innych kryteriów pozaprawnych - wartości, np. zapewnienia dziecku miłości, bezpieczeństwa, zrozumienia.

4. Rolą odesłań do wartości jest przede wszystkim uelastyczenie procesu stosowania prawa. W konsekwencji wydawane przez organy rozstrzygnięcia odzwierciedlają zasadę słuszności. Jak wynika z przeanalizowanego dotychczas orzecznictwa sądowego, wartość „dobra dziecka” nie powoduje dowolności w przedmiocie orzekania przez organy sądowe. Sądy mają obowiązek tak interpretować treść „dobra dziecka”, aby w jak najwłaściwszy sposób zabezpieczyć interesy małoletnich. Stąd też, wskazuje się na nadrzędną funkcję wspomnianej wartości. Natomiast, sztywne uregulowanie praw i obowiązków dziecka może prowadzić do naruszenia omawianego dobra. Na przykład, orzeczenie przez sąd kontaktów rodzica z dzieckiem w sposób sprzeczny z „dobrem dziecka” spowoduje ukształtowanie sytuacji małoletniego w sposób dla niego niekorzystny i rzutujący na późniejszy proces rozwoju emocjonalnego i fizycznego. Zatem, ważenie, co dla małoletniego będzie korzystne i nie wpłynie negatywnie na jego osobę jest zadaniem niezwykle skomplikowanym i wymaga rozważenia przez podmiot stosujący prawo wszelkich, nawet najdrobniejszych elementów danej sprawy.

BIBLIOGRAFIA:

Literatura prawnicza:

1. W. Borysiak [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz . Art. 1 - 86, Warszawa 2016.
2. L. Garlicki [w:] L. Garlicki (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. 3, Warszawa 2003.
3. W. Kania, Normy moralne *prima facie* w ujęciu W. D. Ross - Konferencja Chrześcijańskiego Forum Pracowników Nauki, Rogów 2007.
4. S. Kołodziejki, Dobro wspólnych małoletnich dzieci jako przesłanka odmowy orzeczenia rozwodu, *Palestra* 1965, nr 9.
5. M. Kordela, Zasady prawa jako normatywna postać wartości, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2006, nr 1.
6. L. Leszczyński, Tworzenie generalnych klauzul odsyłających, Lublin 2000.
7. E. G. Moore, Zasady etyki, tłum. C. Znamierowski, Warszawa 1919.
8. A. Olejniczak [w:] H. Dolecki, T. Sokołowski, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz Lex, Warszawa 2013.
9. W. Stojanowska, Dobro dziecka w aspekcie sprawowanej nad nim władzy rodzicielskiej, *Studia nad Rodziną* 2000, nr 4/1 (6).
10. W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka*, Warszawa 1979.

11. M. Śliwka, Znaczenie zwrotów niedookreślonych na tle orzecznictwa polskiego Trybunału Konstytucyjnego, *Studia Iuridica Lublinensia* 2010, nr 13.
12. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, Warszawa 1998.
13. T. Żyznowski [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.) *Kodeks postępowania cywilnego*. Tom II. Komentarz. Art. 367-729, Warszawa 2016.

Orzecznictwo:

a) Trybunał Konstytucyjny:

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 maja 2018 r., sygn. SK 18/17, *Legalis*: 1768511.
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 czerwca 2016 r., sygn. SK 24/15, *Legalis*: 1469045.
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 października 2015 r., sygn. U 6/13, *Legalis*: 1348564.
4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2013 r., sygn. P 33/12, *Legalis*: 740186.
5. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 stycznia 2012 r., sygn. Ts 121/11, *Legalis*: 550060.
6. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 lipca 2007 r., sygn. SK 61/06, *Legalis*: 83801.
7. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 kwietnia 2007 r., sygn. SK 20/05, *Legalis*: 81476.
8. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2005 r., sygn. K 16/04, *Legalis*: 68617.
9. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 lipca 2016 r., sygn. Ts 89/16, *Legalis*: 1481980.

b) Naczelny Sąd Administracyjny, Sąd Najwyższy, wojewódzkie sądy administracyjne:

10. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 stycznia 2018 r., sygn. I OSK 611/16, *Legalis*: 1740445.
11. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 19 stycznia 2017 r., sygn. I OSK 1674/17, *Legalis*: 1757351.
12. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 listopada 2011 r., sygn. II GSK 604/16, *Legalis*: 1699328.
13. Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 31 stycznia 2018 r., sygn. IV CSK 442/17, *Legalis*: 1765977.
14. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 5 kwietnia 2018 r., sygn. II SA/Po/1169/17, *Legalis*: 1761153.

Akty normatywne:

15. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).
16. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 682).
17. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy (t. j. Dz. U. z 2018 r., poz. 917).
18. Karta Nauczyciela z dnia 26 stycznia 1982 r. (t. j. Dz. U. z 2018 r., poz. 967).
19. Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 r. (t. j. Dz. U. z 2017 r., poz. 922).
20. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t. j. Dz. U. z 2018, poz. 998).
21. Konwencja o przysposobieniu dzieci z dnia 24 kwietnia 1967 r. (Dz. U. z 1999, Nr 99, poz. 1157).
22. Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991, Nr 120, poz. 526).
23. Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci z dnia 25 stycznia 1996 r. (Dz. U. 2000, Nr 107, poz. 1128).
24. Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w

Źródła internetowe:

25. <https://sjp.pwn.pl/sjp/wartosc;2534732.html>

**ЗАСТОСОВУВАННЯ ОСНОВ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
КОНЦЕПЦІЙ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ТВОРЧОМУ
ДОРОБКУ МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ ЗА НАПРЯМКОМ
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ
ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ МЕТОДИСТА
ХСМТБ ім. К. С. СТАНІСЛАВСЬКОГО)**

Хворостенко Ніка Євгенівна

*театрознавець, методист ХСМТБ ім. К.С. Станіславського
art.theater.criticism@gmail.com*

Питання важливості розвитку творчого потенціалу як окремої особистості, так і суспільства в цілому з кожним десятиліттям постає все гостріше. Почалася масова фундаментальна розробка змісту як окремо напрямків мистецької освіти, так і розвиток стратегій загального виховання та освітніх програм на основі різноманітних культурних підходів. Сама ж творчість є культурно-соціальним явищем і має в своїй архітектоніці такі важливі аспекти, як особистісний та процесуальний. Питання про самореалізацію, так само, як і спроби дослідження місця, ролі і стану мистецтва в залежності від соціокультурної ситуації, що складається в суспільстві, завжди актуальні і потребують нових відповідей. Усе це певним чином повинно виявлятися і в методичній роботі, особливо, коли є змога реалізувати це не лише в теоретичній формі, а й у практичній площині.

Напрямок художньо-естетичного виховання тепер цікавить науковців не лише в галузях і власне мистецтвознавчих, а стає предметом досліджень у психології, філософії, культурології та суміжних сферах наукової та практичної діяльності. Займаються вивченням цього питання як суто теоретики, так і практики.

Актуальним стає і питання пошуку нових форм реалізації потенціалу в напрямку художньо-естетичного виховання. Суспільство починає усвідомлювати те, що звернення до засад від культури і мистецтва в медійну епоху стає нагальною потребою. Проявляється це в усіх сферах життя. Так приділяється значна увага поглибленню змісту навчальних програм, розвитку творчих і пізнавальних здібностей в дошкільній та в колах учнівської молоді та студентства. Потім ми знаходимо приклади, коли вже

ці ж засади використовуються й в робочих процесах та суспільному житті громад.

Сучасні бібліотеки потроху змінюють вектор своєї роботи і перетворюються на ще й культурно-освітні центри, творчі лабораторії та платформи для розвитку креативного мислення. Найстаріша профільна в Україні та єдина у Східному регіоні спеціалізована музично-театральна бібліотека ім. К.С. Станіславського, що розташована в місті Харкові, активно проявляє себе в рамках цього процесу. Деколи ця робота ведеться в тандемі з профільними в цій галузі закладами (середньо-освітні та вищі навчальні заклади, галереї, наукові інституції тощо), але розробляє і власні проекти та форми роботи.

Аналітика сучасних педагогічних концепцій мистецької освіти стає більш доступнішою для вивчення широкому загалу, не лише науковцям. Тому сприйняття форм, побудованих на основі таких концепцій, сприймається легше. Якщо виокремити 5 найбільш розповсюджених у сучасній світовій практиці засад, то це:

1. Збагачення духовного світу особистості засобами мистецтва
2. Комплексність мистецької освіти та художньо-естетичного виховання
3. Формування художнього сприймання і розуміння художніх цінностей
4. Вивчення художніх творів вітчизняної класичної спадщини в поєднанні з шедеврами світового мистецтва
5. Орієнтація на творчий потенціал особистості

Саме спираючись на ці засади, молоді методичні кадри бібліотеки розпочали ряд проєктів. Окрім вже давно опрацьованої форми лекцій та мультимедійних презентацій, були взяті до роботи форми творчих оглядів, мистецьких акцій, майстер-класів та шоу-показів, творчих толок, та індивідуальних форм під конкретний захід (як от, наприклад, захід «Модні Вуоки, або тасмніці книжкового хендмейду» в травні 2018р. в рамках фестивалю «KharkivBookFEST»). Також використовується перформативна та інсталяційна форма подачі матеріалу, активно залучені нині і форми блогерства (творчі щоденники, рецензії, instagram-пости, спільноти, довгострокові флешмоби тощо). Завдяки залученню інноваційних форм роботи глядачі та учасники таких заходів та діяльності реагують значно жвавіше і бачать для себе можливість проявити себе.

Звичайно, що йти таким шляхом молодому науковцю на початку трохи складно, доводиться обробляти величезний об'єм інформації. Та якщо розібрати процес на складові (збір, аналітика, інтерпретація отриманої інформації та таке інше) – то все стає цілком під силу молодому спеціалісту. В планах – зробити і теоретичні матеріали на основі практичного досвіду не лише власного, а й різних представників науково-методичної спільноти, психологів, викладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нечаєва Л. В. Сучасні концепції мистецької освіти і виховання студентської та учнівської молоді [Текст] / Л. В. Нечаєва // Наука і освіта. – 2011. – №7. – с.97-100.
2. Шульга Р. П. Стан мистецтва в Україні (нові засади існування та критерії оцінок) [Текст] / Р. П. Шульга // Культура і сучасність. – 2002. – №2. – с.46-53.
3. Яцишин Р. Метод проєктів у художньо-естетичному вихованні учнів [Текст] / Яцишин Р. // Мистецтво і освіта. – 2009. – № 1. – с. 11-13

DOGMA I REWOLUCJA. JEZYK PERSWAZJI I PROPAGANDY W WYBRANYCH PISMACH MARKSA I ENGELSA

Hylewski Marcin

*Doktorant Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
m.hylewski@gmail.com*

Marksizm a dogma

Pojęcia dogmatyzmu i dogmatu wywodzą się z greckiego słowa *dokein* oznaczającego „wyglądać, wydawać się dobrym”. Rzeczownikową formę *dokein* stanowi z kolei słowo *dogma* przyjmując najczęściej znaczenie sądu, opinii, myśli lub zdania uznawanego za prawdziwe. Tak rozumiane pojęcie dogmy rozpowszechnione wśród greckich antycznych filozofów powróciło u Ojców Kościoła i pierwszych filozofów chrześcijańskich, skąd wkrótce przeniknęło do teologii stanowiąc pierwocinę powstałej wiele wieków później ważnej jej gałęzi jaką stanowi teologia dogmatyczna. W myśli chrześcijańskiej dogmat oznacza prawdę wiary objawioną przez Boga, a ogłoszoną przez kościół za obowiązującą.

Tak rozumiane pojęcie dogmatu uległo z czasem dwóm procesom semantycznym: sekularyzacji oraz „hostylizacji”. W XIX wieku coraz częściej pojawia się ono w kontekstach świeckich na określenie sądu aksjomatycznego, a więc takiego, którego prawdziwości nie sposób dowieść i który jest przyjmowany za prawdziwy jedynie na mocy supozycji. Wiek XX i nastanie kultury racjonalności żądającej każdorazowo dowodów głoszonych tez stawia wszelką dogmatykę w negatywnym świetle. Rychło dogmatyzm staje się znamięm ideologii, a dogmatami zaczyna się określać tezy nie tylko przyjęte na wiarę ale i głoszone wbrew faktom. Jeśli dogmatyzm staje się funkcją ideologii, to za jego przeciwieństwo poczytuje się z gruntu „adogmatyczną” naukę, która za prawdziwe uznaje tylko tezy empirycznie lub logicznie udowodnione.

Wcześniej jednak, wraz z nastaniem *La Belle Époque*, entuzjazzmowi związanemu z postępem i odczarowaniem świata towarzyszył niepokój dotyczący celów, w jakich ich owoce mogą zostać wykorzystane, a także coraz wyraźniejszy sceptycyzm odnośnie możliwości odkrycia uniwersalnych, raz na zawsze poprawnych i naukowych teorii. Przełom antypozytywistyczny, czerpiący po

części z tradycji antyświeceniowej, wiązał się bezpośrednio z odkryciem przez Diltheya i Rickerta (a wcześniej także przez Marksa) „historyczności” życia, pośrednio zaś z uświadomieniem jego „polityczności”. Diltheyowski historyzm zwracał uwagę na obecny w życiu społecznym pierwiastek „irracjonalny”. Podkreślał względność wszelkich tradycji zalecając programowy dystans w stosunku do najnowszych teorii naukowych oraz podejście do nowych idei politycznych *cum grano salis*. Mógł więc stać się antidotum na hermetyzm i dogmatyzm marksowskiej dialektyki, lecz jak wiadomo, sprawy potoczyły się inaczej.

Filozofię Marksa i Engelsa postrzega się często jako dogmatyczną, czego dowody mają stanowić m.in. chybione marksowskie tezy ekonomiczne, np. teza dotycząca postępującej pauperyzacji klasy robotniczej, której przeczyły dane ekonomiczne dostępne za życia Marksa w opracowaniach statystycznych, spisach powszechnych i badaniach naukowych [9, s. 42]. Filozof znad Mozeli materiały te traktował jednak selektywnie próbując spacyfikować tezy niespójne z jego własnymi interpretując je w sposób nad wyraz frywolny. Podobny los spotkał tzw. materializm dialektyczny, którego kluczowe tezy jeszcze w XIX wieku zostały obalone przez dynamicznie rozwijające się przyrodoznawstwo. Jeden z wielu przykładów może stanowić odkrycie i empiryczne potwierdzenie istnienia fal elektromagnetycznych nie dających się ująć w płaskie schematy materialistyczne. Doświadczenia te nie spowodowały zawieszenia głoszonych tez ani nawet ich rewizji ze strony prekursorów „socjalizmu naukowego”. Przeciwnie, zestaw poglądów konstytuujących tę doktrynę w wersji źródłowej, a przeto ortodoksyjnej, był głoszony na przekór zmieniającej się rzeczywistości, a także odkryciom i wydarzeniom zadającym kłam poszczególnym jej sformułowaniom.

Marksizm a nauka

Jak wiadomo, Marks i Engels uważali własne teorie za ściśle naukowe, jakkolwiek samo pojęcie nauki na gruncie ich myśli uległo radykalnej redefinicji stosownie do rygorów materializmu dialektycznego i stanowiącego jego konkretyzację na polu społecznym materializmu historycznego. Jego logika zakłada historyczność oraz związaną z nią „relacyjność” każdego punktu widzenia w stosunku do społeczno-ekonomicznego bytu ich głosiciela oraz w odniesieniu do ogólnego stopnia rozwoju świadomości społecznej. Należy podkreślić, iż relacyjność poznania u Marksa i Engelsa nie jest tożsama z jego relatywnością, o którą często a niesłusznie byli oni posądzeni. Relatywność oznacza równouprawnienie pod względem prawdziwości wszystkich (lub przynajmniej niektórych) punktów widzenia. Relacyjność oznacza natomiast jedynie ich zależność od rozmaitych zmiennych, w analizowanym przypadku: od sytuacji bytowej podmiotów je reprezentujących, co nie znaczy, że każdy z nich jest równie prawdziwy. Marks i Engels, zarzucając relacjonizm na rzecz relatywizmu, uniemożliwiliby sobie posługiwanie się obiektywną kategorią „praw historycznych”, bez których nie da się zbudować koherentnej koncepcji

historiozoficznej jaka bez wątpienia była w marksizm wpisana.

Pomimo deklarowanego relacjonizmu nauka w ujęciu Marksa nie ma charakteru subiektywistycznego. Wikła się ona raczej w aporie obiektywizmu: z jednej strony piętnuje bowiem Marks samo pojęcie obiektywizmu rozumując je jako relikwyt nauki burżuazyjnej zdradzający hegemoniczne roszczenia tej klasy społecznej do przemawiania w imieniu pozostałych klas. Tak pojęty obiektywizm miał stanowić parawan zakamulowanych interesów klasowych burżuazji, umożliwiając narzucanie własnych schematów pojęciowych, a docelowo: reprodukcję kapitalizmu jako formacji społecznej. Z drugiej jednak strony, Marks przekazuje insygnia obiektywizmu, w tym uniwersalizm, krytycyzm, a także zdolność widzenia rzeczy bez pośrednictwa klasowych ideologii, w ręce klasy robotniczej, której awangardą są jego pokroju komunistyczni intelektualiści. Wyprzedzają oni historyczny rozwój świadomości i antycypują jego kierunki. Krótko mówiąc, Marks stworzył teorię, zgodnie z którą zajmowana przez niego klasowa pozycja predestynuje go do wygłaszania prawd uniwersalnie ważnych.

Karl Mannheim opisał kiedyś złudzenie uprzywilejowanej pozycji poznawczej sprawiające, że „*Ci, którzy najczęściej mówią o wolności człowieka, są w rzeczywistości ślepo poddani społecznemu zdeterminowaniu, jako, że najczęściej nawet nie przypuszczają, jak bardzo ich zachowanie określa ich interesy*” [8, s. 78]. To prawda, ale z drugiej strony ci, którzy mówią zbyt wiele o mechanizmie determinacji, często sami nie wytrzymują ciśnienia ograniczającego charakteru ich teorii, co kończy zwykle zuchwałe formułowanie sądów treściowo wykraczających poza wyznaczone uprzednio opłotki, stanowiących jakby indukcyjny dowód fałszywości zdefiniowanych wcześniej determinant. Można tu przywołać fragment gry językowej, z pomocą której Roland Barthes usiłował dowieść niemożliwości zrywającego z - *nolens volens* szufladkującymi - formami literackimi, pisania rewolucyjnego. Poszukiwanie krańcowo rewolucyjnego języka jest dlań nostalgiczną formą ucieczki w stronę wymaginowanych „(...) wrót ziemi obiecanej, to znaczy do wrót świata bez literatury, o którego istnieniu mogą jednak zaświadczyć jedynie pisarze” [2, s. 87]. Barthes zdaje się mówić, iż kto chce umknąć wszelkiej formie, musi zamilknąć na wieki. Mniemam, że podobnie rzecz się ma z Marksa-Engelsa aporią obiektywności: kto wyklucza możliwość nierelacyjnego poznania, a jednocześnie występuje z własną teorią zgłaszającą pretensję do uniwersalnej ważności, ten przeczy sam sobie. Istnienie, a wtórnie także i poznanie, doskonale obiektywnego świata zewnętrznego, odartego z wykrzywiających projekcji podmiotowych (fałszywa świadomość klasowa, niekompletność wiedzy naukowej), jest możliwe tylko za cenę unicestwienia podmiotu jakkolwiek tylko ten ostatni może je zdiagnozować. Jak widać, twórcy „socjalizmu naukowego” padli pierwszymi ofiarami własnej dialektyki.

Powyższa optyka nieuchronnie wiedzie do zarzucenia wszelkiego krytycyzmu i analitycznej ostrożności, absolutyzacji własnego punktu widzenia oraz przemawiania językiem ideologii, co ujawnia dogmatyczny charakter marksowskiej filozofii i myśli społecznej. Alvin Gouldner twierdził, że nie

ma teorii bez założeń, tak jak nie ma założeń bez wartościowania - to zaś jest niczym innym niż wyrazem subiektywnych preferencji aksjologicznych badacza. Wartości mogą być absolutne, ale ich wyboru dokonuje jednostka autodeterminowana własną wolą, a jednocześnie znajdująca się ciągle pod wpływem oddziaływających na tę wolę różnorodnych i wielokierunkowych presji psychospołecznych. Wniosek Gouldnera, z pozoru oczywisty, brzmi następująco: ukrywanie na etapie konstruowania teorii własnych supozycji i nastawień aksjologicznych nie powoduje ich zarzucenia (co byłoby wstępem do budowania teorii ściśle obiektywnej), lecz ich wypchnięcie poza nawias świadomości teoretycznej badacza, co grozi straceniem z pola widzenia alternatywnych rozwiązań podejmowanych problemów i popadnięciem w dogmatyczną apologię tezy wyjściowej [10, s. 864].

Ponieważ niepodobna głosić, a w szczególności propagować (co w przypadku praktycznie zorientowanej myśli Marksa miało znaczenie koronne) *dogmy*, która radykalnie nie zgadza się z bezspornymi faktami, pojawia się potrzeba jej uzasadnienia w sposób pozamerytoryczny, co dzieje się zwykle przez wtłoczenie w różnorakie formuły perswazyjne i propagandowe. Poniżej zaprezentowano przegląd wybranych wybiegów w tym zakresie, świadomie lub nie, przedsięwziętych przez Marksa i Engelsa.

Rewolucja a język perswazji – przegląd wybranych technik

Pierwszą technikę można określić pułapką *pluralis maiestatis*, zasadzająca się na korzystaniu z narracji pierwszoosobowej liczby mnogiej w celu wywołania wrażenia jakoby prywatny pogląd autora był reprezentowany również przez szersze kręgi społeczne. Fakt, że - w odniesieniu do idei socjalistycznych - tak właśnie było, gdy Marks i Engels pisali swoje główne dzieła, nie ma tutaj większego znaczenia i sam w sobie nie uzasadnia stosowania perspektywy „my”, szczególnie w tekstach naukowych. Pułapka *pluralis maiestatis* stanowi w istocie inwariant stosowanej powszechnie w wielu strategiach perswazyjnych reguły zwanej „społecznym dowodem słuszności” [3, s. 130-175). Na mocy intuicji, a od kilku dekad także i badań psychologów społecznych, można stwierdzić, że ludzie z zasady chętniej przyjmują poglądy i tezy, które nie są izolowane i za którymi stoi siła grupy.

Drugą metodę, będącą praktyczną konsekwencją stosowania pierwszej, można nazwać narracją batalistyczną. Polega ona na dokonaniu dychotomicznego podziału kręgów odbiorczych określonych treści (a w domyślnej, uogólnionej wersji: społeczeństwa) na dwie przeciwstawne grupy; każde „My” zakłada jakieś odwrotne „Oni”. Kryterium podziału - przynajmniej w zamyśle autora posługującego się niniejszą metodą - stanowi „słuszność” głoszonych idei [6, s. 12-13]. Z tego tytułu, „Oni” wraz z ideologią, której hołdują, stają się przedmiotem krytyki, czasem merytorycznej, kiedy indziej także i personalnej. Ostatni wariant był specjalnością Lenina, który po wielokroć naigrywał się ze swoich teoretycznych i politycznych adwersarzy mnożąc w tekście ich nazwiska, zestawiając je sobą oraz w lekceważący sposób przydając im często

liczbę mnogą. Pisał przykładowo o „Panach”: „Ceretelich”, „Guczkowach”, „Kiereńskich”, „Lwowach”, „Milukowach” i innych tym podobnych, co miało rzecz jasna wydźwięk pejoratywny i spełniało funkcje dyskredytującą oraz ośmieszającą przeciwnika. Engels, Marks lub Lenin mogliby wprawdzie opierać zarzut ideologiczności perspektywy „my - oni” twierdzeniem, że w ich doktrynie nie chodzi o prostą i formalną strukturyzację „pola walki”, ale o immanentny wszystkim antagonizmom historycznym konflikt klasowy. Wówczas „my” oznaczałoby klasę społeczną lub ściślej: ogół jednostek zainteresowanych realizacją interesu określonej klasy społecznej (w analizowanym przypadku: klasy robotniczej). Tyle, że przez „my” wspomniani teoretycy rozumieli najczęściej stosunkowo wąską grupę ortodoksów dzielących ich własne poglądy, nie zaś cały ruch socjalistyczny lub robotniczy, a tym mniej klasę społeczną. Wystarczy wspomnieć, że wewnętrzne konflikty ideologiczne doprowadziły do rozpadu II Międzynarodówki, a w porewolucyjnej Rosji wzniciły żarliwą walkę o władzę pomiędzy bolszewikami, mienszewikami, eserowcami i innymi pomniejszych organizacjami popierającymi idee rewolucji, ale różniącymi się w jej rozumieniu. Zamach terrorystyczny eserki Fanny Kaplan o mały włos nie doprowadził do śmierci Lenina, a zadekretowany niedługo potem „czerwony terror” był często wymierzony także w eserów i rewolucjonistów nieuznających bolszewickiej hegemonii. „My” Lenina było klubem wybitnie ekskluzywnym w rosyjskim ruchu robotniczym, a już na pewno nie mieściło w sobie większej części społeczeństwa. Identycznie ma się rzecz z „my” Marksa i Engelsa, którzy w ferworze polemicznym raz po raz odcinali się od takich lub innych „socjalnie” bliskich sobie grup stanowiących, przynajmniej potencjalnie, konkurencję dla ich rewolucyjnej doktryny (socjaliści utopijni, anarchiści, anarchosyndykaliści, nihilści, narodnicy itd.).

Trzecia metoda również wiąże się z pierwszą. Dotyczy ona budowania więzi między autorem i czytelnikiem, a w istocie polega na próbie wciągnięcia czytelnika w orbitę poglądów autora. Autor postępuje tutaj niczym doświadczony wywiadowca przy próbie werbunku, co przekłada się na dyskretnie poufały i z lekka familiarny ton narracji. Oprócz nagromadzenia wyrażeń takich jak „jesteśmy”, „myślimy”, „przeżyliśmy”, „ujawniliśmy”, „widzieliśmy”, „zobaczymy”, budowaniu zaufania i więzi emocjonalnej służą też frazy skierowane do czytelnika pośrednio, ujawniające rzekomą troskę autora („My jednak oszczędzimy tego czytelnikowi” [4, s. 51]), a także zwroty bezpośrednie, czyli apostrofy („Osądźcie sami: czy robotnik niemiecki może ufać takiej republice?” [11, s. 117]). Zamierzony efekt realizuje też stałe używanie zaimka dzierżawczego „nasz” zamiast „mój”. Przykładowo, w pracach Engelsa czytamy zwykle o „naszej erze” lub „naszych czasach” zamiast „obecnie”, „aktualnie”, „dzisiaj”, co sprzyja fraternizacji i budowaniu intelektualnej solidarności między autorem i czytelnikiem. Drugą stroną medalu stanowi unikanie form bezosobowych. W przypadku Engelsa wymownym wyjątkiem jest jednak sytuacja, gdy pisze o różnych aspektach rzekomej naukowości forsowanych teorii - wówczas stosuje narrację obiektywistyczną (bezosobową), próbując ukazać te

teorie jako powszechnie akceptowane w kręgach akademickich i obowiązujące niezależnie od politycznych upodobań ich głosiciela.

Czwarta technika to wykorzystujące żywioł magiczności „zaklinanie rzeczywistości.” „*Magiczność* - pisze Michał Głowiński - *to mówienie o stanach pożądanых w taki sposób, jakby one były stanami rzeczywistości*” [6, s. 14]. W przypadku Engelsa i Lenina polega to częstokroć na poprzedzaniu wypowiedzi zawierających określone i akceptowane przez nich idee, inkantacją zawartą w formułach takich jak: „jest pewne, że ...”; „dowiedliśmy, iż ...”; „niewątpliwie prawdą jest ...”. A oto przykłady: „*Dowodzono, że podstawową formą kapitalistycznego sposobu produkcji i dokonywanego za jego sprawą wyzysku robotnika jest zawłaszczanie nie opłaconej pracy (...)*” [5, s. 87-88] ; „*I trzeba przyznać nowoczesnemu przyrodoznawstwu, że dostarczyło dla takiej próby nadzwyczaj obfitego, z dnia na dzień rosnącego materiału i tym dowiodło, że w przyrodzie, ostatecznie rzecz biorąc, wszystko dzieje się dialektycznie, a nie metafizycznie (...)*” [5, s. 82] ; „*Tak więc jest rzeczą dowiedzioną, przynajmniej w zakresie historii najnowszej, że wszelka walka polityczna jest walką klasową (...)*” [4, s. 77]. W nagromadzeniu podobnych „zaklęć”, ujawnia się jedna z charakterystycznych cech myślenia utopijnego: stawianie kropek w miejsce znaków zapytania. Ślady języka magicznego da się zauważyć również w częstym wykorzystaniu form przymiotnikowych wzmacniających tezy jak np. pisanie o „prawdziwej teorii” zamiast o „teorii” albo używanie określenia „naukowe” na oznaczenie własnych tez [7, s. 68], co warto opatrzyć komentarzem Rolanda Barthesa: „*Wystarczy, że czytamy o prawdziwym, autentycznym, nierozzerwalnym, czy zgodnym, a zaraz wyczuwamy pustą retorykę*” [1, s. 182].

Tę, z pewnością niewyczerpującą, enumerację zamyka *argumentum ad verecundiam* (argument z autorytetu). Marks i Engels powoływali się na rozmaite autorytety (np. prace socjalistów utopijnych i autorów francuskich utopii oświeceniowych), ale największą wagę przywiązywali do postępu przyrodoznawstwa ucieleśniającego majestat nauki. Dezinterpretując jego osiągnięcia próbowali zawłaszczyć je na użytek własnych teorii. Z kolei prace Marksa (a w mniejszym stopniu, także pisma Engelsa) dla licznych myślicieli związanych z ruchem komunistycznym stały się później słowem objawionym, w oparciu o które próbowano rozstrzygać wewnętrzne spory. Generalnie, spójnością z marksowsko-engelsowską wizją komunizmu, usprawiedliwiano też działania poszczególnych partii komunistycznych, przy czym czyniono to zwykle na zasadzie inwersji - to nie implementowane czynności miały się zgadzać z teorią, lecz teoria z nimi, wskutek czego zabiegiem nieodzownym było skaptowanie intelektualistów dokonujących pożądanej „wykładni partyjnej”. Funkcją socjalizacji opartej na kulcie autorytetów jest przeciwdziałanie toczącemu systemy totalne bakcyłowi niezależnego, indywidualnego myślenia w kategoriach oderwanych od zasad organizujących życie kolektywu.

Podsumowanie.

Powyższa analiza ukazuje związek między intelektualną ortodoksją

(„dogmą”) dwóch najważniejszych prekursorów ruchu komunistycznego, a językiem jakim posługiwali się w swoich pismach w celu propagacji reprezentowanego światopoglądu. Społeczny kolportaż idei uznawanych za naukowo dowiedzione wymaga określonych koncesji ze strony precyzyjnego, hermetycznego, a tym samym wymagającego języka naukowego, na rzecz przystępności umożliwiającej szeroki odbiór. W realizacji agitacyjnej funkcji komunistycznej literatury Marks i Engels szli jednak niejednokrotnie o krok dalej stosując rozmaite techniki perswazji i propagandy, których powyższe wyliczenie zawiera zaledwie próbkę stanowiąc przyczynek do dalszych badań.

LITERATURA:

1. R. Barthes, *Mitologie*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2008.
2. R. Barthes, *Stoپیeń zero pisania*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2009.
3. R. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
4. F. Engels, *Ludwik Feuerbach i zmierzch klasycznej filozofii niemieckiej*, Wydawnictwo Książka, Warszawa 1974.
5. F. Engels, *Rozwój socjalizmu od utopii do nauki*, Spółdzielnia Wydawniczo-Handlowa Książka i Wiedza, Warszawa 1971.
6. M. Głowiński, *Nowomowa i ciągi dalsze*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2009.
7. L. Kołakowski, *Główny nurty marksizmu. Tom 3*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2009.
8. K. Mannheim, *Ideologia i utopia*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2008.
9. P. Sorokin, *Ruchliwość społeczna*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2009.
10. J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2006.
11. S. Žižek, *Rewolucja u bram. Pisma Lenina z roku 1917*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Kraków 2006.

SYSTEM KORCZAKOWSKI WOBEC WYZWAŃ WYCHOWAWCZYCH WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA

Hubacz Małgorzata,

student Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

malgorzata.hubacz@onet.pl

Promotor –

prof. nadzw. UMCS, dr hab. nauk humanistycznych Waldemar Kozyra

Janusz Korczak w znakomity sposób łączył zawód lekarza z działalnością społeczną i pisarską. Był pedagogiem, publicystą, teoretykiem wychowania. Pisał powieści dla dzieci i słuchowiska radiowe. Naprawdę nazywał się Henryk Goldszmit, a jego słynny pseudonim powstał w wyniku błędu zecerskiego. Jeszcze przed podjęciem studiów medycznych zaliczył swój pisarski debiut zdobywając pierwszą nagrodę w konkursie na utwór dramatyczny. Zwycięską pracę podpisał pseudonimem „Janusz Korczak” zaczerpniętym z powieści Józefa

Ignacego Kraszewskiego. Nieuważny drukarz przez pomyłkę zamienił w nim jednak jedną literę. Tak już zostało.

I Początki pracy wychowawczej

W 1898 r. Janusz Korczak rozpoczyna naukę na wydziale medycznym Cesarskiego Uniwersytetu w Warszawie. Od początku studiów jest szczególnie wrażliwy na los najbiedniejszych i społecznie wykluczonych. W czasopiśmie medycznych publikuje artykuły o sytuacji zdrowotnej polskich dzieci, pracuje też w warszawskim szpitalu Bersonów i Baumanów, który bezpłatnie przyjmuje i leczy Żydów. Chcąc na własne oczy przekonać się jak wyglądają warunki życia warszawskich dzieci odbywa wraz z młodym poetą Ludwikiem Stanisławem Licińskim liczne wędrowki po najbiedniejszych i najbardziej patologicznych zaułkach stolicy. Rozmawia z małymi warszawiakami, poznaje ich sytuację rodzinną i warunki mieszkaniowe, pyta o sposób odżywiania. Wkrótce w czasopiśmie „Głos” ukazują się wywiady Janusza Korczaka z dziećmi pracującymi na ulicy: żebrakami, gazeciarzami i złodziejaskami. W Korczaku powoli dojrzewa decyzja, aby nie zakładać własnej rodziny i całkowicie poświęcić się pracy opiekuna dzieci najbiedniejszych, niechcianych, społecznie wykluczonych. Uważa, iż jako wychowawca będzie w stanie pomóc znacznie większej liczbie osób, działać efektywniej niż gdyby miał wykonywać wyłącznie zawód lekarza. Korczak nie chce jednak poprzestać na poznaniu sytuacji dziecka opuszczonego, postanawia wejść z nim w bliższy, przyjacielski kontakt na gruncie różnych sytuacji wychowawczych. Idealną okazją do tego stają się kolonie letnie, na które Janusz Korczak wyjeżdża w charakterze opiekuna (do Michałówki zabiera dzieci żydowskie, a do Wilhelmówki dzieci polskie). Problemy związane z pracą z wychowawcy opisuje w książkach: „Moški, Joški i Srule” oraz „Józki, Jaški i Franki”. Wkrótce Korczak odbywa także „pedagogiczną” podróż do Londynu, podczas której zgłębia wiedzę o nowoczesnych systemach edukacyjnych i poznaje angielskie ośrodki wychowawcze. Pełen informacji i z zupełnie nową energią powraca do Warszawy, gdzie we współpracy z żydowskim Towarzystwem „Pomoc dla Sierot” nadzoruje budowę domu dziecka dla dzieci żydowskich przy ul. Krochmalnej. Wraz z podopiecznymi sprowadza się tam w październiku 1912 r. i obejmuje funkcje dyrektora placówki. Pełni ją do 1942 r. kiedy to wraz ze Stefanią Wilczyńską – oddaną wychowawczynią tzw. Domu Sierot i powierzonymi sobie dziećmi ginie w Treblince. Zanim to jednak nastąpiło Janusz Korczak przez trzydzieści lat udoskonalał metodą „prób i błędów”, na podstawie codziennych doświadczeń, autorski system wychowawczy wprowadzony w placówce.

II Pedagogika medialna

Mimo pełnienia funkcji dyrektora Domu Sierot Korczak wciąż realizuje się w roli pisarza. W latach 20. wydaje książki dla dzieci: „Bankructwo małego Dżeka”, „Król Maciuś Pierwszy”, „Maciuś na wyspie bezludnej”. Nie tylko sam tworzy, ale również rozumie pozytywny wpływ dziecięcej twórczości na wychowanie. Wie, że dla dobrego samopoczucia dziecka ważna jest nie tylko możliwość swobodnego wypowiedzania się na istotne dla niego tematy, ale także

pozostawienie materialnego śladu tej wypowiedzi. Mieszkańcy Domu Sierot zawsze prowadzili własną gazetę. Dzięki staraniom Korczaka powstaje także „Mały Przegląd” – cieszący się znacznym powodzeniem cotygodniowy dodatek do ogólnopolskiego „Naszego przeglądu”. Jego autorami i redaktorami są dzieci. Mali dziennikarze piszą artykuły i przeprowadzają wywiady, opisują żydowskie święta i tradycje oraz aktualne wydarzenia. W odezwie do przyszłych czytelników „Małego Przeglądu” Korczak pisze: *Pismo będzie rozważało wszystkie sprawy uczniów, szkół, a redagowane będzie tak, żeby bronić dzieci. Pismo pilnować będzie, żeby wszystko działało się sprawiedliwie* [18, s. 123]. Dorosłym opiekunem gazety zostaje Igor Newerly, sekretarz pedagoga. Sam Korczak przychodził jednak regularnie na spotkania redakcji i służył radą małym dziennikarzom. Autorski pomysł Janusza Korczaka na gazetę redagowaną przez dzieci dla innych dzieci jest uniwersalny i także dziś możliwy do powtórzenia. Innymi środkami masowego przekazu, które zafascynowały Starego Doktora było radio oraz kino, które uważał za doskonałe pomoce naukowe. Był entuzjastą przedwojennych prac nad powstaniem stacji telewizyjnej w Polsce. Prowadził nawet autorską pedagogiczną audycję radiową „Gadaninki Starego Doktora”.

III System wychowawczy Janusza Korczaka

Wydaje się, że przewodnią myśl idei wychowawczych Janusza Korczaka zawiera się w jednym z najbardziej znanych jego stwierdzeń, które głosi, że *„Dziecko nie dopiero będzie, ale już jest człowiekiem”* [15, s. 20]. I choć ta pozoru prozaiczna konstatacja Pana Doktora wydaje się li truizmem, powiedzieć jednak trzeba, że jest ona swego rodzaju punktem wyjścia dla całej jego myśli pedagogicznej – w swej istocie niewątpliwie nowatorskiej i rewolucyjnej. Spróbujmy zatem przyjrzeć się na czym właściwie owa rewolucyjność miałyby się przede wszystkim zasadzać?

Otóż, przez wieki istota myśli pedagogicznej oparta była na przekonaniu, że wychowanie oraz dydaktyka – słowem oddziaływanie na dziecko w procesie kształcenia i wychowania, jest procesem, który ma na celu ukształtować przyszłego – dorosłego już człowieka. Poddawany takiemu procesowi malec, postrzegany był jako „materiał” poddawany obróbce przez „rzemieślnika” – wychowawcę, a efektem końcowym takiej pracy miał być kompletny już „wyrób” – czyli dorosły, „ukształtowany” już do samodzielnego życia człowiek. Oczywiście, „produkt końcowy” tak rozumianego procesu wychowania mógł przybierać różne formy, w zależności od przyjętych przez wychowawcę – „rzemieślnika” wzorców – a więc pewnej ideologii, jaką wpoić starano się dziecku. Podobnie rzecz rozumiano w odniesieniu do oddziaływania na dziecko wszelkich innych niż szkoła instytucji, czy grup społecznych – jak rodzina, grupa wyznaniowa, rówieśnicza, etc. Słowem, myśl ta streszcza się do stwierdzenia, jakoby dziecko miało adoptować, wpisywać się w istniejące już, oparte o pewne założone z góry wzorce, i zwyczajnie narzucone mu systemy. Co więcej, takiego typu – archaiczne w swojej naturze - podejście wychowawcze, żywe pozostaje również po dziś dzień wśród niektórych nauczycieli i pedagogów.

Prekursorem zgoła innej idei dydaktyczno-wychowawczej, negującym

mocno słuszność nakreślonej wyżej, odwiecznej konfiguracji w podejściu do dziecka, był właśnie Janusz Korczak, który wychowanie pojmował nie jako proces modelowania małej istoty na kanwie przyjętego przez nauczyciela schematu – „rzemieślnika obrabiającego materiał według swojego uznania” – lecz widział je jako kontakt z dzieckiem – które nie jest żadnym materiałem wymagającym obróbki, ale istniejącym już, równym swoją wartością osobom dorosłym – człowiekiem. Tak jak w każdej relacji partnerskiej, kontakt z dzieckiem winien opierać się na dialogu, dlatego w myśl korczakowskiej idei wychowania, nauczyciel czy wychowawca, powinien poszukiwać dróg porozumienia się z nim – poznać jego język. Swobodna relacja, oparta na zaufaniu, stwarza z kolei warunki do zaistnienia fundamentalnego przecieź w relacji partnerskiej zaufania, te zaś determinuje wzajemny szacunek. Tylko pozytywne emocje – takie jak wzajemne zaufanie, poszanowanie dla innych, i nade wszystko miłość, stwarzają podstawę pod ciężką pracę, jaką jest proces wychowania [8, s. 4]. Korczak twierdził, że niemożliwe, a przede wszystkim bezcelowe jest podjęcie jakichkolwiek działań wychowawczych bez uprzedniego poznania podopiecznego – a więc dotarcia do jego wnętrza – to zaś osiągnąć można tylko dzięki rozmowie. W jednej z fundamentalnych swoich prac radzi Pan Doktor - „*Bądź sobą i czujnie przyglądaj się dzieciom wówczas, gdy sobą być mogą. Przyglądaj się, nie żądaj. Bo nie zmusisz żywego, zaczepnego dziecka, by było skupione i ciche; nieufne i chmurne nie stanie się szczerym i wylewnym; ambitne i oporne nie będzie łagodnym i uległym*” [12, s. 145].

Zdaniem Korczaka, dziecko staje się człowiekiem, a co za tym idzie w pełni autonomiczną istotą już w chwili narodzin. Dlatego zabrania Pan Doktor wychowawcy wychodzić do dziecka z gotową decyzją – „*Ja [mądry wychowawca – przyp. M.H.] zrobię z ciebie człowieka*” [14, s. 102], ale z otwartym, pozwalającym dziecku na samodzielne myślenie i własną decyzję, pytaniem – „*Kim chcesz zostać człowiecze?*” [14, s. 102]. Spoglądając na historię myśli pedagogicznej i jej rozwój, widzimy - poczynając od Jeana Jacquesa Rousseau - który analogicznie do Janusza Korczaka wychodził z założenia, że elementarnym warunkiem dobrego i skutecznego wychowania jest przede wszystkim wszechstronne poznanie każdego dziecka osobno, indywidualne do niego podejście - poprzez wysoko cenionego przez Pana Doktora, szwajcarskiego pedagoga, Johanna Heinricha Pestalozziego oraz twórców nowoczesnej pedagogiki alternatywnej – Ellen Key, Marii Montessori i Alexandra Sutherlanda Neilla, możemy dostrzec tożsame intuicjom Korczaka, pewne tendencje w rozważaniach nad wychowaniem [23, s. 111-146].

IV Idea społeczeństwa dziecięcego

W założonym przez Janusza Korczaka i Stefanię Wilczyńską w 1912 r. Domu Sierot, przez cały okres istnienia tej placówki, wychowawca zawsze miał do czynienia z dużą grupą wychowanków, przekraczających niekiedy nawet sto osób. Jak zatem zdołał ów działający w Warszawie pedagog żydowskiego pochodzenia, pogodzić swoją teorię pedagogiczną – *sensu stricto* indywidualne podejście do każdego dziecka z osobna, nawiązanie z nim osobistego kontaktu

oraz nawiązanie więzi opartej o najwyższe chyba z możliwych, pozytywne uczucia, w istnym zgiełku, jakim był warszawski sierociniec? Weźmy również pod uwagę fakt pewnej, trudnej jak się zdaje specyfiki tamtejszych dzieci, które trafiły tam prosto z ulicy. Niewątpliwie były to w większości dzieci trudne, sprawiające wiele problemów wychowawczych – o czym wspomina zresztą w swoich „Pamiętnikach” sam Janusz Korczak [13, s. 48]

Zmuszony do poradzenia sobie w tych okolicznościach Pan Doktor, uczy się – empirycznie, co przelewa później na papier, opisując teorię wychowawczą - że wychowanie w zbiorowości – zwłaszcza w środowisku dzieci trudnych – nie powinno opierać się na systemie zakazów i nakazów, oraz sankcji za ich naruszenie – bowiem wszelka forma przymusu, narzucania dziecku ostrego drylu i wymaganie karnej subordynacji – jako przejaw *suigeneris* agresji – będzie powodował analogiczną, agresywną odpowiedź dziecka – a więc utrwalał w nim niepożądaną, buntowniczą postawę. Nie stworzy to, rzecz jasna, absolutnie żadnej możliwości na poprawną, opartą zgodnie z myślą korczakowską o pozytywne emocje, relacji z dzieckiem. W tej sytuacji odkrył, można powiedzieć *ad hoc* Korczak, że istotą dobrego wychowania w takich warunkach będzie wprowadzenie zasady samodzielnej aktywności dzieci, którym trzeba jedynie pomóc, aby zaczęły czuć się odpowiedzialnymi za swój dom i tworzoną w nim z innymi wspólnotę, gospodarzami, aby samodzielnie zaczęły o te wartości dbać, i pracować dla ich dobra. Oczywiście, jak wspomniano wyżej, owe metody postępowania wychowawczego, oparte zostały o swoisty eksperyment pedagogiczny – odkrywanie na zasadzie prób i błędów.

Jego owocem było stworzenie absolutnie niekonwencjonalnego, nowatorskiego – na owe czasy – projektu wychowania zbiorowego, którego istotą stało się stworzenie dziecięcej społeczności demokratycznej – w której istnieje swoiste, wewnętrzne prawo oraz instytucje odpowiedzialne za jego tworzenie, kontrolę respektowania oraz sądenie w razie złamania. *Dyrektor i Naczelną Wychowawczyńi [...] przed dziećmi odpowiadają za ścisłe przestrzeganie obowiązujących praw*” [13, s. 56] – głosił Regulamin Domu Sierot. A więc zarówno wychowanków, jak i wychowawców obowiązuje w tym systemie to samo prawo – przejaw równości osoby dorosłej i dziecka – przy czym ostateczną instancją są w tym przypadku, tworzące większość przecież, i gospodarujące samodzielnie w swoim własnym domu, dzieci. Instytucją odpowiedzialną za praworządność w Dom Sierot był tzw. Sąd Dziecięcy, przed którym kilkakrotnie stanął nawet sam Pan Dyrektor Korczak.

Taki sposób organizacji życia zbiorowego w Domu Sierot, miał swoje określone cele wychowawcze – naukę życia w społeczności, poszanowanie obowiązujących praw, wspólnego dobra, oraz naukę posłuszeństwa – opartą o określone wspólnie – demokratycznie zasady, i wolną przy tym od brutalnego przymusu. Inną próbą zmierzającą w tym samym kierunku był przydział zadań oraz podział pełnionych w Domu Sierot funkcji. Traktujący dzieci na równo z dorosłymi Korczak zauważa, że praca dorosłych wykonywana jest najczęściej za wynagrodzeniem. Pomyślał on, że skoro dzieci równe są dorosłym – dłączegóż

pracować mają, jak to najczęściej bywa, za darmo? Dlatego opracował on, przybierający różne formy (wyższe kieszonkowe, pochwalne laurki, etc.), system płac – nagród, dla rzetelnie wykonujących swe obowiązki – pracę, wychowanków. Powstał w ten sposób swoisty ewenement zbiorowego wychowania – stworzenie wśród dzieci obywatelskiej, opartej o demokratyczne zasady – nade wszystko wolność wyboru, możliwość indywidualnego rozwoju oraz praworządność.

Wypracowane w Domu Sierot idee dobrego wychowania, rozlały się także na inną, funkcjonującą w tamtych czasach placówkę dla Sierot – Nasz Dom. Z instytucją założoną w 1919 r. w Pruszkowie przez Marynę Falską, współpracę nawiązał Janusz Korczak. Swoje wysiłki skupił on także na organizowaniu warsztatów dla bursistów – jak nazywano wtedy adeptów zawodu nauczyciela. Uważał bowiem Pan doktor, że *conditio sine quo non* w reformie skostniałego systemu edukacji i wychowania, jest należyte przygotowanie do pełnienia swoich funkcji przyszłych wychowawców.

Można by postawić sobie w tym miejscu pytanie, jak wypracowane blisko wiek temu idee wychowania Janusza Korczaka, mają się do stanu systemu szkolnictwa w dobie obecnej? Otóż, skonstatować można, że niestety często opiera się on dzisiaj o potępiane przez tego wybitnego pedagoga zasady autorytaryzmu, sztywne normy skrzepowane przez destrukcyjnie działający na dziecko system kar. Brak w nim także miejsca na indywidualne podejście, czy dziecięcą inicjatywę. Niewątpliwie nie pochwaliby też Korczak pewnej, tak dobrze nam przecież dzisiaj znanej, tendencji do stwarzania w wśród uczniów „wyszcigu szczurów” – a wręcz nakręcania go niekiedy (przez rodziców zwłaszcza). Dzieci uczą się w takich sytuacjach dla ocen, stypendiów, pochwał rodziców, czy wymuszających od nich ciężką – i jak się zdaje często bezcelową pracę – nauczycieli. W systemie tak nakręcanej rywalizacji nie ma miejsca na dobre, przyjazne relacje, oparte o dialog i pozytywne uczucia – zaufania, szacunku, miłości. Stworzenie w placówkach szkolnych i wychowawczych systemu, który zasadałby się na ideach pedagogicznych Janusza Korczaka, wymagałby od nauczycieli i wychowawców wyjątkowego wysiłku, rzetelnej, ugruntowanej wiedzy, chęci eksperymentowania – jak robił to Pan Doktor, przyjaznego nastawienia do dziecka, a nade wszystko – zaangażowania.

V Działalność Korczaka w okresie okupacji

We wrześniu 1939 r. Korczak jest pełen energii i nadziei na szybkie zakończenie wojny. Bierze udział w obronie Warszawy – gasi bomby zapalające na dachu Domu Sierot, uspokaja swoich podopiecznych. Przemawia także przez radio do sympatyków swojej audycji, apeluje o spokój i współpracę. Adrian Czermiński z Polskiego Radia tak wspomina postawę Korczaka w tamtym czasie: *Drobny, w wyszarżatym paletku, kiedy wszedł do pozbawionego szyb lokalu rozjaśnił wszystko swoim humorem. Nie zważając na rozrywające się pociski, gwiżdżące kule, zjawiał się kilka razy dziennie, przynosząc wiadomości o tych, którzy potrzebowali pomocy i o tych, którzy skłonni byli udzielić jej innym [7, s. 94].* W roku 1940 Dom Sierot zostaje przeniesiony do warszawskiego getta.

Korczak trafia na Pawiak i cudem unika śmierci jednak nawet to nie przekonuje go do ucieczki na aryjską stronę, chociaż liczni przyjaciele oferują mu pomoc i schronienie. Do końca nie pozwala także odebrać sobie godności nie godząc się na założenie opaski z gwiazdą Dawida. Wie, że nie może zostawić swoich dzieci samych w gettcie. Za wszelką cenę stara się nie tylko zdobyć dla nich pożywienie i opał na zimę, ale również podtrzymać na duchu, stworzyć pozory normalności, wciąż realizować znane im idee wychowawcze. Niedługo przed śmiercią, Korczak wraz z wychowankami wystawia sztukę o przeżyciach umierającego chłopca. Jak mówił, chce w ten sposób przygotować je do spokojnego przyjęcia śmierci. Nawet w tak ekstremalnie trudnej sytuacji traktuje swoich podopiecznych z szacunkiem, nie ucieka od trudnych tematów, nie stara się ich oszukiwać czy lekceważyć. W gettcie pisze pamiętniki. Wspomina swoje życie, analizuje podjęte decyzje, ocenia dotychczasowy dorobek. Wciąż jest tym samym Starym Doktorem – straszliwe położenie, w którym nagle się znalazł nie zmienia niczego w jego życiowej postawie, wyznawanym systemie wartości. Pod koniec lipca zanotował w swoim pamiętniku: *Podlewam kwiaty, moja łysina w oknie – taki dobry cel. Ma karabin. Dlaczego stoi i patrzy spokojnie? Nie ma rozkazu. A może był za cywila nauczycielem na wsi, może rejentem, zamiataczem ulic w Lipsku, kelnerem w Kolonii? Co by zrobił, gdybym mu kiwnął głową? Przyjaźnie ręką pozdrowił? Może nie wie nawet, że jest tak, jak jest? Mogł przyjechać wczoraj dopiero z daleka. Nikomu nie życzę źle, nie umiem, nie wiem, jak to się robi* [21, s. 376]

VI Idee Janusza Korczaka wobec wyzwań współczesnego świata

Analizując myśl pedagogiczną Janusza Korczaka, zdaje się że znaleźć w niej możemy odpowiedzi na wiele nurtujących nas dzisiaj w praktyce wychowawczej pytań, że odpowiednia jej interpretacja dostarcza nam swoistego klucza rozwiązań do wielu współczesnych problemów, wpisujących się w zainteresowania tej dyscypliny, że w niej poszukiwać można sposobów rozwiązań wyzwań, przed jakimi staje współczesna pedagogika. Niewątpliwie, znajdziemy u Korczaka wskazówki, jak uczyć, aby nie zabić w dziecku naturalnej jego ciekawości świata; jak odpowiednio zorganizować społeczność dziecięcą; w jaki sposób zastąpić tradycyjny, autorytarny system szkolny, systemem demokratycznym; jak pracować należy z dziećmi trudnymi – zwłaszcza wywodzącymi się ze środowisk patologicznych; w jaki sposób przygotować nauczycieli i wychowawców, aby ci zdolni byli nawiązać z dzieckiem kontakt i stworzyć relację, opartą o szacunek, zaufanie, czy miłość; oraz – co zwłaszcza dzisiaj istotne – jak wychować dzieci i młodzież w duchu szeroko rozumianej tolerancji, i poszanowania tak powszechnej odmienności i różnicowania współczesnej ludności.

Poszukując w spuściźnie myśli pedagogicznej, jaką pozostawił po sobie Janusz Korczak odpowiedzi na wyżej wypunktowane kwestie, nasuwa się paralelnie kolejne pytania. Otóż, po pierwsze, czy współczesna szkoła zdolna jest do realizowania programu wychowawczego podług wskazówek pozostawionych przez Pana Doktora oraz co, aby owe idee miały jakiegokolwiek szanse zaistnienia

należało by we współczesnej szkole zmienić?

Odpowiedź na pierwsze z postawionych pytań, jest moim zdaniem jednoznaczna, i nie wymaga on głębszego wyjaśnienia – tak, idee korczakowskie mają dzisiaj jak najbardziej realną szansę zaistnienia we współczesnej szkole, a *conditio sine quo non* do ich zaistnienia jest odpowiednia postawa nauczycieli i wychowawców – gruntowna, rzetelna wiedza pedagogiczna, zaangażowanie, pozytywne nastawienie do pracy, indywidualne traktowanie wychowanków oraz chęć poznania dziecka i działania na rzecz jego wszechstronnego rozwoju – z uwzględnieniem osobistej jego kreatywności, poszanowaniem samodzielności oraz dążeniem do rozwijania osobistych jego pasji, zainteresowań, i talentów. Pedagodzy nie powinni także trzymać się sztywnych schematów, a w oparciu o własne doświadczenie poszukiwać nowych, własnych, opartych o empiryzm. Wysiłki swoje skupić powinni na stworzeniu w szkole warunków przyjaznej dla wszystkich uczniów atmosfery, oraz zadbać o stworzenie wśród nich poczucia równości.

VII Bibliografia

1. Bartkowiak E., *Wychowanie w rodzinie według Janusza Korczaka*, „Wychowanie w rodzinie” 2013, Nr 1, Zielona Góra 2013.
2. Chymuk M., *Janusz Korczak dziecko i wychowawca*, Kraków 2009.
3. Dauzenroth E., *Janusz Korczak – życie dla dzieci*, Kraków 2005.
4. *Janusz Korczak (Henryk Goldszmit), 1878 (1879?)–1942, (zestaw bibliograficzny)*, oprac. Dynkowski M.
5. *Janusz Korczak a wybrane zagadnienia pedagogicznej teorii i praktyki*, red. Kałdon B., Kurlak I., Kałdon B.M., Warszawa 2013.
6. *Janusz Korczak i oblicza dzieciństwa*, T. 1, *Janusz Korczak i jego poglądy w recepcji współczesnych*, red. Kochan K.B., Skorek E.M.
7. Jaworski M., *Janusz Korczak*, Warszawa 1973.
8. Kmieć J., Kołodziej A., *Janusz Korczak (Henryk Goldszmit) na tle epoki*, „Koniński Kurier Oświatowy” 2012, Nr 3-4 (98-99).
9. Korczak J. *Pisma wybrane* T. 1 i 2, Warszawa 1984.
10. Korczak J. *Pisma wybrane* T. 3, Warszawa 1985.
11. Korczak J. *Pisma wybrane* T. 4, Warszawa 1986.
12. Korczak J., *Jak kochać dziecko*, Warszawa 2013.
13. Korczak J., *Pamiętniki*, Poznań 1984.
14. Korczak J., *Prawidła życia. Pedagogika dla młodzieży i dorosłych*, Warszawa 2012.
15. Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa 2012.
16. Liebel M., Markowska-Manista U., *Prawa dziecka w kontekście międzykulturowości. Janusz Korczak na nowo odczytany*, Warszawa 2017.
17. Medvedeva-Nathoo O., *Oby im życie łatwiejsze było... O Januszu Korczaku i jego wychowanku*, Poznań 2012.
18. *Momenty wychowawcze. Janusz Korczak*, oprac. Cichy E., Warszawa 2017.
19. Poturła W., *Janusz Korczak (nie)obecny w szkole?*, „Koniński Kurier Oświatowy” 2012, Nr 3-4 (98-99).
20. Smolińska – Theiss B., Spuścizna pedagogiczna Janusza Korczaka. Pytania o uniwersalność i aktualność idei „Rok Janusza Korczaka 2012. Nie ma dzieci – są ludzie”, Warszawa 2013.
21. Szlązakowa A., *Janusz Korczak*, Warszawa 1978.
22. Tamowski J., *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa 1990.
23. *W trosce o dziecko. Rozważania w kontekście pedagogiki Janusza Korczaka*, red. Bajorek A., Serwatko K., Śniegulska A.

АРХЕТИП ЕВРОПЫ И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ПОЛЬСКОГО КОРОЛЕВСТВА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVI ВЕКА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ, МЕЖДИНАСТИЧЕСКИЙ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ ДИСКУРСЫ

Циватый Вячеслав Григорьевич

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г.

Киев

доцент кафедры новой и новейшей истории зарубежных стран

tsivatyi@gmail.com

В истории институционального развития органов внешних сношений государств, дипломатия и её институты всегда рассматривались как часть социополитической культуры общества, как одно из самых главных средств защиты интересов государства в процессе государственного строительства как в мирных условиях, так и в периоды войн Средневековья и раннего Нового времени [1, с. 268-274].

В яркой палитре истории Польского королевства (Речи Посполитой) видное место занимает польская дипломатия, с деятельностью которой связывают блестящие внешнеполитические успехи и опасные концепции, которые позволяли этому государству последовательно отстаивать свои национальные интересы даже в самые трудные моменты ее истории и цивилизационного развития. А умелое, почти филигранное сочетание военной мощи, безопасности, дипломатических тонкостей, протокола и международного этикета, внешнеполитических стратегий и дипломатического мастерства непременно обеспечивало Речи Посполитой место в авангарде европейских наций, которое она занимает и сегодня.

В течение многих столетий Речь Посполитая играла ведущую роль в европейской и мировой политике в институционализации архетипа Европы. Ее история насыщена важными по своей значимости внутренними и внешними событиями, многие из которых вышли за национальные рамки Речи Посполитой и оказали огромное влияние на дальнейшее политическое, социальное, научное и культурное развитие Европы и мира в целом, а также отразились на эволюции и институциональном развитии систем безопасности, политико-дипломатических систем и систем международных отношений [2].

Исследуя институциональные процессы в европейской внешней политике и дипломатии Средневековья и раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.), автор исследования стремится показать не только историю развития внешней политики и дипломатии Речи Посполитой в общеевропейском и институционально-цивилизационном контексте, которая уже была предметом исследования ученых, а выделить ее функциональный аспект именно в контексте влияния общественно-политической мысли на процесс

формирования внешнеполитической стратегии Речи Посполитой, на развитие и институционализацию дипломатических служб в государствах Европы в временно-пространственном измерении, и формирование ментальных установок, внешнеполитических и дипломатических идеологом в политико-психологической конструкции идей относительно формирования и трансформации европейской системы государств в XVI-XVIII веках [3].

Цель статьи – проанализировать особенности институционального развития дипломатической службы, формирования дипломатического инструментария, техники переговорного процесса, норм протокола, этикета и церемониала Речи Посполитой в исследуемый период.

Среди войн Средневековья и раннего Нового времени особое место занимают – Итальянские войны (1494-1559 гг.) и Тридцатилетняя война (1618-1648гг.). В ходе этих войн, в теории и практике дипломатии, формировались концепты «война» и «мир», усовершенствовались формы, методы и принципы переговорного процесса и формировался образ дипломата раннего Нового времени и Нового времени [4; 5; 6].

Речь Посполитая в период раннего Нового времени пребывала в общеевропейской орбите международных дел и формировала свои институты дипломатии и дипломатическую службу. В центре внимания находился Посол как собирательный образ представителя государства, и который наделялся определёнными качествами, и которому делегировались особые функции [7].

В Речи Посполитой в этот период уже чётко прослеживается в представлениях теоретиков дипломатии и в практических инструкциях послам следовавших из Речи Посполитой к государям стран как Европы, так и Востока, в частности – Османской империи – чётко сформулированные императивы [8].

Вопросы институционального развития дипломатии Речи Посполитой раннего Нового времени изложены в дипломатических трактатах и, в частности, в работе Кристофа Варшевицкого, при этом следует сразу акцентировать внимание на том, что хотя дипломатическая практика Речи Посполитой была практически близка к аналогичным практикам Московии, дипломатическая теория всё больше тяготела к европейским образцам (европейским моделям дипломатии) [9].

Речепосполитовские «учебники по дипломатии» составлялись в соответствии с принципами, которых придерживались во всей Европе. Общие правила ведения дел здесь были сформулированы в такой способ, чтобы новички в этой сфере (молодые дипломаты) имели бы возможность быстро и эффективно использовать их в конкретных ситуациях. К наиболее известным европейским трактатам принадлежат труды: Альберико Джентили «*De legationibus libri tres.*» (1585) и «*De jure belli libri tres*» (1598), Жана Готмана «*The Ambassador*» (1603), Абрахама Викфорта «*L'Ambassadeur et ses Fonctions*» (1681), и Франсуа де Кальперса «*De la Maniere de Negociier*»

(1697).

В целом в Европе трактаты такого качества начали появляться в начале XV века, и первым из наиболее известных трудов по дипломатии считается труд *Ambaxiator Brevilogus* («Лаконичное изложение функций и правил поведения посла» (1436)) Бернарда де Розьера. В Речи Посполитой наименее известным «учебником по дипломатии» принято считать трактат Криштофа Варшевицкого «О послах и посольствах» (*De Legato et Legatione*), впервые изданный в 1591 году. Сам автор – Криштоф Варшевицкий (1543-1603) был дипломатом, переводчиком и политическим публицистом. Указанный выше трактат содержит детальные инструкции и рекомендации как для дипломатов, так и для тех, кто их назначает для той или иной миссии.

Так, например, Варшевицкий обращает внимание на происхождение, образование, внешний вид, моральность потенциального дипломата. Он даёт множество советов относительно составления дипломатической инструкции. Наибольшее же внимание, конечно, уделяется тому, как должен себя вести посол в дороге, при чужеземном дворе и во время официальных аудиенций. В этот период происходит смещение акцентов в специальной дипломатической литературе от описаний качеств дипломатов к более важному – систематизации функциональных обязанностей и всех видов деятельности дипломатов [10].

Очень важным источником информации о дипломатических практиках Польского королевства и междинастическом соперничестве Ягеллонов и Габсбургов в исследуемый период являются – дипломатические инструкции [11, s. 386].

Они содержат исчерпывающий материал и информацию о междинастических отношениях, деятельности, функциях и образе дипломата Речи Посполитой эпохи раннего Нового времени [12; 13].

В эпоху раннего Нового времени в Европе уже сформировался традиционно европейский образ дипломата. Интеллектуальная Европа Средневековья и раннего Нового времени создала новую институциональную модель и новый образ дипломата, с дипломатическим иммунитетом, моральными качествами и формальным статусом [14].

Т.о., можно констатировать, что приёмы и методы дипломатии Средневековья и раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.) – это весьма сложный дипломатический инструментарий, который нацелен на выполнение внешнеполитических задач государства и формирование его институтов дипломатии в контексте универсального архетипа Европы.

В XVI-XVII веках в модели дипломатии Польского королевства (Речи Посполитой) приоритетной становится тенденция к повышению формального значения практических полномочий дипломата вместе с сохранением важности функции репрезентации и коммуникации. Речепосполитовский посол раннего Нового времени должен был проявлять все свои лучшие качества и в целом уже соответствовал общеевропейским

канонам дипломатического искусства.

Література:

1. Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268-274.
2. Mowat Robert Balmain. A History of European Diplomacy (1451-1789). – London: Hamden-Connecticut, 1971. – 311p.
3. Искусство и культура Европы эпохи Возрождения и раннего Нового времени: Сборник трудов в честь Всеволода Матвеевича Володарского. – М.: Центр гуманитарных инициатив, 2016. – 416с.
4. Barbiche B. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle. – Paris: Presses Universitaires de France, 2012. – 369p.
5. Lentz T. Le congrès de Vienne. Une refondation de l'Europe, 1814-1815. – Paris: Perrin, 2013. – 400p.
6. Zieseniss Ch. J. Le congrès de Vienn et l'Europe des prince. – Paris, 1984. – 366p.
7. Kolodziejczyk D. The Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Centuries). – Leiden: Boston: Brill, 2000. – 367p.
8. Anderson M. S. The Rise of Modern Diplomacy, 1450–1919. – New York: Longman Publishing, 1993. – 332p.
9. Mattingly G. Renaissance diplomacy. – Boston, 1955. – 284p.
10. Historia Dyplomacji Polskiej. Red. Zbigniew Wójcik. – Т. 2. – Warszawa, 1982. – 446p.
11. Instrukcja W. Hieronimowi Radziejowskiemu // Świącki T. Historyczne pamiętki znamienitych rodzin i osób. – Warszawa, 1858. – Т. 2. – S. 386.
12. Собираательство и меценатство в эпоху Возрождения / ред.-сост. А.В.Доронин, О.Ф. Кудрявцев. – М.: Политическая энциклопедия, 2015. – 231с.: ил. (серия «Культура Возрождения»).
13. Warszewicki K. O posle i poselstwach / Wyd. J. Życki. – Warszawa, 1935. – 363p.
14. Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIIIe siècle. – Paris: PUF, 1976. – 231p.

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ САМОРЕАЛІЗОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В РАМКАХ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

***Чевельча Тетяна Романівна,**
студентка НПУ імені М. П Драгоманова
chevelchaosvita@gmail.com
Науковий керівник –
викладач кафедри психосоматики та
психологічної реабілітації Є. С. Кушмирук*

У науковій літературі автори часто зверталися до теми самореалізації особистості як центральної проблеми психології. Сьогодні увага психологів-новаторів у сфері даного питання зросла ще більше, тому що вони розглядають самоактуалізацію як важливий рух людини до «межі

можливої досконалості» [4].

Термін «самореалізація» (з англ. self-actualization of personality) за даними ВВС (англ. British Broadcasting Corporation) бере свій початок у США, а пізніше вперше використовується як процес та результат реалізації талантів, здібностей і можливостей людини у теоріях А. Маслоу. Тема самореалізації особистості була об'єктом вивчення багатьох представників гуманістичної та позитивної психології: К. Роджерса, Г. Олпорта, М. Селінгмана, Е. Дейсі та Р. Райана, Д. Леонтєва, Ю. М. Олександрова тощо. Варто зауважити, що погляди науковців на цю тему близькі, але не тотожні, бо кожен розглядає дане питання під призмою власного бачення. У своїх працях психологи широко розглядали цю тему, визначали самореалізацію як один з найважливіших чинників становлення особистості, описували загальні характеристики даного поняття, проголошували ідею безперервності особистісного росту. Саме тому, нас зацікавила ця тема, в процесі розгляду якої ми пропонуємо звернути увагу на психологічні особливості становлення та реалізації особистості у рамках позитивної психології.

У багатьох джерелах появу нового напрямку – позитивної психології пов'язують з ім'ям психолога-гуманіста А. Маслоу, якого вважають першим науковцем, що почав вивчати позитивні сторони людської поведінки і описав їх у праці «Мотивація та особистість». Серед сучасних дослідників напрямку варто виділити М. Селінгмана, Е. Дінера, Е. Дейсі, Р. Райана [2, с. 210]. Вчені стверджують, що у теорії позитивної психології глибоко досліджується тема happiness (щастя) та well-being (благополуччя) [3, с. 10].

К. Роджерс, розглядає самореалізацію як мотиваційний центр у якому зосереджено усвідомлені та основні прагнення людини [2, с. 110]. Представники позитивної психології Е. Дейсі та Р. Райан розглядають процес самодетермінації як складне поетапне перевтілення особистості, яке дає можливість діяти незалежно від зовнішніх умов та бажань оточуючих. Вони розробили теорію про ефекти: теорія самомотивації (SDT (Self-Determination Theory)) [6, с. 68-78]. Психологи розглядають людину як створіння, яке стає самореалізованою особистістю за умови задоволення особистих потреб та мотивів. Ю. М. Олександров у свою чергу стверджує, що становлення самоактуалізованої особистості тісно пов'язане з системою саморегуляції [3, с. 55]. Вчений у своїх працях розглядає саморегуляцію, як процес, що забезпечує відносну сталість, рівновагу розвитку особистості та зміну внутрішніх мотивів, що є чинником управління цілей життя на рівні активності суб'єкта діяльності.

Для того аби дослідити, глибоко проаналізувати та підкреслити важливі аспекти теми самореалізації ми приділили увагу саме працям А. Маслоу. Оскільки, психолог-гуманіст більшу половину свого життя віддав дослідженню питання самоактуалізації та становлення особистості. У контексті дослідження теми самореалізації варто опиратися на теорію потреб А. Маслоу. Оскільки вона розглядає особистість та її потреби і

стверджує, що у певний момент життя людини актуалізується найважливіша потреба – спонукальний мотив [1]. Таким чином, задовольняючи потреби від нижчого до найвищого рівня людина самоактуалізується. Ми помітили, що А. Маслоу в своїх працях акцентує увагу на системі цінностей такої особистості. В основі якої лежить філософське ставлення особистості до життя, внутрішня згода з собою, прийняття свого біологічного походження, соціального життя та фізичної реальності. Це ставлення до вище перерахованих чинників зовнішньо та внутрішньо відбивається в оцінках, думках та судженнях самоактуалізованої особистості. Психолог-гуманіст створив не тільки новий підхід у психології, але отримав нові відомості про природу розвитку та становлення особистості на основі багатограних досліджень. Таким чином, праці автора – це неоціненний внесок у всебічне дослідження та глибокий аналіз питання самореалізації (самоактуалізації) особистості. Варто зауважити, що психолог у своїх працях побічно описує особливості самореалізованої особистості. Тому, на основі досліджень праць А. Маслоу [5] нами було складено модель, у якій підкреслено важливі психологічні характеристики, які наведені на Рис. 1:

Рис. 1. Характеристики самореалізованої особистості

Побудована нами схематична модель запропонована у вигляді висхідної схеми-таблиці, що складається з 10 позицій. А. Маслоу у своїх працях подає побічний опис самореалізованої особистості та етапів її становлення. Саме тому, звернувши увагу на ці дані, ми підкреслили основні, на нашу думку, характеристики яких набуває людина в процесі свого особистісного зростання. Насамперед самореалізована особистість

повинна зрозуміти, що вона не ідеальна і прийняти себе такою якою є насправді. По-друге, така людина має бачити своє місце у соціумі, і ні в якому разі не обмежувати у правах тих, хто її оточує. Самореалізована особистість вирізняється з поміж інших своїми не стандартними поглядами та ідеями, але вони не заважають іншим представникам соціуму. По-третє, вона не здатна опускати руки та засмучуватися через різні несуттєві життєві проблеми, бо завжди налаштована на позитив і вдячна долі за все, що з нею відбувається в певний момент. По-четверте, самореалізовану особистість не лякає невідоме, вона не боїться чогось нового та незвичайного і тому, завжди до всього готова. Це свідчить про те, що така людина, в будь якій ситуації має власні установки та плани дій. На найвищому рівні становлення особистість набуває особливих характеристик: вона здатна ставити перед собою ціль та керується мотивами особистісного зростання, а не задоволення потреб.

Особливості подані у схематичному рисунку, на нашу думку, найбільш повно описують самореалізовану особистість враховуючи різні аспекти її діяльності, внутрішні та зовнішні мотиви, життєву позицію, потяги та бажання, пріоритети тощо у висхідному порядку.

Вище зазначене дозволяє нам зробити висновок про те, що тема самореалізації у працях психологів була, є і буде актуальною протягом багатьох століть. Оскільки поняття самоактуалізації визначається як цілісна характеристика людини, яка дозволяє їй розвиватися, самовдосконалюватися, знаходити своє «Я» та поступово перетворюватися протягом всього життя. У ході теоретичного вивчення теми ми помітили, що особистість самореалізується лише в процесі максимального задоволення особистих потреб та мотивів, нормального функціонування процесу саморегуляції. Представники позитивної психології стверджують, що у розвитку людини важливе значення відіграє happiness (щастя). Щастя – це те, до чого повинна прагнути людина у процесі самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вахромов Е. Е. Психологічні концепції розвитку людини: теорія самоактуалізації, 2001 / [Електронний ресурс]: <http://medbib.in.ua/teoriya-samoaktualizatsii-kontekste.html>
2. Леонтьев Д. Розвиток ідеї самоактуалізації в працях А. Маслоу // Гуманістична психологія, 1999. с. 166.
3. Олександров Ю. М. Саморегуляція як чинник психологічного благополуччя студентської молоді : дис. канд. псих. наук : 19.00.01 – заг. та історія психології/ Олександров Юрій Михайлович – Харків, 2010 – 180 с.
4. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. — Київ : Вища шк., 1982. — 215 с.
5. Maslow: The 12 Characteristics of a Self-Actualized Person URL: https://www.huffingtonpost.com/david-sze/maslow-the-12-characteris_b_7836836.html
6. Ryan, R. M., &Deci, E. L.. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 2000 - pg 55,68-78.

ДОМАШНЄ НАВЧАННЯ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

*Чевельча Тетяна Романівна,
студентка НПУ імені М. П Драгоманова
checelchaosvita@gmail.com*

*Науковий керівник –
кандидат пед. наук, доц. О.В Шикиринська*

В українській освіті XXI століття спостерігаються істотні зміни різного характеру. Зокрема, актуальною є проблема домашньої освіти нової української школи, яка передусім стосується учнів початкових класів.

Тема домашнього навчання як альтернативної форми здобуття загальної середньої освіти стала об'єктом вивчення багатьох зарубіжних та українських педагогів: Дж. Холта, К. Роджерса, Є. І. Тихєєвої, М. Лещенко, І.П.Іванова, В. Шаталова, М. Монтессорі, С. Шумаєва, тощо. Однак науковці, розглядали це питання лише у загальному контексті. Нині його варто розібрати детальніше, бо воно постало у вигляді глобальної проблеми української школи.

Метою статті є спроба підтвердити важливість отримання загальної середньої освіти в стінах школи з молодшого віку на основі аналізу праць вчених та концептуальних засад Міністерства освіти і науки України (МОН).

Термін «домашнє навчання» (з англ. homeschooling) за даними ВВС(BritishBroadcastingCorporation), бере початок у США 80-х роках. У сучасному світі це поняття є загальноприйнятим у системі освіти. На початку нового тисячоліття домашнє навчання почало набувати популярності в Україні на пострадянському просторі, і стрімко поширюється сьогодні. Його основна ідея –вчитися поза школою, у власному темпі, з допомогою батьків, удружньому оточенні, але при цьому отримати атестат державного зразка [4, с. 2].

Вітчизняні та зарубіжні педагоги (В.О. Сухомлинський, Ш.О. Амонашвілі, К. Д. Ушинський, П. П. Блонський тощо) стверджували, що бажання вчитися, жага до пізнання нового, готовність до формування та практичного застосування умінь та навичок, розуміння важливості шкільного навчання починається з сім'ї. Батьки, які мають дітей молодшого віку, дедалі частіше згуртовуються для поширення та легалізації домашнього навчання в Україні. Зокрема, у 2009 році проводився збір підписів під електронною петицією «Про надання права на домашнє навчання дітей в Україні» [2]. На думку авторів петиції, щороку активно зростає кількість батьків, які хочуть взяти ініціативу виховання і навчання дітей у свої руки. Однак, домашня освіта в Україні неотримала легального статусу і дотепер.

Сучасні батьки, зокрема дітей молодшого віку, не надають пріоритетності шкільній освіті, оскільки вважають, що методики викладання не змінюються, педагоги не враховують вікові та індивідуальні особливості дитини, навчальна програма не відповідає змісту освіти, педагоги орієнтуються на середнього учня, а держава не в змозі створити відповідне матеріальне забезпечення у стінах шкільних закладів. Тому дитині цікавіше і легше опанувати матеріал, використовуючи мережу Інтернет та сучасні методики домашнього навчання: класична та Вальдорфська система, методика Монтесорі та інші.

Педагоги наголошують на важливості шкільного навчання, зокрема на думку В. Сухомлинського[6], воно формує свідомих людей, починаючи вже з дошкільного рівня та початкової школи. Педагог стверджує, що шкільна освіта важлива, бо вона породжує в молодших учнів ставлення до того, що вони пізнають, вчить їх цінувати і ненавидіти, сприяє появі основних моральних якостей. А. С. Макаренко [4] стверджує, що навчання у колективі – це важлива складова розвитку учня будь-якого віку. Взаємодія з однолітками особливо важлива у початковій школі, бо входження у дитячий колектив – центральний етап соціалізації особистості. Сучасні педагоги-новатори Ш. Амонашвілі та В. Шаталов також наголошують на важливості шкільного навчання, бо воно дозволяє брати активну участь у позакласній діяльності. На основі досліджень робіт педагога Дж. Холта[1] варто підкреслити основну причину, яка змушує батьків замінювати шкільне – домашнім навчанням. Таким вагомим чинником є якість освіти, незадоволення батьків державною школою.

У XIX столітті МОН України розпочало розбудову Нової української школи – це довготермінова освітня реформа, що має чітку послідовність дій і відповідне ресурсне забезпечення на кожному етапі, яка враховує загальний контекст суспільних змін. Автор документу – Л. М. Гриневич, Міністр освіти та науки України. Крім того, освітня реформа Нової української школи встановлює відповідні стандарти певних навчальних досягнень та компетентностей кожного учня:

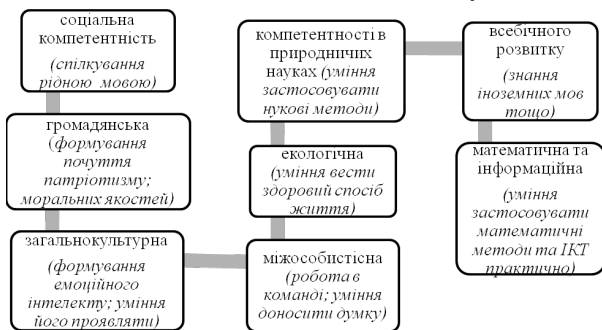

Рис. 1. Основні компетентності та уміння учня початкової школи

Джерело: згруповано автором на основі досліджень концептуальних засад освітньої реформи НУШ [4, с. 10-14].

Освітня реформа найбільшу увагу приділяє перебудуванню початкової школи. Для всіх дітей навчання починатиметься з шести років, навчально-вихований процес буде організовано за єдиним стандартом без запровадження класів із поглибленим вивченням певних предметів. Це, на думку МОН, дозволить уникнути соціального поділу та розшарування дітей у молодшому шкільному віці[4, с. 18].

На основі зібраних та проаналізованих матеріалів було проведено соціологічне анкетування серед 25 педагогів ЗНВК «Школи-ліцей № 1 I-III ступенів» імені Н.І. Сосніної, міста Малина. Дослідження виявили, що 2 вчителів підтримує домашнє навчання, 20 – проти, а 3 осіб «за», за умови легалізації домашнього навчання в Україні. Викладачі наголосили на п'ятьох основних недоліках навчання поза школою (домашнього навчання): відсутність правильної організації навчально-виховного процесу; подання матеріалу некомпетентною у даній сфері людиною (батьком чи матір'ю); неможливість соціалізації через відсутність колективу та однолітків; суб'єктивне оцінювання теоретичних та практичних знань, умінь та навичок дитини; неправильне використання педагогічних методів та прийомів батьками.

Отже, домашнє навчання – актуальна проблема Нової української школи ХХІ століття. Її вирішення лежить в основі дотримання та реалізації концептуальних засад освітньої реформи. У роботі підкреслено особливості, якості, основні компетентності, які формуються в учнів початкових класів у школі. На основі цього доведено важливість отримання загальної середньої освіти у стінах шкільного закладу, при взаємодії з колективом та педагогом. Отримані результати анкетування свідчать, що домашнє навчання є альтернативною формою здобуття освіти, але разом з тим воно має свої переваги та недоліки. Слабкі сторони домашнього навчання вказують на його неефективність. Педагоги, які взяли участь в опитуванні, відстоюють позицію школи і наполягають на важливості шкільного навчання учнів молодшого віку, бо дитина соціалізується, формує практичні уміння та навички, моральні якості у стінах навчального закладу. Залишається вірити, що реформування засад шкільної освіти зовсім скоро дасть про себе знати, і змінить думку сучасних батьків, повернувши віру в якісне шкільне навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джон Холт иска децатворци, а не болтчета [Електронний ресурс] //Стандарт. – 2010. – Режим доступу: <http://paper.standartnews.com/bg/article.php?article=326621>
- 2.Квіт С. М. Наказ МОН Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] /Сергій Миронович Квіт // Верховна Рада України 1994-2018. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16>.
- 3.Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. Т.1/ Сост.: А. С. Макаренко, Л.

Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М.: Педагогика, 1983 - 368 с.

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. / [Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.] // МОН. – 2016. – С. 35.

5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані педагогічні твори: В 5 т. К., 1976. – Т.1. – С. 59 – 206.

WYBRANE CECHY BADAŃ W DZIAŁANIU

Sikora Mateusz

Doktorant, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
sikora.mate@gmail.com

Promotor –

Prof. nadzw. UWrdr hab. Eugeniusz Kłosek

W artykule charakteryzuję jedną z metod badań jakościowych – *action research*. Podejście to tłumaczone jest na język polski jako „badania w działaniu”¹. Definicją badań w działaniu dobrze wyraża się w celach będących bezpośrednim efektem tych badań. Badania w działaniu mają stanowić podstawę do przeprowadzenia zmian w danym środowisku, a także – co wydaje się niezwykle istotne w kontekście badań społecznych – do refleksji nad własną praktyką. W artykule przedstawiam trzy zasadnicze cechy *action research*: jedność teorii i praktyki, wspólnotowość i dobrowolność oraz wprowadzanie zmian będące ostatecznym celem badań.

Jedność teorii i praktyki jest cechą charakterystyczną dla badań w działaniu. Ten aspekt ma znaczący wpływ na specyficzną naturę omawianych badań. Jak zauważa Maria Czerepaniak-Walczak badanie w działaniu wykracza poza linearny proces poznania. Oznacza to, że badanie nie opiera się wyłącznie na trójstopniowej formule: opis – interpretacja – wyjaśnienie. Związek występujący między teorią i praktyką wyraża się w tym, że badania w działaniu są praktycznym wyrazem refleksji nad własną działalnością w trakcie trwania badań [3, s. 80, 81]. Dzięki temu, że zakładamy jedność teorii i praktyki żadne z opisywanych podejść nie przeważa. Badacze nie starają się rozwijać teorii, które pozbawione byłby swojego praktycznego wymiaru. Dzięki temu nie są wytwarzane teorie, które mogłyby narzucać rozwiązania poza środowiskiem,

1 Jak zauważają Červinková oraz Gołębiak we wstępie do zredagowanego przez siebie tomu *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane*, początkowo w literaturze antropologicznej (a także pedagogicznej) pojęcie *action research* nie było w ogóle tłumaczone. Jednak od przełomu lat osiemdziesiątych oraz dziewięćdziesiątych XX w. do literatury zaczęto wprowadzać określenie „badania w działaniu”. Autorki wskazują, że związane było to zarówno z upowszechnianiem idei tego typu badań, jak i z samym charakterem takiej praktyki antropologicznej, która znosiła tradycyjną opozycję między badaczem i badanym, a także kładła duży nacisk na sam proces „dziania się”.

które pierwotnie determinowało wytworzenie danej teorii [8, s. 787]. Z takiego charakteru badań w działaniu wynika, że są one, w pewnym sensie, badaniem własnej praktyki. Pojęcie „działania” w trakcie realizowania badań w działaniu możemy rozumieć zarówno jako zbadanie rzeczywistości – oznaczające sprecyzowanie problemu – jak i jako krytyczną refleksję nad rzeczywistością – oznaczającą próbę rozwiązania tego problemu [2, s. 190, 191].

Jeśli na potrzeby tej pracy rozdzieliłibyśmy teorię od praktyki, w trakcie realizowania badań w działaniu będziemy mogli dostrzec, że badania te umożliwiają stały rozwój teorii dzięki praktyce. Praktyka zaś zmienia się dzięki stałej ewaluacji teorii. Tworzy się więc zamknięte hermeneutyczne koło, w którym teoria stale uzupełnia się z praktyką. Taka symbioza ma charakter emancypacyjny wobec społeczności, którym przyznana zostaje prawomocność wytwarzania wiedzy. Oznacza to, że wiedza nie jest wytwarzana głównie przez naukowców. Istnieje możliwość włączenia się w rozwiązywanie danych problemów – a co za tym idzie w generowanie wiedzy – również przez lokalną społeczność [1, s. 219-221].

Warto podkreślić, że wiedza wytworzona w trakcie badań w działaniu w większości przypadków odwołuje się do konkretnej sytuacji. Oznacza to, że badania w działaniu mogą rozstrzygać o problemie tylko w konkretnym środowisku [3, s. 86]. Dlatego rozwiązania mają charakter unikalny a nie uniwersalny. Nie powinny być przenoszone i stosowane w innym środowisku. Wiedza wytworzona na gruncie badań w działaniu ma charakter kontekstualny. Oznacza to, że nie da się jej oddzielić od kontekstu praktyki, ponieważ jest w nim na stałe osadzona [12, s. 27]. Charakter sytuacyjny badań w działaniu polega na tym, że badacze zdają sobie sprawę, że różnego rodzaju związki między ludźmi, konteksty różnych sytuacji mogą odnosić się wyłącznie do ściśle określonej sytuacji. Dlatego właściwe działanie nie opiera się na znajomości wcześniej rozpoznanych zależności między działaniami i ich skutkami. Poprawne działanie opiera się raczej na wiedzy o tym, w jaki sposób poszczególni uczestnicy działania definiują swoją bieżącą sytuację.

Ocena działania – pozytywna lub negatywna – możliwa jest wyłącznie w konkretnej sytuacji, w której zostało dane działanie podjęte [13, s. 100–103]. Oznacza to, że badania w działaniu są perspektywą hermeneutyczną. Biorą pod uwagę całą złożoność danego problemu. Bardzo precyzyjnie kwestie kontekstualności badań w działaniu opisują DavyddGreenwood oraz Marten Levin: *Gdy wiedza jest rozumiana jako „wiedzieć, jak działać”, sprawne działania są zawsze wysoce kontekstualne. Nie można konceptualizować działania jako dziejącego się w „zgeneralizowanym” środowisku. Działać to kontekstualizować zachowanie, a bycie zdolnym do sprawnego działania implikuje, że działania są stosowne w danym kontekście. Działający musi zrozumieć kontekst, aby stworzyć właściwe warunki do działania. „Wiedzieć jak” implikuje więc znajomość tego, jak w danym kontekście właściwe działania wyłaniają się z kontekstualnej wiedzy*[5, s. 89, 90].

W dalszej części artykułu uwaga zostanie zwrócona na kwestie wspólnotowości i dobrowolności pojawiające się w trakcie badań w działaniu. Kategoria ta jest bardzo szeroka i zawiera w sobie wiele elementów charakteryzujących typowe badania w działaniu. Szczególnie istotna wydaje się być relacja występująca w trakcie prowadzenia badań między badaczem, a badanym oraz konsekwencje wynikające z charakteru tej relacji.

Analizując cechy badań w działaniu właściwe wydaje się być odwołanie się do postaci Jürgena Habermasa oraz jego teorii działania komunikacyjnego. Działanie komunikacyjne jest bowiem ukierunkowane na niewymuszony, intersubiektywny konsensus w ramach przyszłego działania. Tego typu komunikacja jest możliwa kiedy jej uczestnicy w zamian za chęć „uczynienia czegoś” pytają „co robimy?”. Podobna sytuacja występuje w trakcie badań w działaniu, których uczestnicy *dążą do intersubiektywnego porozumienia co do pojęć, którymi się posługują, co do nich samych i otaczającej ich rzeczywistości, a także co do tego, co powinni robić*[9, s. 61]. Współpracując w trakcie realizowania badań w działaniu ich uczestnicy są dla Habermasa rozmówcami, którzy otwierają przestrzeń komunikacji.

Z powyższych uwag wynikają cztery istotne konsekwencje. Po pierwsze takie badania cechują się jawnością i inkluzywnością. Oznacza to, że nie można wykluczyć nikogo kto chce wyrazić swoje stanowisko dotyczące przebiegu i charakteru badań. Po drugie wszyscy uczestnicy mają równe prawo do udziału w badaniach. Każdy uczestnik ma taką samą możliwość aby wyrazić swoją opinię. Po trzecie wyklucza się mówienie nieprawdy. Uczestnicy powinni szczerze wyrażać swoje myśli i przekonania. Po czwarte nie występuje żadna forma przymusu. Badania powinny być wolne od siły, która mogłaby zmienić charakter argumentów, a przez to wpłynąć na ostateczny wynik dyskusji².

Jeśli porównamy ze sobą badania w działaniu oraz habermasowską teorię działania komunikacyjnego będziemy mogli interpretować te badania jako pewnego rodzaju forum służące otwarciu przestrzeni komunikacji. Dzięki temu możliwie będzie dyskusowanie nad problematycznymi kwestiami. Forum takie umożliwi również podejmowanie prób zmiany praktyki będącej przedmiotem badań w działaniu [6, s. 787]. Stworzenie takiej przestrzeni możliwe jest głównie dzięki specyficznej relacji pojawiającej się pomiędzy badaczem, a badanym w ramach badań w działaniu. Zasygnalizowany, wspólnotowy charakter relacji powinien zostać opisany bardziej szczegółowo.

Relacja występująca między badaczem a badanym wyróżnia badania w działaniu od innego rodzaju badań. Związane jest to z zaniknięciem sztywnej relacji przedmiotowo-podmiotowej charakterystycznej dla wielu innych badań antropologicznych [7, s. 107–120]. Trudno oczywiście mówić o całkowitym zniknięciu relacji „badacz–badany”, ponieważ taka sytuacja wykluczałaby

2 Teoria komunikacji J. Habermasa (J. Habermas, *Truth and Justification*, Cambridge 2003, s. 106.) charakteryzuje się podobnymi cechami co badania w działaniu. Podobne porównanie znajduje się w artykule S. Kemmis, *Teoria krytyczna i uczestniczące badania w działaniu...*

możliwość przeprowadzenia badań. Zmianie ulega jednak przedmiotowy charakter badanych i podmiotowy charakter badaczy. Antropolodzy traktują *innych członków wspólnego świata jako osoby, które w tym samym stopniu co badacz zasługują na szacunek należny poznającym podmiotom z racji tego, że są autonomicznymi i odpowiedzialnymi sprawcami, nie tylko „innymi”* [9, s. 81]. Istotne wydaje się być to, że badania w działaniu są współtworzone zarówno przez badacza, jak i przez badanego. Dążą do rozwiązania problemów lokalnych społeczności w ściśle określonym kontekście. Proces ten charakteryzuje się wysokim stopniem demokratyzacji, w którym profesjonalni antropolodzy współpracują z przedstawicielami lokalnego środowiska, aby określić i sprecyzować problem, a następnie znaleźć narzędzia do jego rozwiązania. Oznacza to, że zespół badawczy nie składa się wyłącznie z wyspecjalizowanych naukowców. Tworzą go zarówno antropologowie jak i lokalna społeczność. Jak zauważa Tax antropologowie zdają sobie sprawę z tego, że wiedza jest władzą, dlatego powinno się odrzucić władzę, którą daje wiedza. Należy odrzucić założenie, że lepiej od badanych wiemy co jest dla nich dobre. Dlatego powinno się wciąż odkrywać, a nie stosować wiedzę [14, s. 23]. Badacze wnoszą do badań w działaniu swoją wiedzę i doświadczenie zdobyte w trakcie wcześniej realizowanych badań lub dzięki wcześniejszym studiom. Badani uczestnicy znają natomiast miejscowe realia i problemy. Dlatego posiadają istotną wiedzę na temat lokalnych kontekstów i problemów, stanowiących główny przedmiot badań.

Cele badacza i badanych są ze sobą ściśle sprzężone. Ważne jest to, że pomiędzy badaczem i badanym nie występuje hierarchia. Zostaje zakwestionowana pozycja przedstawiciela nauk społecznych, rozumianego jako wyróżniającego się obserwatora, analityka czy krytyka. Badacz postrzega innych w pierwszej osobie, jako członków jednej grupy. Umożliwia to określenie pozostałej części grupy jako wspólne „my”. Konsekwencją tego jest równy status wiedzy posiadanej przez obie strony badań. Charakterystyczne dla badań w działaniu jest również to, że problem badawczy nie wyłania się z akademickiej teorii. Jest wyrazem problemów lokalnych społeczności. Aby badania można było określić jako współtworzone, współpraca w ich obrębie musi być oparta na interakcji pomiędzy wiedzą lokalną – reprezentowaną przez lokalną społeczność oraz wiedzą zawodową – charakterystyczną dla antropologów [4, s. 221, 222].

Warto zastanowić się nad tym kto, tak naprawdę może być reprezentantem lokalnej społeczności. Dochodzimy bowiem w tym miejscu do kolejnej ważnej cechy badań w działaniu jaką jest ich otwartość. Takie badania zakładają możliwość wzięcia w nich udziału każdemu, zainteresowanemu przedstawicielowi lokalnej społeczności. Z praktycznego punktu widzenia taka sytuacja może być utrudniona. Jest to związane z często ograniczonym budżetem przeznaczonym na badania. Mimo wszystko, badania w działaniu nie powinny pomijać żadnej grupy społecznej, która byłaby zainteresowana wynikiem danych badań. Innymi słowy pomagając danej grupie nie możemy jednocześnie szkodzić innej. W przypadku zamknięcia się badań w działaniu w jednym kręgu możliwe

byłoby oderwanie się tej grupy od rzeczywistości, a przez to od prawdziwych problemów lokalnej społeczności [8, s. 803]. Otwartość zapewnia stały kontakt z bieżącymi problemami. Jednocześnie stała ewaluacja pozwala na obserwowanie bieżących zmian w środowisku.

Wspólnotowy charakter badań w działaniu ściśle nawiązuje do współpracy będącej kolejną cechą charakterystyczną dla omawianego podejścia antropologicznego. Współpraca pomiędzy uczestnikami badań w działaniu prowadzić ma do lepszego zrozumienia wspólnych praktyk, a przez to do bardziej precyzyjnego zdiagnozowania problemu. Dodatkowo, współpraca pozwala na zrozumienie perspektywy nie tylko przez pryzmat jednostki, ale również w kategoriach grupowych [9, s. 51]. Taka praktyka pozwala na bardziej ogólne zrozumienie danego problemu. Poznanie punktu widzenia innych poszerza indywidualne ujęcie danego problemu.

Współpraca umożliwia również zdobycie wzajemnego zaufania. Ma to istotny wpływ na kwestie etyczne, które często mogą wydawać się problematyczne dla wielu perspektyw antropologicznych. Przydatna w tej kwestii może być opinia Sary Pink, która zauważa, że *zamiast czynić zadość nierównościami, które pojawić się mogą po zakończeniu badań, lepiej byłoby może uprawiać etnografię, która jest mniej wykorzystująca. Jeśli etnografia jest rozumiana jako proces rozmowy i współpracy z informatorami, poprzez którą osiągają oni również własny cel, a nie jako proces pozyskania informacji, wtedy zmienia się również spojrzenie etyczne na ten proces. Poprzez skupienie się na współpracy i tworzeniu czegoś razem badacz i informatorzy dzielą się niejako zamierzeniami i celami projektu* [10, s. 77]. „Zmienione spojrzenie etyczne” znacznie ułatwia rozwiązanie ewentualnych problemów etycznych mogących pojawić się w trakcie trwania badań antropologicznych. Dzięki temu, że nie występują relacje zakładające hierarchiczność czy nierówność, możliwe jest prowadzenie prac na zasadach partnerstwa i dążenia do realizacji wspólnych celów. W związku z tym podczas trwania badań w działaniu nie spotykamy problemów etycznych charakterystycznych dla typowych badań antropologicznych³. Trudno jest sobie wyobrazić obiektywne badania, wolne od jakichkolwiek wartości. Taki projekt możemy uznać za utopijny. Jednak badania w działaniu zawierają w sobie wyjście z tej trudnej sytuacji. Stwarzają bowiem sytuacje, w której zawieszenie swoich sądów, a także wartości nie wydaje się najważniejsze. Najistotniejsze jest bowiem wspólne, partnerskie działanie zmierzające do rozwiązania konkretnych problemów. Różne wartości, mogą okazać się bardzo pożądane, z uwagi na poszerzenie zakresu rozwiązań danego problemu społecznego.

W tym miejscu warto odwołać się do omawianych wcześniej kwestii etycznych istotnych w trakcie badań stosowanych⁴. Badania w działaniu pozwalają bowiem na uniknięcie problemów związanych z koniecznością wyboru pomiędzy dobrem lokalnej społeczności, a naszym pracodawcą. Projekty zakładające realizację badań w działaniu, nawet jeśli finansowane są z zewnętrznych źródeł, nie powinny być od tych źródeł uzależnione pod kątem wyników badań. Żadne instytucje – zarówno prywatne, jak i państwowe –

finansujące badania w działaniu nie powinny być zainteresowane pozyskaniem z góry określonych efektów badań. Cały przebieg badań w działaniu zależy głównie od praktyki badaczy i badanych odbytej w trakcie trwania działań. Ważne jest to, iż osoby biorące udział w badaniach nie tylko wyrażają chęć uczestnictwa w danym przedsięwzięciu, ale czują się również współodpowiedzialne za ewentualne zmiany, będące konsekwencją ich działań.

Ze zmianami związana jest trzecia kategoria charakteryzująca badania w działaniu. Wszyscy uczestnicy badań w działaniu wyrażają chęć dokonania konkretnych zmian w ich środowisku. To właśnie zmiany stanowią element wyróżniający badania w działaniu od wielu innych rodzajów badań antropologicznych. Krytyka badań w działaniu często opiera się właśnie na negowaniu potrzeb zmian, w które antropolog jest zaangażowany. Należy jednak pamiętać, że wszelkie przemiany, będące efektem tego typu badań, stanowią wynik wspólnych uzgodnień pomiędzy badaczami, a badanymi.

Jednym z podstawowych celów badań w działaniu jest zmiana sytuacji badanych. Według Czerepaniak-Walczak taka zmiana wyraża się na trzech płaszczyznach. Po pierwsze zmienia się – opisana powyżej – relacja przedmiotowo-podmiotowa. Wyraża się to w taki sposób, że badani przestają być wyłącznie poznawanymi „przedmiotami”. Stają się świadomymi „podmiotami” – uczestnikami badań. Zmienia się perspektywa badanych, którzy sami są zdolni do wyrażania swoich problemów, jednocześnie starają się znaleźć dla nich najlepsze rozwiązanie. Drugą, wyraźną zmianą – zachodzącą w samych badanych – jest to, że wzrasta ich samoświadomość, a także ich potencjał do samorozwoju. Możliwe więc staje się szersze, wielokontekstowe spojrzenie na problemy. Po trzecie, dzięki badaniom w działaniu, lokalna społeczność nabywa możliwości do „mówienia swoim głosem”. Oznacza to, że badani mogą samodzielnie wyrażać opinie i decydować o swoim losie [3, s. 82]. Opisane powyżej zmiany mają charakter wewnętrzny. Oznacza to, że są bezpośrednio związane z uczestnikami badań.

W trakcie badań w działaniu pojawiają się również zmiany zewnętrzne. Dotyczą one lokalnego środowiska badań, ponieważ ważnym zadaniem badań w działaniu jest rozstrzygnięcie o konkretnych problemach w ich konkretnym środowisku. Nacisk położony zostaje na odkrycie wiedzy pozwalającej na zmianę konkretnej sytuacji badawczej. Często zmiany zewnętrzne są trudniejsze do przeprowadzenia od zmian wewnętrznych. Jak zauważa Kemmis jest to spowodowane faktem, że zmiana *ponadindywidualnych cech praktyki jest zadaniem trudnym, gdyż kultury, dyskursy, więzi społeczne, solidarność i struktura materialno-ekonomiczna społeczeństwa istnieją pomiędzy i ponad jednostkami, których konkretne działania odgrywają i wcielają w życie określone praktyki*[9, s. 59]. Oznacza to, że przemiana zewnętrznych elementów jest wielokontekstowa. Dlatego, w niektórych sytuacjach, bardzo trudna do zmiany.

Uczestnicy badań w działaniu mogą nie mieć takiego wpływu, aby podczas jednorazowych badań w działaniu zdiagnozować i rozwiązać dany problem.

Mogą zdarzyć się sytuacje, w których problemy lokalnych społeczności dotyczą konieczności przeprowadzenia dużych zmian, na które potrzeba więcej czasu niż gwarantują to badania. Ale również takie sytuacje powinny być motywacją dla badaczy, ponieważ badania w działaniu umożliwiają nie tylko zmianę życia i sytuacji pojedynczych grup, ale także mogą prowadzić do kulturowo-dyskursywnych transformacji⁹. W praktyce może się zdarzyć, że projekty zakładające badania w działaniu nie przyniosą wymiernych korzyści. Warto jednak zauważyć, że w takim przypadku zostaje wypracowany „model zmian”, który może zostać zaprezentowany np. lokalnym władzom w celu poinformowania o danym problemie i potrzebie jego rozwiązania. W takich sytuacjach uczestnicy badań dysponują siłą argumentów, które zostały wypracowane w czasie trwania badań w działaniu [8, s. 803].

1. Borda O. F., *Uczestniczące badania (w działaniu) w teorii społecznej: pochodzenie i wyzwania* [w:] *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowana*, red. B. D. Gołębiak, H. Červinková, Wrocław 2010.
2. Carr W., Kemmis S., *Becoming Critical: Education, knowledge and action research*, Londyn 1986.
3. Czerepaniak-Walczak M., *Między dostosowaniem a zmianą: elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Szczecin 1994.
4. Greenwood D. J., Levin M., *Reforma nauk społecznych i uniwersytetów przez badania interwencyjne* [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Warszawa 2010.
5. Greenwood D. J., Levin M., *Reforma nauk społecznych i uniwersytetów przez badania interwencyjne* [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Warszawa 2010.
6. Habermas J., *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, Warszawa 2005.
7. Hamerslay M., Atkinson P., *Metody badań terenowych*, Poznań 2000.
8. Kemmis S., McTaggart R., *Uczestniczące badania interwencyjne. Działanie komunikacyjne i sfera publiczna* [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Warszawa 2010.
9. Kemmis S., *Teoria krytyczna i uczestniczące badania w działaniu* [w:] *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane*, red. B. D. Gołębiak, H. Červinková, Wrocław 2010.
10. S. Pink, *Etnografia wizualna. Obrazy media i przedstawienie w badaniach*, Kraków 2009.
11. S. Tax., *Action anthropology*, „Current Anthropology”, 1987 nr 13. s. 514–527.
12. Somekh B., *Action Research: a methodology for Change and Development*, Maidenhead 2006.
13. Susman G. I., Evered R. D., *Ocena naukowych walorów badań w działaniu* [w:] *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane*, red. B. D. Gołębiak, H. Červinková, Wrocław 2010.
14. Tax S., *Projekt Lisy* [w:] *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane*, red. B. D. Gołębiak, H. Červinková, Wrocław 2010.

ЗМІСТ

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА ДІЯЛЬНІСТЬ У МЕДИЇНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ Великодна Євгенія Миколаївна	5
ОБРАЗ РОСІЙСЬКОГО ФУТУРИЗМУ ПОЧАТКУ ХХ СТ. У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ПОЕТА Й ПУБЛІЦИСТА КОРНЯ ЧУКОВСЬКОГО Вернигоренко Ольга Сергіївна	8
SZKOŁY ALTERNATYWNE JAKO PROPOZYCJA INNOWACYJNEJ OFERTY EDUKACYJNEJ DLA RODZICÓW I ICH DZIECI Wypyszyński Tomasz	13
ЕТУКА ДЗИЕННИКАРСКА В ПОЛІТЫСЕ Gala Paulina	21
ВНЕСОК АНТРЕПРИНЕРА МИКОЛИ СИНЕЛЬНИКОВА У РОЗВИТОК ХАРКІВСЬКОГО ТЕАТРУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ Гапчук Юлія Олександрівна	26
POJĘCIE OSOBY I ANALOGIA ENTIS W CHRYSTOLOGII H. U. VON BALTHASARA mgr Dziemska Iwona	29
NERONIAŃSKI DOMUS AUREA W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ mgr. Dziemski Wiktor	38
MIASTO JAKO „OSTOJA WOLNOŚCI” Mgr Kaźmierczak Agnieszka	51
PRYWATYZACJA SFERY BEZPIECZEŃSTWA MILITARNEGO, GENEZA I HISTORIA PRYWATYZACJI WOJEN - WOJNA JAKO BIZNES. Mgr Kamer Patrycja	58
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОНЯТЬ ТІЛЕСНОСТІ ТА ТІЛА ПЕРІОДУ АНТИЧНОСТІ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ Кобзева Ірина Олександрівна	70
ПРЕРОГАТИВА ЧИ ЕЛІМІНАЦІЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Крагель Каріна Володимирівна	72
JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ SPRAWIEDLIWEGO NAUCZYCIELA W OCZACH UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH ORAZ ŚREDNICH Kubiak Monika	75
EMIGRACJA DO REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI. ZAPOTRZEBOWANIE NA POTENCJAŁ LUDZKI PRZEZ RPA Łodejska Klaudia	82
WIRTUALNA RZECZYWISTOŚĆ JAKO PRZESTRZEŃ DO SAMOREALIZACJI LUB ZATRACENIA TOZSAMOŚCI JEDNOSTKI Mikołajczyk Magdalena	91

NOWOCZESNE METODY KREOWANIA WIZERUNKU ORGANIZACJI Ober Józef, Szlosar Adrianna.....	99
MILCZENIE CZŁOWIEKA DOŚWIADCZANEGO CIERPIENIEM dr Paradowski Mariusz	107
СУЧАСНІ МУЗЕЙНІ АТРАКЦІЇ Поліщук Людмила Олександрівна	120
ЕМАНУЕЛЬ РІНГЕЛЬБЛУМ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЖОЙНТУ ЩОДО ПОРЯТКУНКУ ЄВРЕЇВ ПОЛЬЩІ В РОКИ ГОЛОКОСТУ Радченко Ірина Геннадіївна.....	124
СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЧАЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ ЯК ОДИН ІЗ ВИЯВІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОКТРИНИ «РУССКОГО МИРА» В УКРАЇНІ Ричко Вікторія Юріївна.....	127
THE ANCIENT LAW OF FAITH – MESOPOTAMIA dr Staniszewska-Pobikrowska Patrycja	131
UKRAIŃSKA MNIEJSZOŚĆ NARODOWA I UKRAIŃSCY MIGRANCY W POLSCE – RÓŻNICE I WZAJEMNY STOSUNEK Stepaniuk Joanna	137
WARTOŚCI W PRAWIE NA PRZYKŁADZIE DOBRA DZIECKA mgr Hanas Katarzyna.....	143
ЗАСТОСОВУВАННЯ ОСНОВ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ ЗА НАПРЯМКОМ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ МЕТОДИСТА ХСМТБ ім. К. С. СТАНІСЛАВСЬКОГО) Хворостенко Ніка Євгеніївна.....	150
DOGMA I REWOLUCJA. JEZYK PERSWAZJI I PROPAGANDY W WYBRANYCH PISMACH MARKSA I ENGELSA Hylewski Marcin.....	152
SYSTEM KORCZAKOWSKI WOBEC WYZWAŃ WYCHOWAWCZYCH WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA Hubacz Małgorzata,	158
АРХЕТИП ЕВРОПЫ И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ПОЛЬСКОГО КОРОЛЕВСТВА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVI ВЕКА:ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ, МЕЖДИНАСТИЧЕСКИЙ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ ДИСКУРСЫ Циватый Вячеслав Григорьевич	166
ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ САМОРЕАЛІЗОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В РАМКАХ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ Чевельча Тетяна Романівна	169
ДОМАШНЄ НАВЧАННЯ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ Чевельча Тетяна Романівна	173

WYBRANE CECHY BADAŃ W DZIAŁANIU

Sikora Mateusz.....176

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 19

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 21.08.2018.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 11,75. Обл.-видавн. арк. 10,93.
Наклад 100 прим. Зам. № 6426.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 603-000,
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: tvoru@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>